A DESCRIPTIVE CATALOGUE OF SANSKRIT MANUSCRIPTS

in the Collection of The Asiatic Society

Volume-XV

Āyurvedic Manuscripts
PART I

Compiled by

DALIA BANDURY

Edited with an Introduction and Index
by

BRAHMANANDA GUPTA

THE ASIATIC SOCIETY

1, Park Street ☐ Kolkata-700 016

CATALOGUES & BIBLIOGRAPHICAL WORKS

Descriptive Catalogue of Sanskrit Manuscripts,
Vol. XV : Ayurvedic Manuscripts, Part I
Compiled by Dalia Bandury
Edited by Professor Brahmananda Gupta

Published in August 2006

Published by
Professor Ramakanta Chakrabarty
General Secretary
The Asiatic Society
1 Park Street
Kolkata 700 016

Rs. : 450.00
$: 45

Printed at
Arunima Printing Works
81 Simla Street
Kolkata 700 006.

CONTENTS

FOREWORD

The preponderance of manuscripts dealing with *Āyurveda* has been noted by scholars engaged in the study of scientific literature of pre-modern India. Āyurveda exemplifies "a blend of experience and tradition with fresh observation and speculation". [H.G.G. Winter, "Science", in *A Cultural History of India,* ed. A. L. Basham, New Delhi, Oxford University Press, 2002, p. 147]. It is gratifying to note that Ms Dalia Bandury, a Research-Scholar who does her researches is the Asiatic Society, has compiled the Āyurvedic Manuscripts, preserved in the museum of the Asiatic Society, in an admirable manner. The Introduction has been written by Dr. Brahmananda Gupta, a notable scholar, who has also prepared the Index with meticulous attention. In this volume two hundred and fourteen manuscripts have been catalogued. The descriptive portions of this work are of great historical importance. The maladies mentioned in them, and the treatment or management of the maladies described in the manuscripts reveal many strands of medical speculation, in which theology, philosophy, biology, physiology, and botany are remarkably blended. We believe that even the non-specialist reader would consider this volume interesting and instructive.

26.7.2006

Ramakanta Chakrabarty
General Secretary

INTRODUCTION

The establishment of the Asiatic Society in the year 1784 was a landmark in the Indian history to re-discover the cultural heritage of the East by promoting a mutual understanding amongst the learned scholars of the East and West through scientific study and research. Sir William Jones, the founder of the Asiatic Society, initiated the process of highlighting the ancient Indian science and culture by contributing some research observations from 1790 A.D. to 1800 A.D. entitled as 'Botanical observations of Select Indian Plants". These observations were further strengthened by Sir Whitelaw Ainslie who published—'Materia Medica of Hindoostan' in the year 1813. This basic approach was steadily maintained in later times, when both European and Indian scholars published many research articles and books throughout the nineteenth century and as a result of it near about three hundred forty-seven research publications came to light.

But there are sometimes some cross currents in the normal flow of a river. In 1838 the Asiatic Society became a platform of observations and counter-observations in the form of an academic debate in connection with the propriety of using Sanskrit synonyms for the European medical terms. This experiment was done by Śrī Madhusūdana Gupta, when he tried to render into the Sanskrit language the medical text of Dr. Karl Hooper—"Surgeons Vademecum" for teaching Indian students in the Medical College, Calcutta. The apathy of the European doctors against Indianisation of European medical texts was self-evident in the-then context of new introduction of European medicine to replace the indigenous system of medicine altogether. Śrī Madhusūdana Gupta, on one hand, being a traditionally nurtured Sanskrit scholar and on the other hand, being a broad-minded person enlightened with Western ideas, had translated earlier the Ayurvedic

medical text of Suśruta Saṃhitā into English, Vol. I in 1835 and Vol. II in 1836 A.D. Apart from this, three fascicles of the Suśruta Saṃhitā were published by the Asiatic Society in the Bibliotheca Indica Series between 1883 and 1891 A.D. In the year 1886 A.D. 'Aśvavaidyakaḥ', an Ayurvedic medical text on Horse treatment, was duly edited and published by Umeśa Candra Gupta Kaviratna and the English translation of Suśruta Saṃhitā (one fascicle only) was printed by the well-known English scholar A.F.R. Hoernle in 1887 A.D. Rasārṇavam, another Ayurvedic text on treatment by applying metalic preparation, was edited by Sir Prafulla Candra Roy and Hariścandra Kaviratna and it was published in the B.I. Series from 1908 to 1910 A.D.

But apart from these few printed texts of Indian medicine earlier, the Asiatic Society, Calcutta, is a rich store-house of Ayurvedic manuscripts. The collection of Ayurvedic manuscripts of the Asiatic Society can be traced as early as 1871 A.D., when the 'Notices of Sanskrit Manuscripts, Vol. I' was published by Sir Rājendralāla Mitra. R.L. Mitra purchased four hundred and fifteen manuscripts on behalf of the Government of India. Later on his able successor Mahāmahopādhyāya Haraprasāda Śāstrī collected two hundred and thirty-seven manuscripts, at the first instance, which included some Ayurvedic manuscripts also. Since the earliest collection of Sir R.L. Mitra and Haraprasāda Śāstrī many years have passed away and a huge collection of Ayurvedic manuscripts has been added to its strength. Every year some new manuscripts are pouring in and the necessity was felt to record them in a systematic Catalogue form. Uptil now two volumes of *Descriptive Catalogue of Āyurvedic Manuscripts* have been prepared and out of these two, the first volume is being printed now and the second volume will follow soon.

In the first volume two hundred and fourteen manuscripts have been included and the rest will be discussed in the second volume. It may appear to some reader that the detailed description of a 'Descriptive Catalogue' is too lengthy and time-consuming. But considering the usefulness of the descriptive character of a catalogue, where a research scholar may find

all sorts of information without consulting the original manuscripts, all the necessary pieces of information have been given chapterwise in detail. Out of all these Ayurvedic manuscripts, there are some rare manuscripts which are not published earlier. It is desirable that the Asiatic Society may publish some of these valuable rare manuscripts as early as possible.

At the time of consulting this Catalogue the reader will find some technical signs and symbols which may not be known to them. To avoid this difficulty probable textual correction, which appears relevant or suggested in printed books and commentaries, has been put up within a first bracket ( ) sign. In some other cases, where some portion of text has been wrongly entered, or written twice by way of mistake of a scribe and as such should be dropped altogether, this portion has been put up in a square bracket [ ]. Asterisks have been used to point out different versions or alternative readings of the text. If somebody wants to know the original writing of the scribe, he will simply avoid the first bracket suggestions. Sometimes the actual name of the text cannot be traced in the few pages of the manuscript and only some hints have been left by the scribe on the margin, or in the first page, or on the cover-page of the manuscript. For example, "चर. टी" occurs in the margin of a folio page indicating that the underlying text is 'चरक टीका' meaning a commentary of Caraka Saṃhitā. Moreover the author's name has not been disclosed in some manuscripts. If it is a known text, the name of the book or the name of the author is suggested within a first bracket. Otherwise it is taken as any unknown medical text— "Cikitsāviṣayakagranthaḥ" where the name of the book and the author's name could not be found.

The preparatory work for this volume has earnestly been done by the Research Fellows working under me at the Asiatic Society. At the very beginning Dr. Anupama Chattopadhyay and Dr. Mridula Saha helped me for sometime and thereafter Dr. Dalia Bandury took up the burden on her shoulder to complete this work successfully. I am thankful to them for their untiring service, devotion and constrained labour. While

preparing this Catalogue I have consulted many books of the eminent Indian scholars like Professor Surendrānath Dasgupta, Gananath Sen, Gurupada Haldar, Priyavrata Sharma, Jadavji Trikumji, Atrideva Vidyalankara, Jyotirmitra Sastri and others. Amongst the foreign scholars I have gone through the writings of Dr. G. J. Meulenbeld, Lambert Schmitthausen, Ernst Steinkellner, Dominik Wujastyk, Charles Leslie, Rahul Peter Das and many others with whom I had personal contacts. I am thankful to all of them.

Last but not least, I convey my sincere thanks to the President, General Secretary and the Council members of the Asiatic Society and particularly to the officials and staff of the Library, Academic Section, Museum and Publication department of the Asiatic Society for their sincere effort to publish this volume. I express my gratitude to Professor Anantalal Thakur, Devabrata Sen Sharma, Satya Ranjan Banerjee, Madhusudan Vedantatirtha, Sibadās Chaudhury, late Joydeb Ganguli and to all scholars, well-wishers and friends for their help and advice which has encouraged me to complete this work.

Brahmananda Gupta

ABBREVIATIONS

A.H.	=	Aṣṭāṅgahṛdayasaṃhitā
B.O.R.I.	=	Bhandarkar Oriental Research Institute
Chap.	=	Chapter.
Ci. sthā	=	Cikitsāsthānam.
Cms.	=	Centimetres.
Comm.	=	Commentary.
Ed.	=	Edition.
F.	=	Folio.
G.	=	Government Collection.
I.M.	=	Indian Museum Collection.
Ind. sthā	=	Indriyasthānam.
I.O.	=	India Office Library.
Kal. sthā.	=	Kalpasthānam
MS.	=	Manuscript.
MSS.	=	Manuscripts.
Ni. sthā	=	Nidānasthānam.
Śā. sthā	=	Śārīrasthānam.
Sid. sthā	=	Siddhisthānam.
Sū. sthā	=	Sūtrasthānam.
Uttar. sthā	=	Uttarasthānam.
Uttar. tan.	=	Uttaratantram.
Venk. Press	=	Venkateswara Press
Vi. sthā	=	Vimānasthānam.

NAMES OF MANUSCRIPTS

* **Sanskrit alphabetical order has been violated in the case of Serial No. 6 and 7 as the MS. text of 3, 4 and 5 is one and the same with the text of 6 and 7.**

1

G-4640

अखिलभुवनसारं वैद्यशास्त्रम्

Akhilabhuvanasāraṃ vaidyaśāstram

Substance : Country-made paper. *Size* : 34.5 X 15.8 cms. *Folios*: 1-42. *Lines* : 12. *Letters* : 46-47. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Old. *Extent* : Incomplete.

First folio is numbered as 1, though it contains neither a benedictory verse, nor a proper beginning, F. 1a and F. 42b are mostly illegible.

Some of the contents of the MS. are given below :

शिरोगतवात:—F. 1b. स्रोतगतवात:—F. 1b. अस्थिगतवात:, सर्वांगकंपवात: — F. 2a. अपतानकवात:, माषादि — F. 2b. माषतैलम्, पक्षबिडालीतैलम्, पक्षाघातवात:—F. 3a. आमवातचिकित्साधिकार:—F. 15b. गुल्मचिकित्साधिकार:—F. 25b. सामविधानंहृद्रोगचिकित्साधिकार:— F. 27a. मूत्रकृछ्र(च्छ्र)चिकित्साधिकार:— F. 29a. मूत्राघातचिकित्साधिकार:— F. 30a. मेहचिकित्साधिकार:— F. 33a. स्थौल्यं चिकित्साधिकार:— F. 33b.

The beginning is abrupt, so the original name of the text and the name of the author of the MS. could not be ascertained. The last line also does not throw any clear light on this particular point. It only depicts the work as 'अखिलभुवनसारं वैद्यशास्त्रम्" which has been taken here as the name of this MS. But the assumption is not without doubt.

Beginning :

.....लारास्नादशमूलमृतपय:। पिबेद्वातगदान्य....नेपर्वगते ..... पलमर्द्धप .... सोन .... जीरकर्सि ..... सौवर्चलकटुत्रयम् ॥ चूर्णिते माक्षिकोन्मादे-खचूर्णाविलोडितं(तम्)। .... ग्नि भक्षितं प्रात.... रत्॥ .....योक्तव्यं माषमेकंनिरंतकं(कम्) ॥ वातरोगानि हंत्याशु अर्दितं यापयत्रकं(कम्)। एकांगरोगिणं...तथा.....कृमिदोषे च शोषत:॥

End :

वि (बि) भीतकस्य सञ्जातिलोध्रयष्टीमधूति.....शोधनरोपनं (नम्) ॥ तंडुलीयकमूलं च वाम्रारखदिरं वा॥ अश्वत्थस्य रसैः पिष्ठ व्रणस्य.....नार्थन्तमोदेयम्विपदायहरं परं (रम्) ॥ शुद्धो.....यत्नेन लिखितो मया॥ अयं चिकि....शोधनीयो भिषकजनां (नाम्) ॥ अखिलभुवनसारं वैद्यशास्त्रं (स्त्रम्) ॥

2

G-4562

अगदराजरत्नः

Agadarājaratnaḥ by Sanāmakaraṇa, son of Purārikaraṇa

Substance : Country-made paper. *Size* : 35.4 X 13.4 cms, *Folios*: 1-57+2 = 59. *Lines* : 9. *Letters* : 50. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Fresh. *Extent* : Incomplete

Out of the 59 folios, two leaves contain the subject index of the work. But the index is not complete as it introduces the subject matter upto folio 48 only.

All the leaves of the MS. have on the margin either गदराजरत्नः or abbreviation of it ग.रा. But on the two leaves of the index the work is marked as अगदरा and अगद respectively. The real name of the work appears to be अगदराजरत्नः as pointed out in the starting verse no. 2 (cf. also F. 38b.).

It is a work on Ayurvedic therapeutics, which is not mentioned by Aufrecht in Catalogus Catalogorum.

The following important references are found in the work: -F. 2a- चक्रस्तु, रसप्रदीपकारस्तु; F. 4b - हारीतस्य; F. 54b- अत्राह वंगः।

Beginning :

ॐ श्रीकृष्णाय नमः॥ श्रीभवानीशंकराभ्यां नमः ॥

गंगातुङ्गतरंगभंगुरजटाजूटाटवीनादितं (तम्) ।

चञ्चच्चन्द्रिकचंद्र सुन्दर रुचः संचारचारुकृतं (तम्) ॥

लोलज्वाल विशालभालव (ब) लन (वनः) व्यालोलनेत्रानलः ।

ज्वालाजालकरालमैश्वरशिरः सिद्धिं विधत्तां तवः(व) ॥१॥
श्रीमान् पुरारिकरणोत्तम वैद्यराज-
पुत्रो जगज्जनगदप्रशमे प्रवीणः ।
श्रीमत् सनामकरणोऽगदराजरत्नं
सारं रसायनरं(र)सं कतिचिच्चिनोति ॥२॥
श्रीकैलासे महास्थाने गौरी पृछ(च्छ)ति शंकरं(रम्) ।
येना(न) जनो(ऽ)रुक्च नरस्तन्मे ब्रूहि प्रभो गदं(दम्) ॥३॥

End :

कामेश्वरमोदकः ॥ काफल ॥ बाला नगर ओथ ॥ धनिञ तण्डुल ॥ जीरकरजीर॥ विडंगनिकर । अवै ज(य)मानि । कूट। जेठीमधु । बलि आलम् ॥ त्वक्गुडि च ॥ दाष अस्याभावे गंभारिफल । तालमूली। ज(य)मानी। मृताभ्र । मस्तकी। भीमसेन कर्पूर । कुंभको स ॥ श्वेतचन्दनावसवास । एलाबीज । लवंग । पत्रष(म्)। रक्तचंदन । निस्तुषतिल । हरिल । तालीसपत्र ॥

3

G-7841

अजीर्णमञ्जरी

Ajīrṇamañjarī by Kāśirāja

Substance : Country-made paper. *Size* : 30 X 12 cms, *Folios*: 1-4. *Lines* : 10. *Letters* : 40. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Fair. *Extent*: Complete.

The content of the manuscript suggests some curative drugs for indigestion. The contents of the manuscript no. I.M. 671, I.M. - 354, G-6908, G-7841 appear to be the same. The title varies in different MS. such as Ajīrṇamañjarī, Amṛtamañjarī and Ajīrṇāmṛtamañjarī. Although this manuscript declares at the end that the book is complete, but the variant readings and texts in other manuscripts, do not justify this claim. Scribe is Vidyādhara. Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Saṃvat 1927 =A.D. 1870.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ।

यो रावणं रणमुखे भुवनैकभारं(रम्) ।

हृ(ह)त्वा चकार जगतो परमोपकारं(रम्) ॥

यं ब्रह्म चाति(भि)दधिरे परि(र)तोऽपिपारं(रम्) ।

तं नौमि मैथिलसुतां(ता)हृदयैकहारम् ॥ १ ॥

नारी(रि)केर(ल) फलेषु तंदु(डु)लमथो(थ)क्षीरं रसाले हितं(तम्) ।

जंबीर(रो)त्थरसो घृते समुचितस्सर्प्पिस्तु मोचाफले ॥

गोधूमेषु च कर्कटी हिततमा मांसात्यये कांजिकं(कम्) ।

नारंगे गुडभक्षणं च कथितं पिंडालके कोद्रवः ॥ २ ॥

End :

विश्वौषध(धं) च पलोषण(ष्ण)सैन्धवधान्य(न्यक)हिंगु रजनीभिः ।

करकार(कालका)जाति(जि)युतानिर्गत्व(भिर्ग)दितो मुनिभिस्तु वेशक(सवा)-

रो(ऽ)यं(यम्) ॥३९॥

अत्राद्यमध्वद्य(आसाद्यपक्ष) द्वयतस्तु सर्वान्यर्वाचिपद्यान्य(न)वद्यविद्यः ।

श्रीकाशिराजस्मृतये शिशूनां(ना)माषैर्ययोर्वि(र्षवचेवि)रचितैरतानीत् ॥ ४०॥

तत्तन्महाजीर्णविनाशयित्री जीयाधि(चि)रायामृतमंजरीयम् ।

सत्षट्पदानंदमयी ममैय(म)संतो धु(घु)णा द्वंवे(द्वै)नामवधारयन्तु ॥ ४१॥

Colophon :

इति श्रीकाशिराजविरचितायामजीर्णमंजरी समाप्तम्(प्ता) ॥

Post-Colophon :

शुभम्। सम्वत् १९२७ आश्विनशुक्लतिथौ १० भौमे विद्याधरेण लिखितं जवलपुरे ॥ श्रीः** श्रीः

References

1) B.O.R.I
2) Saraswatī Bhavana, Vārānasī
Printed Book : Dattaramji Khemaraja Srikrishnadasa, Bombay. Srivenkateswara Press, Saṃvat 1968.

4

I.M. 671

अजीर्णमंजरी

Ajīrṇamaṃ(ñ)jarī (by *Kāśirāja*)

Substance : Country-made paper. *Size* : 25 X 12 cms, *Folios*: 1-4. *Lines* : 9. *Letters* : 30. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fair. *Extent* : Complete.

The content of this MS. is the same as that of G-7841. But the text begins from verse no. 1. which however corresponds to verse no. 2. of MS. G-7841.

Date of copying is Saṃvat 1767 = 1710 A.D.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः।

नाली(रि)केर(ल) फलेषु तंडुलमथक्षीरं रसाले हितं(तम्)।

जंबीरोत्थरसो घृते समुचितं(तः) सर्पिस्तु मोचाफले ॥

गोधूमेषु च कर्कटी हिततमा मांसात्यये कांजिकं(कम्) ।

नारंगे गुडभक्षणं च कथितं पिण्डालुके कोद्रवं(वः) ॥१॥

End :

घ्रात्वा स्वकक्षं विपिनोपलं वा

संप्राश्य किंचित्पटुशर्करां वा ।

शीतांबु पीत्वा चुलुकेन वापि

प्रसह्य पुंगीफलमुज्जहाति ॥३५॥

स्वप्नमेवोष्ट्रयानस्य गजयानस्य मैथुनं(नम्) ।

मर्दनं चाश्वयानस्य पद्भ्यां यानस्य भोजनं(नम्) ॥३६॥

Colophon :

इत्यजीर्णमंजरी संपूर्ण(र्णा)।

Post-Colophon :

चयप्रकोपप्रशमा वायोर्ग्रीष्मादिषु त्रिषु ।

वर्षादिषु च पित्तस्य कफस्य शिशिरादिषु ॥

संवत् १७६७ आश्विनशुक्ल ४ चन्द्रवासरे ॥ ६ ॥

5

I.M. 354

अजीर्णामृतमञ्जरी (सटीका)

Ajīrṇāmṛtamañjarī (with comm.) by Kāśirāja

Substance : Country-made paper. *Size* : 27.2 X 14 cms. *Folios*: 1-12. *Lines* : 15. *Letters* : 34. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Partly moth-eaten. *Extent*: Complete

The text is accompanied with commentary. The name of the commentary is Subodhinī and the commentator is Rājānakabhagavatta. The content of this MS. is the same as that of G-7841. Although the Colophon of this MS. and the beginning of the commentary mentions its name as 'Ajīrṇāmṛtamañjarī, yet the text appears to be the same as that of 'Ajīrṇamañjarī' or Amṛtamañjarī. Moreover the name of the author of this MS. is also Kāśirāja. As such it appears that Ajīrṇamañjarī, Amṛtamañjarī or Ajīrṇāmṛtamañjarī is the same book, the title having been recorded differently.

Beginning : (Text)

यो रावणं रणमुखे भुवनैकभारं(रम्) ।
हस्वा(त्वा) चकार जगतः परमोपकारम् ॥
यं ब्रह्म चाभिदधिरे परतो(ऽ)पिपारं(रम्) ।
त्त (तं) प्नौ(नौ)मि मैथिलसुताहृदयैकहारम् ॥
नाली(रि)केर(ल)फलेषु तण्डुलजलंक्षीरं रसाले हितं(तम्) ।
जम्बीरोत्थ(त्थ)रसो घृते समुचितः सर्पिस्तु मोचाफले ॥
गोधूमेषु च कर्कटी हिततमा मांसादुनं(त्यये) काञ्जि(ञ्जि)कं(कम्) ।
नारंगे गुडु(ड)भक्षणं च कथितम्पिण्डालुके कोद्रवम्(वः) ॥२॥

Beginning : (Comm.)

श्रीगणेशाय नमः ।
प्रणम्य नन्दनंदनं गजाननं च भारतीम् ।
अजीर्णनाशकारिका विकाश्यते हि मंञ्ज(ज)री ॥१॥
सकलभुवनोपकाराय भूतलमवतीर्णो धन्वन्तरिर्देवः पुनरप्यायुर्वेदं बहुधोपदिश्य
समस्तरोगहेतुभूतस्याजीर्णस्यानुत्पतये ततश्चोद्भु(द्ध)वाऽजीर्णनाशनं द्रव्यमुप-

दिशन् इमामजीर्णामृतमंजरीं चिकीर्षुर्विघ्नविनाशाय स्वेष्टदेवताननतिरूपमंगलं चकार यो रावणमित्यादि--

End : (Text)

विश्वौषधु(धं) पलोषण(ष्ण) सैन्धवधान्या(न्य)क हिंगु राजी(रजनी)भिः ।
कर(काल)काजाजियुताभिर्गदितो मुनिभिस्तु वेसवारो(ऽ)यम् ॥ ४२ ॥
आसाद्य पक्षद्वयतस्तु सर्वाण्यर्वाचिपद्यान्यनवद्यविद्यः ।
श्रीकाशिराजस्मृतये शिशूनामार्ये्व(र्षव)चोभिर्विदितैरतानीत् ॥४३॥
ततु(त्त)न्महाजोर्णविषायनेत्री जीयाच्चिरायामृतमंजरीयम् ।
सत्य(त्ष)ट्पदानन्दमयीमसंतो घुणा इवैनामुपकारयन्तु ॥४४॥

End : (Comm.)

तेषां तेषां पूर्वोक्तद्रव्याणां महां सति कुपितान्यजीर्णान्येवं(वं)विधाणि(नि) तेषामयनेत्री नाशकर्त्री अथवा तान्येव आमविदग्धादीनि वा अनवद्यस्तुत्या आयुर्वेदबोधरूपा विद्या यस्य सः अथ ग्रंथ समाप्तिं विधाय तत्प्रचारणकामो ग्रंथकारो दुर्जनान् प्रार्थयते असंत इति असंतो दुर्जनाः रा(ए)नामुपकारयन्तु दूषयंतु के इव घुणाः कृमय इव यथाकृमयः अन्यानपि ह्यमृतमंजरीममृतवृक्षादि-भंजरी केशरदलादि त्रोटनेन दूषयन्ति तथा किंभूतामपि सतो विद्वांसस्तराव षट्पदात्र(भ्र)मराः सारग्राहकत्वात् तेषामानंदमयी भ्रचु(चु)रानंद(द) दामि(मी)त्यर्थः ॥ ४४ ॥

Colophon : (Text)

इति श्रीकाशिराजकृताजीर्णामृतमंजरी समाप्ता ।

Colophon : (Comm.)

श्रीकाशिराजवचसां क च सारमेतत्प्रज्ञाम मधु च तथापि यथा स्वबोधम्
राजानकेन सुधिया भगवत्तनाम्ना व्याख्याकृता शिशुहिताय सुबोधनीयम् १
इति श्रीमत्काशिराजाचार्यकृतेः (अ)जीर्णामृतमंजर्याः श्रीमद्राजानकभगवत्तकृता सुता सुबोधिनी व्याख्या समाप्तेति शुभम् ॥

6

G-4663

अमृतमञ्जरी

Amṛtamañjarī by Kāśirāja

Substance : Country-made paper. *Size* : 32.7 X 12 cms, *Folios*: 1-3. *Lines* : 10. *Letters* : 43. *Script* : Bengali. *Condition* : old, partly discoloured. *Extent* : Complete.

F. 1a contains some additional texts in Bengali popularly called as 'Khanārvacana' or 'Saying of Khanā'. The text contains 37 verses, last verse bearing no verse number.

Although the Colophon of this MS. mentions its name as 'Amṛtamañjarī', yet the text appears to be verbatively same as that of 'Ajīrṇamañjarī' and the name of the author of these two MSS. appears to be the same i.e. 'Kāśirāja'. However there may be difference of names, but the text is the same. The Colophon of this MS. gives an additional information that this text belongs to another ayurvedic compendium called Yogaratnākara. This however does not correspond to a second MS. of 'Amṛtamañjarī' (G-6908), where it is not mentioned.

Beginning :

ॐ नमो गुरवे:।

यो रावणं रणमुखे सुरमै(भुवनै)कभारं(रम्) ।

हत्वा चकार जगतः परमोपकारं(रम्) ॥

यं ब्रह्म चाभिदधिरे परतो(ऽ)पि पारं(रम्) ।

तं नौमि मैथिलसुताहृदयैकभा(हा)रं(रम्) ॥

नारिकेलफलेषु तण्डुलमथक्षीरं रसायने(ले) हितं(तम्) ।

जम्बीरोत्थ(त्थ)रसे(सो) घृते समुचितः सर्पिस्तु मोचाफले ॥

गोधूमेषु च कर्कटि हितं(त)तरा(मा) मांसात्यजे(ये) काञ्जिकं(कम्)।

नारङ्गे(रंगे) गुडभक्षणञ्च कथितं पिण्डालुके कोद्रवं(वः) ॥

End :

गुडमधुकाञ्जिकमस्तु प्रविभागाः स्युर्यथोत्तरं द्विगुणा ।

त्रि(त्रीणि)दिनानि च धान्यराशौ स्थापितमिदमुच्यते सूक्तं(क्तम्) ॥ ३६॥

विश्वौषधु(धं) च पलोष्ण सैन्धवधु(धा)न्यके(क)हिङ्गुरजनीभिः ।

कालकाजाजियुताभिर्गदितो मुनिभि(स्तु) शेष(वेस)वारोऽयं(यम्) ॥ ३७॥

Colophon :

इति योगरत्नाकरे श्रीकाशीराजविरचितामृतमञ्जरी समाप्ताः(प्ता) ॥०॥

7

G-6908

अमृतमंजरी

Amṛtamam(ñ)jarī by Kāśīnātha

Substance : Country-made paper. *Size* : 26.5 X 12.3 cms. *Folios*: 1-5. *Lines* : 10. *Letters* : 33. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Partly moth-eaten. *Extent* : Complete.

The content of this MS. is the same as that of G-4663. Although the end of this MS. mentions the name of its author as 'Kāśīnātha' but the text is verbatively similar to other MSS. (G-4663, G-7841, I.M. - 671 and I.M. 354). The author of all these MSS. appears to be one and the same person known as Kāśirāja and not Kāśīnātha as mentioned in this MS.

Beginning :

श्रीसारदायै नमः ।

यो रावणं रणमुखे भुवनैकभारं(रम्) ।

हत्वा चकार जगतः परमोपकारं(रम्) ॥

यं ब्रह्म चाभिदधिरे परतो(ऽ)पिपारं(रम्) ।

तं नौमि मैथिलसुताहृदयैकहारं(रम्) ॥१॥

नालि(रि)केर(ल)फलेषु तंडुलमथक्षीरं रसाले हितं(तम्) ।

जंबीरोत्थरसो घृते समुचितः सर्पिस्तु मोचाफले ॥

गोधूमेषु च कर्कटी हिततमा मांसात्यये कांजिकं(कम्) ।

नारंगे गुडभक्षणं सुकथितं पिंडारकं(के) कोद्रवे(वः) ॥२॥

End :

तत्तन्महाजीर्णविषायनेत्रा(त्री) जीयाच्चिरायामृतमंजरीयं(यम्) ।

सत्षट्पदानंदमयी समंता(मसंतो) द्रुर्व्या(घुणा) द्र(इ)वैनामवधारयंतु ॥५४॥
पद्यैर्मुनिनामनवद्य पद्या श्रीकाशीनाथेन शिशोः सुषा(खा)य ।
स्फुटीकृताजीर्ण विषापहंत्री जीयाच्चिरायामृतमंजरीयं(यम्) ॥५५॥

Colophon :

इति श्रीअमृतमंजरी संपूर्णं(र्णा) ।

8
G-2911
अञ्जननिदानम् (सटीकम्)
Añjananidānam (with Commentary) by Agniveśa

Substance : Country-made paper. *Size* : 33 X 11.5 cms. *Folios*: 1-21. *Lines* : 10. *Letters* : 42. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Partly moth-eaten. *Extent* : Complete.

The MS. is a complete work on Pathology (Nidānam). It has a Hindi commentary named Śirorogāvaloka and the commentator's name is Jayakṛṣṇa Miśra, who has mentioned that this commentary has been written to exhibit it to Pratāpanārāyaṇa Miśra.

Dr. Rājendralāla Mitra has evidently described the same manuscript in 4206, overlooking the commentary. The number of existing verses is 232 and not 333 as stated by Rājendralāla Mitra. The Sanskrit original of the book 'Añjananidānam' with another Hindi commentary named 'Vidyotinī' by Paṇḍit Brahmaśaṅkara Miśra has been published from Benaras in the year 1952 (under Haridāsa Sanskrit Granthamālā, No. 227) which shows the total number of verses as 235. Date of the commentary mentioned in the Post-Colophon is Saṃvat 1886 = A.D. 1829.

Beginning : (Text)

अबो(बो)धतिमिरछ(राच्छ)न्नचक्षुषां भिषजां कृते ।
सूक्ष्मं करोत्यग्निवेशो ग्रंथमंजनमाख्यया ॥१॥
दोषरोषोरुजां हेतुस्तत्प्रकोपे तु कारणम् ।
प्रत्येकं हीनमिथ्यातियोगः कालार्थकर्मणाम् ॥२॥

Beginning : (comm)

श्रीगणेशाय नमः श्रीराधाकृष्णाय नमः श्रीगुरवे नमः टीका देशभाषा प्रयागादिवासिनाम् अहम् अग्निवेशः अग्निवेशजो है आचार्य सो आख्यया अंजनं ग्रथं करोति आख्यया कहें नामता करके अंजन ऐसा जो है ग्रंथता कों करोति कहें करत हौ कथंभूतं ग्रंथं सूक्ष्मं के सा है ग्रंथ सूक्ष्म कहें सूक्ष्मप्रकार करके जो है केषां कृते कहे केहके लिये करत हौ भिषजां कृते भिषज जो है वैद्यतिनके लिये कथंभूतानां भिषजां अवोधतिमिरछ(राच्छ)न्न चक्षूषां अवोध जो है अज्ञानता सों यह जो भवा तिमिर कहें अंधकारता करके आश्रा(च्छा) दित है कहें ढपे है चक्षुष कहे नेत्र जिनके ? टीका दोषकरजी है रोष कहें कोप रुजां हेतु रुज जो है रोग तिनकर हेतु कहे कारण तत्प्रकोपे तु ते हे दोषके कोपविषे प्रत्येक कहे जुदाजुदाकाल अर्थकर्म इन करजो है हीनयोग मिथ्यायोग अतियोग सो कारणं कहे कारण है ।

End : (Text)

अतिविस्तरपुस्तकपाठहठप्रतिहस्त(भयादतिह्रस्य)तया धृतभूरिम्र(धि)याम् ।
नयनानलदृड्मित [२३१][1] पद्यकृतम्भिषजामिदमंजनमस्तु मुदे ॥३१॥
चकार चतुरोचितं[2] तदिदमग्निवेशोऽअनं-
परोपकृतये कृतं परमिदं रुजां ज्ञापकम् ।[3]
ततः समुदितैः सदा सुकृतराशिभिस्तुष्यतां-
तुषारगिरिकन्यकापरिवृढः (स)योषित् सुतः ॥३२॥

End : (Comm.)

टीका-जरत अंगारकीनाही लागै तौकहि ये बीछी काटे सहै दाह पीडामोह होय तौ औ रै सो जानिए बडे बडे जो है ग्रन्थ तिनका जो है हठते हविषे धरा है भय जिन ऐसा सो वैद्य तिनके आनंद के निमित्त यह अंजननिदान होय के सा है को जेह विषेदु यशयवतीश २३२ श्लोक की हे है श्री।

Colophon : (Text)

इति श्री अग्निवेशाचार्यविरचितं श्रीवैद्यकग्रंथे अंजननिदानं संपूर्णम् ॥

Colophon : (Comm.)

इति श्रीजयकृष्णमिश्रेण कृतं प्रयागादि देशभाषायाम् अंजननिदानस्य टीका समाप्ता ।

Post-Colophon : (Text)

लिखितं पयाशिमिश्रजयकृष्णेन चिरंजीव प्रतापनारायणमिश्रस्यावलोकनार्थम्।

Post-Colophon : (Comm.)

रसवस्तु धृति १८८६ संवत्सर लिखिदिहैं वैंयरवौ मासशुची श्रुदि षष्ठी ६ मंगलबरवौ श्रीरवये नमः। जलाद्रक्षेत् स्थलाद्रक्षेद्रक्षेत्<u>सि</u>(त्शि)थिल बंधनात् मूर्खहस्ते न दातव्यमेवं वदति पुस्त<u>की</u>(क)म् ।

References

1. MS. wrongly puts down the verse number as 231 which is not correct.
2. Printed book reads चतुरोञ्जनम् ।
3. Printed book reads परोपकृतये हितं परिमितं रुजां ज्ञापकम् ।
   Printed Book : Brahmaśaṅkara Misra, Varanasi, Chowkhamba Sanskrit Series office, 1952 A.D.

9

I.M. 422

अञ्जननिदानम् (सटीकम्)

Añjananidānam (with Commentary) by Agniveśa

Substance : Country-made paper. *Size* : 26 X 11 cms, *Folios*: 19 (by counting). *Lines* : 13. *Letters* : 40. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Old (Moderate). *Extent* : Incomplete.

The content of this MS. is same as G-2911. But it has a Sanskrit commentary by an unknown commentator.

The original text in Sanskrit is however upto śloka 178 (Printed book of Añjananidānam published by Haridāsa Sanskrit Granthamālā No. 227), so it is considered incomplete.

Beginning : (Text)

श्रीगणेशाय नमः ।

अवो(बो)धतिमिराधस्यछ(च्छ)न्नचक्षुषां भिषजां कृते ।

सूक्ष्मं करोत्यग्निवेशो ग्रंथमंजनसं(मा)ख्यया ॥१॥

दोषरोषोरुजां हेतुस्ततप्रको(पे) तु कारणम् ।

प्रत्येकं हीनमिथ्यातियोगः कालार्थकर्मणाम् ॥२॥

Beginning : (Comm.)

अग्निवेशमुनिः आख्यया अंजनसूक्ष्मं ग्रन्थं करोतीत्यर्थः । अबोधोऽज्ञानं तदेव तिमिरं तमस्तेनाछ(च्छ)न्नं यजुषा(भिषजां) कृते उपकाराय ।१। दोषेति। दोषाणां वातपित्तकफानां रोषः कोपः रुजां हेतुर्निदानं(म्)। उक्तं च—वातपित्तकफाः अविकृताः विकृताः देहं वर्द्धयन्ति घ्नन्ति चेति।

End : (Text)

रक्तस्रावो रक्तजे(ऽ)थागन्तु[क]जं तत्र षड्विधम् ।

छिन्नं भिन्नं क्षतं विद्धं पिच्चितं घृष्टमित्यपि ॥११७॥

पात्रां(तां)त्रभेदस्वल्पारुर्वेधचूर्णांच(र्णेन) घर्षणात् ।

सशल्य(ल्यं) यंत्रणात् सास्रं बुदबुदं चट्चटध्वनिः ॥११८॥

End : (comm.)

सास्थितु(ता)त्पिच्चितं ज्ञेयम्। मज्ञरक्तपरिप्लुतम् । अथ घर्षणात् घृष्टं घर्षणादभिघाताद्वायदंगं अथ चूर्णनात् पिच्चितम्। विगतत्वचम्। उष्णस्रवान्वितम् तत्तु घृष्टमित्यभिधीयते सशल्यज्ञानम् । यद्व्रणं यंत्रणादं कुशप्रवेशेन सास्रं बुद्बुदं चट् चट् ध्वनिर्भवति तत्सशल्यं ज्ञेयम् ॥

10

G-10859

अंजननिदानम्

Am(ñ)jananidānam by Agniveśa

Substance : Country-made paper. *Size* : 25 X 12.5 cms. *Folios*; 16. *Lines* : 9. *Letters* : 22. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Discoloured. *Extent* : Incomplete.

The content of this MS. is the same as that of G-2911. This manuscript is considered incomplete as the original text of this MS. appears to be upto verse no. 162. Another manuscript (G-2911) possesses upto verse no. 232 and also the printed book in Haridāsa Sanskrit Granthamālā series 227 mentions 235 verses.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥

अवो(बो)धतिमिराच्छन्नचक्षुषां भिषजां कृते ।

सूक्ष्मं करोत्यग्निवेशो ग्रंथमंजनमाख्यया ॥१॥

रो(दो)षरोषोरुजा(जां) हेतुः(तुस्तत्)प्रकोप(पे)तु कारणं(णम्) ।

प्रत्येकं हि(ही)नमिथ्यातियोगः कालार्थकर्म्मणांम्(णाम्) ॥२॥

End :

अतिक्षाराम्लदुष्टांबुविरुद्धदधिमुद्गरैः ।

पंचकर्म्माऽपचाराद्यैर्जायते ऽश्व(य)थुनृ(नृ)णाम् ॥१५६॥

शिरातनुत्वं वैवर्ण्य(र्ण्यं) रोमांचोत्सेधगौरवं(वम्) ।

(नवधा तैः)**पृथग्द्वद्व(न्द्वैः) सर्व्वैर्घातां(र्घाता)द्विषाश्च सः ।

not found in the manuscript Printed book reads however ऊष्मानवस्थितत्वं च सर्वं श्वयथुलक्षणम् ॥
Printed book reads.

11

I.F. 62 (A)

अञ्जननिदानम् (सटीकम्)

Añjananidānam (with Commentary) by Agniveśa

Substance : Country-made paper. *Size* : 30 X 22 cms. *Folios*: 1-20, 23-38, 40-43, 43-45 =43. *Lines* : 25. *Letters* : 28. *Script* : Nāgari, *Condition*: Partly-moth-eaten. *Extent* : Incomplete.

The MS. abruptly begins with Yogarājaguggula. There

after some more texts such as on F. 3b Tailādhikāraḥ from Cikitsāsaṃgrahaḥ ["श्री रामाय नमः अथ चिकित्सासंग्रहान्तैलाधिकारो लिख्यते, अथ लाक्षादि तैलं..........] on F. 7a Sudarśanacūrṇam ["श्री रामाय नमः अथ सुदर्शनचूर्णं लिख्यते....."] on F. 13.b Raktapittacikitsā ["अथ रक्तपित्तस्य चिकित्सा दृढं पुरातनं चैव कुष्माडंकमिदं शुभं त्वक् शिरावंध(बन्ध) निर्मुक्त भंववी(बी)जै...... "] on F. 15a Kāmalā [अथकामलाको पोटलीकफवृंदालसुपीसिकै......"] on F. 15a Hicakīroga ["श्री रामाय नम(:) अथ हिचकीरोग को नाम वि(बि)दूमाखीकालखरवर...."] on the same folio Kvāthādhikāraḥ ["अथ क्वथाधिकारः अथ मलज्वरको क्वथः ग्रंथिक अरुकनिहारुमोथाकौहहरीतकी......"] on F. 17a "श्री रामाय नमः अथांजनाधिकारः अथ सन्निपातकों अंजनु त्रिफला त्रिकुटा(त्रिकटु) हिंगु वच.....'; on F. 23a "श्री रामाय नमः अरोगप्रतीकारः आकफूलतिल...."; "श्री रामाय नमः अथ रसाधिकारः महाज्वरांकुशः दोहा सोंठि मरिच....."; on F. 24a "अथ चिंतामणिरसः रसविष गंधक अरुहरतालुद्वै जीरा अरूटंक...."; on F. 25a "श्री रामाय नमः अथ धूपाधिकारः गुग्गुर(ल) उल्लूपंख पुनिश्याम वु(ब)ल महिमे....."; on the same folio " श्री रामाय नमः अवो(बो) धतिमिरछ(राच्छ) न्नचक्षु(क्षु) षां भिषजां कृते सूक्ष्मं....." Actually the text of Añjananidānam starts from F. 25a of the MS. But before that some other texts with Hindi commentary exist.

Beginning : (Text)

श्री रामाय नमः ॥ अथ जो(यो)गराजगुग्गुलं लिख्यते ।
नागरं पिप्पलीमूलं पिप्पलीवु(च)व्यचित्रकैः ।
भ्रष्टं हिंग्वजमोदा च शु(स)र्षपा जीरकद्वयं(म्) ॥
रेणुकेंद्रजवा पाठाविडंगं गजपिप्पली ।
कटुकातिविषाभार्ङ्गीव चामूर्वाति भागतः ॥
प्रत्येकं सा(शा)णकानि स्युर्द्रव्यानीविंशति ।
द्रवेभ्यः सकलेभ्यश्च त्रिफला त्रिगुणा भवेत् ॥

Beginning : (Comm.)

अथ टीका शोंठिटाक २ पीपरिटाक २ चावटाक २ चीताटाक २ हिंगुभूनीटाक

२ अजमोदाटाक २ सरिसौटाक २ जीरादानोटाक २ रेणुकाटाक २ इंद्रजवटाक २ पाढीटाक २ वाउविडंगटाक २ गजपीपरिटाक २ कटुकीटाक २ अतीस(विष)टाक २

End : (Text)

अतिविस्तरपुस्तकपाठहठ(भया)इ(द)तिहस्त(ह्रस्व)तया धृतभूरिभि(धि) यां(याम्)।
नयनानलदृग्मितपद्यकृतं भिषजामिदमंजनमस्तु मुदे ॥२३२॥
चकार चतुरोचितं[1] तदिदमग्निवेशोऽञ्जनं-
परोपकृतये कृतं परमिद्रं रुजां ज्ञापकं(कम्)[2] ।
ततः समुदितः(तैः)सदा सुकृतराशिभिस्तुष्यतां-
तुषारगिरिकन्यकापरिवृढः सयोषित्सुतः ॥२३३॥

End : (Comm.)

टीका वडे वडे जो ग्रंथतिन्हकाजो हठसो पठवतेह विषेधरा है भयजिन्ह औ से जो है ग्रतिन्हके आनंदकेति निमित्त यह अंजननिदान होइ कै सा है जे ह विषे दुइ सौ वत्ति स श्लोककीन्हे है १

Colophon : (Text)

इत्यग्निवेशकृतमञ्जननिदानाख्यं संपूर्ण(म्) ।

1. Printed book reads चतुरोञ्जनं ।
2. Printed book reads'परोपकृतये हितं परिमितं रुजां ज्ञापकम् ।

12

I. M. 674

अभिन्यासचिकित्सा

Abhinyāsacikitsā

Substance : Country-made paper. *Size* : 22.5 X 11 cms. *Folios*: 6. *Lines* : 12. *Letters* : 34. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fair. *Extent* : Complete.

The manuscript deals with 13 types of Sannipāta and their treatment. Author's name is not found in the manuscript. Probably, it is a part of the Aśvinīkumāra Saṃhitā dealing with one section only, called Abhinyāsacikitsā, which can be considered as 'complete'.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः।

रोगग्रस्तशरीर सत्वशरणौ विश्वप्रमोद प्रदौ ।

भुक्तिप्रह्वसुरौ च सेवितपदौ त्रैल(लो)क्यरक्षाकरौ ॥

मर्त्यस्वस्तिविधायिनौ स्मितरुधा(चा)विद्योतिताशामुखो(खौ) ।

स्यातां तौ जगतः सुखाय सततं वैद्याय(द्यौ) (च) बंद्याश्विनौ ॥१॥

अम्लस्निग्धोष्णतीक्ष्णैः कटुमधुरसुराता(त)पसेवाकषायैः ।

स्वादुक्रोधातिरुक्षै मुरुत(तिक्त)पिशिताहारसौहित्यशैत्यैः ॥

शोकव्यायामचिंताग्रह गणवनितात्यन्त संगप्रभावैः ।

प्रायः कुप्यति(प्यन्ति)पुंसां मधुसमयशरद्वर्षणे सन्निपाताः ॥२॥

End :

करवीरस्य पुष्पाणि चंदनं सारिवा शिवा ।

तृष्णायां शिर(रो)लेपेन आरनालेपसंयुतः ॥७३॥

सैंधवंमधुमरिचसर्षपाः कुष्ट(ष्ठ)मेव च ।

वस्त(स्तु)मात्रेण संपिष्टेनस्य(संपिष्टे) सॅन्निपाते* कफात्मके ॥३५॥

तुरंग लालासहिता मनःशिला निहंति तंद्री(तं)सकलांजनेन ।

बधु(न्धु)ल पत्राणि हरीतकी च संपेषिता स्वेदविकारहंत्री ॥७६॥

Colophon :

इति अभिन्यासचिकित्सा, शिव ।

* two tick marks upon the word सन्निपाते suggest correction 'स्तन्द्रिनिवारणः' in the margin of the MS.

13

G-1160 (B)

अर्कप्रकाशः

Arkaprakāśaḥ by Rāvaṇa, the king of Laṅkā

Substance : Country-made paper. *Size* : 23 X 12 cms, *Folios*: 1-67. *Lines* : 8. *Letters* : 30. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Moth-eaten. *Extent* : Complete.

This MS. deals with the subject obstetrics narrated in the form of question-answer between king Rāvaṇa and his wife Mandodarī. It also deals with the medicines which a pregnant lady should use for the gradual development of a foetus in her womb.

This manuscript is mentioned as complete. But it does not contain the last verse (i.e. verse no. 100) of the printed book (Published from Bombay, Śakābda 1841, with Hindi commentary by Mukundarāma). In the above mentioned printed book the last verse appears as follows :

सुयोग्यं निजगेऽस्य सुखकार्यं कुरु प्रिये ।

अहं सन्ध्याविधानार्थं त्वथ यामि नदीतटम् ॥

But this last verse of the printed text appears to be an interpolation as there is no more scope of a further talk with wife since he left that place to perform the evening rites at the temple (उत्थितो मन्दिरं ययौ) as mentioned in the concluding verse of the MS. text. The other manuscript in possession of the Asiatic Society (G-10030) also corroborates this as the last verse there also is "एवमुक्त्वा...मन्दिरं ययौ॥"

Beginning :

श्रीकृष्णाय नमः॥ श्रीगणेशाय नमः ।

औषधीपतिनेत्राय पद्मिनीपतिमूर्त्तये ।

कालकालाय नीलाय पार्वतीपतये नमः ॥१॥

गर्भभारपरिक्लिन्ना कं(क)न्या मंदोदरी शुभा ।

रावणं परिपप्रछ(च्छ)पूजांते तुष्टमानसम् ॥२॥

मंदोदरी उवाच–

स्वामि(न्)दैत्यसुराराध्यच(श्च)तुर्वेदविशारद ।
सदाशिवादाप्तकाम[1] भुवनत्रयपालक ॥३॥

End :

मंदोदरि तथा(वा)ख्याते(तं) यन्मया शिवतः श्रुतम् ॥
तदज्ञातु(एतज्ज्ञानात्तु) गांभीर्य्यं(गर्भिण्यः)त्वरितं यत्नमाव(च)र ॥६८॥
एवमुक्त(क्त्वा) तु भैषज्यरहस्यं स दु(द)शाननः ।
सायंसंध्यां(ध्या)विधिं कर्त्तुं(र्त्तुं)मुत्का(त्थि)तो मंदिरं ययौ ॥६९॥

Colophon :

इति श्रीलंकानाथरावणकृतेऽर्कप्रकाशे धातुशुद्धिदशकं(मं) शतकं समाप्तमिति।

Post-Colophon :

लिखितं मधुपुर्य्याम् ।

1. Printed book reads सदाऽनिमाद्याप्त ।
   Printed Book : Gaṅga Vishnu Sreekrishnadas, Bombay, Lakshmivenkateswara Press, Kalyan, Samvat-1976.

14
G-10030
अर्कप्रकाशः

Arkaprakāśaḥ by Rāvaṇa, the king of Laṅkā

Substance : Country-made paper. *Size* : 16 X 24 cms, *Folios*: 80. *Lines* : 10. *Letters* : 19. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Partly moth-eaten. *Extent* : Complete.

The content of this MS. is the same as G-1160 (B). After the mention of the date in the Post-Colophon there are 16 lines in dialect (probably in Gujrāti) dealing with fever.

The Post-Colophon mentions the date of writing as Śaka 1738 =1816 A.D.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥
औषधीपतिनेत्राय पद्मिनीपतिमूर्त्तये ।

कालकालाय नीलाय पार्वतीपतये नमः ॥१॥
गर्भभारपरिक्लिन्ना कुं(क)न्या मंदोदरी शुभा ।
रावणं परिपप्रछ(च्छ) पूजांते तुष्टमानसं(सम्) ॥२॥
मंदोदर्युवाच ॥
स्वामिन्दैत्यसुराराध्यच(श्च)तुर्वेदविशारद ।
सदाशिवादाप्तकाम[1] भुवनत्रयपालक ॥३॥

End :

मन्दोदरि तवाख्यातं यन्मया शिवतः शुभं(श्रुतम्) ।
एतद्ज्ञातातु(नात्तु) गर्भियं(ण्याः) त्वरितं यत्नमाचर ॥ ६६
एवमुक्त्वा तु भैषज्य[स]रहस्यं (स) दशानन(नः) ।
सायं संध्याविधिं कर्त्तुमुत्थितो मंदिरं ययौ ॥

Colophon :

इति लंकानाथरावणकृतो(तेऽ)र्कप्रकाशे धातुशुद्धि दशमं शतकं समाप्तिमगात् ॥ समाप्तोऽयं ग्रन्थ(न्थः) ॥

Post-Colophon :

शखे(के) १७३८ धातानाम संवत्सरे ज्येष्ट (ज्यैष्ठ)मासे वद्यपक्षे षष्ट्या(षठ्या)यां भृगुवासरे ग्रंथलेखन(नं) समाप्त(म्) ॥ पुरनार्थं (पूरणार्थं) हरबाजी नायेक ॥

सर्वज्वरास उपाये ॥ चोरव ६६८९ रुइ चीपाने २८ चोखत्यापाणांत गुंडुनभवती कणिकला उनवरतीका पडमाती सेणघाल्डुन करावि अग्निगोवरी य- - देणेजछु नकोछसे होतिलते - काढुनरारखेंत पुरुनटे वाविथं(१) डहोई लतेह्वां - - -पुडकरु नठे वाचितो पुड वाल १ साकरमा - - - दाणे ८ येकत्र करुनदे णे सर्वज्वरजा - - - दुध गाईचेपावसेरकवा ७७१ भातटांक - - - गमुगाची। खेचडी खावी ॥ इति सी(शी)तज्वरमांनमर्दन नामरसः ॥ अथ जीर्णज्वर(रः)॥ गाइ चे से णात - - णि नधालतारसकाटावाते छे ६६६३ गाई चे दुधतो छे ३ सर्वजीर्णज्वरासद्यावे ॥ बदासउपाये ॥ धीतरे चे बीज से २६६१ गाठ वाचे मुत्रांतदोनरोजभिजतधालुनपाता छ यंत्रे ततेलकाढावे बीज सावलितवाल वावेमातिल काढावे।

1. Printed book reads सदाऽनिमाद्याप्त ।

15

G-2902

अर्कप्रकाशः

Arkaprakāśaḥ by Rāvaṇa

Substance : Country-made paper. *Size* : 21 X 17 cms, *Folios*: 1-117. *Lines* : 13. *Letters* : 16. *Script* : Bengali. *Condition* : Fresh. *Extent* : Incomplete.

The content of this MS. is same as G-1160 (B). The manuscript is not complete as it abruptly ends in the 8th Śataka, verse no 46.

The printed text from Bombay (published by Mukundarāma with Hindi commentary in 1841 Śakābda) shows that the original text runs upto Śataka 10. The other two manuscripts in the possession of the Asiatic Society (G-1160 (B) and G-10030) also show that the book ends in Śataka 10.

Beginning :

ओं गणेशाय । रावणकृतार्कप्रकाशं(:) ।

औषधि(धी)पतिनेत्राय पद्मिनीपतिमूर्त्तये ।

कालकालाय नीलाय पार्व्वतीपतये नमः ॥१॥

गर्भभारपरिक्लिन्ना कन्या मन्दोदरी शुभा ।

रावणं परिपप्रच्छ पूजान्ते तुष्टमानसम् ॥२॥

मन्दोदर्य्युवाच --

स्वामिन् दैत्यसुराध्यक्ष चतुर्वेदविशारद ।

सदाशिवादास्य(प्त) [1]काम भु(भु)वनत्रयपालक ॥३॥

End :

रक्तस्याभ(भे)क शशिभ(ज)पाटलार्को जलस्थले ।

कृत्वाप्य पाचयेत्तैलं यथोक्तं विधिना ततः ॥४५॥

एतेषामेव तज्ज्ञेयः(लेपः) कारयेत् करपादयोः ।

अङ्गारधानिका मध्ये (नरो)[2] भ्रमति भूमिवत् ॥४६॥

Colophon :

इति रावणकृत(तः) अर्कप्रकाश(शः) समाप्तो(ऽ)यम् ॥

1. Printed book reads सदाऽनिमाद्याप्त ।
2. Printed book reads अङ्गाराणामुपरितो नरो ।

16

G-11094

अर्कचिकित्सा(प्रकाशः)

Arkacikitsā(prakāśaḥ) by Rāvaṇa

Substance : Country-made paper. *Size* : 25 X 11 cms, *Folios*: 1-7, 9-67 = 66. *Lines* : 7. *Letters* : 36. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fresh. *Extent* : Incomplete.

The content of this MS. is same as G-1160 (B). Although the name of the manuscript is mentioned as Arkacikitsā but the entire text being a verbative reproduction of Arkaprakāśaḥ by the same author, the name 'Arkacikitsā' appears to be misleading. The name should be 'Arkaprakāśaḥ' as found in other manuscripts.

Beginning :

श्री गणेशाय नमः ॥

औषधीपतिदेवा(नेत्रा)य पद्मिनीपतिमूर्त्तये ।

कालकालाय नीलाय पार्वतीपतये नमः ॥१॥

गर्भभारपरिक्लिन्ना कान्ता(कन्या) मंदोदरी शुभा ।

रावणं परिपप्रछ(च्छ) पूजांते तुष्टमानसं(सम्) ॥२॥

मन्दोदर्य्युवाच—

स्वामिन् दैत्यसुराराध्यच(श्च)तुर्वेदविशारद ।

सदाशिवादाप्त[1]कामं(म) भुवनत्रयपालकं(कम्) ॥३॥

End :

द्विकर्पूरत्रिकस्तूरी लता कस्तूरिकांडजा(जः) ।

शिलारसो जातिफलं जातिपत्री लवंगकं(कम्) ॥८४॥

द्विधैल्गरोचनं द्वेधा पंचधा कुंकुमं तरि (प्रिये) ।

गौडपत्री मु(द्वि)धासश्च सुगंधाह्वोगणस्त्वय(यम्) ॥८५॥

इति सुगंधगणः ॥

बालकं वीरणं मांसी द्विनखं चंदन(नं) त्रिधा ।

शैलेयं त्रिविधं मुस्तं गंधपाला(ल)सिकामुरा ॥८६॥

द्विकर्चूर(पूर): प्रि.......... ।

1. Printed book reads सदाऽनिमाद्याप्त ।

17

G-1423

अश्वकवैद्यकशास्त्रम्

Aśvakavaidyakaśāstram by Dīpaṅkara

Substance : Country-made paper. *Size* : 28 X 22.5 cms. *Folios*: 1-34. *Lines* : 22. *Letters* : 32. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Brittle. *Extent* : Complete.

The work is on the treatment of horses. It contains 90 chapters and 1300 verses. "अध्य(ध्या)यानां नवत्येव श्लोकाः शतत्रयोदशः।" (F.1. verse no. 6).

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः। ओँ नमः सर्वज्ञाय ॥

शिवं प्रणम्य सर्व्वज्ञन्तज्ज्ञाः किमपि यम्विदुः ।

स शिष्यंशालिहोत्रश्च वाजिशास्त्रं च कारये(येत्) ॥१॥

त्रिनिधानकरोनाम भिषगासीत्परार्थकृत् ।

कातारवासिनीवैद्यवंशदुग्धाब्धिचंद्रमा ॥२॥

End :

पंचमूलद्वयंचैव दशमूलमिति स्मृतं(तम्) ।

लवणेसैन्धव(वं) प्रोक्तं चन्दने रक्तचन्दनं(नम्) ॥५०॥

तैले च तिल(लं)स्यात्कोले च वदरन्तथा ॥

निर्घणु(ण्टु)काध्यायः ॥

Colophon :

इदं चाश्वकवैद्यक-शास्त्रं दीपंकरकृतं समाप्तम् ॥

18

G-1425

अश्वचिकित्सा

Aśvacikitsā by Nakula

Substance : Country-made paper. *Size* : 22 X 13.5 cms. *Folios*: 42 (Pagination on both sides of the folios). *Lines* : 2-9. *Letters*: 17. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fresh handwriting, first fifteen folios are divided from the middle. *Extent* : Complete (Excepting the verse no. 1 with 4 lines).

The MS. deals with the horses, their ailments and treatment. The work contains 18 chapters. The names of the chapters are mentioned in the verse no. 3. Though the MS. does not clearly mention the completion of the text itself, yet it appears to be complete without ommission of some verses here and there. This manuscript is similar to G-1426 and the texts are almost the same, although in this MS. we get more information than in G-1426. Colophon mentions the date as Saṃvat 1833 = A.D. 1776. Both the MS. G-1425 and G-1426 begins with the text 'जयति स पाण्डवनाथो' etc. as maṅgala verse, but the printed texts show that this is not the first one, rather the second verse of the text. The 1st verse in the printed texts runs thus :

येन ज्ञानवता हिमालयतरुच्छायासु विक्रीड़ितम् ।
यः स्नातो हिमपुष्पवातशिशिरे गङ्गाजले पावने ॥
रेमे यस्तु तुरङ्गयूथजनितैर्नानाविधैर्हेषितैः ।
पायाद्वः स तुरङ्गघोषतनयः श्रीशालिहोत्रो मुनिः ॥

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ।
जयति स पांडवनाथो धर्म्मनिधानो[1] युधिष्ठिरोनृपतिः ।
अभीमार्जुनसहदेवास्तदनु<u>च</u>(जाश्च) ये वाजिशास्त्रतत्त्वज्ञाः ॥१॥
दृष्ट्वा सम्यक्नकुलो ज्ञानं[२] स<u>र्व्व</u>(र्व्वं)[१] शालिहोत्रीयम् ।
ब्रूते शास्त्रार्थमन्य<u>च्छा</u>(च्छशा)स्त्रं कृत्वा समासेन ॥२॥
प्र<u>श्नो</u>(श्नो) जातिवर्णमावर्त्त<u>छुं</u>(दं)ला लक्ष्मं बे<u>गो</u>(गा) वाहनं धातुरत्नम् ।

कालो नस्यं पिंडमाज्यं कषायं शालां चेष्टां वाजिनामत्र वक्षे ॥३॥

सपक्षा वाजिनः पूर्वं[4] संजाता व्योमचारिणाः(णः) ।

गंधवे(र्वे)भ्यो यथाकामं यु(ग)च्छति(न्ति च) समंततः ॥४॥

End :

स्वच्छिद्रं नातियवसं यथा पश्यन्ति वाजिनः ।

स्थानं चैव पृथक् प्राप्तं प्रयत्नं रोगिनां(णां) न वै ॥८॥

कोष्ठी कुष्ठो(ष्ठी) ज्वरी यक्ष्मी परस्परं दूषति(यति) क्षारैः।

तिथिवारे केशाँश्च खुराँश्च प्रघ्नंति दीर्ग्घा(र्घा)न् ॥९॥

अश्वस्याङ्गे प्रलिपेद्धरिद्रया वरिष्ठया मङ्गला च ।

सुपवित्रान्दोषघ्नैविभूषयेदलंकारैः ॥१०॥

Colophon :

इति श्रीनकुलकृतेऽश्वचिकित्सितेऽश्वशालाविधिः

अष्टादशोध्यायः ॥१८॥

Post-Colophon :

संवत् १८३३ शुभम् ॥

1. Printed book reads धर्मसनाथो ।
2. Printed book reads शालं ।
3. Printed book reads कृत्नं च ।
4. Printed book reads सर्वे ।

References

1. B.O.R.I.
2. I.O.
3. Sarasvatī Bhavan, Vārāṇasī.
4. Sarasvatī Mahāl Library, Tanjore.

Printed Book :

Bibliotheca Indica, Calcutta. The Asiatic Society of Bengal. New Series Nos. 574, 582, 587, 597 and 598. 1887.

19

G-1426

अश्वचिकित्सितम्

Aśvacikitsitam by Nakula

Substance : Country-made paper. *Size* : 21 X 11 cms. *Folios*: 1-28. *Lines* : 7. *Letters* : 30. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Good. *Extent*: Incomplete.

The content of this MS. appears to be the same as that of G-1425 i.e. dealing with the treatment of horse. The work appears to be complete on 16th chapter (Viṣayogādhyāyaḥ) and not on the 15th chapter as mentioned in the Colophon. Folio 10 is wrongly numbered as folio 9. Strangely enough the Post-Colophon portion appears somehow to be a portion of the original text of the 18th chapter dealing with Aśvasālāvidhiḥ.

Beginning :

ॐ स्वस्ति श्रीगणेशाय नमः ॥

जयति स पाण्डवनाथो धर्म्मनिधानो[1] युधिष्ठिरोनृपतिः ।

भीमार्ज्जुनसहदेवास्तदनुज नकुलश्च[2] ये वाजिशास्त्रतत्त्वज्ञाः ॥१॥

दृष्ट्वा सम्यक्नकुलः (शास्त्रं) कृत्स्नं च शालिहोत्रस्य[3]।

ब्रूते शास्त्रस्य तत्वं[4] शास्त्रं कृत्वा समासेन ॥

End :

एला कंकोलिमूत्रं च[5] सौपर्णीघृतमिश्रितं(तम्) ।

विषनाशं करोत्याशु नस्यदानेन वाजिनां(नाम्) ॥१२॥

कौशुं(सुं)भं केशरं लाक्षा माक्षिकं शाल्मली[6] वचा[7] ।

कृतिमा(त्रिम)स्य विषस्यासु(शु) प्रकरोति च संशयं(यम्)[8] ॥१३॥

चंपकं मालतीमूलं(ल)मुस्तुनु(स्तन्न)स्तुरसं[9](स)स्तथा ।

अश्वानां नाशयत्याशु विषं जंगमसंस्थितं(तम्)[10] ॥१४॥

Colophon :

इति श्रीनकुलकृते शालिहोत्रे(ऽ)श्वचिकित्सिते

विषप्रयोगोनाम पंचदशो(ऽ)ध्यायः ॥१५॥

Post-Colophon :

अथाश्वशालाविधिः वेश्मभागेदिने कारयेद्ध्यागारं पूजां यः प्रयत्नाद्दद्योक संप्रति। तथा स शुभो भूमिविभागेन पूर्वोत्तरजलप्लवविधानात् पराभामास सप्ताहवाजिशालायामर्ते द्धे हूताग्निप्रवे<u>शे</u>(शा)द्वाजिनो यथाविधितः योगंकु<u>स</u>(श)लस्तरू<u>णौ</u>(णै)र्दक्षै रक्षाकुशलस्थान पालैश्च कृतंमलसंस्कारैः द्र<u>व्या</u>(व्यां)स्तत्र चोतराभिमुखानाद्यापि तानास्थिलास्थानेवा दक्षिणामुखे गन्धदीपैश्च स्थानानि विभूषयेदलंकारैः सविशे<u>षंत</u>(षतः) ।

1. Printed book reads धर्मसनाथो ।
2. Printed book reads च ।
3. Printed book reads शालिहोत्रीयम् ।
4. Printed book reads शास्त्रार्थमन्य ।
5. Printed book reads कङ्कोलिकामूलं ।
6. Printed book reads नाकुली ।
7. Printed book reads तथा ।
8. Printed book reads संक्षयम् ।
9. Printed book reads मालतीमूलमुन्मत्तकरसं ।
10. Printed book reads जङ्गममाश्रितम् ।

20

G-1424

अश्ववैद्यकशास्त्रम्

Aśvavaidyakaśāstram by Jayadatta

Substance : Country-made paper. *Size* : 21.5 X 17.5 cms, *Folios*: 129 (by counting). *Lines* : 9. *Letters* : 20. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fair. *Extent*: Complete.

The folios have both side-paginations (as 1-257). This MS. mainly deals with various types of diseases of the horses and their treatment. In the Uddeśādhyāyaḥ (F. 3, इति उद्देशाध्यायः।) it is mentioned that the work contains 68 chapters

and 2800 ślokas (which appears absurd). The total number of ślokas found in the MS. is however 1484 only. In the printed text edited by Jīvānanda Vidyāsāgara Bhaṭṭācārya published in Calcutta in 1893, similar discrepancy occurs when śloka no 5 mentions the total number of ślokas as 1800, whereas the number of ślokas printed are 1568 only by counting. The content of the work is also mentioned in the 1st chapter of the Manuscript. Date of the scribe mentioned in the Post -Colophon is Saṃvat 1933 and Śaka 1797 = A.D. 1875. The serial numbers of the verses are faulty. At the end, the verse no. 23 appears to be the concluding verse closing the chapter of Rasāyana Kalpa, whereas the verses no. 24 and 25 should be earlier ones. The entire text consists of 68 chapters (adhyāyaḥ) terminating in Rasāyanakalpa.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीशालिहोत्राय नमः ॥
प्रणम्य शंकरं भक्त्या शंकरं सर्वदेहिनां(नाम्) ।
शिवाय जगतो जातुं(तां) शिवांचापि विशेषतः ॥१॥
शिष्यावबो(बो)धं[1] शब्दार्थं ग्रन्थविस्तारवर्जितं(तम्) ।
लक्षणं वाजिदेहस्थं संक्षेपेण यथाक्रमं(मम्) ॥२॥
चिकित्सा च समाने(से)न सिद्धौषधसमन्विता ।
मुनिप्रा(प्रो)क्तानि शास्त्राणि सम्यगालोका(क्य)[2] वाजिनां(नाम्) ॥३॥
श्रीमद्विजयदत्तस्य पुत्रेण क्रियते(ऽ)धुना ।
श्रीमता जयदत्तेन वाहानां हितमिच्छतां(ताम्)[3] ॥४॥
अध्यायानां यथायोगं षष्ट्यष्टाद्वि(धि)कसंख्यया ।
श्लोकानां द्विसहस्रेण[4] शताष्ट संयुतेन चा(च) ॥५॥

End :

श्रीशालिहोत्रादिमुनि:(नि)प्रणीतं दृष्ट्वास्व(श्व)शास्त्रं व(ब)हुविस्तरं च ।
स्वल्पप्रबो(बो)धं सकलं यथार्थ(र्थ)कृतं च तद्वै जयदत्तकेन ॥२३॥
सौवर्चलं तथा हिंगु पुष्करं विड्दाडिमं(मम्) ।
ग्रंथिकं मेथिकाश्चैषां भिषक् पिंडं च कारयेत् ॥२४॥

रक्तपित्तज्वरं हन्ति कासं श्वासं य(त)था तृणी(णिम्) ।
विद्रधिक्षयरोगं च नाशयेद्वाजिनां ध्रुवं(वम्) ॥२५

Colophon :

इति श्रीमहासामं(मन्त) जयदत्तकृताश्व(तश्व) वैद्यकशास्त्रं समाप्तं(प्तम्) ॥

Post-Colophon :

शुभमस्तु ॥ सम्वत् १९३३ शाके १७९७ चैत्रमासि कृष्णपक्षे द्वादशी (तिथौ) मंगलमिदं पुस्तकं महतावैजनाथ नागरलिपि लक्ष्मणापुरी मध्ये ॥
अन्यः ॥ महुरेठी २५ ॥ सपेद चंदन २५ ॥ विहीनादाना २५ ॥ गुजराती इलाची ॥

1. Printed book reads सुखाववोध ।
2. Printed book reads सम्यगालोच्य ।
3. Printed book reads हितकाम्यया ।
4. Printed book reads श्लोकानाञ्च सहस्रेण ।

Printed Book : Jivānanda Vidyāsāgara, Calcutta, 1893 A.D.

21

G-8254

अश्वायुर्वेदः

Aśvāyurvedaḥ by Gaṇa, son of Durlabha

Substance : Country-made paper. *Size* : 30 X 14.5 cms. *Folios*: 2-51=50. *Lines* : 10. *Letters* : 48. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Old. *Extent* : Incomplete.

The MS. gives a description of the treatment of the horses in different diseases. On the left top of the margin Śāṃ : Giḥ (शां : गिः) has been written by the scribe. Sometimes in the middle of the folio it has been mentioned गणकृते, which has been duly underlined.

The names of the chapters as given in the MS. are as follows :

इत्यस्वा(श्वा)युर्वेददुर्लभसुतगणकृते अस्व(श्व)प्रशंसाध्याये प्रथमः—F. 3a.

इति दुर्लभसूतगणकृते अवर्त्ताध्यायो द्वितीयः—F. 6a. इति गणकृते सर्व्वांगपरीक्षानामोध्यायस्तृतीयः—F. 7b. इति गत्याध्यायः—F. 10b. इति गणकृते मिश्रकाध्यायः पंचमः—F. 11a. इति तालुरागलक्षणं:—F. 14b. इति गणकृते कुलाध्यायोऽष्टमः—F. 17a. इति गणकृते चेयोग्यन(वयोज्ञानं) नवमोध्यायः—F. 18b. इति गणकृते वर्ण्णाध्यायो दशमः—F. 19b. इति गणप्त(कृ)ते राजेरवाहृजोनामैकादशोध्यायः—F. 21b. इति प्रदेशाध्यायो द्वादशः—F. 23b. इति दुर्ल्लभशु(सु)तगणकृते फुडा(पिण्डा)ध्यायो त्रयोदशः—F. 24a. इति श्रीगणकृते व्याधिनिर्द्देशो नामाध्यायः—F. 26a. इति देशज्ञानाध्यायः—F. 30b.

On the same folio (F. 30b) लवणविधिः ends, शस्यविधिः ends on F. 33b, त्रैवृतंस्नेहः and षट्रूक्षां प्रतिपानविधिः end on F. 40b and 45b respectively. अश्वायुर्वेदः is otherwise called as सिद्धयोगसंग्रहः (इत्यश्वायुर्वेदे तलणं (गण) कृते सिद्धयोगसंग्रहे सव्याकरणं द्वितीयं स्थान समाप्तं - F. 36b)

Beginning :

.... ।
तुरंगांज(य)स्य राजेंद्रादि चरंति महीतले ॥
स्वकल्पितो(ऽ)पि सारोहो गजो नरिपूर्वा हाली ।
तिष्टती(ष्ठति) वा षलंती(स्खलन्ति) वा प्रविशती(ति) यथा हया(याः) ॥१४॥
आशु कार्यानि(णि) हयानां यथाश्वाः पृथिवीतले ।
कुर्व्वंतीह तथा शीघ्रं नगजीनपदातयः ॥१५॥

End :

डीपिटकानि कुष्ट(ष्ठ)दद्रु(द्रु)श्च चित्राणि मंगलानि च हन्याक्षारः प्रयुक्तस्तः क्षारकल्प यथा शालिं दहत्युष्णं जलं केदारं संस्थितं तद्वत्पुराणा दहति शोणितं वाजिनस्थितं रुधिरेण प्रदुष्टेन दहन मां नल्पदेहिनः नात्यश्रशा(सा)यनं किंचिदेकं मुक्तिविरेचनं तस्माद्ध्र(श्व)स्य नु(रु)धिरं प्ररुष्टमवसेचयेत् दोषारक्तभवा यस्माद्व(ह)यानां खलु सर्वदा अवशेकेस्ततंस्तस्मात्सर्व्व रोगापकर्षणं भीतं श्रातं

कृशाबालं रूक्षबृद्धनं वेधयेत् शिरा यस्य अवेद्वेध्यातं सर्पिपाययेद्वषंद्रवीभवति दोषास्तु स्नेहपां(पा)नेन मूर्छि(र्च्छि)ताः द्रमानां हरणं वापि शेराभिः क्री(क्रि)यते सुख चरुषष्टि शिरोछेद्या भेद्यावेध्यास्तु वाजिनां सृ..........

1) Sarasvatī Mahāl Library, Tanjore.
2) Government Oriental Manuscript Library, Madras.

22

G-5276 (B)

अष्टाङ्गहृदयसंहिता (सूत्रस्थानम्)

Aṣṭāṅgahṛdayasaṃhitā (Sūtrasthānam) by Vāgbhaṭa

Substance : Country-made paper. *Size* : 27 X 12.5 cms, *Folios*: 1-4, 6-77, 86-99, 101, 102 = 92. *Lines* : 8-10. *Letters* : 26. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Old, discoloured, marginal portions of some folios are damaged. *Extent*: Incomplete.

Author's name is traced from margin. There are some marginal notes also. It is incomplete at the end and contains 24th chapters of the Sūtrasthānam. Folios are repaired with transparent papers. Title is found in F. 2a, 2nd line— "क्रियते(ऽ)ष्टांगहृदयं नातिसंक्षिप्त......।" The MS. ends with the beginning of the 25th chap. (यन्त्रविधिः अध्यायः), which remains incomplete starting with verse 8.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ।

रागादिरोगान् सततानुस(ष)क्तानशेषकायप्रसृतानशेषान् ।

औत्सुक्यमोहारतिदान्जघान योऽपूर्ववैद्याय नमो(ऽ)स्तु तस्मै ॥१॥

अथात आयुष्कामीयमध्यायं व्याख्या(ख्या)स्यामः ।

इति ह स्माहु(हु)रात्रेयादयो महर्षयः ॥२॥

आयुष्कामयमानेन धर्मार्थसुखसाधनं(नम्) ।

आयुर्वेदोपदेशेषु विधेय(यः) परमादरः ॥३॥

ब्रह्मा स्मृत्वा(ऽऽ)युषो वेदं प्रजापतिमजिग्रहत् ।

सोऽश्विनौ तौ सहस्राक्षं सो(ऽ)त्रिपुत्रादिकान् मुनि(नी)न् ॥४॥

ते(ऽ)ग्निवेशादिकांस्ते तु पृथक् तंत्राणि तेनिरे ।

तेभ्यो(ऽ)तिविप्रकीर्णेभ्यः प्रायु(यः) सारतरोच्चयः ॥५॥

End :

अष्टादशांगुलायामान्यायसानि च भूरिशः ॥५॥

मसूराकारपर्यतः(न्तैः) कंठे बद्धानि कीलकैः ।

विद्यात्स्वस्तिकयंत्राणि मूले कु(ऽङ्कु)शनतानि च ॥६॥

तैर्दृढैरस्थिसंलग्नशल्याहरणमिष्यते ।

कीलबद्धविमुक्त(क्ता)ग्रौ संदंशौ षोडशांगुलौ ॥७॥

त्वकु(क्) .... ।

Printed Book : by Kuṇṭe, Navare and Vaidya, 7th ed. Varanasi, Chaukhamba Orientalia, 1982.

23

G-3055

अष्टाङ्गहृदयसंहिता (सूत्रस्थानम्)

Aṣṭāṅgahṛdayasaṃhitā (Sūtrasthānam) by Vāgbhaṭa

Substance : Country-made paper. *Size* : 24 X 10.1 cms. *Folios*: 1-125. *Lines* : 9. *Letters* : 32. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Discoloured. *Extent*: Complete.

The text covers the entire Sūtrasthānam i.e. from the 1st chapter (Āyuṣkāmīyaḥ adhyāyaḥ) upto the concluding 30th chapter (kṣārāgnikarma-vidhiḥ adhyāyaḥ).

Beginning :

श्री गणपतये नमः ।

रागादिरोगान् सततानुस(ष)क्तानशेषान्[1] ।

औत्सुक्यमोहारतिदान्(ञ)घान यो(ऽ)पूर्ववैद्याय नमो(ऽ)स्तु तस्मै ॥१॥

अथात आयुः(यु)कामीयमध्यायं व्याख्यास्यामः ।

इति ह स्माहुरात्रेयादयो महर्षयः ॥

आयुः कामयमानेन धर्मार्थसुखसाधन(नम्) ।

आयुर्वेदोपदेशुशे(शेषु) विधेयः परमादरः(रः) ॥२॥

ब्रह्मा स्मृत्वा(ऽऽ)युषो वेदं प्रजापतिमजिग्रु(ग्र)हत् ।
सो(ऽ)श्विनौ तौ सहस्राक्षं सो(ऽ)त्रिपुत्रादिकान्मुनीन् ॥
ते(ऽ)ग्निवेशादिकांस्ते तु पृथक्तंत्राणि तेनिरे ।
तेभ्यो(ऽ)तिविप्रकीर्णेभ्यः प्रायः सारतरोच्चयः ॥
क्रियते(ऽ)ष्टांगहृदयं नातिसंक्षेपविस्तरं(रम्) ।

End :

अतिदग्धे दु(द्रु)तं कुर्यात् सर्वं पित्तनिबर्हवत्[2] ।
स्नेहदग्धे भृशतरं सकृत् जतु योजयेत् ॥[3]
समाप्यते स्थानमिदु(दं) हृदयस्य ववत(रहस्यवत्) ।
अत्रार्थाः सूचिता(ताः) सूक्ष्मा(क्ष्माः) प्रतन्यंते हि सर्वतः ॥

Colophon :

इति सूत्रस्थाने क्षाराग्निकर्मविधिरध्यायस्त्रिंशः ॥

Post-Colophon :

छ ॥ श्री श्री छ ॥ छ ॥ श्री छ ॥ श्री छ ॥ श्री ॥ छ श्री छ ॥ श्री छ श्री ॥ छ श्री ॥

1. Printed book reads सततानुषक्तानशेषकायप्रसृतानशेषान् ।
2. Printed book reads पित्तविसर्पवत् ।
3. Printed book reads भृशतरं रुक्षं तत्र तु योजयेत् ।

24

G-4693

अष्टाङ्गहृदयसंहिता

Aṣṭāṅgahṛdayasaṃhitā

by Vāgbhaṭa, son of Siṃhagupta

Substance : Country-made paper. *Size* : 33 X 11.5 cms. *Folios*: 1-48. *Lines* : 12. *Letters* : 45. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Slightly worm-eaten. *Extent*: Incomplete.

The text begins from the 5th chapter of the Sūtrasthānam termed as 'Dravadravyavijñānīyaḥ' and terminates in the

30th chapter, known as Kṣārāgnikarmavidhiḥ adhyāyaḥ, the concluding chapter of the Sūtrasthānam. Thereafter starts the 1st chapter of the Cikitsāsthānam upto the 1st half of the verse no. 8.

Beginning :

अथातो द्रवद्रव्यविज्ञानीयमध्यायं व्याख्यास्यामः ॥
जीवनं तर्पणं हृद्यं ह्लादिबुद्धिप्रबोधनं(नम्) ।
तन्वव्यक्तरसं मृष्टं शीतं लघ्वमृतोपमं(मम्) ॥
गंगांवु(बु)नभसो भ्रष्टं स्पृष्टं त्वर्केंदुमारुतैः ।
हिताहितत्वे तद्भूयो देशकालावपेक्षते ॥

End :

अतिदग्धे द्रुतं कुर्यात्सर्वं पित्तविसर्प्पवत् ।
स्नेहदग्धे भृशतसुं(रं) रुक्षं तत्र तु योजयेत् ॥
शस्त्रक्षाराग्नयो यस्मान्मृत्योः परममायुधं(धम्) ।
अप्रमत्तो भिषक्तस्मात्तान्सम्यगवचारयेत् ॥
समाप्यते स्थानमिदं हृदयस्य रहस्यवत् ।
अत्रार्थाः सूचि(त्रि)ताः सूक्ष्माः प्रतन्यंते हि सर्वतः ॥

Colophon :

इति श्रीवैद्यपतिसिंहगुप्तस्य सूनो वाग्भटकृतायामष्टांगहृदयसंहितायां सूत्रस्थाने(नम्) समाप्तमिति ।

Then begins ज्वरचिकित्सितम् अध्यायः, the 1st chapter of Cikitsāsthānam as

अथातो ज्वरचिकित्सितं व्याख्यास्यामः ।
इति ह स्माहुरात्रेयादयो महर्षयः ॥
आमाशयस्थो(स्थो) हत्वाग्निं सामो मार्गान् पिधाय यत् ।
विदधाति ज्वरं दोषस्तस्मात्कुर्वीत लंघनं(नम्) ॥

....

and ends after 5/6 verses :-

....

पटोलनिंबकर्कोटवेत्रपत्रोदकेन वा ।

तर्प्पणेन रसेनेक्षोर्मध्वैः कल्पोदितानि वा ॥

25

I.E. 20 (B)

अष्टाङ्गहृदयसंहिता (निदानस्थानम्)

Aṣṭāṅgahṛdayasaṃhitā (Nidānasthānam)

by Vāgbhaṭa, son of Siṃhagupta

Substance : Country-made paper. *Size* : 25.2 X 16.5 cms. *Folios*: 1-29. *Lines* : 25. *Letters* : 19. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Partly-moth-eaten. *Extent*: Complete.

The manuscript contains the entire text of the Nidānasthānam, i.e. from the 1st chapter (Sarvaroganidānam) upto the 16th chapter (Vātaśoṇitanidānam), of the Aṣṭāṅgahṛdayam which the author calls as the tṛtīya sthānam in order of enumeration from the beginning of the book.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥

अथातः सर्वरोगनिदानं व्याख्यास्यामः ।

इति ह स्माहुरात्रेयादयो महर्षयः ॥

रोगः पाप्मा ज्वरो व्याधिर्विकारो दुःखमामयः ।

यक्ष्मातंकगदाबाधा(धाः)श्शब्दा(ब्दाः) पर्यायवाचकाः[1] ॥१॥

निदानं पूर्वरूपाणि रूपाण्युपशयस्तथा ।

संप्राप्तिश्चेति विज्ञानं रोगाणां पंचधा स्मृतं(तम्) ॥२॥

End :

प्रयत्नेनापि दुःसाध्या भवेयुर्वानुपक्रमाः ।

विद्रधिप्लीहहृद्रोगगुल्माग्निसदनादयः ॥५८॥

भवंत्युपद्रवास्तेषामावृतानासु(मु)पेक्षया(णात्) ॥(५८)॥

इति [श्री] वातशोणितनिदाने षोडशो(ऽ)ध्यायः ॥१६॥

Colophon :

इति श्रीवैद्यपतिसिंहगुप्तस्य सूनो र्वाग्भटस्य कृतावष्टांगहृदयसंहितायां निदानस्थानं तृतीयं समाप्तम् ।

Post-Colophon :

शुभमस्तु शिधि(सिद्धि)रस्तु श्रीगोपालो जयति ॥

1. Printed book reads पर्यायवाचिन: ।

26

I.G. 51

अष्टाङ्गहृदयसंहिता (शारीरस्थानम्)

Aṣṭāṅgahṛdayasaṃhitā (Śārīrasthānam)

by Vāgbhaṭa

Substance : Country-made paper. *Size* : 31 X 21 cms, *Folios*: 1-93+1-94. *Lines* : 16. *Letters* : 24. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fair. *Extent*: Incomplete.

The manuscript begins from the 1st chapter (Garbhāvakrānti) of the Śārīrasthānam, but the end could not be traced from the entire Śārīrasthānam. It runs upto the concluding chapter i.e. the 6th chapter. (Dūtādivijñānīyaḥ). But after completion of the Śārīrasthānam there is a line as "इति सं(सिंह)गुप्तस्य सूनो वाहटाचार्यस्य कृतावष्टांगहृदयदीपिकायां द्वितिय्य(द्वितीय)स्थानं समाप्तः(प्तम्) ॥५६०॥" which apparently shows that the work is a commentary named Dīpikā done by Vāgbhaṭa himself. But the statement appears to be incorrect, as the Śārīrasthānam actually ends on F.-24a. The rest of the folios have been mentioned as a work on Nidānam. But this Nidānam text does not tally with the Nidānam section of Suśrutasaṃhitā, Carakasaṃhitā, Mādhavanidānam or Aṣṭāṅgasaṃgrahaḥ. Therefore this 'Nidānam' portion might have been copied from some other text.

Beginning :

शुभमस्तु ॥ शारीर वाहटं(टम्) ।

अथातो गर्भावक्रान्ति[य्यं]शारीरं व्याख्यास्यामः ॥
इति ह स्माहुरात्रेयादयो महर्षयः ॥
शुद्धे शुक्ला(क्र)त्तवे सत्व(त्वः) सर्व(स्व)कर्मक्लेशचोदितः ।
गर्भ(र्भः) सपत्यते(सम्पद्यते) युक्ते(क्ति)वशादग्निरिवारणैः ॥
वी(बी)जात्मकैर्महाभूतैस्सुक्ष्मैस्सत्वानुगैश्च सः ।
मातुश्चाहाररसजै(जैः) श्री(क्र)मात्कुक्षौ विवर्द्धते ॥

End :

नारंगं मरिचं चंद्राक्षशर्करागुडमागधं(धम्) ।
गोक्षीरं चा(छा)गदुग्धं(ग्धं) च तांबुलं लशुनं मिशि ॥
निशालशुन हीतम्नि अलर्कारामंठवरा ।
त्रिफला गोधुमं चांद्रं हरिकंदप्रियंगुभिः ॥
गोत्त(त)क्रं छागतक्रं च ग्रंथि(थि)कं देवपुष्पिका ।
लावुकुशशकं चूतकपोतं चटकं विदुः ॥
गोधाभं नीलकंठं च मांसं छागं सदानरः ।
षोडशं उदरं पसं(प्रोक्तं) आरोर्यं(ग्यं) चायुर्वर्द्धनं(नम्) ॥

Colophon :

शारीरग्रंध(थः) समाप्तः ।

27

I.E. 20 (A)

अष्टाङ्गहृदयसंहिता (चिकित्सास्थानम्)

Aṣṭāṅgahṛdayasaṃhitā (Cikitsāsthānam)

by Vāgbhaṭa son of Siṃhagupta

Substance : Country-made paper. *Size* : 25.2 X 16.5 cms. *Folios*: 1-52. *Lines* : 24. *Letters* : 29. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Moth-eaten. *Extent*: Complete.

This manuscript contains the entire Cikitsāsthānam, viz from the 1st chapter (Jvaracikitsitam adhyāyaḥ) to 22nd chapter (Vātaśoṇitacikitsitam adhyāyaḥ) of the Aṣṭāṅgahṛdayam, which is considered by the writer as the

4th (caturtha) sthānam in order of enumeration from the beginning of the book. This manuscript contains the 1st part of a bound book from Fort William Collection. The 2nd part, i.e. the second concluding portion of this book, contains Nidānasthānam.

Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Saṁvat 1878 = A.D. 1821.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ।

अथातो ज्वरचिकी(कि)त्सितं व्याख्यास्यामः ।

इति ह स्माहुरात्रेयादयो महर्षयः ॥

आमाशयस्थो हत्वाग्निं सामो मार्गान् पिधाय यत् ।

विदधाति ज्वरं रो(दो)षस्तस्मात्कुर्वीत लंघनं(नम्) ॥

प्राग्रूपेषु ज्वरादौ वा व(ब)लं यत्नेन पालयन् ।

बला(धिष्ठानमारो)*ग्यमारोग्यार्थः क्रिया(क्रमः) ॥

End :

चिकित्सितं हितं पथ्यं प्रायश्चित्तं भिषग्जितं(तम्)।

भेषजं शमनं शस्तं पर्यायैः स्मृतमौषधं(धम्) ॥

इति द्वाविंशो(ऽ)ध्यायः ॥

Colophon :

इति वैद्यपतिसंध(सिंह)गुप्तसूनो र्वाग्भटस्य कृतावष्टांगहृदयसंहितायां चतुर्थं चिकित्सास्थानं समाप्तं(प्तम्)।

Post-Colophon :

शुभमस्तु ॥ संमत(वत्) ॥ १८७८ ॥ वा(बा)रंवतवा(बा)र ५ ॥

* Printed book reads.

28

G-5276 (A)

अष्टाङ्गहृदयसंहिता (चिकित्सास्थानम्)

Aṣṭāṅgahṛdayasaṃhitā (Cikitsāsthānam)

by Vāgbhaṭa son of Siṃhagupta

Substance : Country-made paper. *Size* : 27 X 11 cms, *Folios*: 11-22, 24, 24-78 = 68. *Lines* : 4-11. *Letters* : 41. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Old. *Extent*: Incomplete.

The manuscript is incomplete in the beginning. It contains the chapters from 2nd (incomplete in the beginning) to 22nd of Cikitsāsthānam. The work deals with कासचिकित्सा, हृद्रोगचिकित्सा, अतीसारचिकित्सा, उदरचिकित्सा, पाण्डुरोगचिकित्सा, कुष्ठचिकित्सा, वातशोणितचिकित्सा etc. There are a few marginal notes in the MS. Folios are laminated. It contains a content described as "अथ वाग्भटस्य सूचनपत्रम्" ।

Beginning :

यत्किंचिद्रक्तपित्तस्य निदानं तच्च वर्जयेत् ॥२४॥
वासारसेन फलिनीमृद्रोधूरंजन[1]माक्षिकं(कम्) ।
पित्तासृक् शमयेत्पीतं निर्यासो वा(ऽ)टरूषकात् ॥२५॥
शर्करामधुसंयुक्तः केवलो वा सु(शृ)तो(ऽ)पि वा ।
वृषः सद्यो जयत्ये(त्य)स्रं स ह्यस्य परमौषधम् ॥२६॥

End :

यं(य)थानिदानं निर्दिष्टमिति सम्यक् चिकित्सितं(तम्) ।
आयुर्वेदफलु(लं) स्थानमेतत्सद्योर्त्तिनाशनं(नम्) ॥७३॥
चिकित्सितं हितं पथ्यं प्रायश्चित्तं भिषज्(ग्जि)तं(तम्) ।
भेषजं शमनं शलं(स्तं) पर्यायैः स्मृतमौषधं(धम्) ॥७४॥

Colophon :

इति चिकित्सास्थाने द्वाविंशति(त)मो(ऽ)ध्यायः ॥ समाप्तमिदं चिकित्सास्थानं(नम्) ॥

Post-Colophon :

शुभमस्तु ॥ श्री ॥ लि. वीरेश्वरेणात्मयु(ज) पठनार्थं(म्) ॥ लि. टेकचंदेनात्मयु(ज) पठनार्थं(म्) ॥ इति श्रीसिंहगुप्तसूनोर्वाग्भटस्य कृतौ अष्टांगहृदयसंहितायां चिकित्सास्थानं चतुर्थं समाप्तमिदुं(दम्) । श्री ॥

1. Printed book reads मृद्वीभ्राजन ।

29

G-5252

अष्टाङ्गहृदयसंहिता (चिकित्सास्थानम्)

Aṣṭāṅgahṛdayasaṃhitā (Cikitsāsthānam) by Vāgbhaṭa

Substance : Country-made paper. *Size* : 35 X 17.5 cms, *Folios*: 1-65. *Lines* : 11-12. *Letters* : 44. *Script :* Nāgarī. *Condition* : Fresh, repaired a bit. *Extent*: Complete.

The title Aṣṭāṅgahṛdayasaṃhitā does not occur in the MS. The margin only mentions वा. ट. or वा. भ. or वा. भट. The text of this MS. corresponds to the text of Aṣṭāṅgahṛdayasaṃhitā starting from the 1st adhyāyaḥ (Jvaracikitsā) of Cikitsitasthānam upto the concluding 22nd adhyāyaḥ (Vātaśoṇitacikitsitam), but the last chapter is incomplete. The MS. contains some more verses than the aforesaid printed book.

Beginning :

अथातो ज्वरचिकित्सितं व्याख्यास्यामः ।

इति ह स्माहुरात्रेयादयो महर्षयः ।

आमाशयस्थो हत्वाग्निं सामो मार्गान् पिधाय यत् ।

विदधाति ज्वरं दोषस्तस्मात्कुर्वीत लंघनुं(नम्) ॥

प्राग्रूपेषु ज्वरादुौ(दौ)वा वु(ब)लं यत्नेन पालयन् ।

वु(ब)लाधिष्ठानमारोग्यमारोग्यार्थु(र्थः) क्रियाक्रमः ॥

लंघनैः क्षपितै(ते) दोषे दीप्ते(ऽ)ग्नौ लाघवे सति ।

स्वास्थं(स्थ्यं) क्षुत्तृट्(इ)रुचिपक्तिर्बलभोजश्च जायते ॥

End :

वातश्लेष्मोत्तरे कोलु(ष्णा) लेपाद्यास्तत्र शीतलैः ।

विदाहु:(ह)शोफरुक्कंडू विवृद्धि(द्धिः) स्तंभनाद्भवेत् ॥

रक्तपित्तोत्तरे वातरक्ते लेपादयो हिमाः ।

उष्णैः प्लोषोषरुग्रागस्वेदावद[दा]रणोद्भवः ॥

(In printed text verse no. 40)

भेषजं स्नेहनं कुर्याद्वच[1] रक्तप्रसादनं(नम्) ।

(In printed text verse no. 48)

प्राणादिकोपै(पे) युगपद्यथोद्दिष्टं यथाभय[2] ।

यथासन्न(न्नं) च भैषज्य(ज्यं) विकल्प(ल्पं).......॥

1. Printed book reads कुर्याद्यच्च ।
2. Printed book reads यथामयम् ।

30

I.E. 56 (A)

अष्टाङ्गहृदयसंहिता (कल्पस्थानम्)

Aṣṭāṅgahṛdayasaṃhitā (Kalpasthānam) by Vāgbhaṭa

Substance : Country-made paper. *Size* : 25 X 16.5 cms. *Folios*: 1-11. *Lines* : 24. *Letters* : 21. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Badly, worm eaten, brittle, damaged. *Extent*: Complete.

The MS. begins from the Vamanakalpaḥ (1st chapter) and ends in the 6th Chapter (Dravyakalpaḥ) of Kalpasthānam.

Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Saṁvat 1878 - A.D. 1821.

Beginning :

...........(वम)नकल्पं व्याख्यास्यामः ।

दधिम.............मि(मृ)दित्वा शोषयेत्तेषां(त्पुनः) ॥

ततः सुगुप्तं संस्थाप्य कार्यकाले प्रयो(यो)जयेत् ।

अथादाय ततो मात्रां जर्झरीकृत्य वासयेत् ॥

End :

कर्षो वि(बि)डालपदकं तिंदुकः पाणिमाणि(नि)का ।
शब्दा(ब्दा)न्यत्वमभिन्ने(ऽ)र्थे शुक्तिरष्टमिका पिचू ॥
पलं प्रकुंचो विल्वं च मुष्टिराम्रं चतुर्थिका ।
द्वि(द्वे) पले प्रस(सृ)तस्तौ द्वावंजलिस्तौ तु माणि(नि)का ॥
आढकं भाजनं कंसो द्रोण(णः)कुंभो घटोर्म्म(ऽर्म)णम् ।
तुला पलशतं तानि विंशतिभा(र्भा)र उच्यते ॥
हिमवद्विंध्यशैलाभ्यां प्रायो व्याप्ता वसुं(सुं)धरा ।
रसौम्यं पसथ्या(पथ्यं) च तत्राद्यमाग्नेयं वैंध्यमौषधं(धम्) ॥

Colophon :

कल्पस्थाने षष्ठोऽध्यायः । समाप्तं कल्पस्थानं(नम्) ॥ शुभमस्तुः संम्व(व)त् १८७८ मीती आश्व(श्वि)न शुक्लपंचम्यों(म्यां) ती(ति)थौ चंद्रवासरे ग्रंथ(थः)समाप्त(प्तः) ॥

31

G-5276 (C)

अष्टाङ्गहृदयसंहिता (उत्तरस्थानम्)

Aṣṭāṅgahṛdayasaṃhitā (Uttarasthānam) by Vāgbhaṭa

Substance : Country-made paper. *Size* : 29 X 13 cms. *Folios*: 1-56, 58, 60, 61, 63-72, 74-103, 105-116 = Total 111. *Lines* : 9. *Letters* : 31. *Script :* Nāgari. *Condition* : Old, repaired with transparent paper. *Extent*: Incomplete.

Author's name and title are seen in F. 4b, "इति श्री वाग्भटाचार्यविरचितायां अष्टांगहृदयसिहितां (संहितायां) उत्तरस्थाने बालोपचरणीयो नाम प्रथमो(ऽ)ध्यायः ।"

The manuscript contains the text from the first chapter (Bālopacaraṇīyaḥ) of the Uttaratantram upto the 37th chapter (Kīṭalūtādipratiṣedhaḥ). The concluding chapter is not complete. It has some marginal notes.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥

अथातो बालोपचरणीयुं(य)मध्यायं व्याख्यास्यामः ।

इती(ति) ह स्माहुरात्रेयादयो महर्षयः ।

जातमात्रं विशोध्योल्वाद्बालं सैंधवसर्पिषा ।

प्रसूतिक्लेशितं चानु व(ब)लात्ते(तै)लेना(न) श(से)चयेत् ॥१॥

अश्मनोर्वादनं चास्य कर्णमूले सदारूणे[1] ।

अथास्य दक्षिणे कर्णे मंत्रमुच्चराय(च्चारये)दिमं(मम्) ॥२॥

End :

छर्द्यारा (र्दरो)चकहृल्लासप्रसेकोत्के(क्त्ले)शपीनसिः(सैः) ।

सशैत्यमुखा(ख)माधुर्यैर्विद्याश्ले(च्छले)ष्माधिकं विषुं(षम्) ॥२२॥ (१९)

पिण्याकेन व्रणालेपस्तैलाभ्यंगश्च वातिके ।

स्वेदो नाडीपुलाकाद्यैर्बृंहणश्च विधिर्हितः ॥ २३॥ (२०)॥

1. Printed book reads समाचरेत् ।

32

III. B. 9. (B)

अष्टाङ्गहृदयसंहिता (उत्तरस्थानम्)

Aṣṭāṅgahṛdayasaṃhitā (Uttarasthānam) by Vāgbhaṭa

Substance : Country-made paper. *Size* : 29.5 X 11.9 cms. *Folios*: 46-108-63. *Lines* : 6-9. *Letters* : 38. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Old, fresh handwriting. *Extent*: Incomplete.

The work begins with the 23rd adhyāyaḥ of Uttarasthānam which is incomplete in the beginning, and ends at the 40th adhyāyaḥ. "इत्युत्तरे त्रयोदि(विं)शोऽध्यायः ॥२३॥" F. 47a. "इति श्रीवाग्भटविरचिया(ता)यां उत्तरस्थाने चत्वारि(रिं)शो(ऽ)ध्यायः"- F. 108a.

Beginning :

अतिवृद्धस्तु नयनं श्रवणं वा विनाशयेत् ॥ (८) ॥
शिर(रोऽ)भितापे पित्तोच्छे(त्थे) शि(शिरो)धूमायनं ज्वरः ।
श्वे(स्वे)दो(ऽ)क्षिदहनं मूर्छा(च्र्छा) निशि शीतैश्च मार्दवं(वम्) ॥ (९)॥
अरुचिः कफजे मूर्द्धा(र्ध्ना) गुरुस्तिमितशीतता ।
शिरानिस्पदवा(न्दताऽऽ)लस्यं रुग्मंदात्य(रुङ्मन्दाऽत्य)धिका निशि ॥

End :

अभिधातृवशात्किंवा द्रव्यशक्तिर्विशिष्यते ।
अतो मत्सरमुत्सृज्य माध्यस्थ(स्थ्य)मव(ब)लंव्यतां(ताम्) ॥(८७)॥
ऋषिप्रणीते प्रीतिश्चेन्मुक्त्वा चरकस्व(सु)श्रुतौ ।
भेडाद्याः किन्न पथ्यं(ठ्यं)ते तस्माद्ग्राह्यं सुभाषितं(तम्) ॥(८८)
हृदयमिव हृदयमेतत्सवा(र्वा)युर्वेदवाङ्म(ङ्म)यपयोधेः ।
दृष्ट्वा छु(यच्छु)भमात्तं (शुभमस्तु परं ततो जगतः) ॥(८९)

Colophon :

इति श्री वाग्भटविरचितायां उत्तरस्थाने चत्वारि(रिं)शो(ऽ)ध्यायः शुभमस्तु॥

33

I.E. 56 (B)

अष्टाङ्गहृदयसंहिता (उत्तरतन्त्रम्)

Aṣṭāṅgahṛdayasaṃhitā (Uttaratantram)

by Vāgbhaṭa, son of Siṃhagupta

Substance : Country-made paper. *Size* : 25 X 16.5 cms, *Folios*: 1-75. *Lines* : 24-26. *Letters* : 22. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Badly, worm eaten, brittle, damaged. *Extent*: Complete.

The text begins from the 2nd line of the 1st chapter of the Uttaratantram (=Uttarasthānam) and ends in 40th chapter (Vājīkaraṇodhyāyaḥ). Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Saṃvat 1878 = A.D. 1821)

Beginning :

ओं श्रीगणेशाय नमः ॥

इति (ह)*स्माहुरात्रेया[या]दयो महर्षयः ।
जातमात्रं विशोध्योल्वाद्रात्सं(लं) सैंधवसर्पिषा ॥
प्रसूतिक्लेशितं चानु व(ब)लातैलेन सेचयेत् ।
अस्म(श्म)नोर्व्वादनं चास्य कर्णमूले समाचरेत् ॥

End :

......................(त)*स्माद्धाद्यं सु(सु)भाषितो(तम्) ।
.......मिव हृदय.....न त्मार्थायुर्व्व.....ग्मयपयोधि(धेः) ।
(कृत्वा)यच्छुभमाप्तं शुभंस्तु(शुभमस्तु)परं ततो जगतः ॥छ॥
इति वाजीकरण(विधिर्नाम)चत्वा(रिंशो)ऽध्यायः ॥

Colophon :

इति श्री सिंहगुप्त सू(नो)र्वाग्भटस्य विरचितायां अष्टांगहृदयसंहितायां उत्तरतंत्रं समाप्तं(प्तम्) ॥ छ ॥ श्रु.......त् ॥ छ ॥

Post-Colophon :

श्री संम(व)त १८७८ ॥ मिति कार्त्तिको(के)मासे(सि) सु(शु)क्लपक्षे तृतीयो३ ॥.........वासरे । शुभं भवेत् ॥

* Printed book reads.

34
G-5083
आनन्दार्णवः
Ānandārṇavaḥ by Jairāma Miśra, son of Nanda

Substance : Country-made paper. *Size* : 28 X 10.5 cms. *Folios*: 73 (by counting). *Lines* : 10. *Letters* : 44-46. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Old, discoloured, repaired, worm-eaten and partly broken. *Extent*: Incomplete.

This MS. is incomplete both at the beginning and at the end. The text contains pathology and treatment of various diseases. The title and author's name have been mentioned in the Chapter-Colophones as follows :

F. 181a — इति श्री नंदात्मज जैराममिश्रेण विरचिते आनंदार्णवे हिक्का-श्वासरोगनिदानचिकि(त्सा) पथ्यापथ्यज्योतिषकर्म्म.....पाककथननामस्तरंग ॥

F. 184b —. इति श्रीनंदात्मज जैराममिश्रेण विरचिते आनंदार्णवे अरोचकरोगनिदानचिकित्सापथ्यापथ्य....षकर्मविपाक कथननामस्तर(रं)गः ॥

In one place the author has been identified as the son of Ānanda instead of Nanda—

F. ?? —. "इति श्री आनंदात्मजजैराममिश्रेण विरचि.......सन्निपात-निदानचिकित्सा.....नामस्तरंगः ॥"

and in another case the author's name is found as Jaiyarāma and not Jairāma : —

F. 114b —"इति श्रीनंदात्मजजैयरा(म) मिश्रेणविरचिते आनंदार्णवे अतीसारचिकित्साकथननामस्तरंगः ॥"

Beginning :

.........क सन्निपातजित् ॥
अंजने वा ऽथवा नश्ये(स्ये) अभिन्नासांत भवेत् ।
सन्निपातांतको यत्र माषै(सै)कं द्रापु(व)ये[त]द्रसं(सम्) ।
पथ्यं पूर्वोदितं देयं रस..........तै द्रवः ।
अथ सर्वसन्निपातानां प्रवो(बो)धता(ना)य नस्याधिकारमाह ॥
मृतं सूतं मृतं ताम्रं मृतं तीक्ष्णं च टंकणं(णम्) ।

End :

तिक्तं च पथ्यामुद्दिष्टां वातरक्तगदे नृणां(णाम्) ॥ ८ ॥
दिवास्वप्ना .. नसंत .. यामातपमैथुनं(नम्) ।
माषाः कुलत्था निष्पावाः कलायाः क्षारसेवनं(नम्) ॥९॥
इक्षवोमूलकं सर्प्पि[र्वापि]सपाकोऽम्लानि कांजिकं(कम्) ।
कटूष्णं गुर्व(र्वा)भिष्यंदि लवणानि च शत्रवः ॥१०॥
इति वातरक्त(क्ते)पथ्यापथ्यः ॥ अथ वातरक्त .... ।

35

G-3671 (B)

आयुर्वेदः

Āyurvedaḥ

Substance : Country-made paper. *Size* : 38.5 X 8.5 cms. *Folios*: 1-12. *Lines* : 5. *Letters* : 50. *Script* : Bengali. *Condition* : Old. *Extent*: Incomplete.

Title and author's name are not mentioned in this manuscript. The work deals with various types of fevers and recipes for their treatment.

Beginning :

ओं नमो गणेशाय ।

अन्वं(न्नं) पञ्चगुणे साध्यं विलेपी च चतुर्गुणे ।

मण्डश्चतुर्दशगुणे यवागुः षड्गुणेऽम्भसि ॥

पांशुधाने यथावृद्धिः क्रे(क्ले)दयत्यतिकर्दमं(मम्) ।

तथाश्लेष्व(ष्म)नि(णि)संक्षीने(णे). यवागु(गुः)श्लेष्मवर्द्धिनी ॥

End :

वातपित्तहरं वृष्व(ष्यं) कनीयः(यं) पञ्चमु(मू)लकं(कम्) ।

उभयं दशमूलं स्यात् सन्वि(न्नि)पातज्वरापहुं(हम्) ॥

कासे श्वासे च तन्द्रायां पार्श(र्श्व)शूले च शस्यते ।

पिप्पलीचूर्णसंयुक्तं कण्ठहृद्ग्रहनाशनं(नम्) ॥

दशपलं (लम्) ॥

36

I.M. 406 (A)

आयुर्वेददीपिका (विमानस्थानम्)

Āyurvedadīpikā (Vimānasthānam) by Cakradatta

Substance : Country-made paper. *Size* : 25 X 14 cms. *Folios*: 12 (23 to 34). *Lines* : 16. *Letters* : 48. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fair. *Extent*: Incomplete.

This manuscript contains some portions of

Vimānasthānam (i.e. from the end of Triroga-vijñānīyaḥ adhyāyaḥ to the end of Vimānasthānam) of the commentary of Cakrapāṇidatta on Carakasaṃhitā, called Āyurvedadīpikā.

Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Saṃvat 1819 = A.D. 1762.

Beginning :

......ह तथा[1]। अनुपार्थान्नमिति वैद्यपक्षान्नः शरीरं[2] (म्) । इति त्रिरोगविज्ञानीयोऽध्यायः समाप्तः ।

पूर्वस्मिन्नध्याये परीक्षामभिधाय तत्परीक्षणीयं शरीरं दृष्टादृष्टश्रां(स्रो)तोविभागेन चक्तुं(वक्तुं) स्रोतसा(सां) विमानमुच्यते ॥ मूर्तिसत इत्यर्थसर्वगद्रव्यपरिमाण वक्तुं[3] असर्वगतद्रव्यपरिमाणं हि मूर्तिरुच्यते। भावविशेषा इत्युत्पत्तिमात्रा (मन्तो) विशेषाः।

End :

दोषादीनामित्यादिना विमानस्थानार्थसंग्रहं करोति। हेतुमत्युपपंनिनयथा[4] भवति तथा दोषादीनामित्यर्थः[5] । निरुक्त्या उक्तानि[6] । निरुक्तिश्च दोषादयो विशेषेण मीयंते ज्ञायंतु(ते) [इति] एभिरिति विमानानि ।

Colophon :

इति चक्रदत्तकृतायुर्वेददीपिकायां चरकतात्पर्य्यटीकायां विमानस्थानं समाप्तं(प्तम्)।

Post-Colophon :

लिखितं ह्री(हि) छी(श्री)रामकायस्थ वैष्णव भगवत्दा(स)स्य कृस्ना(ष्णा) श्रयदासानु(नु)सदा(दास)स्य ॥ संवत् १८१९ मीतीमाघसुदी ५ पुस्तकं समाप्तं(प्तम्) ॥ श्रीगोविन्दायनमः ॥ श्रीहरिः ।

1. Printed book reads – इत्यर्थः ।
2. Printed book reads – अन्तरात्मानमिति वैद्यपक्षे अन्तःशरीरम् ।
3. Printed book reads – मूर्तिमन्त इति असर्वगतद्रव्यपरिमानवन्तः ।
4. Printed book reads – हेतुमदिति उपपत्तिमद्यथा ।

5. Printed book reads – दोषादिमानादित्यर्थः ।
6. Printed book reads – निरुक्तानीति निरुक्त्योक्तानि ।

Printed Book : 1) Purātana Vaidyakagrantha Saṃgrahaḥ Bombay, 1876 A.D.
Jivānanda Vidyāsāgar, Calcutta 1877
2) Carakasaṃhitā with Āyurvedadīpikā by Cakrapāṇidatta and Jalpakalpataru of Gaṅgādhara Kavirāja, Vārāṇasī, Chaukhamba Orientalia, 1991 A.D.

37

I.M. 406 (C)

आयुर्वेददीपिका (शारीरस्थानम्)

Āyurvedadīpikā (Śārīrasthānam) by Cakradatta

Substance : Country-made paper. *Size* : 25.5 X 14 cms, *Folios*: 21. *Lines* : 13. *Letters* : 34. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fair. *Extent*: Incomplete.

This MS. contains texts from the very beginning of Śārīrasthānam of the Āyurvedadīpikā, upto the end of the Katidhāpuruṣīyam adhyāyaḥ, It continues thereafter upto the half of the 11th sūtra of 'Atulyagotrīyam adhyāyaḥ'.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः । निदानस्थाने ज्ञातहेत्वादिना तथा विमाने प्रतीतरसदोषादिमानेन कर्त्तव्यचिकित्साया अधिकरणं शरीरं ज्ञातव्यं भवति। यतोऽप्रतिपन्नेऽशेषविशेषतः शरीरे न शरीरविशेषज्ञाना[1] चिकित्सा साध्वी भवति। अतः शरीरद्वारेणोत्पत्ति[2]स्थितिवृद्ध्यादिविशेषैः प्रतिपादयितुं शारीरं स्थानमुच्यते॥

End :

यदि त्वनाहारभूतमपि गर्भं हरेयुस्तदा[गर्भं] मातुर्नितरामाहारभूतमोजो

लव्धा(ब्धा)वकाशत्वेन हरेयुः। लव्धा(ब्धा)वकाशा इति प्राप्तगर्भिण्यभिगमन-कारणाः ॥

कन्यामित्यादि प्रश्नाष्टकं(कम्)। कन्यां कस्मात् (पृथक्*) प्रसूत इत्येकः, सुवंतेति[3] द्वितीयः, सहितौ कन्यासुता(तौ) वि(वे)ति तृतीयः,...... ।

1. Printed book reads शरीरविज्ञानाधीना ।
2. Printed book reads शारीरं कारणोत्पत्ति ।
3. Printed book reads सुतं पृथग् वेति ।
* Printed book reads

38

I.M. 406 (B)

आयुर्वेददीपिका (इन्द्रियस्थानम्)

Āyurvedadīpikā (Indriyasthānam) by Cakradatta

Substance : Country-made paper. *Size* : 25 X 14 cms. *Folios*: 12. *Lines* : 16. *Letters* : 44. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Partly-moth-eaten. *Extent*: Complete.

This manuscript deals with the text beginning from the 1st chapter and continues upto the end of the 12th chapter of Indriyasthānam only.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः। शरीरे चिकित्साधिकरणं शरीरं प्रतिपाद्य चिकित्सा वक्तव्या, सा च साध्य (एव रोगे वक्त)*व्या ना...ध्ये(नासाध्यरोगो)। यदुक्त(म्)। स्वार्थविद्यायशोहानिमांक्रोशंमलसंग्रहं(म्)[1]। प्रामु(प्नु)यान्नियतं वैद्यो योऽसाध्यं समुपा(चरे)*दिति। तेनसु(सा)ध्यरोगख्यापकारिष्टप्रतिपादकमिंद्रियस्थानमेव चिकित्सास्थानात् प्रागुच्यते ।

End :

सिध्याश्रयं मरणलक्षणं यथा विज्ञातमित्यादिग्रंथोक्तं(क्तम्)। आरोग्यलक्षणं श्रुत्याश्रयं[2] सिद्धाश्रयं च दृष्टलंभ[3] सुषे(खे)न चेति । ग्रंथोक्तमितीत्यादिना

इंद्रियस्थानोक्तं प्रमेयज्ञा(जा)तं वेश्यवो(बो)द्धतायाऽपदर्शयं धूपसंहरति।[4]
[सिद्ध्यत्येव परं कर्मयस्यससिद्धकर्मा।]

Colophon

इति श्री चक्रदत्तकृतायुर्वेददीपु(पि)कायां चरकतात्पर्यटीकायां इंद्रियस्थानं समाप्त(प्तम्) ।

1. Printed book reads अर्थविद्यायशोहानिमुपक्रोशमसंग्रहम् ।
2. Printed book reads युक्त्याश्रयं ।
3. Printed book reads यथा - इष्टालाभः ।
4. Printed book reads महाफलत्वेनावश्यबोध्यतयोपदर्शयन्नुपसंहरति ।

* Printed book reads.

39

G-4454

आयुर्वेदप्रकाशः (पाकावली)

Āyurvedaprakāśaḥ (Pākāvalī) by Mādhava

Substance : Country-made paper. *Size* : 23.5 X 11.5 cms. *Folios*: 1-53. *Lines* : 7. *Letters* : 24-25. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fresh. *Extent*: Complete.

पूगपाकः, बृहत्पूगपाकः, लघुपूगपाकः, विजयापाकः, नागरपाकः, सौभाग्यशुंठीपाकः, शुंठीगुडावलेहः, जातीपत्रपाकः, अहिफेनपाकः, पिप्पलीपाकः, गोक्षुरपाकः, कपिकच्छूपाकः, नारिकेलपाकः, अश्वगंधावलेहः, अश्वगंधापाकः, त्रिफलावलेहः, एरंडपाकः, आर्दकपाकः, लशुनपाकः, कसेरुपाकः, वासापाकः, हरीतकीपाकः, सूरणपाकः, केसरावलेहः, भल्लातकपाकः, द्राक्षापाकः, जातीफलवनेचरीपाकः, जीरक-शतपत्रिकापाकः, पुनर्नवावलेहः, खर्जूरपाकः, मूसलीमेथिकापाकः, कूष्मांडावलेहः, शतावरी-आम्र-अमृतध(धा)त्रीपाकः, सुधाधात्री-बादामपाकः, विविधखंडः, गुटिका-मोदकः,

Colophon mentions that Pākāvalī is a chapter of a larger work named Āyurvedaprakāśaḥ by Mādhavācāryya. Only the Pākāvalī chapter is complete.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥

अथ पाकावलीं वक्ष्ये कटुतिक्तादिभेषजै : ॥

विचिकित्सावतां नृणां राजसानां हिताय वै ॥१॥

चिकित्सायां द्वयं सारं पाकविद्यारसायनं (नम्) ।

पाको(ऽ)वलेहभेदः स्यात्समृदुः सघनः परः ॥२॥

End :

सिद्धो(ऽ)यं ममदृष्टिप्रत्ययकरो भूयैः सदा सेव्यतां

तारुण्यानां रमयति शतां योषितां नित्यमेव ॥

दीर्घायुः कांतिं जनयति च सुतान् सिंहतुल्यप्रभवा-

न्मृत्यो(र्त्यो)र्भीतं सकलरुगहरं सेवितो योगराजः ॥८॥

इति कामेश्वरो(ऽ)भ्रमोदक : ॥

Colophon :

इति श्रीसारस्वतवंशोद्भव सौराष्ट्रदेशेजात श्रीवैद्यमहामहोपाय(ध्याय) माधवाचार्यविरचिते आयुर्वेदप्रकाशे पाकावल्यध्यायः समाप्तः॥

श्रीसांबशिवार्पणमस्तु ॥

Reference :

i) B.O.R.I.

ii) I.O.

Printed Book– Edited by Jadavji Tricamji Āchārya, Bombay, 1913 (in Āyurvedīya granthamālā).

40

G-11221

आयुर्वेदप्रकाशः (पाकावली)

Āyurvedaprakāśaḥ (Pākāvali) by Mādhava

Substance : Country-made paper. *Size* : 27.5 X 11.7 cms. *Folios*: 4-16=13. *Lines* : 11. *Letters* : 50. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Fresh. *Extent* : Incomplete.

This MS. contains the Pākāvalī adhyāyaḥ of Āyurveda-prakāśaḥ. But it is not complete and there is no mention of the chapters. The work deals primarily with–

सौभाग्यशुंठीपाकः –(F. 4a), जातीपत्रपाकः –(F. 4b), पिप्पलीपाकः –(F. 5a), गोक्षुरपाकः –(F. 5b), कपिकंघु(च्छू)पाकः –(F. 6a), अश्वगंधापाकः –(F. 7a), असाली(मूसली)पाकः –(F. 7b), आर्द्रकपाकः –(F. 8a), कसेरूपाकः –(F. 8b), वासापाकः –(F. 9a), मधुपक्व-हरीतकीपाकः –(F. 9b), भल्लातकपाकः –(F. 10a), बृहद्े(द् ए)रंडपाकः –(F. 10b), खर्जूरपाकः –(F. 11b), बृहत्पि(त् पि)प्पलीपाकः –(F. 12a), आमवातादौ शूंठीपाकः –(F. 12b), अम्लपित्तादौ पाठादिपाकः –(F. 13b), लवंगपाकः –(F. 14a), along with some avalehas.

Beginning :

.....यसि शुंठी तस्मात्समुद्धरेत् ।
अति सूक्ष्मं च निक्षिप्य शोषयेदातपे दिनं(नम्) ॥ २ ॥
धृतमानीं समावाप्य तत्तु(त्तु)र्ध्यं तु पुनः पचेत् ।
यावत्पिंडत्वमायाति ततस्तत्र विमिश्रयेत् ॥ ३ ॥
चातुर्जातं तु गां वेल्लं धान्यकं जीरकद्वयं(यम्) ।
मिसिमाकक्कं कुष्ट(ष्ठं)लवंगं च शतावरी(रीम्) ॥ ४ ॥

End :

पाराद्रै[1] च पाराक्रमेण तुरगं वेगेन ताडयति
कांत्या च द्विरदं बलेन शिखिनु(नं) नादेन बुद्ध्या बुधं(धम्) ॥
नासत्यावधरी करोति वपुषा लावण्यलक्ष्मीजुषा

श्रीकामेश्वरसेवया गतवया अभ्येति यून(:)स्त्रियं[2](यम्) ॥

इति महाकामेश्वरमोदकः ॥ एतस्य तुरुष्कामुष्करे इति संज्ञा वदंति ॥

Colophon :

इति श्रीसोराष्ट्रदेशोभ्द(द्भ)व-सारस्वत-कुलावतंस(सो) उपाध्यायमाधवविरचिते आयुर्वेदप्रकाशे पाकावलीनामाध्यायः समाप्तः ॥

Post-Colophon :

शुभमस्तु ॥

1. B.O.R.I. MSS reads - पक्षीद्रं or फरींद्रं
2. B.O.R.I. MS. reads - श्रियम् ।

41

I.M. - 408

आयुर्वेदमहोदधिः

Āyurvedamahodadhiḥ by Suṣeṇa

Substance : Country-made paper. *Size* : 27 X 11.5 cms, *Folios*: 1-83. *Lines* : 8. *Letters* : 27. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Old, musty. *Extent* : Complete.

Upper margin and centre of the first and second folios are damaged and torn. Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Saṃvat 1731 = A.D. 1674. Scribe is Niścala Miśra. Left hand side margin contains the letter सु on every folio. In most cases ष is written as ख.

The Chapter Colophons indicate the topics discussed : पानीयगुणाः —(F. 9b), दधिवर्गः —(F. 17a), मस्तुवर्गः—(F. 17b), तक्रवर्गः —(F. 20a), नवनीतवर्गः—(F. 20b), घृतवर्गः—(F. 23a), तैलवर्गः—(F. 23b), इक्षुवर्गः—(F. 28a), मद्यवर्गः —(F. 29b), मूत्रवर्गः—(F. 32a), सिंबि(शिंबी)धान्यवर्गः—(F. 36b), धान्यवर्गः—(F. 38a), कृतान्नवर्गः—(F. 42a), फलवर्गः—(F. 47b), फलशाकादिवर्गः—(F. 52b), रसालाधिकारः—(F. 54b), व्यंजनवर्गः—(F. 55b), मांसवर्गः—(F. 61b), भोजनानुपानवर्गः—(F. 69b), अनुलेपनवर्गः—(F. 73a), वस्त्राधिकारः—

(F. 73b), मुखवासवर्गः—(F. 75a), धूपाधिकारः—(F. 75b), अन्नपानादिविधिः—(F. 83a).

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥

नत्वा धन्वंतरिं देवं गणाध्यक्षं दिवौकसां(साम्) ।

अन्नपानविधिं वक्ष्ये समस्तमुनिसम्मतं(तम्) ॥ १ ॥

श्रेष्टा(ष्ठा) शालाक्यतंत्रे कफपवनहरी दीपनी पाचनीया ।

शूलोदावर्त्तगुल्मज्वरगु(ग)दगुदा(द)जान् कुष्ट(ष्ठ)पांडुप्रमेहान् ॥

श्वासातीसार कासास्म(श्म)रिजठररुजो नाशयत्य(त्याशु राजन्) ।

सेयं पायादपायात्सकलसुखकरी सर्वदा चारुपथ्या ॥ २ ॥

End :

एषो(ऽ)न्नपानस्य विधिर्मया कृतो लोके हितार्थाय च रोगशांतये[1] ।

रसस्य सर्वस्य गुणाश्च दोषा(:) मया श्रुताऽगस्त्यमुखात्पुरस्तात्[2] ॥ १९ ॥

इदमतीव नृपस्य(रहस्यं) च(स) कौत(तु)कं विरचितं रसपाकविशेषणं(णम्)।

भवति भेषजमल्पशरीरिणां गुणिगुणार्णव वैद्यसुखेन(षेण) व:(वा) ॥ २० ॥

Colophon :

इत्यायुर्वेदमहोदधौ श्रीसुखे(षे)न(ण)कृते अन्नपानादिविधिः समाप्तः ॥ छ ॥

Post-Colophon :

संवत् १७३१ फाल्गुनि शुदि त्रयोदश्यां शनिवासरे ॥

लिखितमिदं निश्चलमिश्रेण लाभं(भ)पुरमध्ये ॥ शुभं भूयात् ॥

श्रीः श्रीः श्रीः

1) Printed book reads - हितार्थमपि दोषहरः सुविस्तृतः ।

2) Printed book reads - मुख्यमुखात्प्रशस्ता:।

3) Printed book reads - गणा ।

References

1. B.O.R.I.
2) I.O.
3) Sarasvati Bhavana, Vārāṇasi.

Printed Book : by Ravidatta with commentary Gaṅgāviṣṇu Śrīkṛṣṇadāsa, Bombai, 1940.

42

G-8452

आयुर्वेदमहोदधिः

Āyurvedamahodadhiḥ by Suṣeṇa

Substance : Country-made paper. *Size* : 23.5 X 10.5 cms, *Folios*: 1-86. *Lines* : 8. *Letters* : 27. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Old, discoloured. *Extent* : Complete.

This MS. contains the text of Āyurvedamahodadhiḥ, which deals with the rules of dietetics and qualities of food.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः । श्रीधन्वन्तरये नमः ।

नत्वा धन्वन्तरि देवं गणाध्यक्षं दिवौकसां(साम्) ।

अन्नपानविधिं वक्ष्ये समस्तमुनिभाषितं(तम्) ॥ १ ॥

श्रेष्ठा शालाक्यतंत्रे कफपवनहरा(री) द्री(दी)पनी पाचनीया ।

शूलोदावर्त्तगुल्मज्वरगदगुदजान् कुष्ठपांडुप्रमेहान् ॥

स्वा(श्वा)सातीसार कासाश्मरिजठररुजो नाशयत्याशु राजन् ।

रे(से)यं पायादपायात्सकलसुखकरी सर्व्वदा चारुपथ्या ॥ २ ॥

End :

एषो(ऽ)न्नपानस्य विधिर्मया कृतो लोके हितार्थाय सुहृत्महीभृतां(ताम्)[1] ।

रसस्य सर्वस्य गुणाश्च दोषा(षाः)मया श्रुतागस्त्यमुखात्समस्ताः[2] ॥

इदमतीव रहस्य(स्यं) सकौतुकं विरचितं रसपाकविशेषणं(णम्) ।

भवति भेषजमल्पशरीरिणां गुणिगुणार्ण्णव वैद्यसुखेन(षेण) च ॥

Colophon :

इत्यायुर्वेदमहोदधौ सुखे(षे)न(ण)देवविरचिते अन्नपानविधि(:) द्रव्यगुणाः ॥

संपूर्णोऽयं ग्रंथः ॥ १०००

1) Printed book reads - हितार्थमपि दोषहरः सुविस्तृतः ।

2) Printed book reads - मुख्यमुखात्प्रशस्ताः।

3) Printed book reads - गणा ।

43

G-4441

आयुर्वेदरसायनम् (अष्टाङ्गहृदयटीका)

Āyurvedarasāyanam (comm. on Aṣṭāṅgahṛdayam)

by Hemādri

Substance : Country-made paper. *Size* : 31.3 X 15.5 cms, *Folios*: 1-226, 228-372, 1-10, 1-175 = Total 556. *Lines* : 7-8. *Letters*: 32. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Partly moth-eaten. *Extent* : Complete.

In this MS. only Sūtrasthānam is complete. There are three sections (adhyāyas) in this MS. of Sūtrasthānam, 15 Prakaraṇas are in the first section (from folio no. 1-372), 16th is in the second section and the third one contains the 17th Prakaraṇa. The names of the Prakaraṇas are as follows:

F. 30a (I)	– इति हेमाद्रिटीकायामायुर्वेदरसायने आयुष्कामीयः अध्यायः प्रथमः सामस्त्येन निरूपितः ।
F. 55a	– इति हेमाद्रिटीकायामायुर्वेदरसायने दिनचर्याप्रकरणं सामस्त्येन निरूपितम् । इति द्वितीयो(ऽ)ध्यायः ।
F. 80a	– इति हेमाद्रिटीकायामायुर्वेदरसायने ऋतुचर्याप्रकरणं सामस्त्येन निरूपितं तृतीयो(ऽ)ध्यायः ।
F. 92a	– इति .... रोगभावप्रकरणं ....
F. 122b	– इति .... द्रवद्रव्यप्रकरणं ....
F. 194a	– इति .... अन्नज्ञानप्रकरणं ....
F. 238a	– इति .... अन्नरक्षाप्रकरणं ....
F. 266b	– इति .... मात्राशितीयप्रकरणं ....
F. 280b	– इति .... द्रु(द्र)व्यादिप्रकरणं ....
F. 291b	– इति .... रसभेदीयप्रकरणं ....
F. 307a	– इति .... दोषादि च प्रकरणं: ....
F. 329a	– इति .... दोषभेदप्रकरणं ....
F. 345a	– इति .... दोषोपक्रमणीयः ....
F. 352b	– इति .... उपक्रमप्रकरणं ....

F. 372a – इति .... शुद्ध्यादिगणसंग्रहः ....

F. 10a (II) – इति .... द्रव्यकल्पप्रकरणं ....

F. 175a (III) – इति .... क्षाराग्निकर्मप्रकरणं ....

Out of these Prakaraṇas, texts upto 15th Prakaraṇa tally with the original text of the Aṣṭāṅgahṛdayam. 16th Prakaraṇa of the 2nd section does not follow and does not correspond to the 16th Prakaraṇa of the AH. 17th Prakaraṇa of the 3rd section, however, resembles the 30th chapter of the Sūtrasthānam of the AH.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्री सरस्वत्यै नमः ॥[1]

पृष्ठे कुर्मतया[2] (चतुर्भुजतया) दोर्मंडले मंदरं(रम्)।

रुध्वा(दृध्वा) क्षीरसमुद्रमौषधिभूतं[3] निर्मथ्य निष्पादितैः ।

आनीतैरमृतैर्भिषक्तमा(म)तया योषित(त्त)या पायितै-

र्देवानामजरामरत्वमकरोत् तस्मै नमो विष्णवे ॥ १ ॥

हेमाद्रिणा चतुर्वर्गचिंतामणिविधायिना ।

तदुक्तव्रतदानादिसिद्ध्यं(दृध्यङ्ग)रोग्यसिद्धये ॥ २ ॥

क्रियते(ऽ)ष्टांगहृदयस्यायुर्वेदस्य सुग्रहा ।

टीका चरकहारीतसुश्रुतादिमतानुगा ॥ ३ ॥

चरके हरिचंद्राद्यैः सुश्रुते जेज्झटादिभिः ।

टीकाकारैर्विनिर्णीतमिह हेमाद्रिणोदितं(तम्) ॥ ४ ॥

End :

भृशतरमत्यर्थं(म्) । तुशब्दान्न केवलं भृशतरं रुक्षं

प्रलेपादि, किंतु पूर्वोक्तमपि यथावस्थं योजयेत् ।

सूत्रस्थानमुपसंहरति । समाप्यते(त) इति, स्थानमिदं

हृदयस्य रहस्यवत् । अत्रार्थाः सूचिताः सूक्ष्माः प्रतन्यन्ते

हि सर्वतः इति ॥ इति क्षाराग्निकर्मविधिरध्यायः ॥ ३० ॥

Colophon :

इति हेमाद्रिटीकायां(यां)मायुर्वेदरसायने क्षाराग्निकर्मप्रकरणं सामस्त्येन निरूपितम् ॥

Post-Colophon :

श्री गजानन ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

1) Not found in the printed book.
2) Printed book reads कूर्मतया चतुर्भुजतया ।
3) Printed book reads मोषधिभृतं

Reference

1) B.O.R.I.
2) I.O.

Printed book : by Kuṇṭe, Navare and Vaidya, 7th ed. Varanasi, Chaukhamba Orientalia, 1982.

44
G-5242
आयुर्वेदरसायनम्
Āyurvedarasāyanam by Hemādri

Substance : Country-made paper. *Size* : 30 X 13.5 cms, *Folios*: 1-13 (F 12 has no pagination mark). *Lines* : 10-12. *Letters* : 47. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Old, brittle. *Extent* : Incomplete.

It is a comm. by Hemādri on Aṣṭāṅgahṛdayam called Āyurvedarasāyanam. Folios are not same in size and all the folios do not bear the same handwriting. It deals with देहजन्माख्यदोषगुणः, रोगभेदः, रोगाधिष्ठानम्, औषधभेदम्, शोधनम् etc of the 1st chap. (आयुष्कामीयः) of the Sūtrasthānam. In the left hand side margin, the abbreviated title हे. टी. short form of हेमाद्रि टीका occurs. The comm. is incomplete at the end. Actually the comm. runs up to certain portion of verse no. 31. of the 1st chapter.

Beginning :

ओं स्वस्ति श्री गणेशाय नमः ॥

पृष्ठे कूर्म्मतया चतुर्भुजतया श्रोर्मडले मंदरं(रम्) ।

रुध्वा(दृध्वा) क्षीरसमुद्रमौषधभवं[1] निर्मथ्य निष्पादितैः ।

आनीतैरमृतैर्भिषक्तमतया योषित्तया पायितै-
र्देवानामजरामरत्वमकरोत्तस्मै नमो विष्णवे ॥ १ ॥
हेमाद्रिणा चतुर्वर्गचिंतामणिविधायिना ।
तदुक्तव्रतदानादिसिध्यंगा(दृध्यङ्गा)रोम्य(म्य)सिद्धये ॥ २ ॥
क्रियते(ऽ)ष्टांगहृदयस्यायुर्वेदस्य सुग्रहा ।
टीका चरकहारीतसुश्रुतादिमतानुगा ॥ ३ ॥
चरके हरिश्चंद्राद्यैः सुश्रुते जेज्जटादिभिः ।
टीकाकारैर्विनिर्णीतमिह हेमाद्रिणोदितं(तम्) ॥ ४ ॥

End :

सर्वौषधक्षमदेहजत्वं कतिपयौषधक्षमदेहजत्वं औषधमात्राक्षमदेहजत्वं(त्वम्)। ।१। युवजत्वं बालवृद्धजत्वं अतिबालातिवृद्धजत्वं(त्वम्) ।२। पुरुषजत्वं स्त्रीनपुंसकजत्वं गर्भिणीसूतिकास्त्रीलक्षणनपुंसकजत्वं (त्वम्)।३। विषयानासक्तेंद्रियजत्वं विषयासक्तेंद्रिय(ज)त्वं असद्विषयासक्तेंद्रियजत्वं(तम्)। ।४। अमर्मगत्वा(त्वं) मर्मगत्वं प्राणहरमर्मगत्वं(त्वम्) ।५।अल्पनिदानत्वं बहुनिदानत्वं यावदुक्तनिदानत्वं(त्वम्) ।६। अ.......

1) Printed book reads मोषधिभृतं.

45

G-5759 (A)

आयुर्वेदरसायनम्

Āyurvedarasāyanam by Hemādri

Substance : Country-made paper. *Size* : 25 X 11.5 cms, *Folios*: 1-34. *Lines* : 11-12. *Letters* : 53. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Old. *Extent* : Incomplete.

From the beginning of the 1st chapter of Sūtrasthānam upto the commentary on verse no. 45 (तत्र पौण्ड्रकः। शैत्यप्रसादमाधुर्यैर्वरस्तमनु बांशिकः॥) of chapter 5 (Drava-dravya-vijñānīyaḥ adhyāyaḥ) of Sūtrasthānam.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥

पृष्टे(ष्ठे)कूर्म्मतया चतुर्भुजतया दोम्मं(र्मं)डले मंदरं(रम्)।
रुध्वा(द्ध्वा) क्षीरसमुद्रमौषध(धि)भृतं निर्म्मथ्य निष्पादितैः ।
आनीतैरमृतैर्भिषक्तमतया योषित्तया पायितै-
र्देवानामजरामरत्वमकरोत्तस्मै नमो विष्णवे ॥ १ ॥
हेमाद्रिणा चतुर्वर्गचिंतामणिविधायिना ।
तदुक्तव्रतदानादिसिद्ध्यङ्गारोग्यसिद्धये ॥ २ ॥
क्रियते(ऽ)ष्टांगहृदयस्यायुर्व्वेदस्य सुम(प्र)हा ।
टीका चरकहारीतसुश्रुतादिमतानुगा ॥ ३ ॥
चरके हरिचंद्राद्यैः सुश्रुते जैज्जटादिभिः ।
टीकाकारैर्न(र्वि‍नि)र्णीतमिह हेमाद्रिणोदितम् ॥ ४ ॥

End :

यद्यपि सर्वमन्नपानं विदाहि विदग्धावस्थायामवश्यंभावात् ॥ तथापि यच्चिरकालं विदग्धावस्थामनुभवति तद्विदाहि(ही)त्युच्यते । तेन विकृतिगमनेन असौ यांत्रिकः॥ हेतूपन्यासाद्देत्वे(त्व)ल्पत्वेन दोषाल्पत्वं ज्ञेयं(यम्) ॥ अथेक्षुविशेषगुणानाह ॥ तत्र पौंड्रकगुणानाह ॥ तत्र पौंड्रक(:) इति ॥ पौंड्रक श्वेतेक्षुः ॥ प्र.......।

46

G-5169

आयुर्वेदरसायनम्

Āyurvedarasāyanam by Hemādri

Substance : Country-made paper. *Size* : 27.5 X 12 cms. *Folios*: 30-91, 93-164, 166-180, 182-185 + 39 (without pagination) = Total 189. *Lines* : 10. *Letters* : 36. *Script* : Nāgari. *Condition* : Old, damaged, worm eaten. *Extent* : Incomplete.

The title and the commentator's name have been mentioned in F. 38a 'हेमाद्रिटीकायामायुर्वेदरसायने'. The manuscript begins with the commentary on Sūtrasthānam, chapter 3.

Last three folios are torn. A few pages of the MS. are laminated. Hence the original text cannot be read.

Beginning :

.........गद्वयोनं(नम्)। शेषयोः शरद्व[व]संतयो(योः) मध्यंएकभागो नं(नम्)। ये तु शिशिर(रे) चतुर्भागपूर्णस्य बलस्य वसंते भागद्वयो(योः) (न)त्वं विधाय मध्यं बलं कल्पयति(न्ति) । तदसत् ॥ क्रमेणापचितौ वसंते भागद्वयोनतानुपपत्तेः ॥ उत्कृष्टमध्याल्पतयाक्र(अत्र) म(ध्य)त्वं वेद्यं(म्) । एकभागोनं मध्यं, द्विभागोनमल्पमिति। यावद्दलं विसर्गस्यांते दिने तावदादानस्था(स्या)द्ये यावद्विसर्गस्यो (पान्त्ये) तावदादानस्य द्वितीये । एवं यावद्विसर्गस्याद्ये तावदादानस्यात्य(न्त्ये) इति हेमंते पर्यंतं वाच्यं(म्) ॥ इति ऋतुनिर्न(र्ण)यः ॥

End :

अतिप्रवृतो मरुतं कोपयेत्स विसर्गतः ।
करोत्यंगरुजस्तंभ अंगभेदं च पर्वणी ।
तं तैलं लवणाभक्तं स्वेदितं संस्तरादिभिः ॥
बिल्वकोलयवैरंड वर्षाभुबृहतीद्वयं(म्) ।
सकुलत्थै श्रितैर्मस्तुफलसैर्वीरकान्वितैः ॥
आस्थापयेत्ससिंधूत्थैर्जांगलैः पिशितं रसैः ।
तैलेनालजिद्रव्यविपक्वेनानुवासयेत् ॥

47

G-8179 (A)

आयुर्वेदरसायनम्

Āyurvedarasāyanam by Hemādri

Substance : Country-made paper. *Size* : 34 X 13 cms. *Folios*: 1-22, 31-35, 65-95 = Total 58. *Lines* : 11. *Letters* : 46. *Script* : Nāgari. *Condition* : Fair. *Extent* : Incomplete.

The commentary runs from the beginning of Sūtrasthānam upto 8th chapter (Mātrāśitīyaḥ adhyāyaḥ) of the Sūtrasthānam.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥
पृष्टे(ष्ठे)कूर्म्मतया चतुर्भुजतया दोर्म्मंडले मंदरं(रम्) ।
रुध्वा(द्ध्वा) क्षीरसमुद्रमौषधु(धि)भृतं निर्मथ्य निष्पादितैः ।
आनीतैरमृतैर्भिषक्तमतया योषित्तया पायितै-
र्देवानामजरामरत्वमकरोत्तस्मै नमो विष्णवे ॥ १ ॥
हेमाद्रिणा चतुर्वर्गचिंतामणिविधायिना ।
तदुक्तव्रतदानादिसिध्यङ्गारोग्यसिध्यये ॥ २ ॥
क्रियते(ऽ)ष्टांगहृदयस्यायुर्व्वेदस्य सुग्रहा ।
टीका चरकहारीतसुभ्रु(श्रु)तादिमतानुगा ॥ ३ ॥
चरके हरिचंद्राद्यैः सुश्रुते जैज्ञटादिभिः ।
टीकाकारैवि(र्वि)निर्णीतमिह हेमाद्रिणोदितम् ॥ ४ ॥

End :

"काले प्रसृष्टे विण्मूत्र(त्रे) इत्यादिना वक्ष्यमानो(णे) । शुचिनिर्मलं(म्)। हितमित्यहितस्याभ्याससात्म्यस्य सात्म्यमिति हितस्याप्यनभ्यासासात्म्यस्य निवृत्यर्थं तन्मन्ना(नाः) भोजनैकचितः(त्तः) मधुरप्रायं षड्रसः(स)त्वेप्यधिक मधुररसां(सम्) । नातिद्रुतविलंबितमिति क्रिया वे(वि)शेषणं विविक्तस्थो विजनस्थः। पित्रादीस्तर्पयित्वा । प्रतिपन्नपरिग्रहान् पाल्यमानत्वेन स्वीकृतान् । तिरश्चोऽपि किं पुनर्मनुष्यान् । प्रत्यवेक्ष्य तेषामाहारचिंतां विधाय। आत्मानं समीक्ष्य प्रकृतिं विचार्य। अनिंदन् भोज्यमकुत्सयन् । अब्रु(ब्रु)वन् धृतमौनः। द्रवं द्रवव(ब)हुलं(म्)। इष्टं प्रियं(म्)। इष्टैः सह प्रियजने(नैः) सह। शुचिभक्तजनाद्धु(हृ)तं सु(शु)चयो वात्सा(ल्या)भ्यंतरसौ(शौ)चयुक्ताः भक्ता(क्ताः) अनुरक्ता(क्ताः) जनास्ते(स्तै)राद्व(हृ)तमानीतं(तम्)। तृणयु(जु)ष्टादि भोजनं निषेधे(षिध्य)तिभोजनं तृणकेशादि यु(जु)ष्टमुष्णी कृतं पुनः शाकावरान्न भूयिष्टु(ष्ठ)मत्यर्थलवणं त्यजेदिति"। तत्रानिंदन्ति(न्नि)ति ग्रहणात्तृणकेशमक्षिकादि यु(जु)ष्टस्य निंदितस्यापि प्राप्तिः उष्णग्रहणात्पुनरुष्णीकृतात्पुष्णयो(योः) इष्टग्रहणाच्छाक सूपबु(ब)हुलस्य षड्रसग्रहणादतिलवणस्य। सात्म्यत्वादिप्रसक्तं(म्)। किलाटाद्यभ्यासः(स)मपवदति "किलाट दधिकूर्चीकाक्षारसुक्तामम्लकं कृश शुष्कवराहाविगोमत्स्यमहिषामिषं

माषनिष्पावशालूकविसवि(पि)ष्टविवर(रु)ढकं शुष्कशाकानियवकं फाणितं च न शीलयेत्" इति आममितिमूलक(कस्य) विशेषणं कृशादीन्यामिषस्य । न शीलयेन्न नित्यं भजेत् । यदा तत् सेवनं विना स्थातुमशक्तिर्यदा वा ता(त)त् साध्यरोगोत्पत्तिस्तदा भजेदित्यर्थः । सात्म्यादीत्युदार(हर)ति शीलये(येदिति)। "शालिगोधु(धू)मयवषष्टिक(कं) जांगलं पथ्यामलकमृद्वीकापटोली मुद्गशर्करा(:)वालमूलक वार्ताकतंदुलीयक वास्तुकं "घृतदिव्यौदकक्षीरक्षौद्रदाडिम सैंधवमि"ति। जांगलं हरिणादिमांसं(म्)। पथ्या हरीतकी। मृद्वीकाद्राक्षा प्रसंगान्नित्व(त्य) सेव्य(व्यं) दोमहौ(मौ)षधमाह "त्रिफलां मधुसा(स)र्पिभ्यां निशिनेत्रवलाय न(च) स्वाष्या(स्थ्या)नुवृतिका(कृ)द्यच्च रोगोछेदकरं यदिति निशि स्वप्नकाले। नेत्रबलायु(य) चक्षुरिंद्रियदार्ढ्याय । यच्चौषधं रसायनादिकं स्वास्था(स्थ्य)मनुवर्तयति रोगोत्पत्तिवीजं चोछि(च्छि)नत्ति तदपि यथाकालं भजेत्। उक्तं(च) चरके(ण)...... ।*-

* MS. reading differs a lot in comparison with the printed book, hence only the differences have not been mentioned but the entire text has been quoted.

48

G-8179 (B)

आयुर्वेदरसायनम्

Āyurvedarasāyanam by Hemādri

Substance : Country-made paper. *Size* : 34 X 13 cms, *Folios*: 22-30, 34-199 = Total 175. *Lines* : 10-12. *Letters* : 48-52. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fair. *Extent* : Incomplete.

Same as G-8179 (A)

The manuscript begins abruptly from the 3rd chapter of the Sūtrasthānam (i.e. Ṛtucaryā section, verse no. 2) and it ends in the 30th chapter of Sūtrasthānam (i.e. Kṣārāgnikarmaprakaraṇam). Date as Saṃvat 1747 =A.D. 1690 and scribe's name Śumeradāsa are mentioned in the Post-Colophon.

Beginning :

व्यवस्थापयंति ॥ तदसत । चरके(क) श्राव(चर)नादिप्रभृतिभिः

शिशिरषट्कमेवाधिकृव्य(त्य) चयादीनामुक्तत्वात् । शोधनस्य तु चैत्रश्रावणकार्त्रि(र्ति)केषु विधानात् ॥ न ऋत्वपेक्षा ॥ ऋत्वपेक्षायामपि साधारणर्तूनां शिशिरषट्के(ऽ)पि विद्या(द्य)मानत्वान्न प्रावृट्षट्कापेक्षा ॥

End :

अज्येन(आज्येना)मृतया च सह वर्त्तत इति साज्य(ज्या)मृतान्यौषधानि ॥ अतिदग्धस्यौषधमाह ॥ अतिदग्ध इति ॥ द्रुतं शीघ्रां(घ्रम्)। स्नेहदग्धस्यौषधमाह ॥ स्नेहेति ॥ भृशतं(त)रमत्यर्थं(म्) । तु शब्दान्न केवलं भृशतरं रूक्षं प्रलेपादि ॥ किंतु पूर्वोक्तमणि(पि) यथावस्थं(स्थं) योजयेत् । सूत्रस्छा(स्था)नमुपसंहरति ॥ समाप्यत इति ॥

Colophon :

इति श्री हेमाद्रिटीकायां(या)मायुर्वेदरसायने क्षाराग्निकर्मप्रकरणं सामस्त्येन निरूपितं(तम्) ॥ ३० ॥

Post-Colophon :

श्रीलक्ष्मीनृसिंहः प्रियंताम् । मर्णिकर्णिकायै नमः। श्री शु(सू)र्यायै(य)नमः । श्रीरामचंद्र श(स)हायुः(य)। शं(सं)वत् ॥ १७४७ ॥ समयानाम वी(वि)क्रमः प्रवरत्ते(त्त)मिति वैशाखवदि श्रीति(तृती)यायां भौमवास्ने(वासरे) चतुर्थयामेखु(षु) पुस्तकं संपूर्णं वनघा(वा)रिदास वैष्नैवेः (ष्णवेन) पठनार्थः लीः(लि)खितं(म्) । शुमेरदासकाये(य)स्थ मुकाम कासि(शी) मघे(माघे) गन(ण)पति सनी(मी)पे पछि(श्चि)मदिसे(देशे) अस्थितीः (स्तीति)। शुभमं(म)स्तु। सिद्धिरस्तु। श्रीरामायनमः। राम राम राम सहायुः(य)। श्रीगणेशाय नमः।

49

G-5759 (B)

आयुर्वेदरसायनम्

Āyurvedarasāyanam by Hemādri

Substance : Country-made paper. *Size* : 27 X 11.5 cms. *Folios*: 79-97, 101-247, 249-288, 290, 317-334 = Total 275. *Lines* :

11. *Letters* : 36. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Old. *Extent* : Incomplete.

The manuscript covers the commentary from the Sūtrasthānam, verse no. 51 of the 6th chapter (Annasvarūpavijñānīyaḥ) to the end of the last chapter (Kṣārāgnikarmavidhiḥ), except the commentary of the verses 42 & 43 of the last chapter. However the comm. of the verses 41 & 42 of the last chap. is also incomplete.

The manuscript contains a stray leaf on Agnikarmavidhiḥ. Handwriting of the last folio (F. 334) appears to be different from the rest. Post-Colophon mentions the date Saṃvat 1835 =A.D. 1778 and Rāmakāyastha Vaiṣṇava as the scribe.

Beginning :

.......लः । बलाका विसकंटि(ठि)का । उत्क्रोशः कुररसस(स)दृशः चक्राह्वः चक्रवाकसदृशः। मद्गुर्जलकाकः । क्रों(क्रौं)चः कुंज(कुड्) आदिशब्दात् चातकादयः। उक्ति(क्तं) हि(च) संग्रहे काकतुंडघनारावमद्गुक्रौंचांबुकुक्कुटाः मृणालकंठ चक्राह्वः बलाकारक्तसा(शी)र्षकाः। उत्क्रोश(शः) पुंडरीकाक्षसरी(शरा)रीमणितुंडकाः। नैंदश्च मल्लिकाद्याश्च पक्षिणो जलचारिण(णः) इति ॥

End :

भृशतरमत्यर्थं(म्)। तुशब्दात्र केवलं भृशतरं रूक्षं प्रलेपादि किंतु पूर्वोक्तमपि यथावस्थं योजयते ।

सूत्रस्थानमुपसंहरति—

समाप्यते(त इति) स्थानमिदं हृदयस्य रहस्यवत् ।

अत्रार्थाः सूचिताः सूक्ष्माः प्रतन्यन्ते हि सर्वत(तः) ॥

इति क्षाराग्निकर्मविधिरध्यायः ॥ ३० ॥

Colophon :

इति हेमाद्रिटीकायामायुर्वेदरसायने क्षाराग्निकर्मप्रकरणं सामस्त्येन निरूपित(तम्) ॥

Post-Colophon :

संवत् १८३५ मीति जेठ सुदि ९ वार बुधवार ग्रंथ समात (प्तः) संपूर्णः

लिषि(खि)तं हीछा(हि श्री)रामकायस्थ वैष्णव भगवद्दा(स)स्य श्रीकृष्णाश्रयतेग्रंथ(थः) संपूर्ण(र्णः)।

श्री गोविंदाय नमः ॥

50

G-5759 (C)

आयुर्वेदरसायनम्

Āyurvedarasāyanam by Hemādri

Substance : Country-made paper. *Size* : 27 X 13.5 cms. *Folios*: 36-50, 85, 98-100, 146-148, 289, 292-308 - Total 40. *Lines* : 10. *Letters* : 32-33. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fresh. *Extent* : Incomplete.

The manuscript starts from the verse no. 45 of the 5th chapter (Dravadravyavijñānīyaḥ) of the Sūtrasthānam, and runs upto verse no. 46 in the 27th chapter (Śirāvyadhavidhiḥ) though the beginning and the end are both incomplete. However, the title and commentator's name are found from the Chapter Colophons such as—"इति हेमाद्रिटीकायामायुर्वेदरसायने द्रवद्रव्यप्रकरणं सामस्त्येन निरूपितं(म्)" (F. 41b).

Beginning :

.......(प्र)सादो नैर्मल्यां(ल्यं) वांसि(शि)केक्षु(क)गुणानाह ॥ तमन्विति(तमनु)। तस्मात्पौंड्रकाद्धीनः । हीनस्यार्थ(र्थे)स्यानोः कर्मप्रवचनीया(यत्वात्)द्वितीया । वांसि(शि)को नीलेक्षुः ।

शतपर्वादिगुपाणा(णा)मा(ना)ह । *षमन्विति । तस्मात्पौड्र। का*शतपर्वकिति। शतपर्वको ह्रस्वव(ब)हुपर्वकः । कांतारनेपाली स्वनामप्रसिद्धौ । आदि(द्य)शब्दा-दीर्घपत्रादयः । ततो वांसि(शि)कात् क्रमादुत्तरोत्तरं हीनाः। सक्षारा(राः) ईषल्लवणाः ।

End :

शिराव्यधेतिस्तुतिशंकायां शृंगादिभिहरेदित्याह । हर(रे)दित्याति(ति)। शृंगादिभिरप्यतिस्तुतिशंकायां शमयेदित्याह । प्रसादमित्यादि(ति)। पित्तास्रक्रिया रक्तपित्तचिकित्सा ।

अकृतशिराव्यधस्याप्येतदेव रक्तप्रसादनमित्याह दुष्ट(ष्टं)रक्तमित्यादि(ति)।
अनुद्रि(द्रि)क्तमुद्रे(द्रि)काभावात् त्रस्रा(स्रा)वायोग्यम् ।
अत्(ति)स्रावे स्तंभनमा(म्) ।

* erroneous repetition of a portion of the prior text.

51
G-6798
आसवाधिकारः
Āsavādhikāraḥ

Substance : Country-made paper. *Size* : 23 X 10.1 cms. *Folios*: 4 (by counting). *Lines* : 18. *Letters* : 40. *Script* : Jaina nāgarī. *Condition* : Damaged, bad, moth-eaten. *Extent* : Incomplete.

The MS. is in a very bad condition, moth-eaten and can not be read out properly. The name of the author cannot be traced.

Beginning :

अथ आसवाधिकारो लिख्यते ।
द्रोणसंख्या कुमार्या सुरफलां .... विनिक्षिपेत् तु ....। दशमूलं तु तदर्द्धं
पोष्करीजटा ॥ तत्समं धन्वया(कं)यं च चित्रकं च य.......... २।

End :

Illegible.

52
G-1162
इन्द्रकोशः
Indrakośaḥ by Bhaṭṭa Rāmacandra

Substance : Country-made paper. *Size* : 28.2 X 16.5 cms. *Folios*: 1-284. *Lines* : 12. *Letters* : 36. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fresh, partly moth-eaten. *Extent* : Complete.

It is a medical dictionary compiled by Bhaṭṭa Rāmacandra under the patronage of Rājā Indrasiṃha. On the sides of one folio a corrigendum is attached to the MS. The Colophon of this MS., however mentions the name as 'Rājendrakośaḥ'.

Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Saṃvat 1868 = A.D. 1811.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ।

अथ इंद्रकोश(शः)लिख्यते ॥

ध्यात्वा श्रीरामचंद्रं प्रणतसुखकरं प्रोल्लसत् मौलि-मालं-

माणिक्योद्योतभास्वद्रुचिविकचनं सत्यादपाथोजमीशं(म्) ।

सर्वादौव्यतिरेकान्धतमसदलन प्रोल्लसन्नामदीयं

ध्वस्तप्रत्यूहजालं निखिलनिजजनाभीष्टकल्पद्रुमीशं(शम्) ॥ १ ॥

कृत्स्नार्थिस्तोमजाग्रद्विधिरचित ललाटस्थदारिद्र लेखा

जस्रं नानाप्रदानोदक बहुरयैराशु येन प्रमृष्टा ।

विद्वद्वृंदैकगौष्टी प्रचुर परिसरत्सर्वशास्त्रार्थ तत्त्व-

ज्ञानप्रख्यातकीर्त्तिर्विपुलतरमतिः कोविदेंद्रानुयातः ॥ २ ॥

End :

ज्योत्स्नारात्रिमुखे घनांतसमये सेवेत सेवं ततोसौ

हित्यार्क्यदाद्यश्रमात्स वह्निमाह सुप्ति तैलखरं(रम्) ॥

यवकः शालयोमुद्गासरोभ कथितं पयः

शरद्येतानि पथ्यानि प्रदोषे चेंदुरश्मयः ॥

नित्यं सर्वरसाभ्यास सस्याधिक्यमृतादृतौ ॥

ऋतौ(तो)रंतादिससाहा ऋतुसंधिरिति स्मृता

तत्र पूर्वोविधिस्त्याज्यः सेवनीयो परक्रमात् ॥

Colophon :

इति श्रीराजेंद्रकोशो भट्टरामचंद्रकृतोऽयं ग्रंथःसमाप्तः ॥

Post-Colophon :

संवत् १८६८ फाल्गुण-कृष्णपक्षे ६ चंद्रे अर्गलपुरमध्ये

लिखितं(तम्)। आसारामेण।

कलधौतपत्रमृदुतारकजंविषशृंगिकाविलुलितं सततं(तम्) ॥

हखिल्लभाजनकपुत्रशिरोंगज पद्मरागमणि विद्रुममुक्ताः ॥

५ दरदः सुगंधशतमल्लवरीवरकांत्यनं सममममौषधकं(कम्)। गणसप्तमौषधंग-
दितं(तम्) ॥ सकलोर्द्धमेतादखिलं रुचिरंघृतकंन्यकोद्ध वचनेन तथा ॥ ९१०१
॥ ॥२५२०॥

53

I.M. 10284

उष्णोदककल्पः

Uṣṇodakakalpaḥ

Substance : Country-made paper. *Size* : 20.8 X 9.9 cms. *Folios*: 1. *Lines* : 12. *Letters* : 40. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fair. *Extent* : Complete.

This MS. describes the utility and use of hot water (Uṣṇodakam) in case of fever. As the MS. contains only one folio, it could not be ascertained whether it is the original one or is a part of any other text. The topic 'Uṣṇodakaṃ' (hot water) however may be taken as complete (vide Colophon 'iti Uṣṇodakakalpaḥ.').

Beginning :

श्रीगणेशाय । अथ उष्णोदककल्पः ।
अस्ति दक्षिणापथे नासिकनामाधिष्ठानं तद्दक्षिणे नदीति श्रुतिः ।
तदुत्तरेण पंचगव्यूतिमात्रेणोदकं तिष्ठति ।
कटुतुबुंकेनोद्धृत्यहपाकेन ध्यातं तारं भवति ।
उष्णोदकं यत्रकुत्रचिद्दृष्ट्वा स्नात्वा समाहितः ।

End :

उष्णोदकभाग १ जीर १ त्रिफलो ६१
एवं व्यावर्त्यकां तस्य पात्रे तु पायसं पचेत् ।
भक्षयेच्च त्रिसप्ताहा(:) बलिपली(लि)तवर्जितः ॥ १ ॥
जीवेद्वर्षसहस्रं तु नात्र कार्या विचारणा ॥

Colophon :

इति उष्णोदककल्पः ॥

54

G-8006

(औषधप्रक्रिया)

(Auṣadhaprakriyā)

Substance : Country-made paper. *Size* : 46 X 10 cms, *Folios*: 1-81. *Lines* : 7. *Letters* : 57. *Script* : Bengali. *Condition* : Old and torn. *Extent* : Incomplete.

Title and author's name are not mentioned. This MS. contains some preparation of medicines, which are used in fever and in other diseases. There is a list of medicines in folio no. 81b. The work is not categorically mentioned as a complete one in the manuscript, however the name of the owner and scribe as Śyāmasundara Śarmā is mentioned at the end. The MS. contains some marginal notes.

Beginning :

ओँ नमो गणेशाय ॥ आदौ ज्वरचिकित्सा ॥

त्रिफलारजनीयुग्मं कण्टकारीयुगं शठी(शुण्ठी) ।

त्रिकटुं ग्रन्थिकं मुर्व्वागुडची धन्वया सकं(कम्) ॥

कटुकापर्पटीमुस्तं त्रायमान चिरानकं(कम्) ।

न.....ष्करा बलश्च मधुयष्ठी चरत्सकः ॥

End :

नागवल्लि(ल्ली) रसेनैव मर्द्दयेत् प्रहरद्वयं(यम्) ।

ततो गजपुटे पक्ता(क्त्वा)सु(शु)द्धे शीतं समुद्धरेत् ॥

वर्त्तिद्वयप्रमाणेन आद्र(र्द्र)कस्वरसेन च ।

निहन्ति सन्निपातोत्थान गदान[घोरान्]सुदारुणान् ॥

प्लीहानं यकृतं गुल्ममुदरं सर्व्वरूपिनं(नम्) ।

ज्वरमष्टविधं हन्ति पाण्डुरोगं सकासनं (सकामलम्) ॥

सर्व्वतोभद्र ताम्रः ॥ ० ॥

Post-Colophon :

श्री श्यामसुन्दर शर्म्मणः साक्षरं पुस्तकञ्च ।

55

G-7516

औषधमन्त्राणि (औषधमात्राणि)

Auṣadhamantrāṇi (Auṣadhamātrāṇi)

Substance : Country-made paper. *Size* : 26.5 X 12.2 cms. *Folios*: 1. *Lines* : on page A 19 lines on page B 15 lines. *Letters* : 54. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fresh but partly moth-eaten. *Extent* : Incomplete.

The language of MS. is not Sanskrit, but a dialect. Here are some mātrās (proportional measurement) applicable in the preparation of medicines. Name of the composer is Nayavimala Kavi(rāja), son of Vīravimala Kavirāja.

Beginning :

श्रीगुरूभ्यो नमः ॥ अथऔषधानिमंत्राणि(मात्राणि) लिख्यते ॥ सुंटपैसा १ मिरच पै १ पीपल पै १ मोहरो पै १ हींगलू पै १ एसर्ब मिरच मीहरो ते। भेला वाढीऊै ओर ओषद पीस महीन करबाणकर सर्ब मिलाय एवै हींगलूया लीजै सात पोहरषरलकीजै एवै रती दीजै वाय को लोस लियात एसर्ब रोग जाय पाननागरवेलराऽथवासुंठ मासा ॥

End :

जिण उपरउत्तमै कविराज श्रीवीरविमलसेवक नयविमलकवि इमउपदिशै ५ इति अवारैनातराध्या[ध्या]यः।

56

I.M. 1582

औषधीकल्पः

Auṣadhīkalpaḥ

Substance : Country-made paper. *Size* : 22.5 X 12.5 cms. *Folios*: 5. *Lines* : 20. *Letters* : 15. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fair. *Extent* : Incomplete.

This MS. describes the uses of some particular medicines and preparation of the same.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः । श्री सरस्वतीभ्यो(त्यैः) नमः ।
अथ अवसीसिकल्पः । (औषधिकल्पः)
चंद्मात्तु स पिबेद्वायुं संध्ययोरूभयोरपि ।
कुंडलिन्याः मुखं ध्यात्वा क्षयरोगस्य शांतये ॥
अहर्निशं पिबेद्रगी काकचंचा विचक्षणा ।
दूरश्रुतिर्दूरदृष्टिस्तथास्यादर्शनं खलु ॥
हंतैर्हतान्समापीड्य पिबेद्वायुं शनैः शनैः ।
ऊर्ध्वजिह्व(ह्वः)स मेधावी मृत्युं जयति सत्वरं(रम्) ॥

End :

संवत्सर-प्रयोगेन वशी भवति मानवः ।
तस्य मूत्रादिलेपेन सर्वलोहानि कांचनं(नम्) ॥
इदं तु परमंगुह्यं स्वयं रूद्रेण भाषितं(तम्) ।
अथवा ब्रह्मव्र(वृ)क्षस्य चूर्णं कुर्यात्प्रयत्नतः ॥
गव्येन पयसा स्वैर(रं) स्वेदयित्वा दिनत्रयं(यम्) ।
तैलयंत्रेण संपीड्य तैलं तस्मात्समूद्धरेत् ॥
घृतेन सह संपीड्य धान्यराशौ निधापयेत् ।
सुमु........... ॥

References
1) B.O.R.I.
2) Sarasvatī Bhavana, Vārāṇasi.

57

G-4438

औषधीकल्पसमूहः

Auṣadhīkalpasamūhaḥ

Substance : Country-made paper. *Size* : 23.5 X 15.9 cms. *Folios*: 1-53+4 (Anukramaṇikās). *Lines* : 11. *Letters* : 30. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Old, discoloured. *Extent* : Complete.

This MS. describes 65 Kalpas in first 53 folios and thereafter follows an appendix of the rest 4 folios mentioned as Anukramaṇikā. Both the Colophons of the original text and that of the Anukramaṇikā name this text as 'Auṣadhīkalpasamūhaḥ.

This MS. contains the list of medicines under 65 kalpas, such as—

ज्योतिष्मतीकल्पः, करंजकल्पः, पुनर्नवाकल्पः, श्वेतपुनर्नवाकल्पः, रक्तपलाशकल्पः, हरिद्राकल्पः, कटुरोहिणीकल्पः, अश्वगन्धाकल्पः, लक्ष्मणाकल्पः, ईश्वरीकल्पः, शाल्मलीकल्पः, काकजंघाकल्पः, क्षीरक्षिप्राकल्पः, निर्गुडीकल्पः, इन्द्र(न्द्र)वारुणीकल्पः, भृंगराजकल्पः, त्रिफलाकल्पः, पय(:)कल्पः, पानीयकल्पः, मुसलीकल्पः, मुण्डीकल्पः, चित्रककल्पः, मंडूककल्पः, श्रीफलकल्पः, लांगलीकल्पः, अ(आ)मलकीकल्पः, श्वेतगुञ्जाकल्पः, मण्डकब्राह्मीकल्पः, व्र(वृ)न्दाककल्पः, सोमराजीकल्पः, वाकुचिकल्पः, रुद्रवन्तीकल्पः, रुदन्तिकल्पः, कटुतुम्बि(म्बि)कल्पः, निम्व(म्ब)पञ्चाङ्गकल्पः, तृणज्योतीकल्पः, श्व(श्वे)तार्क-शुंठी-शुंठीनागर-पाठाकल्पः, भूकदम्ब-गणोत्तकल्पः, गंधक-देवदाली-एरडंकल्पः, मयूरशिखाकल्पः, ब्रह्मदंडी-सहदेवी-श्वेतअपराजिताकल्पः, विजया-उच्चारणकल्पः, नागदमनी-वज्रदन्ती-अस्थिकर्णः नीली, भस्मसूतककल्पः etc.

Author's name is not mentioned. Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon in Śaka 1764 = A.D. 1842.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः । श्री सरस्वत्यै नमः ॥
वाल्मि(ल्मी)ककुत्सितान् पश्य स्म(श्म)शानो स्वरमार्गजा ।
वन्हि(ह्नि)क्रिमिहिमव्यासानौषध्यः कार्यसाधकाः ॥१॥
आदौ कल्पं समासाद्य पश्चाद्योगं समभ्यसेत् ।
अन्यथा क्लिश्यते योगि(गी) सत्वरासिद्धिवाक् भवेत् ॥२॥

End :

आसामुपरी(रि) दद्याच्च पानीयस्य विचक्षणः
एवं यामद्वयं कुर्यात् त(त)स्त्वांशीन दापयेत् ॥३॥
वन्हिं(ह्निं)चरतरं कुर्याद्याममेकं निरंतरं

गंधोपरि रसस्तत्र मु(म्रि)यते स्फाटिकप्रभः ॥४॥

भस्मसूतकु(कम्)एवं स्यात् ततः कार्येषु योजयेत् ।

इति भस्मसूतकम् ।

Colophon :

इति औषधीकल्पसमूह(हः) समाप्तः ।

Post-Colophon :

श्री उमामहेश्वरार्पणमस्तु शके १७६४

शुभकृतनामसंवत्स(र) कल्परे(ये)द् क्षणायने शरदृतौ

अश्वीनशुद्धपंचमीसमाप्तं (आश्विनशुक्लपंचमीसमाप्ता ।) छछ

Anukramaṇikā's beginning :

श्री गणेशाय नमः ॥

अथ अनुक्रमणिका औषधीकल्प(स्य) लिख्यते ।

१. ज्योतिष्मतीसर्वकार्यावर

४. करंजकल्प सर्वकार्यावर वायुवर संधी(धि)वातावर

५. पुनर्नवाकल्पनेत्ररोगु(गा)व(र)मस्तकरोगावर

५. रक्तपलाशकल्प सर्वरोगावर[व]धातुवेधावर

७. श्वेतपलाशकल्प सर्वरोगावर[व]धातुवेधावर

७. कृष्णहरिद्राकल्प शरीरदिव्यस्त्रीकामावर

Anukramaṇikā's end :

६५. इदं गोपकल्पस्त्रीसंकोचावर

६५. द्रावनवीर्यपतन

६६. केशरंजनकल्पः

६६. धातुमारणकल्पः

६६. भस्मसूतकं(कम्)।

Anukramaṇikā's Colophon :

इति अनुक्रमणिका औषधीकल्पसमूह(:) पंचषष्टीकल्पः समाप्तम् ।

Anukramaṇikā's Post-Colophon :

श्रीसद्गुरुः ।

इति औषधीकल्प(स्य)अनुक्रमणिका संपूर्ण(र्णा)।

58

I.M. 5367

(औषधीरसायनकल्पः)

(Auṣadhīrasāyanakalpaḥ)

Substance : Country-made paper. *Size* : 15.5 X 13 cms, *Folios*: 10 (by counting). *Lines* : 20-22. *Letters* : 21. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fresh. *Extent* : Incomplete.

There is no mention of the title & author's name in the MS. Upper portion of the first folio only mentions "औषधीरसायनकल्पः", probably as the title. There is no pagination mark also. The work deals with वृक्षकल्पः, ईश्वरीकल्पः, नागदमनीकल्पः, अस्व(श्व)गंधाकल्पः, इं(इ)न्द्रबारणीकल्पः, स्वे(श्वे)तगुंजाकल्पः, सोमराजीकल्पः, काकजंधाकल्पः, आमलकीकल्पः, ब्रह्मदंडीकल्पः, मयूरशिखाकल्पः, लक्षणकल्पः, उच्चाटकल्पः. At the beginning of उच्चाटकल्पः there is a line – "रसायनं प्रवक्ष्यामि यत्सुरैरपिदुर्लभं(म्)।"

Beginning :

शु(सु)भगो दर्शना(नो) तस्य नवनागबलोय(प)मः ।

सुवर्णवर्णसद्दशः कर्णिकारसमप्रभः ॥

षण्मासु(सं तु) प्रयोगेण जीवेद्वर्षसहस्रकं(कम्) ।

प्रथमंते(तु) समाख्यातं द्वितीयं शृणु खण्मुखः (मुख्यतः) ॥

अहं सम्यक् प्रवक्ष्यामि तवस्नेहेन पुत्रकः ।

न तैलस्य पलमात्रं तु मधुना सह पिबेत् ॥

End :

कंदं कूर्मप्रदी(ती)काशं तस्य लक्षणमीदृशं(शम्) ।

तस्योपरि समारुह्य अंतरिक्षं ना(नि)रीक्षते ॥

दिवा दृश्यति सूक्ष्माणि चिह्नं दृष्ट्वा तदेदृशं(शम्)।

रसं तु श्रवते (किञ्चित्) मधुरं च विचक्षणः ॥
सरसः सर्वलोहानि सकृष्णोऽपि न विंध्यते ।
कांचनं कुरुते दिव्यं क्षिप्तं चैव तु (त)त्रि(द्वि)ना ॥
अंगुल्या बोल(बोलोऽ)पित्वात् (?.)....।

59

G-16

कङ्कालीरसः (रसकङ्कालीयः)

Kaṅkālīrasaḥ (Rasakaṅkālīyaḥ) by Kaṅkālīyayogin

Substance : Country-made paper. *Size* : 30 X 12.9 cms, *Folios*: 1-17, the last leaf is missing and it has been replaced by the table of contents of Rasahema. *Lines* : 18. *Letters* : 58. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Old and discoloured. *Extent* : Incomplete.

This MS. deals with the preparation of metallic medicines, and their names and applications in Āyurveda. The margin of this MS. asserts the name of the text as 'Kaṅkālīrasaḥ'. At the very beginning in F. 1a, an index (Anukramaṇī) of the entire text of 'Kaṅkālīrasaḥ', otherwise known as 'Rasakaṅkālīyaḥ', has been given in details. But the last folio, Viz. F. 17a & b, dealing with 'Vātārīrasaḥ' and others, as mentioned in the index, cannot be traced in the MS. Hence the MS. appears to be incomplete. The MS. also contains another index at the end, termed as 'Rasahemānukramaṇī', the text of which can not be found at all in the MS.

Beginning :

ॐ नमो रसराजेंद्राय ॥
श्री भैरवं प्रणम्यादौ सर्वज्ञं त्रिजगत्प्रभुं(भुम्) ।
श्री भारतीं च विघ्नेशं वंदे प्रत्यूहं(ह)शांतये ॥१॥
अथ ध्यायन् समायातः श्रीकंकालीययोगिनः ।
हविष्यान्नं भुवि चायं हविष्यं चापि भोजनं(नम्) ॥२॥
क्रियाश्रयेन सिध्यंति तपोनिष्टे(ष्ठे) फलंति हि ।
सूतदोषांस्ततः शुद्धिं संस्कारान् प्राक् वदाम्यहं(हम्) ॥३॥

End :

स्वेदमूत्रपुरीषाणां चिरादर्शनमल्पशः ।
कृशत्वं चातिगात्राणां प्रततं कंठकूजनं(नम्) ॥४॥
कोठा(ष्ठा)नां श्यावरक्तानां मंडलानां च दर्शनं(नम्) ।
मूकत्वं श्रो(स्रो)तसां पाकोगुरुत्वमुदरस्य च ॥५॥
चिरात्पाकश्च दोषाणां सन्निपातः ज्वराकृतिः ।
दोषे विब(बृ)द्धे नष्टेश्नौ(ऽग्नौ) सर्वं संपूर्णलक्षणाः(णम्)॥
सन्निपातज्वरो...।

60

G-5237

कल्पतन्त्रम्

Kalpatantram (collection of Kalpas)

Substance : Country-made paper. *Size* : 45 X 13.5 cms. *Folios*: 1-16. *Lines* : 8-9. *Letters* : 46-48. *Script* : Bengali. *Condition* : Fresh. *Extent* : Incomplete.

This manuscript appears incomplete. The title of the MS. and the name of the author could not be traced in the MS. But the text appears to be the same, as the beginning of Lakṣaṇākalpaḥ upto some verse of Gandhakakalpaḥ of the Kākacaṇḍīśvarakalpatantram. The MS. deals with many other Kalpas including—पुनर्नवाकल्पः (F. 2a), पलासकल्पः (F. 2b), श्वेतपलासकल्पः (F. 3a) कृष्णहरिद्राकल्पः (F. 3b), कटुरोहिणीकल्पः (F. 3b), अश्वगन्धाकल्पः (F. 4a), अङ्कोलकल्पः (F. 4b), शाल्मलीकल्पः (F. 4b), काकजङ्घाकल्पः (F. 4b), करञ्जकल्पः (F. 5a), करञ्जकल्पः (F. 6b), निर्गुण्डिकल्पः (F. 7a), इन्द्रवारुणीकल्पः (F. 7b), भृङ्गराजकल्पः (F. 7b), त्रिफलाकल्पः (F. 8a), मुषलीकल्पः (F. 8a), मुण्डीकल्पः (F. 9a), चित्रककल्पः (F. 9a), मण्डूककल्पः, श्रीफलकल्पः (F. 10a), लाङ्गलीकल्पः, औषधिकल्पः (F. 10b), देवदालीकल्पः, रक्तगुञ्जाकल्पः (F. 11a), मण्डुकब्राह्मीकल्पः (F. 11b), बन्दाककल्पः (F. 12a), बाकुचीकल्पः (F. 13a), रुदन्तीकल्पः (F. 13a), एनेकल्पः (एरण्डकल्पः F. 13b), पञ्चाङ्गनिम्बकल्पः (F. 13b), तृणज्योतिकल्पः, श्वेतार्ककल्पः (F. 14a), शुण्ठीकल्पः, पाठाकल्पः (F. 14b), भूकदम्बकल्पः (F. 15a), गन्धककल्पः (F. 15b)॥

Beginning :

ओँ नमो गणेशाय ॥
कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां गुरुपुष्ये च लक्षणा[1] ।
समन्त्रन्तु[2] समुच्चार्य्य[3] सोपचारं समुद्धरेत् ॥
ओँ सर्व्वार्थसाधनी(धिन्यै)[4] लक्ष्मणाय(यै)[5] स्वाहा ।
शुभं तन्मूलमादाय कृष्णोन्मत्तफलस्थितं(तम्) ॥
दिनत्रयं[6] स्वशुक्रे(क्रे)ण मन्त्रं चूर्णेन वश्यकृत् ।
रोचनालक्षणामूलं चन्दनं कुसु(ङ्कु)मं[7] समं(मम्) ॥

End :

तस्य मूत्रपुरीषेण शुल्वं भवति काञ्चनं(नम्) ।
गन्धकस्य पलंचैव भक्षयेच्च दिने दिने ॥
मासमात्रप्रयोगेन(ण) जरामृत्युर्वि(वि)नाशनं(नम्) ।
वाचस्पतिसमो मेधा षण्मासकरणे नतु ॥
गन्धकं त्रिफलायुक्तं घृतेन मधुना सह[8] ।
भक्षितं हि महारोगान् हन्ति मासेन गन्धकः[9] ॥

1. Printed book reads वा पुनः, 2. संमन्त्र, 3. लक्षणामूलं, 4. सर्वार्थसाधिन्यै, 5. लक्षणायै, 6. त्रिदिनं च, 7. कुङ्कुमं, 8. गन्धकस्त्रिफलायुक्तो घृतेन मधुनापि वा, 9. भक्षितो हि महारोगान् नाशयेन्नात्र संशयः ।

Printed Book : Kākacaṇḍīśvarakalpatantram
by Sri Kailāśpati Pāṇḍeya, Varanasi, Chaukhambha Sanskrit Series office, 1963.

61

G-5234

कल्पसागरः

Kalpasāgaraḥ

Substance : Country-made paper. *Size* : 25.3 X 10.7 cms. *Folios*: 31-34, 42, 44-73 = 35. *Lines* : 9. *Letters* : 29. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Clear hand writing, middle portion of the folios is broken and pasted & repaired with white papers. *Extent* : Incomplete.

Both in the beginning and at the end texts are incomplete. There is no mention of author's name in the MS. The work deals with various kalpas, such as शतपुष्पाकल्पः, सिद्धिमूलकल्पः etc.

Beginning :

.... शं कुर्यात् किं पुनः प्राक्त(कृ)तो जनः ॥५०॥
औषधीं जुहुग्गत् प्राज्ञः सर्व(र्वां) कामफलप्रदां(दाम्) ।
त्रायते सर्वसत्वानी(नि)व(ब)लामोटानशं .... ।
.... न्मे निगदितः शृणु ॥
हिमोद्भवं समूनं(लं) च सूक्ष्म..........................
.... र्द्धार्थकसमं(म)न्वितं(तम्) ॥

End :

इति कल्पसागरे तंडुलीकल्पः ।
.... सुमतीदेवि रुदंती प्रमिता तु सा ।
कनकाभा भवेत् सापि उत्पन्ना........... तेजसा ॥१॥
उदकारक्तकुसुमं पत्राग्रे तोयविंदवः ।
रसवद्धकरी सा तु रव्या(व्याख्या)ता तु महौषधी ॥२॥
सर्वत्र जायते ह्येषा औषधी परमा शुभा ।
ग्राह्यं सातिविधे क्षेत्रे अन्यत्र परिवर्धयेत् ॥३॥
देव................. ।

62

G-8384

काकचण्डेश्वरी (काकचण्डेश्वरीतन्त्रम्)

Kākacaṇḍeśvarī (Kākacaṇḍeśvarītantram)

Substance : Country-made paper. *Size* : 26.2 X 11 cms, *Folios*: 5-14-10. *Lines* : 5-13. *Letters* : 47. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fresh. *Extent* : Incomplete.

Title is mentioned in some folio as "काकचंडेश्वरिमतः" Author's name is not mentioned in the MS. There are

mantras on सूतभक्षणम्, शाल्मलीछेदनम्, etc. Last folio (F. 14b) mentions – "इति महारसायनविधिसमाप्तः". The left hand margin of all the folios bears का, probably indicating the title in short. Handwriting of F. 5a slightly differs from the other folios.

New Catalogus Catalogorum mentions the work as Kākacaṇḍeśvarī or Kākacaṇḍī or Kākacaṇḍeśvaramataḥ or Kākacaṇḍeśvaratantram. It is also called 'Mahārasāyanavidhiḥ' medicine. The name is based on Kākacaṇḍeśvarī, a form of Śakti, to whom Śiva is said to have revealed this text. Kākacaṇḍīśvara may be a teacher of Yoga, quoted by Svātmārāma in his Haṭhayoga-pradīpikā.

Beginning :

.... लैयिषेचत्गु ।
अभ्रकं तु तयोम्र(र्म)ध्ये मर्द्दयेत्साधकोत्तमः ॥
ग्राह(ये)त्त(त्)क्षणाद्धे(र्द्धे)न अल्पसाधकेश्वरि ।
अभ्रकस्य तु या पुण्ये द्रावणा आप्तं तत्सूतकु(कं) चाभ्रकस्य
च स.....सेन तु धा.... ते पतंते विमला द्रृशं
क्षिरं कं चूकिया चूर्णं शूद्धरसे भावयेत् ।

End :

सप्तमे सप्तके चैव खेचरि(री) भवती(ति)व्यथा ।
अल्पपुण्येन सिध्यंति इदं चैव रसायणं(नम्) ॥
न कांतेन विना सू(सु)तं सू(सु)तंकांति (वि)वर्जितं(तम्) ।
स[न]मंत्रमती(ति)देहेन गृहं पिंडमिवांभ(वाम्भ)सि ॥
इति महारसायण(न)विधि(धिः) समाप्त(प्तः) ।
नमो रसेंद्र(द्रा)य धर्मकीर्त्ति(र्त्ति) समाचरेत् ॥
श्रु(श्री)मानं कथ्यते नरसंग्रहमादाय विधीयते ।
विनाद्रव्येन सिध्यंति तस्माद्रव्य निरूपणं(णम्) ।
शत्या विजयते शंभोशूचिदानंदोर्मि(नाभि)रुपया ॥

Printed Book :
Śrī Kailāśpati Pāṇḍeya, Vārāṇasī, Chaukhambha Sanskrit Series Office, 1963.

63

G-7228

कालज्ञानम् (सटीकम्)

Kālajñānam (with comm.) by Śambhu (or Śambhunātha)

Substance : Country-made paper. *Size* : 25 X 11 cms. *Folios*: 1-27. *Lines* : 5. *Letters* : 27. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fresh. *Extent*: Complete.

There is a short commentary in between every textual line. The work contains the following chapters. (समुद्देश:) 1) कालज्ञानविचार:, 2) जीवत्लक्षणम्, 3) स्वरलक्षणमृत्युर्लक्षणैर्स्वरस्तम्भननक्षत्र-लक्षणादौव्यवहार:, 4) नाडिलक्षणम्, 5) ज्वरलक्षणम्, 6) ज्वरोत्पन्नविवरणम्, 7) ज्वरचिकित्सा।

The MS. does not contain any terminating Colophon, excepting the Chapter Colophons. Hence it is not clear whether the text is complete or not. Yet, this MS. appears to be a complete one relating to 'jvara' treatment only as it is a part of a greater vaidyaka text known as Kālajñānam.

Date, mentioned at the end, is Saṃvat 1883 =A.D. 1826 place of copying is Jaipura.

Beginning : (Text)

श्रीगणेशायन्मः (नमः) ॥

कालज्ञानं कलायुक्तं सुं(शं)भुना तत्प्रभाषितं(तम्) ।

येन षं(ष)ण्मासतः पूर्वं ज्ञायते मृत्यु(त्युः) रोगिणां(णाम्) ॥१॥

कालः सृजति भूतानि कालः संहरते प्रजा(जाः) ।

काल(लः) स्वपतिषु(सुप्तेषु) जागर्त्ति कालो हि दुरित(रति)क्रम(मः) ॥२॥

काले देवाः विनस्यं(श्यं)ति काले चासुरपन्नगाः ।

नरेंद्रा(द्राः) सर्वजीवाश्च सर्व(र्वे)काले विस्य(नश्य)ति ॥३॥

Beginning : (Comm)

॥र्ह॥ श्री इष्टदेवायन्मः (नमः)॥

कालरोज्ञानं कहतां मृत्युरोप्रमा:॥ श्रीमाहादेजीनोभाख्यो:॥

जिणैकरी बमास पणजां णीजै कलासहितः॥
कहतां कही सज्ञानीयै भाष्युंबैः॥ हिलुं जांणीयैः॥
रोगीयारोमर्णकहीजै कालरीमः हीमारुजी ॥१॥

End : (Text)

अथ रुधिरविकारे मंजिष्टादिक्काथ(थः) लिक्ष(ख्य)ते ।
मंजिष्टाकुटजामृताघनवचा सुंठि हरिद्राद्वयं(म्)।
क्षुद्रारिष्ट पटोलकुष्ट(ष्ठ)कटुका भागी(र्गी) विडंगान्विता ॥
मूर्वादारुकलि(लिं)गभृंगमम(मो)घाः त्रायंति पाठाबरी ।
गायत्री त्रिफलाकिरातक महानिंबासनं रुग्धथं(ग्वध) ॥
मजी(मंजि)ष्टादिरयं कषायविधिना नित्यं पुमान् यः पिवेत् ।
श्च(तस्य) दोशा(षाः) अचिरेण यांति विलयं कुष्टा(ष्ठा)नि चाष्टादशः ॥८३॥
इति मंजी(जि)ष्टादिक्काथ(थः) ।

End : (Comm.)

मजिष्टादिक्कथस्य मात्राकरि नित्यपीजैषा टोषा रोराबीजै
अलुणोजीमीजेपथ्यमीतच्चिणालुषो जीमीयैगुणः १८ कोटस्तुपीत्तगज
चर्म्मदिलोहीविकार नानुपचार सर्वरोगमीटै ८३. इति मंजिष्टादिक्कथः॥

Colophon : (Text)

इति श्रीकालज्ञाने वैद्यके ज्वरचिकिशाः(त्सा) ॥

Colophon : (Comm.)

इति कालज्ञाने ज्वरचिकित्साः ॥

Post-Colophon : (Text)

लिषतं:(खितं) पंर्चत्रमंर्द जैपुरमध्ये:(ध्ये) सम्वतः १८८३ मिति
आशा(षा)ढशुदरदोज वारवृसतवारैः ।
<u>याद्रशां पुतकं द्रिष्टा वा ताद्रशां लिषते मयाः</u>*
<u>शुद्धं वा असुद्धं वा मम दोशोन दियतेः</u>**
<u>श्री परमेश्वरजीस्यहारावैः</u> ॥
(यादृशं पुस्तकं दृष्टं तादृशं लिखितं मया ।*

यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयते ॥ **

श्रीपरमेश्वरजी सहाया बैः ॥)

Post-Colophon : (Comm.)

लिषतंः पंचतरमंदर जैपुरमध्ये शुभां भवतुः श्रीपरमेसरजीशीयबै ॥

अथ माथोदूषैनीकीनुसद ॥ पिपलामुलः धांणाईदोन्पूंनै पांणि में

अवटाइनैबफारो दीजै तो माथो दूषतोरहः ॥ अरश्रुंठ गुदरो

दोनुंजलमैषधे कैनास दीजे तो माथो दूषतो रहै अथवा शुंठ

दूरं दकीजदकचूर पहकरमूल देवदारू कुठयां नेंबराबरलै

पाबैयां नै पीस गरमकर माथा कैलेपकीजै तो माथो दूषतो रहै।

References

1) B.O.R.I.
2) I.O.
3) Sarasvati Bhavan, Vārāṇasī.

Printed Book—with Hindi Translation, Benaras, 1882.

64

G-6929

कालज्ञानम्

Kālajñānam by Śambhunātha

Substance : Country-made paper. *Size* : 27.5 X 12.5 cms, *Folios*: 1-21. *Lines* : 14-15. *Letters* : 41. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fresh, only 1 & 2 slightly blakish. *Extent*: Incomplete.

After the completion of every Śloka of the MS. it contains meaning of the same, in a language which is not Sanskrit. From the middle of F. 17a there is no Sanskrit text. Date mentioned in the MS. is Saṃvat 1845 =A.D. 1788 contents are same as G-7228. Kālajñānam contains 22 verses and it terminates on F. 17a. Thereafter begins another text having 78 verses beginning with पित्तज्वरविषेपरपटादिकाथः etc. and ending in चरम्यादितैलः (इति चरम्यादितैलं संपूर्णम् ॥७८॥ F. 21b)

श्रीकालज्ञाने विचरणादि प्रथमसमंदश (समुद्देशं) संपूर्ण्णम् – F. 3b

श्रीकालज्ञाने जीवितलक्षणसमुदेस(देशं) द्वितीयं समाप्तम् F. 4a
श्रीकालज्ञाने स्वरलक्षणमृत्युर्लक्षणस्वरस्तंभणनक्षत्रलक्षणादौ वि(व्य)वहार समुद्रेस(देशं) त्रिय(तृतीयं) समाप्तम् F. 5b
श्रीकालज्ञाने नाडीलक्षणं चतुरथ(र्थं) संपूर्णम् F. 6a
श्रीकालज्ञाने ज्वरलक्षणं पां(पं)चमो समुदे(देशः)संपूर्णम् F. 9a
श्रीकालज्ञाने ज्वरो विवर्ण(रणं)समुदेशः षठो(ष्ठो)ध्यायः F. 10a
श्रीकालज्ञाने श्लेष्मज्वरचिकित्सा संपूर्णम् F. 12a
श्रीकालज्ञाने वातश्लेष्मज्वरचिकित्सा संपूर्णम् F. 13a

Beginning :

॥६॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ओं नमः अथ कालज्ञान(नं) लिष्य(ख्य)ते ॥
कालज्ञानकलायुक्तं शंभुनाथेन भाषितं(तम्) ।
येन षण्मासैते(सतः) पूर्वं ज्ञायते मृत्यु(त्युः) रोगिणां(णाम्) ॥१॥
अर्थं श्रीमहादेवरो भाष्यो कलायुक्तं कालज्ञानरो कहतां मृत्युरत्र
प्रमाणजाणिजै बमा(षन्मा)सपहिलि रोगिमरण कहिजै ॥१॥
श्लोकः काल(लः) सृजति भूतानि काल(लः) संहरते प्रजां(जाः)।
कालः स्वप्नेपि(सुप्तेषु) जागति(र्ति) कालोहि दुरितः(रति)
क्रमात्(मः) ॥२॥

End :

मंजिष्टादिक्वथ(थः) लिष्य(ख्य)ते ।
मृजीष्ट (मंजिष्टा) कुटजामृता घनवचासुंवि(ठिं) हरिद्राद्वयं(म्)।
क्षुद्रारिद्र(ष्ट) पटोलकुष्टका(कटुका) भार्गा(र्गी)ति भंगानीका ॥
मूर्व्वादार(रु)कलिंगभृंगमगध्यत्रायं मया वावरि ।
गायत्रीत्रिफलाकिरातकमहानि(निं)बाश(स)नारुग्वध ॥
मञ्जिष्टादिरयं कषायविधिना नित्यशः ॥२२॥
अर्थ.................।
मजीठगिलोय कुडोमोथ वचसु(स्तु)विहलददारुहलदं रोगणी
निबबालपटोल कुवर कुटक नाडंगी वायविडंग चित्रंग मुर्बा
देवदारु इंद्रजव नां(ना)गरो पिपरत्रायमाणे यावसता वरिषयरसार

त्रिफला किरायामैमासो किरमालोस्ममात्रामजीष्टादी काटो-
करीयीजें अटारें कोटजायचांमडीरो रोगस्यस्तचर्म्मादिषुरोग यांति ॥२२॥

Colophon : (F. 17a)

इति कालज्ञाने वैद्यकज्वर(र:)। जंति ॥ सं. १८४५

Beginning : (F. 17a)

पित्तज्वर विषैपर पटादि काथदोष पित्तपापजो
किरमालो कटुक मोथहरडैयां ओषदां(धा)रो काथ: ॥१॥

End :

कंदरपवधैमाहापुष्टकारीघणीसत्रीयांनैसेवै

....

कांमोदिपन द्रुवै इति चरम्यादितेल संपूर्ण ॥७८॥

....

(कन्दर्पवधे महापुष्टिकारी मुणी स्त्रीयां न सेव्यै ।
कामोद्दीपन द्रव्यै: इति चरम्यादि तैलंसंपूर्णम् ॥)

65

G-4697 (A)

कालज्ञानम्

Kālajñānam by Śambhu

Substance : Country-made paper. *Size* : 20.4 X 11 cms. *Folios*: 6. *Lines* : 11. *Letters* : 27. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Old, discoloured, musty. *Extent*: Incomplete.

The text contains 1-97 verses of which last two verses are without any verse number. F. 1a contains a content of Yogaśataka where Kālajñānam is mentioned first.

Beginning :

स्वस्ति श्रीगणेशाय नमः ॥
कालज्ञानकलायुक्तं शंभुना यच्चभाषितं(तम्) ।
मासै:(ष)ड्भिरग्रे[हं] (पूर्व) ज्ञायते मृत्यु(त्युः) रोगिणां(णाम्) ॥१॥

कालः सृजति भूतानि कालः संहरते प्रजान्(जाः)।
कालः सुप्तेषु जागर्ति कालो हि दुरितः(रति)क्रमः ॥२॥
कालेदेवा(:) विनश्यंति काले चासुरपन्नगाः ।
नरेंद्राः सर्वजीवाश्च सर्वं काले विनश्यति(न्ति) ॥३॥

End :

उष्णद्वयं व(च)नीलपक्कजंबूफलोपमं(मम्) ।
रोगाक्रांतं मृतं ज्ञेयं कालज्ञानविशारदैः ॥९५॥
मुषतौ आ(जा)यते शोफः स्त्रि(स्त्री)णां पुंसां च पादयः ।
तौ उभौ द्वावपि ज्ञेयौ तयोः पुन्ये(नः) निवर्त्तनं(नम्) ॥
वेदरगुणा पृथ्वी शुंठि गदि च टंकणा ।
चतुर्थो वछ(त्स)नाग(भ)श्च रसत्रिपुरभैरवा(वाः) ॥

66

G-9919

कालज्ञानम्

Kālajñānam by (Śambhu)

Substance : Country-made paper. *Size* : 26 X 11.5 cms. *Folios*: 1, 3-2. *Lines* : 16-17. *Letters* : 50-52. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fresh, but lower portion of the first folio is a little bit worm-eaten. *Extent*: Incomplete.

Author's name is not mentioned in this MS. It is a bilingual MS. F. 3a has an illustration.

Beginning :

॥ र्प ॥ ॐ स्वस्ति

श्रीलंकातो महाराजाधिराज सं(स)मस्त कोणाधिपतिः श्रीबु(बि)भीषणः समादिशति अमुकग्रामे वास्तव्यु(व्यः) अमुक सु(श)रीरस्थ(स्थः) रे रे दुष्ट वेलाज्वरु(रः) एकाहिक द्व्याहिक त्र्याहिक चातुर्थि(र्थि)क ज्वरु(रः) कामज्वरु(रः) एतेषां मध्ये यः कोपि भवति तंत्रति(तत्र) वंदु(वद)ति त्वया मम पत्रिकादर्शनेन शीघ्रं समागंतव्यं नो(चे)त्वचिरश्चंद्रहासषडंगेन कर्त्तयिष्यामि मा भणध्य सिवभादिदिष्टमिति आदीतवारैएवीवीलिषीरोगीनै वचाईये गूगलहोमीगलैबांधीयै

End :

बुधबा(वा)सरे क्षतकानष्य(क्ष)त्रे मघ्याने(ह्ने) अतीस(सा)र
मरणं नवम अक्षर नदी सै तौ श्रावन सुदि ॥११॥
भौमवासरे ज्येष्ठानक्षत्रे रात्रौ दाद्यज्वरमरणं दस(श)म-
अक्षर नदी सेतो भादौ सुदि ११ रविवासरे श्रवणनक्षत्रे
सर्प्पघाइ रात्रिमरणं एकादशभ्यां(श्यां) अक्षर नदी सेतो
आसौज श्रुदि ८ रविवासरे अश्लेषानक्षत्रे जलंधर
व्याधिमरणं(म्)। द्वादशम अक्षरनदी सेतौ कात्ति(र्त्ति)क
श्रुदि ५ पूर्वाषाढनक्षत्रे अतीसाररोगमरणं(णम्) । २२

Colophon :

इतिकालज्ञानपूर्णं(र्णम्) ।

67

I.M. 4441

कालज्ञानम्

Kālajñānam by (Śambhu or Śambhunātha)

Substance : Country-made paper. *Size* : 24.5 X 10.9 cms, *Folios*: 3-11. *Lines* : 11. *Letters* : 36. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Old and discoloured. *Extent*: Incomplete.

The content of the manuscript is almost same with that of G. 7228. It was copied at Thāneśvara during the reign of Selim Shah, who was probably called Islam Shah, the son of Sher Shah. Date of the scribe, mentioned in the Post-Colophon, is Saṃvat 1606 = A.D. 1549.

Beginning :

.... तावानपि ॥३२॥
हिताहारविहाराणां सदाचारनिषेविणं(णाम्) ।
लोकद्वयपमे(मपे)क्षणां जीवितं ह्यमृतायते ॥३३॥
विदुषां तुः(तु) शरीरस्य नानत्यं निहितानरीन् ।
जित्वावर्ज्यन्(र्ज्य) वर्जनीयं चिरंजीवु(वि)तुमिच्छता ॥३४॥

End :

येचान्ये वातपित्तका(कफा) श्रिम(तं)रुधिरं भवा(वे)द्यदि यः(यत्)। संभवति जानाप्यश्वासकान् क्षपयति यतितथोक्तापी(पि) तप्तं ते निशायां(याम्) ॥२६॥ विगतघननिशीथे प्रातरुत्थाय नित्यं निपि(षे)वति (यः)षु(ख)लु जो(यो) नासरं ध्रेण वारिः।

स भवति मतिपूर्णश्चक्षुषा दाक्ष्यं तुल्यबल पलितविहीनः सर्वरोगाद्विमुक्तिः ॥२७॥

Colophon :

इति कालज्ञाने सर्वलक्षणपरीक्षा(यां)पंचमः समुद्देशः समाप्तः ॥छ॥

Post-Colophon :

शुभमस्तु ॥ संवत् १६०६ वर्षे वैशाषु(ख) सुदि ६ शुक्रवासरे श्रीसलेमसले(सेलि)सा(शा)हाह्वे राज्यश्री थानीश्वरनगरे लिषिति(खि)तमिदं उद्धवतनयचतुर्भुजेन ॥ श्रीधन्वंतराय(रये)नमः ॥ हरये नमः ॥ हरिः ॥ ग्रंथाग्र २२८ ॥ कालज्ञानवैद्यकः ॥ श्रीः ॥ छ ॥ श्रीः ॥ छ ॥ श्रीः ॥

68

III. E. 127

कुशु(सु)मजननविधिः

Kuś(s)umajananavidhiḥ

Substance : Country-made paper. *Size* : 40.5 X 13.6 cms. *Folios*: 2 (pagination is mentioned in one folio only). *Lines* : 7-9. *Letters* : 71. *Script* : Bengali. *Condition* : Fresh. *Extent*: Incomplete.

The text Kuś(s)umajananavidhiḥ is under the section Strīrogādhikāraḥ. The left-hand margin refers to a name कणकप्रकाशः. After completion of Kusumajananavidhiḥ there is another topic of Khaṇḍāmrakaḥ related to Vājīkaraṇam. Author's name is not mentioned in the MS.

Beginning :

श्रीहरये नमः। अथ स्त्रीरोगाधिकारः । तत्र कुशु(सु)मजननविधिः ।

गृहचिरसंस्थितमङ्गलचूतदलैः संस्कृतं जलं पेयं मरिचां श(स)नागमदिरां पानं वातारिश(स)लिलस्य इक्ष्वाकुबीजदन्ती च पलागुडमदनकिण्वयवशूकैः सक्तुक्षीरैर्वर्त्तिर्योनिगता कुश(सु)मसंजननी श(स)लिलनिपीतं कुशु(सु)मं रक्तजया(वा)याः गृहांवुसंपीतं जनयति कुशु(सु)मं नार्य्याभृष्टं ज्योतिष्मतीपत्रं पट्टिरूषाल्पमूलासिष्टकमशितं तथा सुराबीजं हिमश(स)लिलेन निपीतं भवतीह कुशु(सु)माय नारीणां क्वथेति नानां विनिधायपीतं कटुत्रिकब्राह्मणयष्टिचूर्णं निहन्ति सद्यः कुशु(सु)मावरोधं स्त्रीणामसृक् शूलमतिप्रवृद्धम् ।

End :

स मरीच घृतं दत्ते निपीतं त्वारितं रजः ।
सगूड़ः श्यामतिलानां क्वथः पीतः सुशीतलो ॥
नार्य्याः जनयति कुशु(सु)मं सहसागतमपि ।
सहसा निरातङ्केति ल शोनकारवीनां(म्) ॥
क्वथं पीत्वापि नष्टरजाः सगुडं शिशिरं(म्)।
वनिता यज्ञनयति कुशु(सु)मं न सन्देहः ॥
आर्त्तवा दर्शने नारी मत्स्यान् सेवेत नित्यशः ।
काञ्जिकश्च तिलान्माषानुदश्विश्च तथा दधि ॥

Colophon :

इति कुशु(सु)मजननविधिः ॥ *॥ * ॥

Beginning of खण्डाम्रक :

श्रीहरये नमः ।
क्षीणे रेतसि कर्त्तव्या सर्व्वा शुक्रकरी क्रिया ।
पक्वाम्रस्य रसद्रोणं पात्रं स्यात् शुद्धखण्डतः ॥
घृतमर्द्धं ततो ग्राह्यं चतुर्थांशश्च नागरं(रम्) ।
तदर्द्धं मरिचस्यापि तदर्द्धा पिप्पली शुभा ॥

End :

दुर्नाम ग्रहणीपाण्डुरोगं (एवं)सु(च) कामलं(लम्) ।
हृद्रोगश्च शिरःशूलमानाहमतिदारुणं(णम्) ॥

खण्डाम्रकमिदं प्रोक्तं वाजीकरणमुत्तमं(मम्) ।
क्षयं सर्व्वप्रमेहञ्च मूत्रकृच्छ्रविनाशनं(नम्) ॥
खण्डाम्रकं(कम्) ॥

69

III. F. 206

कूटमुद्गल(र):

Kūṭamudgal(r)aḥ by Śrī Mādhava

Substance : Country-made paper. *Size* : 36.2 X 13.9 cms, *Folios*: 1-5. *Lines* : 14. *Letters* : 56. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Old, repaired. *Extent*: Complete.

The text is a short treatise of 20 verses and is accompanied with a commentary. The author of the text and commentary is the same Mādhava. The manuscript starts with the comm. The original text follows in the middle of the folio.

In this MS. the increase and decrease of Vāyu, Pitta & Kapha during the day have been mentioned and the type of food to be taken, has been suggested.

Beginning : (Text)

कफवातौ वातकफौ यातः पित्तं च वृद्धिस(श)मौ ।
त्रिभिराद्यैस्त्रिभिरंत्यैस्त्रिभिराद्यपरैस्तदन्यैश्च ॥१॥
(अंत्याद्यावाद्यमाद्यंत्यावंत्यं कोपशमौ मलम् ।
मध्यमध्येतरौ मध्यं प्रयोगात्रयतस्त्रिकौ ॥२॥)
आद्यमध्यंम(न)यत्यंत्यं मधुराद्या(द्योः) शमेतरौ ।
आद्यं मध्यांत्यमाद्यं च मध्यमां(मं)तिममंतिमं(मम्) ॥२॥ (३)॥

Beginning : (Comm.)

श्री गणेशाय नमः ॐ मधुराम्ललवणकटुतिक्तकषायाः षट् रसाः तत्र त्रिभिराद्यैर्मधुराम्ललवणैः कफवातौ-यथाक्रमं-वृद्धिस(श)मौयातः प्राप्नुतः कफो वृद्धिं याति वर्द्धत इत्यर्थः वातः शमं याति शम्यतीत्यर्थः

End : (Text)

अक्षतमसृणः सुवृत्तो गौरवयुक्तः क्षितौ सुविख्यातः ।
श्रीकूटमुद्गरोयं गुरुमत्त(त) स्त(त)रुसारसंभूतः ॥१६॥
क्षीरमिव वारिविमि(मि)श्रं भ(विभ)ज्य हंसेन(सैस्तु) पीयंते यद्वत् ।
हित्वा दोषमशेषं गुणमिह गुणिनो ग्रहि(ही)ष्यंति ॥१२॥
भिषजा माधवेनेदं किंज्ञानेनाल्पदर्शिना ।
यत्किंचिदुक्तमज्ञानात्तक्र(त्क्ष)मध्वं मभी(नी)षिणः ॥२०॥
श्री सीताकांतये नमः ।

End : (Comm.)

किं ज्ञानेन निंद्यज्ञानेन इत्यर्थः अल्पदर्शिना
अल्पाअय(ल्पज्ञा)नेन एतेन आत्मनः
सविनयत्वमुक्तं(म्) ॥२०॥

Colophon : (Text)

इति श्रीमाधवविरचिते कूटमुद्गल(र): समाप्तः ॥

References

1) Sarasvatī Bhavan, Vārāṇasī.
2) B.O.R.I.

Printed Book :

1) With a new commentary by Kṛshṇa Śāstri Bhāṭavadekar, Bombay, 1884.
2) Translated and edited by D.J. Rubern Jayatunga. Revised by the Revd. M. Nanisara, Sanskrit and Sinhalese, Colombo 1889.

70

G-8281

केशरंजनम्

Keśaram(ñ)janam by Śrī Nityanāthasiddha, son of Pārvatī

Substance : Country-made paper. *Size* : 21 X 11 cms, *Folios*: 1-4. *Lines* : 9-11. *Letters* : 29. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fresh, only margin is damaged partly. *Extent*: Complete.

It is a chapter (7th) of the text Rasaratnākaraḥ. The chapter is complete. The text deals with the process of colouring white hair into black. After completion of the said chapter another text (probably the next chapter) begins, having 11 verses, beginning with the text 'शुद्धसूत समं गन्धं" etc. and ending in 'मुसलीमाष गोक्षुरः ॥ कोकिला.....' which remains incomplete.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथकेशरंजनमाह ॥
अभ्रांजनोत्थितं तैलं कांतपाषाणचूर्णकं(कम्) ।
काकतुंडीफलं कृष्णं चूर्णयित्वा प्रयत्नतः ॥१॥
धान्यराशौ विनिक्षिप्य मासार्द्धं शिरसि क्षिपेत् ।
नम्र्यं(क्तं) दिनत्रयं तेन केशरंजनकं भवेत् ॥२॥
वर्षार्द्धं लिप्यते कृष्णभ्रमरांजनसन्निभाः ।
नागचूर्णं पलैकं तु समाकुन्न(ल)पलद्वयं(यम्) ॥३॥
हरीतक्याः फलं निष्कं शिलायां पेषयेद्दिनं(नम्) ।
अम्लदध्ना युतं यत्नात्स्नात्वा शिरसि निक्षिपेत् ॥४॥

End :

सिंदूरं खटिकाश्वेता(तां) जलेन सह लेपयेत् ।
तेनैव लेपयेल्लोम जायते शंखवद्धवं(वम्) ॥५२॥
मंजने सर्वशुक्लानां पुनः प्रत्यायनं भवेत् ।
तत्स्नानेन वा क्षिप्रं कृष्णतां यांति मूर्द्धजाः ॥५३॥

Colophon :

इति श्रीपार्ववी(ती)पुत्र-श्रीनित्यनाथसिद्धविरचिते रसरत्नाकरे केशरंजनं नाम सप्तमोपदेशः ॥

71

G-8706

क्रियाकलापगुणोत्तरे पूतनाविधानम्

Kriyākalāpaguṇottare Pūtanāvidhānam

Substance : Country-made paper. *Size* : 34 X 14 cms, *Folios*: 1-7. *Lines* : 13. *Letters* : 42. *Script* : Nāgari. *Condition* : Old, repaired. *Extent*: Complete.

Author's name is not mentioned in the manuscript. The text deals with the treatment of a pregnant woman, feeling pain, with references to the months, and the treatment of the new-born baby, upto the age of one year. It also contains some Homa-mantra. Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Saṃvat 1879 = A.D. 1822.

Beginning :

उों श्रीगणेशाय नमः ।

सदाशिवं नमस्तेऽस्तु ब्रूहि मे वरदप्रभो ।

यस्माद्गन....सुखं सम्यक् जायते दशमासिकं(कम्) ॥१॥

ईश्वर उवाच

अथ गर्भे तु संप्राप्ते शूलपीडा भवेत्स्त्रियः ।

प्रती(ति)कारं प्रवक्षा(क्ष्या)मि मासे मासे षडानन ॥२॥

यस्यास्तु प्रथमे मासि गर्भे भवति वेदना ।

तस्यौषधं प्रवक्षा(क्ष्या)मि येन........खे ॥३॥

End :

सस्ती(स्वस्ति) पुरूषोवापि दरिद्रः व्याधितो भवेत् ।

अन्ये च बहवो दोषा(षाः) जायंति(ते) नात्र संशयः ॥

समे समं विषमे विषमं कल्याणे कल्याणं सूत्रसंयुक्तं(क्तम्) ।

करेण वामेन करोति दानं दक्षिण-करमुखास्ना(श्नी)यात्तु ॥

मंत्रतंत्रमहौषध्यौ विषमे कारयेत्सदा ।

समे यः कुरुते कश्चिन्नोसिद्धिं प्रवदंति च ॥

Colophon :

इति क्रियाकलापगुणोत्तरे पूतनाविधानाख्या बालचिकित्सा समाप्ता ।

Post-Colophon :

संबत् १८७९ फा.

72

III. B. 61

गजायुर्वेदः

Gajāyurvedaḥ by Pālakāpya

Substance : Country-made paper. *Size* : 31 X 16 cms, *Folios*: 2-165=164. *Lines* : 13. *Letters* : 35. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fresh, only few folios are damaged. *Extent*: Incomplete.

The work deals with the treatment of elephants.

गजायुर्वेदः or हस्त्यायुर्वेदः of पालकाप्य consists of four sections (स्थानम्)। The number of chapters of each section is clearly mentioned in the Colophon of the प्रथमस्थानम्, "समाप्तं चैतन्महारोगस्थानं प्रथममिति। महारोगस्थाने अध्याया एकोनविंशतिः। अष्टोत्तरशतं च रोगाणां निदानानि सचिकित्सितान्युक्तानि पालकाप्य(प्य) स्थानकः ॥४॥ १॥ महारोगस्थानम् अध्यायः ॥१८॥२॥ क्षुद्ररोगस्थानम् अध्यायः॥५४॥७०॥३॥ शल्यस्थानम् अध्यायः॥३ ३॥४॥ उत्तरस्थानम् अध्यायः ॥५१॥४८॥ इति चिकित्सायां प्रथमं स्थानं समाप्तं(म्) ॥ श्रीरस्तु। ॥ F. 76b.

Out of the four sthānas, the MS. contains the first two sthānas such as—महारोगस्थानम् and क्षुद्ररोगस्थानम्, of which only the first folio is missing.

Second स्थानम् i.e. क्षुद्ररोगस्थानम् starts from F. 77a and extends upto F. 165b.

Beginning :

चंदनागुरुकर्पूरदिग्धांगाभिः सुकेशिभिः ।

दिव्याभरणभूषाभिर्मानिना(नी)भिश्च मोदितं(तम्) ॥१६॥
पीनोन्नतस्तनभरक्षामांगीभिर्मु(र्मृ)गाक्षिभिः ।
सुकंकणरवोपेतैर्वो(र्वी)ज्यमानं तु चामरैः ॥१७॥
महाबला(लाः) महाकाया(याः) कुंजरा(राः) वनचारिणः ।
कथं वश्या(श्याः) भवंत्येते चिंतयंत मुहुर्मुहुः ॥१८॥

End :

हस्तिना वाथ(ऽप्य)भिहतस्तोत्रचि(वि)त्रासितापिवो(तोऽपि वा) ।
आक्षेपाज्जायते तस्य श्वयघु(थु)र्वातरक्तजं(जः) ॥
वेदना गतिखे(वै)कल्यं दौर्बल्यं परिमूत्रता ।
गात्रविक्षोभणाद्वा(ऽ)पि स्तां(स्तं)भस्तस्योपजायतेत(ते) ॥
(त)*स्य सर्वाणि गात्राणि सर्पिषा परिषेचयेत् ।
स्निग्धगात्रस्य च भवे(त्सुखं सर्वार्थदिहजम् ॥)**

Colophon :

इति श्रीपालकाप्ये गजायुर्व्वेदे महाप्रवचने क्षुद्ररोगस्थानं द्वितीयं समाप्तमिति भद्रं भूयात् ।

Post-Colophon :

श्रीराम तुभ्यं नमः ।
श्री ॥ श्री ॥ श्री ॥ श्री ॥

* Printed books reads.
** Printed book reads.

Reference

1) Sarasvatī Mahāl Library, Tanjore.

Printed Books : 1) Gajaśāstram of Pālakāpya Muni, S. Gopalan, Tanjore, 1958.
2) Hastyāyurveda of Pālakāpya Muniḥ, Śivadatta Śarma, Puna, Ānandāśram, 1894.

73

G-6790

गर्भपुष्टप्रयोगः

Garbhapuṣṭaprayogaḥ

Substance : Country-made paper. *Size* : 25.5 X 11 cms. *Folios*: 1. *Lines* : 9-10. *Letters* : 36-38. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fresh, but slightly worm-eaten. *Extent*: Incomplete.

The language of the MS. is not Sanskrit, it seems to be a local dialect of Hindi.

Beginning :

॥६॥ अथ गर्भपुष्टप्रयोग(:) मासपहलै गर्भषि सतौ ही इतौ चंदनषसक्तं बरका पातको रस(:) सममात्रागोदूध थी दीजे गर्भरहै १ मासदूजै जातौ हो इतौ अगरचंदन सममात्रा पाणी थी बांटीगोदूध थी दीजै शूलमिटै गर्भरहै २ तीजै मासै कमलकी जड जेठी धुचंदन सममात्रा पाणी थी पी सी दूध थी दी जै ३

End :

२१ अथ गर्भ थी लीहृदिषावै ताकौ औषदु(ध) अफीमटं १ धनूराके रस थी गोली करियो निमेंराषै गर्भथं भै २२

74

III. A. 56

गुणरत्नमाला

Guṇaratnamālā by Śrī Maṇirāma Miśra

Substance : Country-made paper. *Size* : 29.3 X 13.8 cms. *Folios*: 1-11. *Lines* : 10-11. *Letters* : 46. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Fresh. *Extent*: Incomplete.

The work deals with पानीयविधिः, दधि-तक्र-घृत-नवनीतः, शार्ष(सर्ष)पगुणः, मधुमद्य-द्राक्षाः, छोहारागुणः, सेववीहीगुणः, पिस्तांजीरगुणः, कदली-दाडिम-जंबुगुणः, खीरागुणः, चत्वारो वायवः etc.

Saṃvat 1846 = A.D. 1789 is mentioned in the Post-Colophon as the date.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ।
गर्जद्गंभीरनीरप्रदनिकरमहाचंड वातप्रकंप-
त्संपासंघातपातप्रचुरतरमहासारधाराप्रपातैः ।
त्रस्यद्गोगोपगोपीकुलमचलमपात्यानिनो घृत्ययोसौ-
पायात्त्रैलोक्यमायापतिरखिलगति र्गोपरुपो मुरारिः ॥१॥
द्रव्यं तदेव गुणिभिः कथिता गुणास्ते
ग्रंथः स एव न मया कृतमत्र चौर्यं(र्यम्) ।
सद्द्रव्यपद्यपठनाय विलोक्य सर्वं
वृत्तं विव(चा)र्य क्रियते गुणरत्नमाला ॥२॥

End :

कालिंदि(दी)मृदुबालुकासुललिते श्रीमत्पदैरंकिते
राधामाधवयोबिष(र्बिस)क्तमनसो वृंदावने मंगलं(लम्) ।
वसुनवरसचंद्रे वत्सरे चैत्रमासि
शिशिरकृतशुभ्रे शुक्रवारे दशम्यां(म्याम्) ॥१२७॥
प्रगदितगुणमाला वैद्यविद्याविश(शा)ला
जयतिविविधवृत्तैर्वृत्तरत्नावलीयं(यम्) ।
मनी(णि)रामभिषग्जनेन जा(वि)रचितेयं विधिवद्यायामतिः ।
यदि वृत्तचिकित्सितोत्सुका(काः)बुधवैद्यैः कृपया विलोक्यताम् ॥१२८॥

Colophon :

इति श्रीमणिराममिश्रविरचितायां गुणरत्नमालायां औषधिनामफलं समाप्तं(प्तम्)॥

Post-Colophon :

सं १८४६ पौष कृ. ३ शनौ

Reference

1) **Sarasvati Bhavan, Vārāṇasi**

75

G-10029

गूढार्थप्रकाशः

Gūḍhārthaprakāsaḥ

Substance : Country-made paper. *Size* : 30.5 X 12.5 cms, *Folios*: 270 (by counting). *Lines* : 13-14. *Letters* : 16-21. *Script* : Nāgari. *Condition* : Fesh. *Extent* : Complete.

The work is a dictionary on Ayurvedic medicine having Sanskrit names together with their Prākṛta synonyms. But the term prākṛta here does not refer to the Prākṛta language but the language of the local or common people (Prākṛta jana). As such it may refer to some local dialect. It is not clearly mentioned whether the work is complete or not, though it begins with the letter अ and ends with the letter क्ष, the last letter of the alphabet. Author's name is not mentioned.

Beginning :

		संस्कृत	प्राकृत			संस्कृत	प्राकृत
७	रा.	अमृतवल्ली	गुलवेल	९	रा.	आत्मगुप्ता	काचकुट्नी
८	रा.	अमृता	गुलवेल	९	रा.	अजतुंविका	कडूभोंपली
८	रा.	अमृतलता	गुलवेल	८	गु.	इक्ष्वाकुः	कडूभोपला

End :

रा. क्षत्रियः	क्षत्री	रा. क्षुद्र	शिंक
रा. क्षेत्रं	देह	रा. क्षुद्रस्फोटः	लाहानपिवलेफोड
रा. क्षेत्रज्ञः	प्राण		
रा. क्षुद्रशार्दुलः	चित्ता		
रा. क्षमी	खबर		
रा. क्षुद्रोलूकः	पिंगला		
रा. क्षुद्रा	गांधीण		
रा. क्षुद्रचर्वणा	गाधीण		
रा. क्षुद्रिका	डांस		

रा. क्षयः	रोग
रा. क्षयः	क्षयरोग
रा. क्षुतं	शींक
रा. क्षवथुः	शींक

76
III. E. 162
गौरिकाञ्जलिका
Gaurikāñjalikā (tantra)

Substance : Country-made paper. *Size* : 29.2 X 11.5 cms. *Folios*: 1-27+2 (content). *Lines* : 5-7. *Letters* : 37. *Script* : Bengali. *Condition* : Fesh, only F.1 of the text and two folios of the content are damaged. *Extent* : Complete.

The text begins with a conversation between Devī Gaurī and Śiva. The subject matter, as stated in the contents is औषधकथनम्, औषधे तिथ्यादि, रोगजन्मनक्षत्रफलम्, ऋतुभेदनिर्णयः, ज्वररोगचिकित्सा बहुमूत्रचिकित्सा कासचिकित्सा,... वशीकरणम्, उच्चाटनम्, चित्रकल्पः, भृङ्गराजकल्पः etc. Author's name is not mentioned.

The MS. points out that it is a part of Gopālasaṃhitā. The MS. contains other two folios having the content of the work Gaurikāñjalikā. The Colophon mentions the text as 'गौरिकाञ्जलिका'।

Beginning :

ओं नमो दुर्गायै ॥ देव्युवाच ॥
ज्ञातं भवत्प्रसादेन यथाकालस्य वञ्चनं(नम्)।
मन्त्रस्य सारसम्भूतमिदानीमौषधं वद ॥
येन सिद्ध्यन्ति देहानि सन्ति तानि हिताय च ।
ज्व(ज)रारोगहरं कल्पं तद्वदत्रिपुरान्तक ॥
सन्त्यौषधान्यनेकानि मनुष्यानां(णां) हिताय च ।
पूर्व्वं तु यत्त्वया प्रोक्तं प्रत्यक्षं कथयस्व मे ॥

End :

पिधाय कर्ण्णौ निर्घोषं न शृणोत्यात्मसम्भवं(वम्) ।
नश्यति चक्षुषोर्ज्योतिर्यस्य सोऽपि न जीवति ।
एतानि कालचिह्नानि संचिन्त्यानि बहून्यपि ॥
ज्ञात्वाभ्यासं नरो गङ्गामथवा काशिकां व्रजेत् ।
कालस्य वञ्चनोपायं त्वयि सत्य(त्यं) वदाम्यहं(हम्) ॥
विना मृत्युञ्जयं काशीनाथं गर्भाध्वरोधकं(कम्) ।
कालस्य निकटं ज्ञात्वा भज काशीं समाहितः ॥

Colophon :

इति गोपालसंहितायां हरगौरीसम्बादे गौरिकाञ्जलिका समाप्ता ॥

Post-Colophon :

श्रीदुर्गा ॥ श्रीहरिः ॥

Printed Book –
1) Calcutta, 1886., 2) Aruṇodaya Pt. 1. no. 30, 1890, 3) Venk. Press, Bombay, 1907.

77

I.M. 7087 (A)

घोडाचोली

Ghoḍācolī

Substance : Country-made paper. *Size* : 14.5 X 10 cms, *Folios*: 25 (by counting). *Lines* : 8. *Letters* : 14. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fresh, only upper margins of some folios are damaged a little. *Extent*: Complete.

This is a book-form MS. comprising of some Ayurvedic texts as narrated below :

1) First two folios are without any pagination, beginning or end.
2) Then begins another text starting as "श्रीगणपतेन्मः (तये नमः)॥ अथ वैद्यक(कः) लिख्यते ॥ अथ अरुस(स्व) चिकित्सा" having 4 folios.

3) Then there are two more folios having no complete matter.
4) One folio—Blank
5) Then begins गुटकाप्रभावती- (6 folios) which is complete. Five folios describing some sort of worship and some related things which are incomplete, follow.
6) Next a text begins as "श्रीगणेशाय नमः अथ घोडाचोली लिख्यते पाराटंक १ गंधकटंक १ हरितालटंक ? विषटंक १........ having 25 folios.

   Language appears to be a local dialect of Hindi. The manuscript has no pagination. Scribe's name is Gira(ri)dhārīdāsa which is mentioned in the Post-Colophon.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः अथ घोडाचोली लिख्यते, पाराटंक १ गंधकटंक १ हरितालटंक १ विषटंक १ हरडेटंक १ वहेडाटंक १ आवलाटंक १ सौठीटंक १ पीयलिटंक१।

End :

वडी १ मुष अवृतसंगदीजै घसिनाभिला वैछाछिया प्रमेवजाय ३२८

Colophon :

इति घोडाचोली संपूर्णं(र्णम्)।

Post-Colophon :

लिषु(ख्य)ते गिरु(रि)धारीदासु(सः) ॥

78

II. B. 50 (B)

चक्रदत्तः/चिकित्सासंग्रहः

Cakradattaḥ/Cikitsāsaṃgrahaḥ by Cakrapāṇidatta

Substance : Country-made paper. *Size* : 29.5 X 20.7 cms. *Folios*: 1-160. *Lines* : 28. *Letters* : 34. *Script* : Bengali. *Condition* : Fesh. *Extent* : Incomplete.

This manuscript contains the text of Cikitsāsaṃgrahaḥ,

a book written by Cakrapāṇidatta, known as Cakradattaḥ. Although the Colophon of this manuscript mentions that the book of Cakradattaḥ is complete (इति चक्रदत्तः समाप्तः), but further verifications reveal that it contains the text upto the end of Anuvāsanādhikāraḥ. See Cikitsāsaṃgrahaḥ of Cakrapāṇidatta, No. G-4582.

Beginning :

ॐ नमः श्रीकृष्णाय ॥

गुणत्रयविभेदेन मूर्त्तित्रयमुपेयुषे ।

त्रयीभुवे त्रिनेत्राय त्रिलोकीपतये नमः ॥

नानायुर्वेदविख्यातसद्योगैश्चक्रपाणिना ।

क्रियते संग्रहो गूढवाक्यबोधकवाक्यवान् ॥

रोगमादौ परीक्षेत ततोऽनन्तरमौषधम् ।

ततः कर्म्म भिषक् पश्चाज्ज्ञानपूर्व्वं समाचरेत(त्) ॥

End :

न चैकान्तेन निर्दिष्टेऽत्राभि[1] निविशेद्बुधः ।

भवेत् कदाचित् कार्य्या(ऽ)पि विरुद्धापि मता[2] क्रियाः(या) ॥

छर्दिहृद्रोगगुल्मार्त्त(र्त्ते) वमनं सु[3]चिकित्सिते ।

अवस्थाम्प्राप्य निर्दिष्टं कुष्ठिनां वस्तिकर्म च ॥

Colophon :

इति श्रीचक्रदत्तः समाप्तः ।

1) Printed book reads निर्दिष्टेऽप्यत्राभि ।

2) Printed book reads विरुद्धाऽभिमता ।

3) Printed book reads स्वे ।

Printed Book : P.V. Sharma, Varanasi, Chaukhambha Orientalia, 1994.

79

I.M. 3793

चन्द्रोदयरसः (सटीकः)

Candrodayarasaḥ (with comm)

Substance : Country-made paper. *Size* : 28.5 X 12.2 cms. *Folios*: 1. *Lines* : 7-10. *Letters* : 35. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fesh, only last line of F. 1a. is partly torn. *Extent* : Incomplete.

The manuscript does not formally mention the completion of the work, though 'Candrodayarasaḥ' is complete. There is a commentary also. But author's and commentator's names are not mentioned in the manuscript. Candrodayarasaḥ is a well-known Ayurvedic medicine. The manuscript simply deals with the preparation of the same.

Beginning : (Text)

श्रीगणेशाय नमः ॥

पलं मुद्र(मुद्र)स्वर्णदलंरसेद्रंपलाष्टकं षोड्शगंधकस्य ।

शोणैस्तुकर्पास भवैः प्रसूनैः सर्वं विमर्द्याथ कुमारिकाद्भिः(भिः) ॥

तत्काचकुंभे निहितं सुगाटं मृत्कर्पटैस्तद्दिवस त्रयं च ।

पचेक्त्र(त्क्र)माग्नौ सिकताख्ययंत्रे ततो रजः पल्लवरागरम्यम् ॥

निगृह्य चैतस्यपलं पलानि चत्वारिकर्पूररजस्तथैव ।

जातीफलं सोषणमिंद्रपुष्पं कस्तूरिकाया इह शाणमेकः ॥

Beginning : (Comm)

अथ टीका ॥

पलं प्रथमं द्विगुणं सूतेन सुवर्णस्य पिष्टी कार्य्या अम्लैः ।

...... तगन्धकयोः कज्ञलीं कृत्वा सर्वमेकत्र कुर्य्यात् ॥

उक्तपरिमान(ण)मुपलक्षणं(णम्) ।

दाक्षिणात्याः शोणकर्पासपुष्पद्रवमेव गृह्णंति ॥

End : (Text)

बलीपलितनाशनस्तदनुभूतां वयत्तं(स्तं)भनः

समस्तगदखंडनः प्रचुरमेहपंचाननः ।

गृहे नरस(सा)राड(ह्व)यं भवति यस्य चंद्रोदयः ।
स पंचशरदर्पितो मृगदृशां कथं वल्लभः ॥
इति चंद्रोदयरसः ॥

End : (Comm)

मृत्युंजयो यथाभ्यासान्मृत्युंजयति देहिनां(नाम्) ॥
तथायं साधकेंद्रस्य जरामरणनाशनं:(नम्) ।
श(शा)स्त्रांतरे अस्य मकरध्वजेति नाम इति चंद्रोदयः ॥१॥

80
I.M. 9290
(चरकटीका)
(Carakaṭīkā)

Substance : Country-made paper. *Size* : 29 X 12.5 cms, *Folios*: 18-19, 21-24, 26-36, 38-40 - Total 20. *Lines* : 11. *Letters* : 49. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Old, discoloured. *Extent* : Incomplete.

The manuscript is incomplete both in the beginning and at the end. Left hand side margin mentions चर. टी. suggesting the title as Carakaṭīkā. But there is no mention of the title throughout the MS.. Commentator's name is not mentioned also.

Beginning :

.... र्णत्वं वर्षास्व(सु) शरच्चूर्णेनातपेन कुप्यतीति विज्ञेयं(यम्)। शीत इति हेमंले(ते)उस्म(ष्म)मित्यादिना निर्दिष्टस्य वर्षास्वित्यादि भाष्य(ष्यम्)। ननु यदि वर्षासु अम्लविपाकित्यं(त्वं) सर्वासामौषधीनां तदा प्रतिद्रव्याभिहित विपाकस्याव्यवस्था स्यात् तस्य कालवशेनान्यत्वदर्शनात्। मैवं यथा निष्टापाकेन यन्मधुरं द्रव्यं तद्यथा आवस्थिकेन पाकेन अम्लं भवति। यदुक्तं परंतु पच्यमानस्य विदग्धस्याम्लभाव इत्यादिना ।

End :

तेन केवलकफजः केवलवातजोपिशीताभिप्रायो ज्ञेय एव । संप्रति वातजादीनां

ज्वराणा(णां)पूर्वनिषिद्धं लंघनमकृग्र(त्वा) विशेषचिकिसा(त्सा)माह वातज इत्यादि। शमनैरितिग्क(क)षायसर्प्पिः पानादिभिः शमनैः। संप्रति वातजादीनाप्यर्व(मप्यव)स्थायां लंघनं तथा कफादीनामपि स्वरूपै(पे)णै(नै)व सामान्येन लाघवकरं ....।

81

G-4391

चरकसंहिता

Carakasaṃhitā by Caraka

Substance : Country-made paper. *Size* : 34.5 X 17.8 cms. *Folios*: 1-386. *Lines* : 10-11. *Letters* : 52. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Fresh, only first two & last three folios are discoloured. *Extent* : Incomplete.

The manuscript is incomplete at the end. On the left hand side of the folios there is written च. स. i.e. the title in abbreviation. The text contains from Sūtrasthānam up to the 12th adhyāyaḥ of Siddhisthānam.

Sūtrasthānam ends on F. 83a, having 1st-30th chapter.
Nidānasthānam begins on F. 83a and ends on F. 111 a, having 1st-8th chapter.
Vimānasthānam begins F. 111a and ends on F. 147b, having 1st-8th chapter.
Śārīrasthānam begins on F. 147b and ends on F. 176b, having 1st-8th chapter.
Indriyasthānam begins on F. 176b and ends on F. 188b, having 1st-12th chapter.
Cikitsāsthānam begins on F. 188b and ends on F. 351a, having 1st-30th chapter.
Kalpasthānam begins on F. 351a and ends on F. 362a, having 1st-12th chapter.
Siddhisthānam begins on F. 362a and ends on F. 386b having 1st-12th chapter. but 12th chapter. is not complete.
It ends with a part of the 35th verse. The printed book (edited by P.V. Sharma) contains the text upto verse no. 54.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ।

अथातो दीर्घंजीवितीयं(य)मध्यायं व्याख्यास्याम्(मः) ॥

इति ह स्माह भगवानात्रेयः ॥

दीर्घं जीवितमन्विच्छन्भरद्वाज उपागमत् ।

इंद्रमुग्रतपा बुद्ध(द्ध्वा) शरण्यपरमेश्वरम्[1] ॥

ब्रह्मणा हि यथाप्रोक्तमायुर्वेदं प्रजापतिः ।

जगाह निखिलेनादावश्विनौ तु पुनस्ततः ॥

अश्विभ्यां भगवान् शक्रः प्रतिपेदे व[2] केवलम् ।

ऋषिप्रोक्तो भरद्वाजस्तस्माछ(च्छ)क्रमुपागमत् ॥

End :

विस्तरेण पृथग्दष्टास्ताभ्यां[3] रक्षेन्नरं सदा ।

कर्मणा(णां) वमनादीनी(ना)मसम्यक्करणापदां(दाम्) ॥

यत्रोक्तं....... सिद्धिस्थानं तदुच्यते ।

इत्याध्यायशतं विंशमात्रेयमुनिबाङ्मयं(यम्) ॥

हितार्थं प्राणिनां प्रोक्त.....।

1) Printed book reads शरण्यममरेश्वरम् ।

2) Printed book reads ह ।

3) Printed book reads पृथक् प्रोक्तास्तेभ्यो।

References

i) I.O.
ii) B.O.R.I.
iii) Government Oriental Manuscripts Library, Madras.
iv) Sarasvatī Bhavana, Vārāṇasī.

Printed Book :

I) Purātana Vaidyakagrantha Saṅgraha, Bombay, 1876.
II) Jīvānanda Vidyāsāgara, Calcutta, 1877.
III) With Hindi translation, Bombay, 1898.
IV) In Bengali script, with Bengali translation, Calcutta, 1903.

V) Edited by Narendranāth Śāstri, Punjab, Sanskrit Book Depo, Lahore, 1929.
6) Edited by Vaidya Jādavji Tricumji, Bombay, Nirṇayasāgara Press, 1935 (Second Ed.)

82

G-4575

चरकसंहिता (सूत्रस्थानम्)

Carakasaṃhitā (Sūtrasthānam) by Caraka

Substance : Country-made paper. *Size* : 27.5 X 14 cms, *Folios*: 1-128 (F 119 missing). *Lines* : 10. *Letters* : 33. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fresh, marginal portion of the first three folios damaged. *Extent* : Incomplete.

The manuscript contains 1st-30th adhyāyaḥ of Sūtrasthānam. Last folio is slightly illegible. Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Saṃvat 1876 = A.D. 1819.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ धन्वंतरये नमः ॥

[अर्द्धादीन् पदमधिवसमयोगुणग्रामयुक्तमावां-

गाद्धोमोयंशांतपदुं(द)मधिगतः पातुवः शूलपाणिः ॥१॥]

अथातो दीर्घजी(जी)वितमीय(तीय)मध्यायं व्याख्यास्यामः ॥

इु(इ)ति ह स्माह भगवानात्रेहु:(यः) ।

दीर्घं जीवितमवि(न्वि)छ(च्छ)न् भरद्वाज उपागमत् ।

इु(इ)न्द्रमुग्रतपा बुध्वा(द्ध्वा) शरण्यममरेश्वरम् ॥२॥

ब्रह्मणा हि यथाप्रोक्तमायुर्वेदं प्रजापतिः ।

जगाह निखिलेनादावश्विनौ तु पुनस्ततः ॥

End :

अर्थे दशमहामूले तत्सर्वस (सर्वमेतत्) प्रकाशितुं(तम्) ।

संग्रा(ग्र)हश्चायमध्यायस्तत्र(न्त्र)स्यास्यैव केवलु(लः) ॥

यथा सुमनसां सूत्रं संग्रहार्थ(र्थं) विधीयते ।

संग्रहार्थं तथा(ऽ)र्थानामृषिणा संग्रहः कृतः ॥

इति अर्थदशा(शमहा)मूलीयो नामाध्यायस्त्रिंशत्तमः ॥३०॥ [अयः ॥]

Colophon :

इति चरकीय(क)संहितायां सूत्रस्थानं सार्द्धत्रिसहस्त्रं समाप्तः(प्तम्) ॥

Post-Colophon :

यादृशं पुस्तकं दृष्ट्वा(ष्ट्वं) तादृशं लिषि(खि)तं मया ।

यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयते ॥

सम्वत् १८७६ सालमिति श्रावणसुदि ८ रोज ६ शुभम् ।

शुभमस्तु सदासर्वदा सिद्धिरस्तु ॥

83

I.M. 9289

चरकसंहिता (सूत्रस्थानम्)

Carakasaṃhitā (Sūtrasthānam) by Caraka

Substance : Country-made paper. *Size* : 28 X 12.3 cms. *Folios*: 1-25. *Lines* : 11. *Letters* : 46. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Old, damaged. *Extent* : Incomplete.

The MS. is incomplete at the end. It bears the title only in the margin in an abbreviated from as च. सू. Tenth chapter ends thus - (F. 24b) "उक्ता महाचतुष्पादे पेयायह्ने (येष्वायत्तं) भिषग्जितमिति इति महाचतुष्पादोनामाध्यायो दशमः ।" Then begins the next chapter, which is also incomplete.

The text begins with the 1st chapter and ends with the 11th chapter. 1st-10th chapters are however complete and 11th is incomplete.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ।

अथातो दीर्घंजीवितीयमध्यायं व्याख्यास्यामः ॥

इति ह स्मा(ह) भगवाना(ना)त्रेयः ॥

दीर्घं जीवितमन्निछन्(न्विच्छन्) भरद्वाज उपागमत् ।

इन्द्रमु(मुग्र)तपा बुदाधा(दृध्वा) शरण्यममरेश्वरं(रम्) ॥
ब्रह्मणा हि यथाप्रोक्तमायुर्वेदं प्रजापतिः ।
जग्राह निसि(खि)लेनादावश्विनौ तु पुनस्ततः ॥

End :

तस्य चतुर्विधा परीक्षा। आप्तोपदेशः प्रत्यक्षमनुमानं युक्तिश्चेति ।
आप्तास्तावत्--
रजस्तमोभ्यां निर्मुक्तास्तपोज्ञानबलेन ये ।
येषां त्रिकालममलं ज्ञानमव्याहते(तं) सदा ॥
आप्ताः शिष्टा विबुद्धास्त(स्ते) तेषां वाक्यमसंशयं(यम्) ।
सत्यं........... ॥

84

I.M. 88 (A)

चरकसंहिता (निदानस्थानम्)

Carakasaṃhitā (Nidānasthānam) by Caraka

Substance : Country-made paper. *Size* : 35.5 X 14 cms. *Folios*: 2-20. *Lines* : 3-10. *Letters* : 50. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fresh. *Extent* : Incomplete.

The MS. is incomplete in the beginning. The text begins from the 1st chapter of Nidānasthānam containing Jvaranidānam, beginning with the text 'अनुबोधयेत इत्यर्थसंग्रहो...' and terminates in the last portion of the 8th chapter i.e. the end of the Nidānasthānam.

Beginning :

.... भेदस(इत्य)र्थसंग्रहो निदानस्थानस्योपदिष्टो त(भ)वभि(ति)। तं विस्तरेणोपदिशंभो(तो) [वयं]भूयपु(स्त)रमतोन(ऽनु)व्याख्यामः (स्यामः) । (१४)

तत्र प्रथमत्र(त) एवा(व) यालो(तावदार्यौजो) भाभिद्रोहकोपप्रभा(भ)वानष्टौ व्याधीन्निदानपूर्वेण क्रमेणानुव्याख्यास्यामः यु(त)था सूत्रसंमु(ग्र)हमात्रं

चिकित्सा<u>यां</u>(याः) । चिकित्सितेषु चोत्तरकालं यथो<u>श</u>(प)चि<u>भं</u>(त) विकाराननुव्याख्यास्यामः ॥ (१५)

End :

हेतवः पूर्वरूपाणि रूपाण्युपशय(स्त)था ।
संप्राप्तिः पूर्वमुत्पत्तिः सूत्रमात्रं चिकित्सि<u>तं</u>(तात्) ॥ (४२)
ज्वरादीनां विकारा<u>णां</u>(णा)मष्टानां साध्यता न च ।
पृथगेकैकशश्चोक्ता हेतुलिङ्गोपशांतयः ॥ (४३)
हे<u>तुः</u>(तोः)पर्यायनामानि व्याधीनां लक्षणानि* च ।
निदान<u>स्छा</u>(स्था)नमेतावत्संग्रहेणोपदिश्यते ॥ (४४)

Colophon :

इति श्रीचरकसंहितायां निदान<u>स्छा</u>(स्था)<u>न</u>(ने) <u>अर</u>(अ)पस्मारनिदानीय....मः अग्निवेशकृते तंत्रे चरकमुनिसंस्कृते निदान<u>स्छा</u>(स्था)नमेतत्तु प(री)क्षा परिसमा<u>प्त</u>(प्य)ते [छं] ॥

* Printed book reads लक्षणस्य ।

85
G-2503
चरकसंहिता (विमानस्थानम्, सूत्रस्थानम्)
Carakasaṃhitā (Vimānasthānam, Sūtrasthānam)
by Caraka

Substance : Country-made paper. *Size* : 28.3 X 20.5 cms. *Folios*: 1-78, 647-698 = 130. *Lines* : 20. *Letters* : 19-20. *Script* : Bengali. *Condition* : Old, damazed, worm-eaten. *Extent* : Incomplete.

F. 1-78 contains Vimānasthānam of Carakasaṃhitā and F. 647-698 Sūtrasthānam of Carakasaṃhita. Sūtrasthānam begins with the 26th chapter which is incomplete in the beginning. It extends upto the end of the concluding 30th chapter.

Pagination marks on both sides of the folios. MS. is bound in book form. F. 7 - 18th line reads—"अग्निवेशकृते तन्त्रे

चरकप्रतिसंस्कृते, विमानस्थाने रसविमानं प्रथमोऽध्यायः।"

F. 12 - 15th line "..........त्रिविधकुक्षीयं विमानं नाम द्वितीयोऽध्यायः।"
All Chapter Colophons are not legible.

The MS. contains first the Vimānasthānam, thereafter follows Sūtrasthānam. It contains 1st to 8th chapter of Vimānasthānam, of which 8th is incomplete.

F. 653-15th line– "अग्निवेशकृते .... अन्नपानचतुष्के आत्रेयभद्रकाप्यीयनामो षड्विंशोऽध्यायः।"

The Colophon at the end (F. 698) mentions it as belonging to the comm. (Āyurvedadīpikā) of Cakrapāṇidatta, which is not correct.

Beginning :

अथातो रसविमानं व्याख्यास्यामः ॥

इति ह स्माह भगवानात्रेयः ॥

इह खलु व्याधीनां निमित्तपूर्व्वरूपरूपोपशयसंख्याप्राधान्य(विधि)* विकल्प बलकालविशेषानभिनिवेश्य, रसद्रव्य दोषविकार भेषजदेशकालबलशरीररसा-राहार सांतस्य(सात्म्य)सत्वप्रकृतिवयसां(साम्)। मानमवहितमनसा यथावज्ज्ञेयं भवति भिषजा रसादि मानज्ञानायत्तत्वात् क्रियायाः।

End :

सप्तकश्चाष्टकश्चैव परिप्रश्नाः(प्रश्नः) सनिर्णयाः(यः)।
यथा वाचं(च्यं) मु(य)दर्थश्च षड्विधाश्चैकदेशिकाः ॥
अर्थे दश(महा)मूले सर्व्वमेतत् प्रकाशितं(तम्)।
संग्रश्चैव(हश्चायम्) अध्यायस्तन्त्रस्यास्यैव केवलः ॥
यथा सुमनसां सूत्रं संग्रहार्थं विधीयते।
संग्रहार्थे(र्थं) तथार्थानामृषिणा संग्रहः कृतः ॥
इति अर्थेदशमहामूलीयोऽध्याय समाप्तः ॥

Colophon :

इति श्रीचक्रपाणिदत्तकृतायां आयुर्वेददीपिकायां चरकतात्पर्य्यटीकायां सनाभसूत्रस्थानं समाप्तम्।

* Printed book reads.

86

I.M. 88 (B)

चरकसंहिता (विमानस्थानम्)

Carakasaṃhitā (Vimānasthānam) by Caraka

Substance : Country-made paper. *Size* : 34 X 13.5 cms. *Folios*: 2-39. *Lines* : 6-9. *Letters* : 47. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fresh. *Extent* : Incomplete.

The MS. is incomplete in the beginning. First chapter is named as रसविमानाध्यायः ।

The text starts from the 1st chapter of Vimānasthānam related to 'Rasavimānam' beginning with the text—

'(ra)sayairdoṣaiḥ samānaguṇaḥ' and terminates in the 8th chapter, i.e. the end of Vimānasthānam. Date is mentioned in the Post-Colophon as Śaka 1902 which appears to be a scribal error. The date may be Śaka 1702 = A.D. 1780.

Beginning :

.... सा:(सा) यैर्दोषैः सामानगुणाः समानगुणभूयिष्ठा वा भवंति ते तानभिवर्द्धयंति, विपरीतगुणास्तु खलु विपरीतगुणभूयिष्ठा चाशंयत्य (वा शमयन्त्य) भ्यस्यमानाः इत्येतद्व्यवस्छ(स्था)हेतोः ष्र(षट्त्व)मुपदिश्यते रसानां परम्य(स्प)रेणसंसृष्टानां त्रित्वं चद्दोषाणां संस्प(स)र्गविकल्म(ल्प)विस्ता(स्त)रो ह्येषामपरिसंख्येयो भवति विकल्म(ल्प)भेदापरिस्यं(सं)ख्येयत्वात् ॥

End :

इमां मतिं बहुति(वि)धहेतुसंश्रयां
विजह्रि(ज्ञि)वान् परमत्र(त)वादसूद्व(द)नीन्(म्) ।
ह्रि जयते(न सज्जते) परवचनाम्र(वम)र्दनोन(नै)
न्(र्न) शक्यते परवचनैश्च स्र(म)र्दितुं(तुम्) ॥
दोषादीनांतु भावानां स्रु(स)र्वेषामेव हेतुतां*(म्) ।
मा(माना)त्सम्यग्विमानानि निरुक्तानि विभागशः ॥

Colophon :

इति अग्निवेशकृते तंत्रे चरकप्रतिसंस्कृ(ते) रोगभिष(ग्)जितीये(यं)

विमानाध्यायः (विमानं) सप्तमोत्तमः (नामाष्टमोऽध्यायः) समाप्तं विमानं स्छा(स्था)नं(नम्) ३

Post-Colophon :

शके १९०२ सर्वधारिनामाद्वे समाप्तिमगमत् ॥ * ॥

* Printed book reads 'हेतुमत्' ।

87

III. H. 28

चरकसंहिता (शारीरस्थानम्)

Carakasaṃhitā (Śārīrasthānam) by Caraka

Substance : Country-made paper. *Size* : 35.5 X 14 cms, *Folios*: 1-10. *Lines* : 7-9. *Letters* : 69. *Script* : Bengali. *Condition* : Fresh. *Extent* : Complete.

The text begins with the 8th chapter of Śārīrasthānam (जातिसूत्रीयं शारीरं) and continues upto the end of the said chapter.

Beginning :

श्री श्री हरये नमः ॥

अथातो जातिसूत्रीयं शारीरं व्याख्यास्यामः ॥

इति ह स्माह भगवानात्रेयः ॥

स्रीपुरु(पुं)ष(स)योरव्यापन्नशुक्रशोणितगर्भा(र्भा)शययोः

श्रेयसीं प्रजामिच्छतोस्तदर्थाभिनिर्वृत्तिकरं

कर्म्मोपदेक्ष्यामः ॥

End :

पुत्राशिषां कर्म्म समृद्धिकारकं

यदर्थ मेतन्महदर्थसंहितं(तम्) ।

तदाचरन् ज्ञो विधिभिर्यथातथा(थं)

पूजा यथेष्टां(ष्टं) लभते(ऽ)नसूयकः ॥ ०॥

शरीरं चिन्त्यते सर्व्वं दैवमानुषसम्पदा ।

सर्वभावैर्यतस्तस्माच्छारीरं स्थानमुच्यते ॥०॥

अग्निवेशकृते तन्त्रे चरकप्रतिसंस्कृते जातिसूत्रीयं

नाम शारीरेऽष्टमोऽध्यायः समाप्तः॥८॥

Colophon :

इत्याचार्य्यचरकमुनिविरचितायां संहितायां शारीरस्थानकं समाप्तं(प्तम्)* ॥

* Printed book reads यदुक्त ।

88

I.M. 88 (C)

चरकसंहिता (इन्द्रियस्थानम्)

Carakasaṃhitā (Indriyasthānam) by Caraka

Substance : Country-made paper. *Size* : 33 X 12.5 cms. *Folios*: 1-14. *Lines* : 3-10. *Letters* : 52. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fresh, only margin is partly worm-eaten. *Extent* : Complete.

The text contains complete Indriyasthānam.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥

अथातो वर्णस्वरीयमिन्द्रियं व्याख्यास्यामः ॥

इति ह स्माह भगवानात्रेयः ॥

इह खलु वर्णश्च स्वरश्च गंधश्च रसश्च स्पर्शश्च चक्षुश्च शो(श्रो)त्रं च घ्राणं च

रसनं(च)*स्पर्शनं(च)**चैभश्च शौचं शीलं[1] चासा(चा)रश्च स्मृतिश्चाकृतिश्च[2]

मेधा च बलं च ग्लानिश्च तंद्रा[4] चारंभश्च गौरवं[5] चाहार परिणामश्चोपायश्च[5]

व्याधिश्च व्याधिरूपंश्च[6] वेदनाचो(श्चो)पद्रवाश्च........ ।

End :

उक्तं गोमयचूर्णीये मरणारोग्यलक्षणं(णम्) ।

दूतस्वप्नातुरोत्पाता(त)युक्तिसिद्ध्या(व्य)पाश्रयं(यम्) ॥

अत्र श्लोकः ।

इतीदमुक्तं निखिलं[7] यथातथं(थम्) ।

तदन्यवेक्ष्यं सततं भिषग्विदा ॥

तथा हि सिद्धिं च यशश्च शास्व(श्व)तं(तम्) ।
स सिद्धकर्मा लभे(भते) धनानि च ॥

Colophon :

इति श्रीचरकसंहितायामिंद्रियस्थाने गोम(मय)चूर्णो(ऽ)यं नाम द्वादशोध्यायः।
समाप्तंचेदमिंद्रियस्थानं पंचमं(मम्) ॥ रामः ॥ रामः ॥

1) Printed book reads सत्त्वं च भक्तिश्च शौचं च शीलं ।
2) Printed book reads स्मृतिश्चाकृतिश्च प्रकृतिश्च विकृतिश्च ।
3) Printed book reads मेधा च हर्षश्च रौक्ष्यं च स्नेहश्च तन्द्रा ।
4) Printed book reads गौरवं च लाघवं च गुणाश्चाहारश्च ।
5) Printed book reads विहारश्चाहारपरिणामश्चोपायश्चापायश्च ।
6) Printed book reads व्याधिपूर्वरूपं च ।
7) Printed book reads प्रकृतं ।

* Printed book reads.
** Printed book reads.

89

II. B. 57 (A)

चरकसंहिता (इन्द्रियस्थानम्, सिद्धिस्थानम्)

Carakasaṃhitā (Indriyasthānam, Siddhisthānam)

by Caraka

Substance : Country-made paper. *Size* : 29.5 X 22.5 cms. *Folios*: 50 (pegination on both sides). *Lines* : 28. *Letters* : 28. *Script*: Bengali. *Condition* : Fair. *Extent* : Incomplete.

This MS. contains a part of Carakasaṃhitā, from Varṇasvarīyam adhyāyaḥ, the 1st chapter of Indriyasthānam, upto the Phalamātrāsiddhiḥ, the 11th chapter of Siddhisthānam along with the beginning of 12th chapter. Indriyasthānam concludes on F. 18, having 1st-12th chapters. This implies Indriyasthānam is complete but Siddhisthānam is incomplete.

Beginning :

नमो गणेशाय ।

अथातो वर्णस्वरीयमध्यायं[1] व्याख्यास्यामः ॥

इति ह स्माह भगवानात्रेयः ॥

इह खलु वर्णश्च स्वरश्च गन्धश्च रसश्च स्पर्शश्च चक्षुश्च श्रोत्रश्च घ्राणश्च रसनश्च स्पर्शनश्च सत्यश्च भक्तिश्च शीलं (च) शैच(चं) चा(चाचा)रश्च स्मृतिश्चाकृतिश्च मेधां व(च) बलश्च ग्लानिश्च[2] तन्द्रा चारम्भश्च गौरवश्च .... ।

End :

सजीवनीयस्तु रसो(ऽ)नुवासने निरूहणे वा(चा)लवणः शिशोर्हितः ।

न चान्यदाश्वङ्गबलाभिवर्द्धनं निरूहवस्तिः[3] शिशुवृद्धयोः परमिति ॥[4]

तत्र श्लोकः ।

फलक(र्म) वस्तिस्तुवरतनिश्च[5] यो(य)द्वस्तयो गजा[6]दीनां (नाम्) ।

सततातुराश्चो हिष्टा[7] : फलमात्राया(यां) हितं ते(चै)षां(पाम्) ॥

Colophon :

इति श्रीचरकसंहितायां पञ्चकर्माधिकारे फलमात्रासिद्धिवर्णनो नाम एकादशो(ऽ)ध्यायः । समाप्तो(ऽ)यं पञ्चकर्माधिकारः ग्रन्थः ॥

Additional part after Colophon : having the beginning of the 12th chapter of Siddhisthānam.

अथात उत्तरवस्तिसिद्धिं व्याख्यास्यामः ।

इति ह स्माह भगवानात्रेयः ।

अथ खल्वत्ति(त्वातु)रं वैद्यः संशुद्धं वमनादिभिः ।

दुर्वलं क्षाम(कृश)मल्पाग्निं मुक्तसन्धानबन्धनं(नम्) ॥

निर्हृ(हृ)तानिलविण्मूत्र कफपित्तं कृशाशयं(यम्) ।

शून्यदेहं प्रतीकारासहिष्णुं परिपालयेत् ॥

1) Printed book reads वर्णस्वरीयमिन्द्रियं ।

2) Printed book reads प्रकृतिश्च विकृतिश्च बलं च ग्लानिश्च मेधा च हर्षश्च रौक्ष्यं च स्नेहश्च ।

3) Printed book reads निरूहवस्ते: ।

4) Printed book reads परम् ।

5) Printed book reads बस्तिवरता नेत्रं ।

6) Printed book reads गवा ।

7) Printed book reads सततातुराश्च दिष्टा: ।

90

I.M. 88 (D)

चरकसंहिता (कल्पस्थानम्)

Carakasaṃhitā (Kalpasthānam)

by Caraka

Substance : Country-made paper. *Size* : 33 X 12.5 cms, *Folios*: 1-13. *Lines* : 10. *Letters* : 57. *Script*: Nāgarī. *Condition* : Fresh, margin is damaged partly. *Extent* : Incomplete.

The MS. is incomplete at the end. The work contains the chapters 1st-12th. Eleventh chap. ends in this manner "षट्तैलेऽष्टौ च सर्पिषि ८ पंचमद्ये ५ त्रयोलेहा ३ योगः कंपिल्लकेत्तथा १ शंखिनीसप्तलाभ्यांते त्रिंशत्कानवाधिका ३८ योगाः सिद्धाः समस्तानामेकशोपिहिते हिताः अग्निवेशकृते तंत्रे चरकप्रतिसंस्कृते कल्पस्थाने एकादशोध्यायः । The next chap. (12th) which is incomplete runs thus—"अथातो दंती द्रवंती कल्पं व्याख्यास्यामः इति ह स्माह भगवानात्रेयः दंत्युदंवरपर्णी...... ।

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ।

अथातो मदन[फल]कल्पं व्याख्यास्यामः ॥

इति ह स्माह भा(भ)गवानात्रेयः ।

अथ खलु वमनविरेचनार्थं वमनविरेचनद्रव्याणां सुखोपभोग्ये(ग)तमैः(मैः) सहान्यैर्द्रव्यैर्विविधैः कल्पनार्थं[1] विभागार्थं चेत्यर्थस्तथा(यो)गानां च क्रियाविधेः सुखोपायस्य सम्यगुपकल्पनार्थं कल्पस्थानमखिलेनोपदेक्ष्यामो(ऽ)ग्निवेश[2] ।

End :

सम्यग्विरिक्तं सोद्गारं भेषजं क्षिप्रमुल्लिखेत्[3] ।
अतिप्रवृत्तो जीर्णे तु[4] सुशीतैः स्तंभयेद्भिषक ॥ (७३)
कदाचित् श्लेष्मणा रुद्धं तिष्ठत्य(त्यु)रसि भेषजं(जम्) ।
क्षीणे श्लेष्मणि सायाह्ने रात्रौ वा तत्प्रवर्तते ॥
रुक्षानाहारव(यो)ञी(र्जी)र्ण(र्णे) विष्क(ष्ट)भ्योर्द्ध(र्ध्वं) गते(ऽ)पि वा ।
वायुना (भेषजे त्वन्यत् सस्नेहलवणं पिबेत् ॥)* (७५)

1) Printed book reads कल्पनार्थं भेदार्थं ।
2) Printed book reads कल्पस्थानमुपदेक्ष्यामोऽग्निवेश ।
3) Printed book reads सुविरिक्ते तु सोद्गारमाश्वेवौषधमुल्लिखेत् ।
4) Printed book reads अतिप्रवर्तनं जीर्णे ।
* Printed book reads.

91
I.M. 88 (E)
चरकसंहिता (सिद्धिस्थानम्)
Carakasaṃhitā (Siddhisthānam)
by Caraka

Substance : Country-made paper. *Size* : 34 X 13.5 cms. *Folios*: 2-40. *Lines* : 4-9. *Letters* : 47. *Script*: Nāgarī. *Condition* : Fresh, but some folios are partly warm-eaten. *Extent* : Incomplete.

The MS. is incomplete in the beginning. The text starts from the 1st chapter of Siddhisthānam related to Kalpanāsiddhiḥ beginning with the text (पेयां विलेपीमकृतं कृतं) च यूषं...... and terminates at the end of the 12th chapter of the Siddhisthānam.

Date of the scribe, mentioned in the Post-Colophon is Śaka 1749 = A.D. 1827.

Beginning :

(पेयां विलेपीमकृतं कृतं)* च यूषं रसं(सं) स्त्रीनुभयंतथैक[1] ॥११॥

क्रमेण सेवेत नरीन्नकालान्[2] प्रधानमध्यावरशुद्धिशुद्धः ।
यथापु(ऽणु)रग्निस्तृणगोमयाद्यैः संधुक्ष्यमाणो भवति क्रमेण ॥ (१२)
महान्स्थि(स्थि)रः सर्वपचस्तथैव शुद्धस्य पेयादिभिरंतरा(र)ग्निः ।
जघन्यमध्यप्रवरे तु वेः(वे)गाश्चत्वार इष्टा वमने षडष्टौ ॥ (१३)

End :

तस्माद्गुरुपदेशोऽत्र तत्वज्ञानाय केवलं(लम्) ॥
वेदवत्वेन यः शास्त्रं गुरुभःति(भक्ति)परायणः ।
इह चामुत्र च श्रेयः आप्नोति च परं यशः ॥
पारंपर्योपदेशेन यः शास्त्रं वेत्ति तत्वतः ।
स सर्वकामानाप्नोति श्रीगुरोश्च प्रसादतः ॥

Colophon :

इति श्रीचरकसंहितायां पंचकर्माधिकारे उत्तरसिद्धिवर्णननाम द्वादशोऽध्यायः समाप्तः १२ समाप्तश्चायं ग्रंथः ।

Post-Colophon :

शाके १७४९ सर्ब(र्व)जित्नाम संवत्सरे ज्येष्ठशुध्व १ मंदवासरे समाप्तश्चायंग्रंथः ** श्रीविट्ठलपदद्वंद्वध्यानध्वस्ताखिलांह्रसा शिवरामभिषक्सूनु अणाजिना विलेखितं ग्रंथसंख्या १००० ॥

1) Printed book reads त्रिर्द्विरथैकशश्च ।
2) Printed book reads विशुद्धकायः ।
* Printed book reads.

92
G-10622
चारुचर्या
Cārucaryā by Bhojadeva

Substance : Country-made paper. *Size* : 29.8 X 11 cms. *Folios*: 1-9. *Lines* : 10. *Letters* : 50. *Script*: Nāgari. *Condition* : Discoloured. *Extent* : Complete.

This MS. contains a work on the beautification of the

body following the rules of Āyurvedaśāstra, having 218 verses.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥

सुनीतिशास्त्रसद्वैद्यधर्मशास्त्रानुसारतः ।

विरच्यते चारुचर्या भोजभूपेन धीमता ॥१॥

अथ शौचविधिः ।

व्रा(ब्रा)ह्मे मुहूर्ते उत्तिष्ठेत्स्वस्थो रक्षार्थमायुषः ।

शरीरचिंतां निर्वर्त्य कृतशौचविधिस्ततः ॥२॥

अथ दंतधावनविधिः ।

प्रातरुत्थाय विधिना कुर्याद्वै दंतधावनं(म्)।

वाग्यतः पुण्यकाष्ठेन अत ऊर्ध्वं क्रमेण च ॥३॥

End :

अमृतं सत्ययि(मि)त्याहुरसत्यं विषमुच्यते ।

धर्मं शा(शा)स्त्राणि सततं पुराणश्रवणं तथा ॥२१७॥

कारयेद्विधिना सम्यग्ग(गा)त्माभ्यासं तु नित्यशः ।

हिताय राजपुत्राणां सज्जनानां तथैव च ॥२१८॥

चारुचर्या इयं श्रेष्ठा रचिता भोजभूभुजा[म्] ॥

Colophon :

इति श्रीराजाधिराजभोजदेवविरचिता चारुचर्या समाप्ता ॥

Post-Colophon :

श्रीरस्तु ॥

References :

1) Government Oriental Manuscripts Library, Madras.
2) Sarasvatī Bhavana, Vārāṇasi.

Printed Book : Hyderabad 1974.

93

I.M. 565

चिकित्सकसुधा

Cikitsakasudhā by Vatsarāja Bhiṣak

Substance : Country-made paper. *Size* : 27.2 X 13.5 cms. *Folios*: 1-7. *Lines* : 11. *Letters* : 28. *Script*: Nāgarī. *Condition* : Old & damaged. *Extent* : Incomplete.

At the very outset the author proposes to start 'Cikitsakasudhā' which begins with 'Nāḍīparīkṣā' and thereafter follow 'Mūtra-Parīkṣā' and 'Dūtaparīkṣā'. These topics are complete but the text itself is not. The left hand side margin mentions Nāḍī (Probably the title in short) though Nāḍīparīkṣā is one of the topics only, which ends in

F. 5a : (इति नाडीपरीक्षा समाप्ता।) Nāḍīparīkṣā - F.1 - F. 5a (61 verses)
Mūtraparīkṣā - F. 5a - F. 7b (62 verses)
Dūtaparīkṣā - F. 7b - End (3 verses)
F. 1a-3a -written in red ink and the rest in black.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥

श्रीशंभुनाथचरणं सुखदं प्रणम्य तन्त्रज्ञवाक्यमवका(श)विचार्य सर्वं(र्वम्)।

श्रीवत्सराजभिषगो(ऽ)त्रविचारविज्ञो तत्रचिकित्सकसुधां तनुते मनोज्ञं(ज्ञाम्)

॥१॥

आदौ सर्वेषु रोगेषु नाडीजिह्वाग्रमूलकं(कम्) ।

परि(री)क्षेत भिषक् नूनं पश्चाद्रोगं चिकित्सयेत् ॥२॥

दर्शन-स्पर्शन-प्रश्नैः संप(री)क्षेत रोगिनं(नः) ।

दर्शनान्(त्) मूत्रजिह्वाभ्यां स्पर्शनान्(त्) न(ना)डिकादिभिः ॥३॥

End :

अथ दूतपरीक्षा ।

दूतो रक्तविवर्णशीर्णवसनो व्यंगो सार्तिर्यु(यु)तः ।

काष्ठकोष्ठ........ कुटिलो दां(दं)डी च शस्त्री ध्रुवं(वम्) ॥

सूताश्रिः करमर्दिताक्षिरवनिंसंलेखयुं(कं) यं(श:) किलु:(ल) ।
दीनो मुंडशिरा विमुकष्चिकु...... दधि ॥१॥
मु....त्तपटोजठीपिडतुषागार श्रुतं श्रार्गणाः ॥
तैलं भस्मदृगा(ग)स्थिरिक्तकलशायुद्धं ध..... ।
* ....
* ....ल्पं नृपवाजिवारणदधि:(धि) स्तोत्रादि पाठा(ठाः)शुभाः ।
संगीतं करुणाभया नमहारौ............स्मरन् ।
क्रीडाभाक् सुमनोहरं किमपि नं(न) वा(बा)लादि सद्य गमनु(नम्) ॥३॥

Colophon :

इति परि(री)क्षा समाप्ता ॥४॥

*............damaged.

94
I.M. 618
चिकित्साकलिका
Cikitsākalikā by Tisaṭa

Substance : Country-made paper. *Size* : 19.5' X 11 cms. *Folios*: 31. *Lines* : 8. *Letters* : 22. *Script*: Nāgari. *Condition* : Brittle, discoloured and moth eaten. *Extent* : Incomplete.

This MS. contains Ayurvedic treatment of various diseases. Something is written on F. 1a with a Colophon "इति कल्याणनामागुड:"। The work is based on Caraka, Suśruta, Hārita etc. It is an useful compendium for the beginners of Ayurvedic treatment, Cikitsākalikā is also called 'Yogamālā'.

Beginning :

नमो श्रीधन्वंतरये ॥
सूर्याश्विधन्वंतर(रि)सुश्रुतादीन् भक्त्या नमस्कृत्य पितुश्च पादान् ।
कृता चिकिछा(त्सा)कलिकेति योगैर्माला सरोजैरिव तीसटेन ॥१॥

हारीतसुश्रुत-परासु(श)र-भोजभेड-भृग्वग्निवेश-चरकादि चिकिच्छि(त्सि)-तोक्तैः ।

एभिर्गु(र्ग)णैश्च गु(गु)णवद्भिरतिप्रसिद्धैर्धान्वंतरीयरचनारुचिरप्रपंचैः ॥२॥

End :

इति कुष्ट(ष्ठ)चिकिछा(त्सा) ॥

विभीतकत्वक्मलयूजटानां क्वथेन पीतं गुडसंयुतेन ।

आ(अ)वल्गुजं बीजमुपाकरोति चित्राणि कुष्टा(ष्ठा)न्यपि पुंडरीकं(कम्) ॥२१२॥

शंखिन्याः काकमाल्पा(च्या)श्च वायस्याश्च तुलापृथुक् ।

लोह चूर्ण(र्णं)तु कार्द्धं(कांस्यं) च आढिका(ढकी) त्रिफला भवेत् । (२१३)।

अवद्रोणः द्वितयः क्वथः शेषः षोडशभागिकः ॥२१३॥

सर्पिः प्र ....।

References

i) B.O.R.I.
ii) Sarasvatī Mahal Library, Tanjore.
iii) Sarasvatī Bhavana, Vārāṇasī.

Printed Books

i) Edited by J. Jolly in Z.D.M.G., 1906, pp. 413-68. This work is published with a German translation at Leipzig in 1906 by Julius Jolly.
ii) Ptd. with Hindi commentary, Parimalā, 1926 (as referred to in New Catalogus Catalogorum, Vol. VII).

95

G-3475 (B)

(उपस्कादि) चिकित्साङ्गरत्नमाला

(Upaskādi) Cikitsāṅgaratnamālā

by Nārāyaṇadāsa Kavirāja

Substance : Country-made paper. *Size* : 33 X 11 cms. *Folios*: 1-11. *Lines* : 9. *Letters* : 47-52. *Script*: Bengali. *Condition* : Fresh. *Extent* : Complete.

In this MS. from the folio no. 10a (after verse no. 346)

upto the end, it appears some texts have been added anew. Additional portion might have been composed by Nārāyaṇadāsa Kavirāja, whose name appears in the Colophon as the author. Hence the work may be regarded as composed by two authors i.e. original portion by Mādhavakara and the rest by Nārāyaṇadāsakavirāja considering it useful for treatment. Therefore the title of this MS. is not simply 'Ratnamālā' but 'Upaskādi Cikitsāṅga ratnamālā.'

Date of the scribe is Śaka 1684 = A.D. 1762.

Beginning :

ओं नमः शिवाय ॥

प्रणम्य जगतामीशं दुःखत्रयहरं परं(रम्) ।

संसारसागरोर्त्ता(त्ता)रहेतुं सेतुमिवोत्थितं(तम्) ॥

धार्य्या भिषक्स(वि)दाकण्ठे[न]नातिसंक्षेपविस्तरात् ।

किं करोति नरः शूरः समरे शस्त्रवर्जितः ॥

तत(तावत्) पर्य्यायरहितः चिकित्सायां चिकित्सकः ।

तेन नामानि वक्ष्यामि श्लोकेनार्द्धेन पादतः ॥

श्रीपर्ण्णा काश्मरी भद्रा गाम्भारी गोपभद्रिका ।

कुमुदा च सदा भद्रा कटफला कृष्णवृन्तिका । गाण्डा(म्भा)री ॥१॥

End :

दुगराङ्गं त्वचं त्वाचं जन्तुं हिंगुरामठं(ठम्) ।

तालीशपत्रं तालीशमेव काहोग्मनस्तृणं(णम्) ॥

मृद्वीकागोस्तनीद्राक्षासिन्दुरं नागाजं स्मृतं(तम्) ।

वरदस्तु रसः सूतो नखं व्योमाब्दु(ब्द)मभ्रकं(कम्) ॥

रजतं तारं रीतीतारन्तु पिं(पि)त्तुनं(नम्) ।

भयकंस्या रसाक्षारं टङ्गनं खेन्तुपाठकः ॥

क्लीबं कादम्ब(म्ब)रीवी(बी)जं वस्रत्रं पुष्कमांसकं(कम्) ।

मण्डुरलोहजं किटं मधुशिक्कन्त शिकत्थकं(कम्) ॥

Colophon :

इति नारायणदासेन कविराजेन धीमता उपस्कादि चिकित्साङ्करत्नमाला प्रयत्नतः।

Post-Colophon :

फाल्गुने मासि कृष्णश्चपक्षे तिथ्यश्चतुर्दशी ।
लिखितं रामचन्द्रेण वणौ(नौ)षधि समाप्त(प्तोऽ)भूत् ॥
वेदाष्टरसभूशाके रामचन्द्रेण धीमता ।
लिखितन्तु प्रयत्नेन पुस्तकं पुस्तकोत्तमं(मम्) ॥
लिखितन्तु प्रयत्नेन यो कृते पुस्तकोत्तमं(मम्) ।
इत्व(शूक)री तस्य जननी पिता तस्य जारजः ॥
श्री हरिः । श्रीरामः ॥

96

G-4593

चिकित्सारत्नसंग्रहः

Cikitsāratnasaṃgrahaḥ by Śrī Jayarāma

Substance : Country-made paper. *Size* : 40 X 13.1 cms. *Folios*: 1-97. *Lines* : 12. *Letters* : 60. *Script*: Bengali. *Condition* : Old, discoloured, damaged. *Extent* : Incomplete.

The text contains some marginal notes. This manuscript narrates the cause of diseases, the application and preparation of medicines. It contains folios from 1 to 91 and index from folios 93 to 97.

Last folio of the text is missing. One stray leaf of yellow colour and of different handwriting is placed inside.

Beginning :

श्री श्री दुर्गाऐ(यै) नमः। नमः गणेशाय(य) ।
नत्वा गणेशं सगणं प्रभुं गिरिशं रम श्रीरमेशुं(शम्) ।
गौरि(री) च वार्णीं गुरुमृक्षनाथं कृतः समारम्भक एष ज(य)त्नतः ॥
वन्दे सुवृन्दारक वृन्दवन्द्यमाल्यव*......... र विज्ञं(म्) ।

सानन्द मङ्गले महान्धकारप्रध्वंस[स]नादित्यवरं हि स(श)म्भोः ॥
कषायाणां रसानाञ्च ग्रन्थंनाह्जि(हृ)त्यलिख्यते ।
समसा (श्रीमता) जयरामेण चिकित्सारत्नसंग्रहः ॥

End :

पुष्पे पुष्पञ्च संग्रा.......... तथा ।
शाखाश्चैव विशाखायां हस्ते पत्रं तथैव च ॥
मूलेमूलं समुद्धृत्य कृष्णोन्मत्तस्य च क्रमात् ।
पिष्टा(ष्ट्वा) कर्पूरसंयुक्तं सप्तमं रोचनं समम् ॥
निम्वके .... ।

Beginning (Index) :

श्री श्री दुर्गाऐ (यै) नमः ।
श्री श्री राधाकृष्णचरणम् प्रसादात्
निर्घन्ट(ण्ट)पत्र पित्तपीडा-२

End (Index) :

तन्तुराज ८२
प्रतापमार्तण्डतैलम् ८४

References

Mentioned in the Sanskrit College Library, Calcutta, Cat. Vol. X. A.

* Illegible.

97

II. B. 53 (A)

चिकित्सारत्नावली

Cikitsāratnāvalī by Kavicandra

Substance : Country-made paper. *Size* : 29.8 X 21 cms. *Folios*: 1-261. *Lines* : 30. *Letters* : 34. *Script*: Bengali. *Condition* : Fresh. *Extent* : Complete.

The name 'Cikitsāratnāvalī' is found in the last Colophon. But the name 'Ratnāvalī' is found in some folios of this MS. (e.g. F. 4—इति रत्नवल्यामायुर्व्वेदे पिनघनगुम्फनम्; F.5— इति रत्नवल्यां वैद्योत्पत्तिगुम्फनम् ...... etc.)

The text deals with the origin of the Āyurveda, Upanayanavidhiḥ according to Āyurveda, origin of Physicians called vaidyas, qualities of vaidyas etc.. It also narrates five organs, various rasas, treatment of diseases etc. MṢ. ends with the section on Āsava.

As per Colophon the entire book comes to a close with this section on Āsavas. At the beginning of this MS. the author narrates the genealogy of some wellknown Ayurvedic scholars belonging to his family.

Beginning :

ॐ नमो गणेशाय ॥

श्रीमद् गुरो(रु)चरणपङ्कजपांशुलेशं क्लेशैककोषबहुदोषाव(न्ध)मोषवीजं(जम्)।
लोभ्यं परं परमपुण्य(ण्यं) सहस्रलभ्यं भव्यप्रदं भुवनभीतिमिदं भजेत् ॥
सम्यग् बे(वे)दविदो(ऽ)पि यत् कलयितुं नार्हन्ति योगीश्वरा(राः) ।
यत् पादाम्बुजमम्बुजोद्भवमुख(खाः) ध्यायन्ति जन्मावधि ॥
आस्ते यत् समवेतमेतदखिलं ब्रह्माडं भाण्डं ततं(तः) ।
स्वान्ते तन्ममसन्ततं विजयतां कृष्णाभिधेयं महः ॥
आशी(सी)द् वैद्यविशारदः सुरभणीतीरे सुधीरे परे ।
श्रीमद् दत्तकुलाब्जभास्करवरो गाम्भीर्य्यधैर्य्याकर(रः) ॥
हिण्डीरस्फुटपुण्डरीकपटनीकर्पूर पुरस्फुरत् ।
कीर्त्तिः काव्यविचारचारुचतुरो विद्याविनोदाश्रयः ॥
तत् सूनुः कविकर्णपुर(रः) सुकृती नानागुणालङ्कृती ।
तज्जातकविचन्द्र एष सु(सु)धियो वैद्यनिदं वाचते ॥
नानातन्त्रकवीन्द्रसंग्रहगणं संवीक्ष्य जल्पी(यत्नि)च्यते ।
तत्रास्तां(त्रस्तं) भवतां सतां मतिमतां धीरावधानच्छटा ॥
चिकित्साया(याः) बुभूत्सायामुत्सुकाये(यें) चिकित्सकाः ।
संक्षेपेण कृते तेषां कृतिरेषा ममोद्यता ॥

संगृह्य ग्रन्थसिन्दोर्गुरूकुलकृपया साररत्नानि यत्ने ।
रस्या(एषा) रत्नावली या विमलगुणवती गुफ्यतेऽस्माभिरेका ॥
सा सद्वर्णावकीर्णा रूचितरपदा सम्यर्गथै(गर्थै)रुपेता ।
राज्ञामाज्ञारतानां सदसि निवसतां राकु(ज)तां चारुकण्ठे ॥
ग्रन्थस्य ग्रथनश्रमेन(ण) गुरुणा यद्द्रव्यमुद्भाव्यते ।
तेन व्याधिमतां सतां शतशतं नश्यन्तु तास्ता(स्ताः) रुज(जः) ॥
किन्तु प्रार्थनमस्मदीयमधिका(कां) तेषां प्रसादोदयात् ।
मत्पुत्राः कविवल्लभप्रभृतयः कुर्व्वन्तु वंशोन्नर्तिं(तम्) ॥
ग्रन्थने यदिह दूषणं भवेत्
संविभाव्य निपुनै(णैर्त)न्निरस्यतां(ताम्) ।
क्रूरतां यदि करोति पामरस्(:)
तस्य वंशविभवैव्वि(र्वि)नश्यतां(ताम्) ॥
गङ्गातरङ्गलसदङ्गविहङ्गभृङ्गरङ्गस्फुरतसततगुञ्जिमञ्जुकुञ्जे ।
दीर्धाङ्गनामनगरे कृतगुम्फनोऽयं ग्रन्थः कृशानु(णु)वसुवाणशशाङ्कशाके ॥
धर्मार्थकाममोक्षाणामारोग्यं मूलमुत्तमं(मम्) ।
रोगास्तस्यापहन्तारः श्रेयसो जीवितस्य च ॥
अथायु(यु)र्वेदोत्पत्तिः ॥

End :

तन्त्रादिग्रहणवीक्षणसालसानां सप्रीतिसन्ततिकृते लिखितं यदेतत् ।
धीराध्वक्षमध्वमतिरुद्धमतेर्म्म(र्म)मेदं वा पन्यमु(मू)ल्यसदनल्पधिकल्पजलम्॥

Colophon :

इति वैद्यश्रीकविचन्द्रकृतायां चिकित्सारत्नावल्याम्
आसवाधिकारगुम्फनम् ॥ समाप्तश्चायं ग्रन्थः ॥

98

G-8480

चिकित्सारहस्यम्

Cikitsārahasyam (by Hārita)

Substance : Country-made paper. *Size* : 27 X 11.5 cms, *Folios*: 1-33, 44-45 = 35. *Lines* : 9-10. *Letters* : 44. *Script*: Nāgarī. *Condition*: Old. *Extent* : Incomplete.

The MS. contains two types of handwriting. The text contains some medicinal recipes along with their concerning diseases. Post-Colophon mentions the date of the scribe as Saṃvat 1673 = A.D. 1616 and the name of the scribe as Nityānanda.

New Catalogus Catalogorum and Atrideva Vidyālaṃkāra in his book suggest the name of the author as Hārita. Hence the name of the author has been pointed out within bracket.

Beginning :

श्री गणेशाय नमः ।

मृतमल्पं पंचपलं तदर्धौ गंधपारदौ ।

तदर्धं चंद्रसंज्ञं च जातीकेशाफले तथा ॥

वृद्धदानुकबीजं च बीजं धत्तूरकस्य च ।

त्रैलोक्यविजयावी(बी)जं विदारीकंद एव च ॥

नारायणी तथा नागवला चातिवु(ब)ला तथा ।

वी(बी)जं गोक्षुरकस्यापिनै चुलं वी(बी)जमेव च ॥

एतेषां कार्षिकं चूर्णं नागवल्ली रसेन तु ।

निष्पिष्य वटिकाः कार्यास्त्रिगुंजा(जाः) परिमाणतः ॥

End :

ज्वरमुरारि रसः ॥

सिंधूत्थपथ्यमगधोद्भव वह्निचूर्ण-

मुष्णं(ष्णा)बुना पिबति यः खलु नष्टवह्निः ।

तस्यामिषेण सघृतेन वरान्नपानं

भस्मीभवत्यशितमात्(त्रा)मपि क्षणेन ॥

सैंधवाद्यं चूर्ण(म्) ॥

Colophon :

इति श्री चिकित्सारहस्यं समाप्तं शुभमस्तु ॥

Post-Colophon :

संवत् १६७३ समये नित्यानंदेन लिखितं (तम्) ।

Reference

Referred to in the hand list of manuscripts deposited in the Provincial Museum of Cuttack, belonging to the State of Orissa.

99

G-10666

(चिकित्साविषयकग्रन्थः)

(Cikitsāviṣayakagranthaḥ)

Substance : Country-made paper. *Size* : 33.5 X 9 cms, *Folios*: 5-50, 52-82, 82, 83-104 = 100. *Lines* : 8. *Letters* : 42. *Script*: Bengali. *Condition* : Discoloured. *Extent* : Incomplete.

A Vaidyaka collection work on preparations of medicines. First four pages of the MS. are missing. The manuscript starts from page 5. The name Cikitsāsaṃgrahaḥ occurs in the margin of the last page in different handwriting and in different ink, which is questionable.

Beginning :

.... ।

सितया च समं पि(पी)ता पित्तज्वर विनासिनि(शिनी) ॥

मरिचेन प्रयुक्ता सा स्वर्ह्रि(सन्नि)पातज्वरापहा ।

पिप्पली जि(जी)रकाद्यान्तु(स्तु) दाहज्वरविनासिनि(शिनी) ॥

गजकेसरिणामा(म)यं रसज्वरनिवारणं(णम्) ।

End :

विनापाकेन सर्वांगसुन्दरो(ऽ)यं प्रकीर्त्तितः ।

सर्वांगसुन्दरमहागन्धकः अति(ती)सारे ॥

रसस्य द्विगुणौ(णो)गन्धं गन्धतुल्यश्चटङ्ग(ङ्क)नं(णम्) ।

रसतुल्यं विशं(षं) देयं लौह(हं) देयश्च तत् समं(मम्) ॥

प्रमाणं श(स)र्षपाकारं वटिकां कारयेद्भिषक् ।

तत् सप्तवटिं खादेत् कर्जन्या(ञ्ल्या)कणया सह ॥

स्थातव्यं उभयो नित्यं वयसासे(शी)ति पूर्व्वकं(कम्) ।

वटि(टिं) मर्दयेत् वापि शृंगरेव(वेर)रसस्य(सेन) च ॥

Colophon :

समाप्तश्चेदं (श्चायं) ग्रन्थं(न्थः) ॥

100
G-7949
(चिकित्साविषयकग्रन्थः)
(Cikitsāviṣayakagranthaḥ) by Lokanātha

Substance : Country-made paper. *Size* : 41 X 8.8 cms, *Folios*: 9-25-17. *Lines* : 5. *Letters* : 48. *Script*: Bengali. *Condition*: Old. *Extent* : Incomplete.

This manuscript contains some remedies for curing the sannipāta diseases. The manuscript begins with नाडीपरीक्षा, (Examination of pulse) and thereafter deals with जिह्वापरीक्षा (F. 12a), मूत्रपरीक्षा (F. 12b), पित्तोपशमः (F. 13b) कफप्रकोपः (F. 13b), परिभाषा (F. 19a), सन्निपातनिवृत्ति (F. 25b). This MS. is full of spelling mistakes.

Beginning :

नमो गणेशायुः(य) ॥

नाडि(डी)व त्रिविधा लोके ब्रह्माविष्णुमहेश्वरा(राः) ।

आद्वो(दौ) च वहेत वात(तः) मध्ये पित्य(त्त)स्तथैव चुः(च) ॥

अन्ते च वहेतश्चाग्रा नाडिनाभयलक्षणं(णम्) ।

पित(त्त)स्य मध्ये मेध सर्व्वत लिखीत(निखिल) स्यात् ॥

सम्वुध्व तथान भवाट्ट ॥ प्रात(तः)कृत(त्यं) समचरे(त्) कृताचारपरिग्रिह (ग्रहः) ॥

End :

काकमाचि तथेन्नित्तोऽरुवुकश्च तथा पर(रम्) ।
एतासामो(मौ)षधानाञ्च रसत्तन्ये(न्यै) रसैः क्रमात् ॥
ततस्तु सुतराजस्य कुष्ठघ्नरि च मान्त्रिका ।
वटिका सन्निपातस्य निवृत्तर्थ(र्थं) भिषग्वरैः ॥
इति श्री लोकनाथेन सन्निपातनिवृत्तये ।
कीर्त्तिता वटिका पूण्या दि(दृ)ष्टि प्रत्ययकारिणी ॥
इमं पाप्यवटिं ...... ।

101

G-4582

चिकित्सासंग्रहः

Cikitsāsaṃgrahaḥ by Cakradatta

Substance : Country-made paper. *Size* : 35 X 13.5 cms. *Folios*: 180+9 (index). *Lines* : 11. *Letters* : 56. *Script*: Nāgarī. *Condition* : Fresh. *Extent* : Complete.

This MS. contains the entire text of Cikitsāsaṃgrahaḥ of Cakrapāṇidatta upto the concluding verse no. 1. ending in "श्री चक्रपाणिरिह कत्तु(र्त्तृ)पदाधिकारी" in the "स्वस्थाधिकारः". It also contains index of the whole text.

Beginning :

ओं नमो लोकनाथाय ।[1]
गुणत्रयविभेदेन मूर्त्तित्रयनु(मु)पेयुषे ।
त्रयीभुवे त्रिनेत्राय त्रिलोकीपतये नमः ॥
बालायुवे(र्वे)दश्वविख्यातसद्योगैश्चक्रपाणिना ।
क्रियते संग्रहो गूढवाक्यबोधकवाक्यवान् ॥

End :

तच्च नित्यं प्रयुञ्जीत स्वास्थ्यं येनानुवर्त्तते ।

अजातानां विकाराणामनुत्पपु(क)रश्च यत् ॥
नगरी नगरस्येव रथस्येव रथी यथा ।
स्वशरीरस्य मेधावी कृत्येश(ष्व)वहित(तो) भवेत् ।
इति स्वस्थाधिकारः ।
गौडाधिनाथरसवत्यधिकारी(रि)पात्रनारायणस्य तनयः सुनयोऽन्तरंगात् ।
भानोरनु प्रथितलोध्रवलीकुलीन(नः) श्रीचक्रदत्त इह[3] कत्तृपदाधिकारी ॥

Colophon :

इति श्री चक्रदत्तकृतौ चिकित्सासंग्रहोऽयं संपूर्णम् ॥

Post-Colophon :

शुभमस्तु । नाके च वह्निस्तु

1) Printed book omits ओंनमो लोकनाथाय ।
2) Printed book reads नानाऽऽयुर्वेद ।
3) Printed book reads श्रीचक्रपाणिरिह ।

Printed Book : Edited and Translated by Priyavrat Sharma, Varanasi, Chaukhambha Orientalia, 1994.

102

G-4485

चिकित्सासंग्रहः

Cikitsāsaṃgrahaḥ by Cakrapāṇi

Substance : Country-made paper. *Size* : 54 X 9.8 cms, *Folios*: 1-161. *Lines* : 4-6. *Letters* : 64. *Script*: Bengali. *Condition* : Old, fresh handwriting. *Extent* : Incomplete.

The MS. is incomplete at the end. Hence we do not get the Colophon; even the title is not categorically mentioned in the beginning. After comparing with the printed text of Cikitsāsaṃgrahaḥ, the title has been confirmed. The MS. contains the text up to the end of Asṛgdarādhikāraḥ and beginning two verses on Yonivyāpatcikitsā.

Beginning :

नमो गणेशाय ॥

गुणत्रयविभेदेन मु(मू)र्त्तित्रयमु(मु)पेयुषे ।
त्रयी(भुवे)*त्रिनेत्राय त्रिलोकीपतये नमः ॥
नाना(ऽऽ)युर्वेदविख्यातसद्या(द्यो)गैश्चक्रपाणिना ।
क्रियते संग्रहो गूढवाक्यबोधकवाक्यवान् ॥
रोगमादौ परीक्षेत ततो(ऽ)नन्तरमौषधः(धम्) ।
ततो कर्म भिषक् पश्चाड(ज्)ज्ञानपूर्व्व(र्वं) समाचरेत् ॥
नवज्वरे दिवास्वप्नस्नानान्य(भ्य)ङ्गान्न मैथुनं(नम्) ।
क्रोधप्रवातव्यायामकषायांश्च विवर्ज्जयेत् ॥

End :

रक्तापित्तविकारेषु वातपित्तकृतेषु च ।
वातरक्तं क्षयं श्वासं हिक्कां कासञ्च दुस्तरं(रम्) ॥
अङ्गदाहं शिरोदाहं रक्तपित्तसमुद्भवं(म्) ।
असृग्दरं सर्व्वभवं मूत्रकृच्छ्रञ्च (च्छ्रं सु) दारुणं(णम्) ॥
एतान् रोगान् स(श)मयति भास्करस्तिमिरं यथा ॥
असृग्दराधिकारः ।
योनिव्यापत्सु भूयिष्ठं शस्यते वातकर्म्म(कर्म वात)जित् ।
वस्त्यभ्यङ्गपुरीषे च (परिषेक) प्रलेपाः पिचुसाध्यवलं(धारणम्) ॥
वचोपका(कु)ञ्चिका(ऽ)जाजीकृष्णावृषकसैन्धवं(वम्) ।
अजोमदा(दां) यवक्षार(रं) श्चि(चि)त्रकं शर्करा(न्वितम्)** ॥

* Printed book reads.
** Printed book reads.

103

I.M. 9291

चिकित्सासंग्रहः

Cikitsāsaṃgrahaḥ by Cakrapāṇi

Substance : Country-made paper. *Size* : 26.5 X 11 cms, *Folios*: 1-41, 44-52+27 = total 70 (by counting). *Lines* : 8. *Letters* :

42. *Script*: Nāgarī. *Condition* : Old, damaged, worm eaten. *Extent* : Incomplete.

The work is a treatise on collection of Ayurvedic medicines for treatment of various ailments. The MS. contains only texts upto the section on Jvarādhikāraḥ including Kaṇṭakāryādiḥ and four lines of Amṛtāṣṭakaḥ. Last few pages do not contain any serial number.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥
गुणत्रयविभेदेन मूर्त्तित्रयमुपेयुषे ।
त्रयीभुवे त्रिनेत्राय त्रिलोकीपतये नमः ॥१॥
नाना(ऽऽ)युर्वेदविख्यातसख्यो(द्यो)गैः(गै)श्चक्रपाणिना ।
क्रियते संग्रहो गुढवाक्यबोधकवाक्यवान् ॥२॥
रोगमादौ परि(री)क्षेत स्त(त)तो(ऽ)नंतरमौषधं(धम्) ।
ततः कर्म भिषा(षक्) पश्चात्ज्ञानपूर्व(र्वं) समाचरेत् ॥३॥

End :

काटंकार्य(कण्ठकार्य्य)मृताभार्ङ्गी(र्गी)नागरेंद्र(न्द्र)यवासकं(कम्) ।
भूनिम्बं चंदनं मुस्तं पटोलं कंदुरं(कटुरो)हिनीं(णी) ॥
कषायं पाय(पायये)देत(त्) [इति] पित्त श्लेष्म क्ष(ज्व)रापहं(हम्) ।
दाहतृष्ण(ष्णा)रुचिच्छर्दिकाशहृ(हृ)त्पार्श्वशूलनुशाः (नुत्) ॥
कण्टकार्यादिः ॥
स पुपत्र*(पत्रपुष्प)वासाया(याः) रसः क्षौद्रसितायुताः(तः) ।
कफपित्तक्ष(ज्व)रं हंति सास्रपित्तं सकामलं(लम्) ॥
पटोलं पिचुमर्दश्च त्रिफला सा(मधुकं वला) ।
साधितो(ऽ)यं कषायः स्यात् पित्तश्लेष्मभवेद्वोरे(ष्मोद्भवेद् ज्वरे) ॥

* The proper reading should be स पत्रपुष्प ।

104

G-8128

चिकित्सा-सागरः

Cikitsāsāgaraḥ

Substance : Country-made paper. *Size* : 38.8 X 13.2 cms. *Folios*: 1-24. *Lines* : 11. *Letters* : 50. *Script* : Bengali. *Condition* : Fair. *Extent* : Incomplete.

This manuscript contains primarily the metallic preparations of medicines.

The title Cikitsāsāgaraḥ is mentioned only on F. 14b "इति चिकित्सासागरे वमनादि पञ्चकर्म्मपरिच्छेदः ।" Prof. P.V. Sharma and Gurupada Halder ascribe its authorship to 'Vatseśvara' and Vatseśvara Thakkura respectively.

Beginning :

श्रीश्री हरिर्जयति ॥

कैलासशिखरासीनं देवदेवं जगत्प्रभो(भुम्) ।

स(श)ङ्करं परिपप्रच्छ पार्व्वती परमेश्वरं(रम्) ॥

श्रीपार्व्वत्युवाच ॥

सर्व्वेशः सर्व्वशास्त्रज्ञः सर्व्वतत्ता(त्त्वा)गमादिषु ।

ज्वरादिव्याधिभैषज्यं तद्वदत्रिपुरान्तक ॥

ईश्वर उवाच ॥

शृणु देवि महामन्त्र(न्त्रं) रससंस्कारको(कं) विधिः(धिम्)।

सर्व्वभैषज्यमन्त्राणि प्रत्यक्षं कथयाम्यहुं(हम्) ॥

End :

अन्यच्च

मृत्तिकामातुला(लु)ङ्गाम्लैः सप्तधा रसभावितं(तम्) ।

भृद्भष्म लवना(णा)ग्निर्न सो(शो)धयेत् पुटपाकतः ॥

इति स(स्व)र्णादिशुद्धिः ।

अथ स्वर्णादिनां मारणं(णम्) ।

शिलागन्धार्कदुग्धाक्तास्वर्णाद्याः सप्तधातवः ।

मृयते(म्रियन्ते) नात्र सन्देहो सत्यं गुरुवचो यथा ॥

105
G-485
चिकित्सासार:

Cikitsāsāraḥ by Dhīrājarāma, son of Kṛpārāma Dvija

Substance : Country-made paper. *Size* : 34 X 17 cms. *Folios*: 1-42. *Lines* : 15. *Letters* : 46. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Moth-eaten. *Extent* : Incomplete.

A work on medicine, the language of which is not composed in Sanskrit, but a local dialect.

1st	Chapter	on	Paribhāṣā (F. 2b)
2nd	"	"	Dhātu upadhātu śodhanamāraṇam (F. 5b)
3rd	"	"	Nāḍīparīkṣādi (F. 19b)
4th	"	"	Roṣādipratikāraḥ (F. 30a)
5th	"	"	Recana-virecana, Tridoṣa etc. (F. 34a)
6th	"	"	Pradara-Bālarogaḥ (F. 36b)
7th	"	"	Vājīkaraṇam (F. 41a)
8th	"	"	Pathyāpathyaḥ (F. 42a)

It has no Colophon to show the end of the work and therefore this MS. can be taken as incomplete.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥

अथ चीत्सारलीष्यते (चिकित्सासार: लिख्यते) ।

सोरण कमल...*यन ससिभाल नागवदन ऐकर दनजुत् ॥

वर्द विरद प्रतिपाल हरे विघन अमरांधी पत ॥ १ ॥

करमुरली उरमाल सुभटनु......*रभ कुटधन ॥

सष्यासंगलीयम्योलरुरेवीघनस्यामजु ॥ २ ॥ छपा ॥

सूनं चंद्र गजचंद्र वर्षवीक्रम सुषदाइक ॥

जेवृसूदिर वीदुज अबरहरिगुरदिननाक ॥

पायगो.......*प्रसादसारग्रंथनीको--नो ॥

नाम चीक(चिकि)त्सासारग्रंथ यह भाषाकी नौ ॥

कृपाराम द्वोजलं(म्) ॥

End :

रसमंजरी अवोर सरतनसमु:श्रपुनरसर वाकरीषै ।
सोदसनीर्कारीकै ॥ तीवजुसवी ॥
अवोकरावादीनके प्रवोगकछु राषे हे वै हैमी आछे आछेनी काशीकै ॥
मत अनुसारएते ग्रंथनीको काडी सार ॥
नामजह चिकित्सासार ॥ कहो है सुधारीकै ॥
दुषचुंचे पंषेमरन ॥ कंठे होयमीलाप ॥
उदरे भोजन पृष्टीधन ॥ मस्तकपावैराज ॥
जोस गनोती पगपरै नीश्चै होवैकाज ॥
*.......................... moth cotten.

106
G-1089
चिकित्सासार: / हिक्मत् प्रकाश:
Cikitsāsāraḥ or Hikmat Prakāśaḥ by Mahādeva

Substance : Country-made paper. *Size* : 28.4 X 10.8 cms. *Folios*: 1-118. *Lines* : 11. *Letters* : 36. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fresh. *Extent* : Complete.

A valuable digest on medicine by Mahādeva, son of Bālakṛṣṇa and grand son of Nṛsiṃhadeva. The term 'Hikmat' is a Persian word for medicine. Many Persian technicalities and names of plants and drugs have been mentioned here. This is based on Unāni system of medicine. Date of composition is mentioned in the text as 1865* - A.D. 1808. Mode of examination of diseases, materiamedica and names of medicines for treatment have been dealt with here. It has three parts (kāṇḍas); Ist part contains Doṣadhātuvirecanam, Mūtraparīkṣā, Nāḍīparīkṣā, 2nd part contains Dravyaguṇaḥ and 3rd part contains Auṣadhayogaḥ.

---

* Prof. P.V. Sharma in his book "Āyurveda kā Vaijñānik Itihāsa" p. 345 & 422 mentions the date of its composition as Samvat 1830.

Beginning :

श्री गणेशाय नमः ।

श्रीभवानीशंकराभ्यां नमः ॥

श्रीलक्ष्मीनृसिंहः प्रभुः समर्थः ।

प्रणम्य परमात्मानं सर्वात्मानं जगद्गुरुं(रुम्) ।

यस्य मायाविलासेन भाति नानाविधं जगत् ॥ १ ॥

नृसिंहदेवात्मजवा(बा)लकृष्म(ष्ण)देवात्मभूर्भेषजकर्म्मदक्षः ।

देवो महादेवनु(उ)दार कीर्त्यै(त्यैः) हिक्मतप्रकाशं तनुते विचित्रं(त्रम्) ॥२॥

युग्मं(ग्मम्) ॥

End :

श्री अविं(अंवि)कायाः कृपया गुरूणां हिक्मतप्रकाशः सुयशः सुरद्रुः ।

समर्थनीयो भिषगाचार्य्यवर्णै(र्गैः)र्दीपात्प्रदीपः सुधिया प्रवृत्तः ॥६५६॥

विषबृहद्धाब्धुकरींदुसंख्ये श्रीविक्रमाऽऽदित्य नृपेंद्रवर्षे ।

पूर्त्तिं तपः कृष्म(ष्ण)शिवे हरौ च या(जा)तौ वैद्यकसारबंधः ॥ ६५७ ॥ श्रीः।

Colophon :

इति चिकित्सासारनिबंधे पारसीप्रतिबिंबो हिक्मतप्रकाशा[र]भिधानोग्रंथः संपूर्णः।

Post-Colophon :

श्री संवत् १८६५ ॥ श्री

Printed Book : Kṣemarāja Śrīkṛṣṇadāsa, Bombay, Samvat. 1970 =1913 A.D.

107

III. A. 103

चिकित्सासारसंग्रहः

Cikitsāsārasamgrahaḥ by Vam(ṅ)gasena

Substance : Country-made paper. *Size* : 33 X 12.3 cms. *Folios*: 1-668. *Lines* : 9. *Letters* : 40. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fresh. *Extent* : Complete.

It is a book on treatment, some of the topics dealt here in are as follows :

ज्वरपूर्वरूपोपक्रमः F. 7b.

औषधाभिमंत्रणम् - F. 12a.

त्रयोदशविधसन्निपातलक्षणम् - F. 21b.

धनिष्टादिस्वस्त्ययनम् - F. 115a.

भग्ननिदानचिकित्साधिकारः - F. 363b.

अरिष्टाध्यायः - F. 668b.

Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Samvat 1850 = A.D. 1793.

Beginning :

श्री गणेशाय नमः । श्री धन्वंतरये (नमः) ॥ ॐ नमो वैद्यनाथाय ॥

नत्वा शिवं प्रथमतः प्रणिपत्य चंडीं वाग्देवतां तदनु तातपु(पा)दं गुरुंश्च(च)।

संगृह्यते किमपि यत्सुजनास्तदत्र चेतो विधातुमुचितं मदनुग्रहेण ॥

हे दुर्जनाः परगुणेषु भवादृशानां द्वेषः किमेष सहजो गुणि(ण)तापहारी ।

याच्आ(च्ञा)पि दैन्यफलभूरिफलात्त्वदानीं तादृग्विधस्य मिथुनस्य विमोचनाय॥

कांजिकावासनिर्यातु(तः) श्रीगदाधरसूनुना क्रियते वंगसेनेन चिकित्सासारसंग्रहः।

हृदि तिष्ठति यस्यैष चिकित्सातत्वसंग्रहः स निदानचिकित्सायां न दरिद्रान्य (द्रत्य)सौभिषक् ॥

End :

यो(ऽ)यं मया चिरपरिश्रगु(म)तः कथंचित् ।

संवर्द्धितो जगति कांत(कीर्त्ति)लताप्ररोहः ॥

सो(ऽ)यं भवेन्न(न्न)यदि गोभिरलं खलानां ।

छिन्नो युतेन न स कौतुकमा(मी)क्षितस्तां(स्ताम्) ॥

श्रीरस्तु ॥

Colophon :

इति श्रीवैद्यगदाधरसूतवैद्यविद्याचार्यविरोचितो(ऽ)यं वंगसेनग्रंथः समाप्तः ।

Post-Colophon :

श्री रक्ताक्षिनाम्नी संवत्सरे १८५० [।]मिति आश्विनशुद्धचतुर्दश्यां ग्रंथसंख्या १५००० ॥

Printed Book : Calcutta. 1884 A.D.

108
G-10413
ज्ञानज्योतिः
Jñānajyotiḥ by Śrī Jñānajyoti

Substance : Country-made paper. *Size* : 27.5 X 11 cms, *Folios*: 9-17, 19-35=26. *Lines* : 5-9. *Letters* : 33. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Fresh, partly torn. *Extent* : Incomplete.

The work deals with the diseases—प्रमेहः, ग्रहणी, कुष्ठः, पित्तम्, अग्निदाहः, दन्तरोगः, गुल्मः, नेत्रस्रावः and their corresponding medicines. Scribe's name is Narottama, the date is Saṃvat 1722 = A.D. 1665 as mentioned in the Post-Colophon.

Beginning :

...... मर्दयित्वाथलिंग लेप उदाहृतः ।
प्रक्षालनेन लिंगस्य सजो(ज्ञो)भावो भविष्यति ॥
व्योषं हरीतकीचूर्णगुडपाकेन बंधयेत् ।
ऊर्द्धपित्तं तथा छर्दिहरेद्दोषां(षा)न्न(न)नेकधा ॥
निंवत्वक्ष(क्का)कजंघास्यान्मछाक्षी गोरंटिका तथा ।
युक्ता तद्रसमुत्पाद्य निक्षिपेतु(त्त)त्र शंर्करां(राम्) ॥

End :

पश्चात्सै(त् शै)त्यप्रदा ज्ञेया चादौ तापप्रदा मता ।
आज्ञामादौ मृगस्यांते मध्ये शूलं प्रतिष्ट(ष्ठ)ति ॥
रविं(वीं)दुनाम नक्षत्रमेकनाड्यं यदा भवेत् ।
तदा च रोगिणो मृत्युः कालज्ञानेन भाषितं(तम्) ॥

Colophon :

इति श्रीज्ञानज्यो(ति)कृतगुरुशिष्यसंवादे ज्ञानज्योतिः संपूर्ण(र्णा) ।

Post-Colophon :

॥ शुभमस्तु ॥ संवत् १७२२ वर्षे वैशाष(ख)मासे कृष्णपे(पक्षे) अमावस्या(स्यां) बुधवासरे लिखितं प्रयागतः नरोत्तम कायस्थेन लेखकपाठ(क)योः शुभमस्तु॥ संवत् १७८५ आश्वि. व. १० र(इ)दं पुस्तकं जा(या)ग्विक् वेणीदत्तभिषगात्मजजगन्नाथाय दत्तं(त्तम्) ॥

109
G-4606
(ज्वरचिकित्सा)
(Jvaracikitsā)

Substance : Country-made paper. *Size* : 39 X 12.8 cms, *Folios*: 1-16+1 (index) = 17. *Lines* : 14. *Letters* : 47. *Script* : Bengali. *Condition* : Old, discoloured, partly damaged. *Extent* : Incomplete.

The MS. deals with medicines used in different types of fevers. There are however some marginal notes along with the original text. One folio however gives an index of the suggested medicines.

There is no benedictory verse in the beginning. The title Jvaracikitsā is mentioned only in the upper margin of the first folio. The language is a strange mixture of Sanskrit and Bengali.

Beginning :

..... दरदं पारदंश्चै(चै)व पार्व्वतीनटभूषणं(णम्) ।
मृतं ताम्रं विषं क्षारं समभागमिव कारयेत् ॥
राजकं (तु) रसेनैव मर्दये(त्) च भिषग्वरः ।
वटिका कारयेत् रसे सर्षपप्रमाणः ॥
दातब्यु(व्यं) ज्वरान् सर्व्वान् विनासु(श)येत् ।
यदा यदा [२] भवेत् ब्याधिमनुपानं तदा तदा [२] ।
उनम(न्म)र्ता(त्ता)ख्यनामायं महादेवेन निर्मितं(तः) ॥

उ[न]न्मर्त्ता(त्ता)ख्यरसः ॥
पारदामृतगन्धकंतुथ्यं ताम्रं मनःसि(शि)ला ।
एतानि समभागानि शु(सु)क्ष्मचूर्ण्णानि कारयेत् ॥
उनर्म्म(न्म)त्ताख्यरसेनैव भावयेत् चैकविंशतिः ।
वातिकं पैत्तिकं श्चै(चै)व श्लेष्मी(श्लैष्मि)कं सान्निपातिकम् ॥
एतान् सर्वान् ज्वरान् हन्ति सत्यं सत्यं सुरेश्वरी ।

End :

कदलीना(नां) फलं पक्कं(क्कं) धात्रीफलसमं मधु ।
शर्करा पनसौ(सा) पि(पी)तं सोमरोग(गं) विनास(श)येत् ॥
तालकन्दश्च खर्जुरं मधुकश्च विदारिकां(काम्) ।
स(श)र्कराया मधुयुक्तं मु(मू)त्राति(ती)सारनास(श)नम् ॥
यष्ठीमधु श्वेतचन्दन(नं) दुग्धेन पिष्ट्वा ।
दुग्धेन पेयं प्रवलछर्द्दिरोगनास(श)नं(नम्) ॥ वृद्धि ॥

Beginning of index :

निघण्टं (र्घण्टुं)-
ज्वरः(र)चिकित्सा-
उनन्म(न्म)र्त्ता (त्ता)ख्यरसः -१

End of index :

तकमण्डक - १६
आमास(श)ये - १६

110

G-4574

ज्वरचिकित्सा (सटीका)

Jvaracikitsā (with comm.)

Substance : Country-made paper. *Size* : 36.7 X 11.8 cms. *Folios*: 1-9. *Lines* : 17. *Letters* : 56. *Script* : Bengali. *Condition*: Fair. *Extent* : Incomplete.

This MS. contains an anonymous treatise, on the treatment of various types of fever with an anonymous commentary. The text occurs in the middle of the folio, below and above the text there runs the commentary.

Beginning : (Text)

श्री श्री दुर्गाः (र्गा) ॥
रोगाराट् सर्व्वभूतानामन्तकृद्दारूणो ज्वरः ।
अग्रे हतो(हेतोः) प्रश(शा)म्यर्थं तस्य यत्नं प्रचक्षते ॥
दु(दृ)ष्टकर्म्माथ शास्त्रज्ञ(ज्ञः) सवैद्यः सिद्धिभाजनः ।
एकाङ्गहीनो नश्लाध्य एक य(प)क्ष इव द्विजः ॥
हेतौ लिङ्गे प्रशमने रोगानाश्च(श्चा)पुनर्भवे ।
ज्ञानं चतुर्व्विधं यस्य(स) राजार्हो भिषङ्मतः ॥
यः कर्म्म कुरुते वैद्यो बहुशास्त्रविवर्जितः ।
सर्व्वत्र गदमाप्नोति बधमर्हति यत्नतः ॥

Beginning : (Comm.)

श्रीश्रीदुर्गाशरणम् । ज्वरचिकित्सामारभमानो ज्वरस्य
सर्वप्राधान्यमाह रोगवा(रा)डिति रोगाणां श्रेष्ठ इत्यर्थ एतेन
सर्व्वरोगप्राधान्यमुक्तम् । अतएवोक्तं "ज्वरः प्रधानं सर्व्वेषामुक्तो
भगवता पुरे"ति । सर्व्वभूतानामिति सर्व्वजीविनां अन्तकृत्
विनाशकः दुशा (दुःसा)ध्यत्वादाशुमरकत्वाच्च दारुण इति ।

End : (Text) (F 9a)

शुष्कीकृत्यार्दकस्याथ स्वरसैगो(र्गो)लकीकृत्तम् ।
गुञ्जाद्वयप्रमाणेन भक्ष(क्ष्य)मानं(णं) रुजाकुली ॥
नानाजीर्णप्रस(श)मणं(न) गुल्मे प्लीहोदरं जयेत् ।
जयेदर्शांषि(सि) पाण्डुत्वं शौ(शो)थजीर्णज्वरं जयेत(त्) ॥

End : (Comm)

चारि पिष्ट्वा भावना प्रत्येक्वार ७ सात तथां तिन भावनाद्रव्य कष्टकारिरस
चाउल्या नट्यारस निसिन्दापत्ररस भृङ्गराजरस केशुकेरस थृलकुडिरस चितारस

आपाङ्गरस वटि सार्द्ध प्रमाण(णं) ७१४२१ कर्झली रति ५ पिपुलचूर्ण्ण रति ५ उष्णजले गोलिया भक्षण ।

References

1) Sarasvatī Mahal Library, Tanjore (TD)
2) Sarasvatī Bhavan, Vārāṇasī.

111

G-10534

ज्वर-तिमिर-भास्करः

Jvara-Timira-Bhāskaraḥ by Kāyastha Cāmuṇḍa

Substance : Country-made paper. *Size* : 25.0 X 11 cms. *Folios*: 4-30 (6th, 9th, 10th, 12th and 23rd are missing). *Lines* : 8. *Letters* : 29. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Old, damaged, discoloured. *Extent* : Incomplete.

The title and author's name of this MS. are mentioned in the F. 27a as : "इति कायस्थ चामुंडकृते ज्वरतिम(मि)र भास्करे द्वंद्वजज्वरचिकित्सा नाम(म) षष्टो(ष्ठो)ध्याय:।" From the expressed views of scholars it may appear that the author was a native of Rajasthan, probably Mewar, worked under the patronage of king Rajamalla and composed this MS. in around 1546 Saṃvat = 1489 A.D. The entire text consists of sixteen chapters and 137 verses. But this MS. is incomplete both in the beginning and at the end. (beginning from 1st chapter, verse no. 35 end portion upto the 7th chapter "सन्निपातज्वर: प्रभेद:" verse no. 60). This MS. contains etiology of various types of fevers and their remedies, diets etc. Apart from the fevers of human beings, fevers of animals, trees, plants and leaves also have been narrated in this text. In this context the author deals with pulse reading, urine examination etc.

Names of earlier authors like Suśruta, Vṛddhāsuśruta and Vāgbhaṭa can be traced in this MS. and some names of the earlier texts such as Dravyādilakṣaṇotsava, Vainateyasaṃhitā etc. also have been mentioned.

Beginning :

.... धत्वमस्य च ॥
अंतर्वेगातिदाहौतः। प्रलापश्वासन्टट्(तृड्) भ्रमाः ।
संध्यास्थि सु(शू)लमश्वो(स्वे)दो । दोषबर्चो विनिग्रहः ॥
हृदि नाभौ च गात्रेषु । व्यथयेद्वस्तिपि(पी)डनात् ॥ ३७ ॥
पक्वेष्ठि(ष्वि)व बिजानाति, धातुपाकी स कथ्यते ।
हृल्लासोष्मव्यथा वत्यं(त्वश्चतथा स्वेदो) धु(वि)निर्गमः ।
दोषपाके तु तृक्षा(ष्णा)दि प्रशमो मृदुता ज्वरे ॥

End :

इति सामान्य सनि(न्नि)पातः ॥
एकोल्वणै द्यु(र्द्यु)ल्वणैः षट्हीनमध्याधि(दि)कैश्च षट् ।
समे(मै)रेको विकारश्च सन्निपाता नवाम्नयः ॥
[नामानि] विस्फारकः शीघ्रकारी पुष्कला(लो)बिधुसंज्ञकः ।
मकरी फल्गु वैदारि कर्णकर्कोटिकाह्वयाः ॥
समो(न्मो)हो याम्य(:)क्रकच पाकला(लको) कुटपाकलः ।
संधिगांतकरुग्दाहचित्तविभ्रमकर्णिका ॥
कंठकुब्जकशीतांगतंद्रिका सप्रलाप[ल]का ।
रक्तष्टीवीभ(भु)ग्ननेत्री(त्रो)भिन्यासोधिक(जिह्व)काभिधः ॥
केचिदिह सन्निपा........... ।

References

i) B.O.R.I.
ii) Sarasvati Bhavan, Vārāṇasī.

Printed Book—
1) With Hindi commentary of Nanak Chandra Sastri, Motilal Banarasidas, 1936.

112

I.M. 6310

ज्वरनाशनमन्त्रः

Jvaranāśanamantraḥ

Substance : Country-made paper. *Size* : 31 X 11.5 cms, *Folios*: 1. *Lines* : 18. *Letters*: 12. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Fresh *Extent*: Incomplete.

The folio has no pagination mark. After the 'mantra' follows some vidhiḥ (i.e. regulation) written in Hindi language.

Beginning :

अथ ज्वरनाशनमंत्र(त्रः) ॥ श्री ग

ॐ नमो भगवते अमृतरुद्राय मम हृदये अमृताभिवर्षाय

मम ज्वरशांति(तिं) कुरू कुरू स्वाहा इति सिद्धिमंत्रं

सर्वज्वरनाशार्थं १०८ अष्टोत्तर(शत)वारं जपेत् समुद्रस्योत्तरे

तीरे हि विदोनात्मवानरः चातुर्थिकज्वरं हंति

लिखित्वा यस्तु पश्यति इति मंत्र १०८ जपेत् ।

End :

विधि

जलसे भूमि पवित्र करके वालिपवाके एक कलसे मे

जलभरके उस पर घृतका दीपकनारके ध्यान करके

गन्धाक्षतसे फुलसहित पूजनकरके नैवेद्य लगा

आचमन करा करके ध्यान कर पाठ करै(रे)

समाप्तिपर ३।५। वा ७ पाठसे कुशालेकर झाड देना

श(असा)ध(ध्य) ज्वरो नाशयति १

113

G-10533

ज्वरनिर्णयः

Jvaranirṇayaḥ

by Nārāyaṇabhaṭṭa, son of Kṛṣṇabhaṭṭa

Substance : Country-made paper. *Size* : 27.9 X 12 cms, *Folios*: 1, 3-13 = 12. *Lines* : 13. *Letters*: 42. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Old, discoloured, partly moth-eaten. *Extent*: Incomplete.

Right side of the first folio is broken. The MS. deals with the etiology of fever. The work contains 389 verses. Only the second folio is missing.

Beginning :

श्रीगणाधिपतये नमः ॥

ज्वरभेषजानुयोगछलेन(बले) निःशंकमायांतम् ।

गोपीजनं स्पृशतं(न्तं) मिष(महा)भिषजं तं नमामि ॥

(वि)नायकं नमस्कृत्य चरकादीन्मुनीनपि ।

संदिहान भिषक् प्राप्तै(प्तै) तनोमि ज्वरनिर्णयम् ॥

निदानं पूर्वरूपाणि (रूपाण्यतिशयस्त)था ।

संप्राप्तिश्चेति विज्ञानं रोगाणां पंच्च(च)धा मतम् ॥

End :

तातादधीत सच्छास्त्रो भ्रातुः पठितवैद्यकः ।

श्रीमा(म)न्नारायणोऽकार्षीद्विचित्रं ज्वरनिर्णयम् ॥

मया चरकसुश्रुतादि[म] वचा(चना)नुसारादिति ।

प्रपश्चि(श्चि)तमिदन्धिया किमपि संशयच्छेदनम् ॥

असङ्गतमिह क्वचिद्यदि भवेदुः(त्सु)सङ्गतं (तम्) ।

विधाय गुणगृह्यताम्भजतमापुरोभागिताम् ॥

Colophon :

इति श्रीकृष्णभट्टात्मजभिषङ्नारायणनिर्मितो ज्वरनिर्णयः ।

Post-Colophon :

श्री शुमस्त (शुभमस्तु) ॥

Reference

Mentioned in the Index of the Sanskrit Manuscripts in the University Manuscripts Library of Trivandrum, Vol. I (A to NA), 1957.

Printed Book—
Journal of Kerala University Manuscripts Library, x. i.

114

I.M. 3089

ज्वरशान्तिः

Jvaraśāntiḥ

Substance : Country-made paper. *Size* : 21.5 X 8 cms. *Folios*: 2. *Lines* : 9. *Letters*: 32-34. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Old. *Extent*: Complete.

All the four MSS. (I.M. 3089; I.M. 6511; I.M. 6567 & I.M. 6568), bearing the title Jvaraśāntiḥ, depict some rituals for curing the fever. Sometimes the texts of these MSS. appear to be similar to a certain extent.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः । अथ ज्वरशांतिः ।
पर्णैरामस्य निर्दोषैरुत्तमैः पयसायुतैः ।
सहस्रेनु(ण) कुवेरादिमंत्रेण ज्वरशांतये ॥
जु(ज्व)रस्वरूपिणं रुद्रं सुवर्णेन विनिर्मितुं(तम्) ।
यथा शक्त्या प्रकुर्वीत वित्तशाठ्य विवर्जितः ॥
शुक्लवस्रो परिलिखेन्मंडलं चाष्टपत्रकं(कम्) ।
अक्षतैः कल्पितं भक्त्या रुद्रं तत्र प्रपूजयेत् ॥

End :

इति प्रर्घ्यविसर्जनं कुर्यात् ।
यजमानेन ज्वररुद्रपीठं देयं(यम्) ।

तत्र मंत्रः —

ज्वरस्वरूपिणं रुद्र सुवणे(र्णे)न विनिर्मितं(तम्) ।

सोपस्करं ग्र(गृ)हाण त्वं तेन रुद्रः प्रसीदतु ॥

ततो विष्णुस्मरणं भूयस्या(स) दक्षिणाया दानं(नम्) ।

ब्राह्मणभोजनं कुर्यात् ॥

Colophon :

ज्वरशांति(तिः) समाप्तः(प्ता) ॥

Post-Colophon :

इदं हरभट्ट आचवलपुस्त.... ।

115

I.M. 6511

ज्वरशान्तिः

Jvaraśāntiḥ

Substance : Country-made paper. *Size* : 23 X 10.7 cms, *Folios*: 2 (No pagination). *Lines* : 11. *Letters*: 29. *Script* : Nāgari. *Condition*: Old. *Extent*: Complete.

The text deals with some ritualistic activities to satisfy Rudra-kuvera, with the hope of being cured from fever and other diseases. Author's name is not mentioned in the MS. Name of the scribe is Viṣṇugurjara. Date mentioned in the Post-Colophon is Saṃvat 1837- A.D. 1780.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ ज्वरशांतिविधानं(नम्)

अद्येत्यादिदेशकालौ स्मृत्वा मम शरीरस्य ज्वरादि समस्तपीडा-

परिनिराकरणार्थं कुबे(वे)ररुद्रप्रीत्यर्थं ज्वरशांतिं करिष्ये ।

गणेशपूजनं पुण्याहवाचनं(नम्) ।

पर्णो(र्णै)राम्रस्य निर्दोषी(षै)रुत्तमैः पयसाप्लु(प्लु)तैः ।

सहस्ते(स्रे)ण कुबे(वे)रादिमंत्रेण ज्वरशांतये ॥

कलशोपरि कुबे(वे)ररुद्रं आवाह्य ।
कुवेरं ते इति मंत्रेण षोड़शोपचारैः पूजयेत् ॥
ज्वरपतिरुद्रमंत्रस्य कुबेर ऋषिः ।
ज्वरपतिरुद्रो देवता अनुष्टुप् छंदः ॥

End :

रक्तानां तांदु(तण्डु)लानां च होतव्या विष्णुदैवते ।
न्यग्रोधोदुबरो(ऽ)श्वत्थः समिधा(धो) वसुदैवते ॥
वारुणे वारिजातानां पुष्यानां होम इष्यते ।
अजैकपादनक्षत्रे पृषदाज्यं प्रशस्यते ॥ अहिर्बुघ्रे(घ्ने) ।

Colophon :

इति ज्वरशांतिः ॥

Post-Colophon :

संवत् १८३७ विष्णुगुर्जरिणलिखितं(तम्) ।

116

I.M. 6567

ज्वरशान्तिः

Jvaraśāntiḥ

Substance : Country-made paper. *Size* : 23.5 X 11 cms. *Folios*: 1. *Lines* : 10. *Letters*: 35. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Old. *Extent*: Complete.

The MS. deals with some ritualistic activities in order to cure fever.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ ज्वरशांतिप्रयोगः ॥
पुण्यतिथौ अस्य रोगिण(णः) शरीरे उत्पन्न(न्नः) उत्पत्स्यमान(नः)
आमज्वरपित्तज्वरवातज्वरश्लेष्मज्वरादि सकलरोगनिरसन(नाय)
सर्व(म्) आरोग्यावात्यस्य(प्त्या)र्थं ज्वराधिपति-

महारुद्रप्रीत्यर्थं गर्गसंहितोक्तां सनवग्रहम्(मु)खां

ज्वरशांतिं करिष्य(ष्ये) इति संकल्प(ल्पः) ॥

End :

इदं सपीठं रुद्रं सदक्षिणाकं आचार्याय दद्यात् ।

ततः अभिषेकादि(द्) आचार्यादि(य) गां दद्यात् ॥

अग्निं संपूज्य बिभूतिं धृत्वा ॐ च(न)म इत्युपस्थाया(य) ।

कर्मस्तदुण्याय ब्रह्मणं न भोजयेत् यस्य स्मृत्येति ॥

Colophon :

इति ज्वरशांतिः समाप्तः(प्ता) ॥

Post-Colophon :

श्रीमहारुद्रार्पणमस्तु ॥ भु(शु)भर(म)स्तु ॥

117

I.M. 6568

ज्वरशान्तिः

Jvaraśāntiḥ

Substance : Country-made paper. *Size* : 24 X 11 cms. *Folios*: 2 (No pagination). *Lines* : 13. *Letters*: 33. *Script* : Nāgari. *Condition*: Fresh. *Extent*: Complete.

Content is same with that of I.M. 6567. Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Saṃvat 1878 = A.D. 1821.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ ज्वरशांतिप्रयोगः ॥

अद्यपू(प्य)तिथौ शरीरे उत्पन्नोत्पत्स्यमानकफवातपित्तज्वरा-

दिविविधपीड़ानिरासार्थं सद्यः आरोग्यावाप्त्यार्थं ज्वरशांति(तिं)

करिष्ये ॥ तदंगत्वेन निर्विघ्नार्थं गणपतिपूजनं स्वस्तिवाचनं

आचार्यादिवरणं करिष्ये इति संकल्प(ल्पः) ॥

ततो(त) आचार्यः यदत्रेति सर्षपान्विकीर्य ।
ततो भूतशुध्यादिमूलमंत्रेण न्यासं कृत्वा ॥

End :

ज्वरस्वरूपिणं रुद्रं सुवर्णेन विनिर्मितं(तम्) ।
सोपस्करं गृहाण त्वं तेन रुद्र(द्रः)प्रसीदतु ॥
दिवस्यत्वेतिरुद्रं प्रार्थयेत् ।
आज्येन पूरितं कांस्यमवलोक्य प्रदापयेत् ।
द्विगुणं दक्षिणां दत्वा ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ॥
भूयसीं दत्वा ॥

Colophon :

इति ज्वरशांतिः ॥

Post-Colophon :

पर्णैराम्रस्य निर्दोषैरुत्तमैः पयसाप्लु(यु)तैः ॥
सहस्रेण कुबेरेति(रादि) मंत्रेण ज्वरशांतये ॥१११॥ छ
भालेरावोपनामकवेणीमाधवभटात्मज-
नारायणं(ण)स्य(स्ये)दं पुस्तकं ज्ञेयं स्वार्थं परार्थं च ॥
सु(सं)वत् १८७८ मिति भाद्रपदकृष्ण ५ सौम्यवासरे
रेवामहिमध्ये वि(वी)रक्षेत्रे वयसाहेवस्योपरि कृपाकटाक्षवान्
श्रीपट(वद)रीनाथ संनिधौलिखी(खि)तं ज्ञेयं(यम्) ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

118

I.M. 7113

ज्वरस्तुतिस्तोत्रम्

Jvarastutistotram

Substance : Country-made paper. *Size* : 23 X 9.3 cms. *Folios*: 1. *Lines* : 7. *Letters*: 28. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Old. *Extent*: Incomplete.

The text deals with some hymns to prevent fever, in the form of a dialogue between Jvara and Lord Śrīkṛṣṇa.

Beginning :

ज्वरौ(र उ)वाच

नमामि त्व (त्वाम)नंतशक्तिं परेशं सर्वात्मानं केवलं ज्ञातिमात्रं(त्रम्) ।

विश्वोत्पतिः(त्तिं) स्थानसंरोधहेतुं यत्तद्ब्रह्मलिंगं प्रशांतं(तम्) ॥

कालो दैवं कर्मजीव(बीजं) स्वभावो द्रव्यं क्षेत्रं प्राण(णा) आत्मविकारः ।

तत्संघाथो(तो) बीजरोह प्रवाहस्तन्मायैषा त्तं(तं) निषेदुं(धं) प्रपद्ये ॥

End :

श्रीकृष्णो (ष्ण उ) वाच

त्रिशिरस्ते प्रसंनो(सन्नोऽ)हं व्येतुतेम(द) ज्वराद्भयं(यम्) ।

ये(यो) नो(न) स्मरति संवादु(दं)तस्य त्वं(तु)नं(न)भवेद्भयं(यम्) ॥१॥

इत्युक्ता(क्त्वा)च्युतमानंदगतो माहेश्वरोज्वरः ।

बाणस्तु रथमारूढप्रागाज्योत्स्यं जनार्दनं(नम्) ॥ २ ॥

Colophon :

ज्वरस्तुतिस्तोत्रं संपूर्ण(र्णम्) । छ छ छ छ छ

Post-Colophon :

रामचंद्रार्पणमस्तु ।

119

I.M. 1205

ज्वरस्तोत्रम्

Jvarastotram

Substance : Country-made paper. *Size* : 23.3 X 10.5 cms. *Folios*: 1. *Lines* : 7. *Letters*: 23. *Script* : Nāgari. *Condition*: Fresh. *Extent*: Complet

Same as MS. I.M. 7113

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ ज्वरस्तोत्रं लिख्यते ॥ ज्वर उवाच ॥

नमामि त्वां(त्वाम)नंतशक्तिं परेशं सर्वात्मानं केव(लं) ज्ञप्तिमात्रं(त्रम्)।
विश्वोत्प(त्प)त्तिं स्थानसंधे(रोध)हेतुं यत्तद्ब्रह्मलिंग(गं) प्रशस्तं(स्तम्) ॥१॥
कालो दैवं कर्मबीजं स्वभावो द्रव्यं क्षेत्रं प्राणऽ(णा) आत्मा(त्म)विकारः ।
तत्संघातोबीजरोह प्रवाहस्तन्मायैषा त्त(त)न्निषेधं प्रपद्ये ॥२॥

End :

तावत्तापोदेहिनांतेंघ्रिमूलं नो(नः) सेवेरन् यावदाशानुबद्धः ॥४॥
श्रीभगवानुवाच ॥
त्रिशिरस्ते प्रसन्नो(ऽ)स्मिव्येतुते मद्जराद्भयं (यम्) ।
यो नौ(न) स्मरति संवादं(द) तस्य त्वे(तु) न भवेध्रु(द्ध्रु)वं(वम्) ॥५॥

Colophon :

इति ज्वरस्तोत्रं समाप्तं(प्तम्) ॥

120

I.M. 7110

ज्वरहरस्तोत्रम्

Jvaraharastotram (a part of Harivaṃśa of Mahābhārata) by Author of Harivaṃśa

Substance : Country-made paper. *Size* : 17 X 9 cms. *Folios*: 1-5. *Lines* : 7-8. *Letters*: 24. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Fresh. *Extent*: Complete.

Colophon mentions that it is a part of Harivaṃśa, the khila-parvan of the Mahābhārata, named ज्वरानुग्रहअध्यायः, The cover folio of this MS, mentions it however as—ज्वरहरस्तोत्रम् । There are thirty seven verses in the form of a dialogue uttered by Vaiśampāyana, Kṛṣṇa and Jvara personified.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥ वैशंपायन उवाच ॥
मृत(तं) इत्थमविज्ञाय ज्वरं शत्रुनिषूदनः ।
कृष्णो भुजबलाभ्यां तं(तु) चिक्षेपाथ महि(ही)तले ॥१॥

मुक्तमात्रः स बाहुभ्यां कृष्णदेहं विवेश ह ।
अमुक्त्वा विग्रहं तस्य कृष्णस्याप्रतौ(तिमौ)जसः ॥२॥
स ह्याविष्टस्तदा(था) तेन ज्वरेणाप्रमितौ (तिमौ)जसा ।
कृष्णः सव(स्ख)लन्निव मुहुः क्षितौ गाठं(टं) व्यतर्वत ॥३॥

End :

वैशंपायन ।
रा(ए)वमुक्तस्तु कृ(कृ)ष्णेन ज्वरः साक्षात्महाबलः ।
प्रोवाच यदु(द्)शार्दुलमेवमेतद्भविष्यति ॥३६॥
वरं लव्धा ज्वरो हृष्टः कृत्वा च समयं पुनः ।
प्रणम्य शिरसा कृष्णमपाक्रांतस्ततो रणात् ॥३७॥

Colophon :

इति श्री हरिवंशे (कृष्ण) ज्वरयुद्ध(द्धे) ज्वरानुग्रहोऽध्यायः ॥

Printed Book–
Edited by Pancanana Tarkaratna Bhattacharya, Calcutta, Nutabihari Raja, 1906.

121

G-1360

ज्योतिष्मतीकल्पः (रुद्रयामल)

Jyotiṣmatīkalpaḥ (From Rudrayāmala tantra)

by Author of Rudrayāmala tantra

Substance : Country-made paper. *Size* : 25.3 X 11.5 cms. *Folios*: 1-45. *Lines* : 9. *Letters*: 29-30. *Script* : Nāgari. *Condition*: Fresh. *Extent*: Complete.

Colophon mentions it as 'Jyotiṣmatīkalpaḥ' belonging to Rudrayāmala. So the title of the MS. has been noted above as Jyotiṣmatīkalpaḥ. The MS. actually begins from 'Palāśakalpaḥ' and deals with many other kalpas (mentioned below) ending in Jyotiṣmatīkalpaḥ.

पलाशकल्पः (F. 3a), कृदमहरिद्राकल्पः (F. 3b), रोहिणीकल्पः (F. 4a), अश्वगन्धाकल्पः (F. 4b), अंकोलकल्पः (F. 5a), शाल्मलीकल्पः (F. 5b), काकजंघाकल्पः (F. 7a), करक-निर्गुडीकल्पः (F. 7b), वारुणीकल्पः (F. 8b), भृंगराजकल्पः (F. 9a), त्रिफलाकल्पः (F. 9b), मुशलीकल्पः (F. 10a), मुंडीकल्पः (F. 11a), चित्रककल्पः (F. 11b), मंडूककल्पः (F. 13b), श्रीफलकल्पः (F. 13b), लांगलीकल्पः (F. 14b), रक्तगुंजाकल्पः (F. 15a), वंदाककल्पः (F. 17b), रुदतीकल्पः (F. 19a), रलीपालकल्पः (F. 19b), पंचांरानिंबकल्पः (F. 20a), तृणज्योतिकल्पः (F. 20b), श्वेतार्ककल्पः (F. 21a), भूकदंबकल्पः (F. 22b), ज्योतिष्मतीकल्पः (F. 25b), दैवतालीकल्पः (F. 29a), एवुं(रं)डकल्पः (F. 32a), मुसलीकल्पः (F. 33b), ज्योतिष्मतीकल्पः (F. 38a), One the contents of the work. ज्योतिष्मतीकल्पः ends in F. 40b, thereafter begins ज्योतिष्मतीरसायनः and it contains 61 verses.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ औषधीकल्पः ।
शुक्लपक्षे चतुर्दश्यांगुरुपुष्येऽथलक्ष्मणां(णाम्)।
समन्तं तु सु(स)मुच्चार्य सोपचारं समुद्धरेत् ॥
ॐ सर्वार्थसाधिनी(न्यै) लक्ष्मणायै स्वाहा ।
शुभं तन्मूलमादाय कृष्णोन्मत्तफलोस्थि(त्थि)तं (तम्) ।
त्रिदिनं तु स्वशुक्रेण मंत्रेर्ण(ण)नैन(म)वश्य(श्यं) कृत(तम्) ॥
रोचनालक्ष्मणामूलं चंदनं गुरुकुंकुमं(मम्) ।
मुखलेपादितः सर्वं शेषतोनरमोहनं वशी नमो नमः ॥
तन्मूलं मूलमेवाप्यंबु(ध)त्तूररसमाभावितं(तम्) ।
तद्रूपधूपित्रं(तं) धूपं दृष्टा सद्योति मुह्यति ॥

End :

पत्रादीनि यथा नस्यायोभक्षेस्मतिधारकः ।
सर्वव्याधिविनिर्मु(र्मु)क्तौ सर्वसिद्धि(द्धिः) प्रजायते ॥ ६०॥
एषा ज्योतिष्मती पूर्वं भास्करस्य गमु(भ)स्तिभिः ।

देवलोकात्त(त्तु) भूले(लो)कि(के) प्रभु(सू)ता भु(ज्ञौ)तिज्ञैषधी ॥६१॥
तेन ज्योतिष्मे(ष्म)ती नाम्ना विख्याता परमौषधी ॥

Colophon :

इति श्रीरुद्रयामले श्रीमहादेवेन प्रोक्तो ज्येतिष्मतीकल्पः समाप्तः ॥*॥
श्रीराम ।

122
G-3197
टोडरानंदः (आयुर्वेदसौख्यः)
Ṭoḍarānandaḥ (a part of Āyurvedasaukhyaḥ)
by Ṭoḍaramalla

Substance : Country-made paper. *Size* : 29.8 X 13.9 cms, *Folios*: 2-80. *Lines* : 12. *Letters*: 36. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Discoloured. *Extent*: Incomplete.

This MS. is named as Ṭoḍarānandaḥ, the encyclopaedia of Ṭoḍaramalla, the minister of Mogul emperor Akbar. The MS. is incomplete both in the beginning and at the end. Title and author's names are mentioned in the Chapter Colophon "इति श्रीमहाराजाधिराज टोडरमल्लविरचिते टोडरानंदे आयुर्वेदसौख्ये रोगविज्ञानप्रकारो नाम त्रयोदशो हर्षः ॥" F. 3b. The text runs from the 13th chapter (हर्ष) upto the 18th chapter, आयुर्वेदसौख्यः is said to be a part of टोडरानन्दः ।

Beginning :

.... तेन च रूपव्यतिरेकेण व्याधिरूपलभ्यते
यथा ज्वरस्य स्वेदावरोधादिरूपं तदेव ज्वरः ।
सत्यम् ॥ तथाविधदोषदूष्य संमूर्छन-
विशेषो व्याधिः, तत्कार्याः स्वेदादयः ॥
अथ वाच्यं स्वेदादीनि प्रत्येकशोरूपाणि समुदायो व्याधिरिति,
यथा खदिरतरूणां वनमिति अन्येतु राहीः शिर
इतिवत् सत्यप्यभेदे भेदमिछ(च्छ)न्ति ।

End :

शुण्ठी(ण्ठीं) समुस्तातिविषा गुडची(चीं) पिबेज्जलेन
क्वथितां समांशां मन्दानलत्वे सत् तामतायां सामानुवंधे
ग्रहणी गदेव ॥ धान्यका[व]तिविषो दीव्य यवानी
मुस्तनाग..........।

Printed Book
Parasurama L. Vaidya, Bikaner, Anup Sanskrit Library, 1948.

123

I.M. 374

ताम्बुलकल्पसंग्रहः

Tāmbulakalpasaṃgrahaḥ

Substance : Country-made paper. *Size* : 23.3 X 11 cms. *Folios*: 1-9. *Lines* : 9. *Letters*: 31. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Fresh. *Extent*: Incomplete.

This MS. deals with the usefulness of ताम्बुलसेवनम्. F. 1a contains the title as 'ताम्बुलकल्पसंग्रहः'। But the text begins with ताम्बुलविधिः F. 3a is blank. The text deals with ताम्बुलसेवनप्रकारः, ताम्बुलवर्जनकालः, ताम्बुलसेवनगुणः with references from हेमाद्रिः, पुराण texts etc. Handwriting is not at all good. The MS. has many spelling mistakes.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ।
तांबुलविधिः ।
यन्मुखं वेदविभ्रष्टं तांबुलरसवर्जितं(तम्) ।
सुभाषितपरिभ्रष्टं तन्मुखं विलमुच्यते ॥१॥
प्रत्युषसि भुक्तिसमये वरयुवतिसंगमे विरो(रा)मे च
राजसभाविद्दन्मध्ये षट्तांबूलं न कुर्यात्सपशुः ।
मार्कंडेयपुराणे

भूयो(ऽ)प्याचम्य कर्त्तव्यं ततस्तांबूलचवंर्ण(र्वणम्) ।
श्रवणं चेतिहासस्य ततः कुर्यात्समाहितः ।

End :

सर्वर्तुपुपयः (र्तूपयुक्तं) पथ्य(थ्यं) सर्वेषामपि सात्म्यतः ।
विशेषाद्गीष्मशरदो देवानाममृतं यथा ॥३८
वृक्षं जीवनमग्निसादनकरं पूर्वाह्णकाले पयो ।
मध्याह्ने बलवर्धनं कफहरं कायाग्निसंदीपनं(नम्) ॥
बालेष्वग्निकरं क्षये हितकरं वृद्धेषु रेत्सेयहं (रेतसूयर्हम्) ।
रात्रौ पेयमनेकदोषहरपां(ण)क्षीरं यदा चक्षुषो ॥३९॥
रात्रिभोजने निषिद्धद्रव्याण्याह स एव शुं(शिं)वी दधि ।
क्षौद्रतिलं च तैलं सर्वा........... ॥

124

G-7836

त्रिशती

Triśatī by (Śārṅgadhara)

Substance : Country-made paper. *Size* : 28 X 10.7 cms, *Folios*: 1-51. *Lines* : 5. *Letters*: 29-33. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Fresh. *Extent*: Incomplete.

This MS. is incomplete, so the name of the author and title are not found in this MS. But the left side margin of every folio mentions the title त्रिशती. The available portion of this MS. deals with fever. For example : F. 6a इति वातज्वर-प्रतीकारः, F. 6b इति पित्तज्वरप्रतिकारः, F. 7b इति कफज्वरप्रतीकारः, F.8b इति वातपित्तज्वरप्रतीकारः ।

Beginning :

उँ नमः ॥
उदयगिरिशिरः(र)स्थो निद्रया मूढमेतज्-
जगदगदमशेषं निर्म्मिमीतेऽनिशं यः ।

अमिततमतमिस्रो(स्रो)द्दामदारिद्यहारि-
प्रसृमरकिरणौघस्तान्मुदेवः स देवः ॥१॥
दिव्यस्त्रीकुचपत्रवल्ल(ल्ल्य)विरतोल्लासैकहेतुं सुधा-
पूर्णं यः कलशं दधज्जलनिधेराविर्बभूवेछ(च्छ)या ।
नानाव्याधिभरातुराखिलजगज्जीवातुरायुः स्थिरं
दिश्याद्वो दुरितौघकुंजरहरिर्देवः स धन्वंतरिः ॥२॥

End :

अंगानां लघिमा क्लमाद्यपगमो(माद्) वक्त्रस्य चापांडुता ।
पाकाविंद्रिय पाटवं बहुविधा वांछान्नपानादिषु ॥
कंडूतिः श्रवसः(शिरसः)क्षवश्च भवति स्वेदुः(दं)समंतात् ज्वरे ।
शांते लिंगमिदे वदंति विबुधाः पूर्वे(ऽ)ग्निवेशादयः ॥३२५॥
[वर्ज्यमाह: ॥]
न दिवा स्वापसौहित्यशीततोयांगना भजेत् ।
व्यायामं चा .... ॥

References

i) I.O.
ii) B.O.R.I.
iii) Sarasvatī Bhavana, Vārāṇasi.

Printed Book
Edited with Hindi Translation of the text by Kiśorī-vallabha; Bombay, 1912.

125
G-7170
दिनचर्या
Dinacaryā by Dhanvantari

Substance : Country-made paper. *Size* : 28 X 13.5 cms. *Folios*: 1-5. *Lines* : 13-22. *Letters*: 42. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Old. *Extent*: Complete.

F. 1b– अथ धुमपानविधिः।

F. 2a— अथ नस्यम् ।

F. 4a — अथ ऋतुचर्यालक्षणम् ।

There is no pagination mark on the last folio. According to the number of the verses it is determined that there is no discontinuation. Hence the MS. can be taken as complete. Colophon mentions that it is included in Dhanvantari's collection (आचार्य धन्वंतरिरातनोति, verse. 3). It is not clearly mentioned whether he is also the author or not. As it is mentioned that the MS. begins with 'Dinacaryā', 'अथ दिनचर्या लिख्यते' (after verse no. 3) so the name of MS. has been mentioned above as Dinacaryā: Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Saṃvat 1901=A.D. 1844.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीत्रिपुरायै(यैं) नमः ॥
पत्युर्दंडविधौ विधाय कृपणं चेतः प्रियैकाश्रयं
स्तोतुं कालियकामिनीभिरलसापांगैरमदोज्वलैः ।
सस्वेदं च सकंपनं सपुलकं संस्तंभनं वीक्षतः
श्यामः पंकजलोचनः स्मितसुधामुग्धो हरिः पातुवः ॥१॥
पीयूषं पिबतस्त्रिविष्टपपतेर्ये विंदवो निर्गता-
स्तेभ्यो भूद भुयादिकाकरकरश्रेणीव दोषापहा ।
कार्ली(लिं)दीव बलप्रमोद जननी गंगेव शूली प्रिया
वह्ने(ह्ने)र्दीप्तिकरी घृताहुतिरिवारोग्यप्रदा सा स्तुवः ॥२॥
पात्रं कृपायाः पृथिवीभुजा यः पृथ्वीभुजां प्रीतिकरीं प्रयत्नात् ।
विचार्य सम्यक् दिवसस्य चर्यामाचार्यं धन्वंतरिराततो(नो)ति ॥३॥
अथ दिनचर्या लिख्यते ॥
ब्राह्मेमुहूर्ते चोत्थाय स्वस्थोरक्षार्थमायुषः ।
शरीरचिंता(तां) निर्वर्त्य कृतशौचविधिर्द्विजः ॥

End :

अत्यंबुपानाद्विषमासु(श)नाच्च दिवाशया(यनाज्) जागरणाच्च ।
संधारणान्मु(न्मू)त्रपुरीषयोश्च षड्भि(ड्भिः) प्रकारैः प्रभवंति रोगाः ॥

अव्य(व्या)यामरता वसंतसमये ग्रीष्मे व्यवायप्रिया ।
सक्ताः प्रावृषिपल्वलांभसि नवे कूपोदकद्वेषिणः ॥
कट्वम्लोऽमरताशरदधिन्नजो हेमंतु(ते) निद्रालसा ।
शीतांभःपरिगाहमस्तु शिशिरे नश्यंते शत्रवः ॥
चैत्रे मासे गुडाहारावकारा च कार्त्तिके ।
पौषमासे निराहारा भवंतु तव शत्रवः ॥४॥

Colophon :

इति श्रीमहायुर्वेदपारावारपारीणधुरी(रि)णा श्रीमदाचार्यधन्वंतरि-
संगृहीता दिनचर्या समाप्ता इति ।

Post-Colophon :

कासश्वासे तथा शोषे मंदाग्नौ विषमज्वरो(रे) ।
आनाहे मु(मू)त्रकृछ्रो(छ्रे) च शस्यते मधुपिप्पलो ॥
सं १९०१ मृगशिरविद ४ शुक्रे अलेखिकृष्णश
मरेण भूर अवटंकेन ।

126
III. E. 137
दिनचर्य्या + ऋतुचर्य्या (भावप्रकाशः)
Dinacaryyā + Ṛtucaryyā (from Bhāvaprakāśaḥ)
by Bhāvamiśra

Substance : Country-made paper. *Size* : 41.5 X 14 cms. *Folios*: 1-18. *Lines* : 7. *Letters*: 57. *Script* : Bengali. *Condition*: Fresh. *Extent*: Complete.

This manuscript contains only one chapter mentioned as the 4th Prakaraṇa of Bhāvaprakāśaḥ by Bhāvamiśra which however corresponds to the 5th chapter of the printed text. This chapter is complete. This chapter has been called by the author as Dinacaryyārtucaryyā section.

Beginning :

श्रीहरये नमः ॥ अथ दिनादिचर्य्या ॥

दिनचर्य्यां निशाचर्य्यामृत्युचर्य्या(र्य्यां) यथोदितां(ताम्) ।
विहरन् पुरुषः सु(स्व)स्थः सदा तिष्ठति नान्यथा ॥
तत्र सु(स्व)स्थस्य लक्षणमाह सुश्रुते(तः) ।
समदोषः समाग्निश्च समधातुः(तु)सम(मल)क्रियः ।
प्रसन्नात्मेन्द्रियमनाः सु(स्व)स्थ इत्यभिधीयते ॥
तत्र दिनचर्य्यामाह ॥
ब्राह्मे मुहूर्त्ते बुध्येत सु(स्व)स्थो रक्षा(ऽ)र्थमायुषः ।
तत्र सर्व्वाथ(घ)शान्त्यर्थं स्मरेच्च मधुसूदनं(नम्) ॥

End :

मिष्टमम्लं दधिस्निग्धं दिवास्वप्नश्च दुर्ज्जरं(म्) ।
अवश्यायमपि प्राज्ञो वसन्ते परिवर्ज्जयेत् ॥
स्वादुस्निग्धहिमं लघु द्रवमयं द्रव्यं रसाणां(लां) सितां(ताम्) ।
सक्तुक्षीरदृशा(मजा)ड्गु(ङ्ग)लानि शि(सि)तया शालिं रसं मांसजं(जम्) ॥
शीतांशुं शयने(नं) दिवा मलयजं शीतं पयः पानकं(कम्) ।
सेवेतोष्णदिने त्यजेत्तु कटुकक्षाराम्लघर्म्म श्रमान् ॥
श्र(ऋ)तुस्वे(ष्वे)षु य त्रतैक(एतैस्तु) विधिभिर्वर्त्तते नरः ।
दोपानृतुकृतान्नैव लभते स कदाचन ॥

Colophon :

इति श्रीमन्मिश्रलटकनतनय श्रीमन्मिश्रभावविरचिते भावप्रकाशे दिनचर्य्यत्तुचर्य्य चतुर्थप्रकरणं(णम्)* ॥

* Printed book reads दिनचर्यादिप्रकरणं पञ्चमम् ।

Printed Book :
by Śrī Brahmaśaṅkara Miśra and Śrī Rūpalālajī Vaiśya, 6th ed., Varanasi, Chaukhambha Sanskrit Sansthan, 1984.

127

G-5982

दुखारि

Dukhāri by Dukhāri

Substance : Country-made paper. *Size* : 25.5 X 10.2 cms, *Folios*: 3-16. *Lines* : 9-10. *Letters*: 40. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Old, discoloured. *Extent*: Incomplete.

This MS. represents a versified treatise on medicine, consisting of two sets of 100 verses. Language of the MS. is not Sanskrit. The MS. begins from the 3rd folio. The last verse (no. 100) mentions the author as दुखारी--"जो ग्रंथ उत्कंठ बरासरारासराजलक्ष्मीतोमुख्य एकविशेषको ह्री ॥ जेसप्रतित कलितिती दुका चिकित्सा दुखारी नामक विकी शतपद्य संख्या ॥१००॥ There is another Colophon "इति श्री दुखारी ग्रंथः अनुक्रमनी (णि)का दुखारी श्लोकं समाप्तं(म्) ॥" b-side of the said folio begins with benedictory phrase and the first verse of दुखारिग्रंथः. This portion also contains 100 verses dealing with the treatment of various fevers. But the two sets of दुखारी ग्रन्थः are not identical.

Beginning :

....

.... गसमभागकुरुवी कंल्कः ।

कंल्कांततेल पची उष्ण चीधाली कानि

संक्ष्या(ख्या)णि तीडीकसमे प्रतिसत्यवाणी ॥२०॥

धोत्रानिर्गुडसे गवासीरस हीयेरंडपाम्नामधु

याचालेपकीजे क्रमे गुणकरी आनंतरे आनषी ।

ध्यावेगाठवमूत्र तक्रसहित श्वानास्ति उगालीजे-

त्वाचालेपभगंदरासिकरणो गोविंदराजाक्षणै ॥२१॥

End :

श्रीकंठवटिका ॥

पारागंधक चित्रकत्रिकटुका मुस्ताविश श्री(त्रि)फला

हेमासे अक राजुनागुकदुनाते तिस सर्वत्रगा ॥

गूजे चीवटीकारुजादन वडी गुला सवेसे विजे

वात स्लेष्मजरोग कुष्ट(ष्ठ)अठ राजे पाषहिगुल्मने ॥९९॥

रुजादन वट्री(टि)का ॥

आत्रेय बाहाडमिलौ निदोह्लीविशेषकाहि रसकाजलक्ष्मी ॥

पाहोनि केली शतपथ संख्या कथादि चूर्णोरस आनि गोव्या ॥१००॥

Colophon :

इति दुखारि ग्रंथ(थः) संपूर्ण(र्णः) ॥

128

G-4452

द्रव्यगुणराजवल्लभः

Dravyaguṇarājavallabhaḥ

Revised by Nārāyaṇadāsa Kavirāja

Substance : Country-made paper. *Size* : 45 X 10 cms, *Folios*: 1-35. *Lines* : 6-7. *Letters*: 60. *Script* : Bengali. *Condition*: Fresh. *Extent*: Complete.

This MS. has six chapters, the first five are dealing with the health rules to be observed (1) at day break (2) in the morning (3) in the midday (4) in the afternoon and (5) at night. The sixth chap. is on various medicines.

Beginning :

नमो गणेशाय ॥

परमानन्दसन्दोहस्कन्दभद्रकरं सतां(ताम्) ।

इन्दिरामन्दिरं वन्दे गोविन्दं नन्दनन्दनं(नम्) ॥

श्रीनारायणदाषेण(सेन) कविराजेन धीमता ।

प्रतिसंक्रि(स्क्रि)यते द्रब्यं(व्य)गुणो(ऽ)यं राजवल्लभः ॥

प्रभातप्राह्न(ह्ण)मध्याह्नपराह्न(ह्ण) रजनीभवाः ।

इति पञ्चपरिच्छेदाः षष्ठो(ऽ)प्यत्रौषधाश्रयः ॥

End :

तुलसीपित्तकृद्दातक्रिमिदौर्गन्धनाशन:(शिनी) ।
पार्श्वशूलारुचिश्वासकासहिक्काविकारणु(नु)त् ॥
मु(मू)र्वा तु वृंहणी वल्या कफवातामयान् जयेत् ।
वासाव्रणापहा कासनासु(श)नः शोथनाशनः ॥
कषाया(य)मधुरा रुक्षा वातघ्नी वंशलोचना ।
स्वर्णक्षारिक्षयश्वासकासघ्नीमधुरा हिमा ॥
इति नाना औषधीपरिछे(च्छे)दसमाप्तो राजवल्लभे ।

Colophon :

ओँ गुरवे नमः । समाप्तो(ऽ)यं ग्रन्थं(न्थः) ॥

Post-Colophon :

श्रीकालीकान्तसेनस्य सकि(स्वकी)यं पुस्तकमिदुं(दम्) ।

Reference :
1) I.O.
Printed Book : 1) Calcutta, 1869, 1901.

129

G-8008

द्रव्यगुणराजवल्लभः

Dravyaguṇarājavallabhaḥ

Revised by Nārāyaṇadāsa Kavirāja

Substance : Country-made paper. *Size* : 44 X 9 cms, *Folios*: 1030-1047. *Lines* : 11. *Letters*: 64. *Script* : Bengali. *Condition*: Old, discoloured, damaged, partly brittle. *Extent*: Complete.

The folio no 1030a of the MS. contains some information regarding preparations of some medicines. Same is found in the last portion of the last page of MS.

Although the contents of this MS. are same as in G-4452, the present MS. contains some additional texts after

the completion of the 6th chap.; beginning with, "अथ नानौषधगुणः" etc. F. 1046b. This portion also deals with the seasonal regimen of a person to keep the body healthy.

Beginning :

ओँ नमो गणेशाय ॥

परमानन्दसन्दोहक़्(स्क)न्दं भद्रकरं सतां(ताम्) ।

इन्दिरामन्दिरं वन्दे गोविन्दं नन्दनन्दनं(नम्) ॥

(श्री)नारायन्(ण)दासेन कविराजेन धीमता ।

प्रतिसंस्क्रियते द्रव्यगुणोऽयं राजवल्लभः ॥

प्रभातप्राह्न(ह्ण)मध्याह्नपराह्न(ह्ण) रजनीभवा(वाः) ।

इति पञ्चपरिच्छेदा(दाः) षष्ठो(ऽ)प्यत्रौषधाश्रयः ॥

End :

वर्षाकृत्यं--

वर्शा(र्षा)शि(शी)ताचिताद्धा(ध्मा)नां सहसैवार्कव(वा)स्थिति ।

तप्तानामाचित[तु]पित्तं प्रावृट् शरदिकथ्यते ॥

तत्रान्नपानं मधुरं लघु.....सतित्तकं(कम्) ।

....

शालीन्(न्)यवां श्व(स)गोधु(धू)मान् सेव्यानाहघनात्यये ।

तित्तस्य श(स)र्पिशः(षः) पानं बिरेक रक्त......... ।

.... देवाश्वश्यं प्रावर्जयेत् ।

...... सरोजं प्रथितं पयः ... वदानि चसा ....

....

शरत्कृत्यं---

Colophon :

इति नारायणदाश(स) कविराजेन विरचितो

राजवल्लभो नाम द्रव्यगुणः समाप्तः ॥

130

G-198

द्रव्यगुणराजवल्लभः

Dravyaguṇarājavallabhaḥ

Revised by Nārāyaṇadāsa Kavirāja

Substance : Country-made paper. *Size* : 47.7 X 8.6 cms, *Folios*: 1-16. *Lines* : 6-10. *Letters*: 74-115. *Script* : Bengali. *Condition*: Fresh. *Extent*: Complete.

Contents of this MS. is the same as G. 4452.

Beginning :

ओँ नमो गणेशाय ॥

परमानन्दसन्दोहकु(स्क)न्दं भद्रकरं श(स)तां(ताम्) ।

इन्दिरामन्दिरं वन्दे गोविन्दं नन्दनन्दनं(नम्) ॥

श्रीनारायणदासेन कविराजेन धीमता ।

प्रतिसंस्क्रियते द्रव्यगुणोऽयं राजवल्लभः ॥

प्रभातप्राह्ण(ह्ल)मध्याह्नपराह्ण(ह्ल) रजनीभवाः ।

इति पञ्चपरिच्छेदाः षष्ठोऽप्यत्रौषधाश्रयः ॥

End :

तुलसीपित्तकृद्वातक्र(कृ)मिदौर्गन्धनाशिनी ।

पार्श्वशूलारुचिश्वासकासहिक्काविकारनुत् ॥

मूर्व्वा तु वृंहणी वल्या कफवातु(ता)मयान् जयेत् ।

वंशो*व्रणाग्रसम्भावभेदनं शोथनाशनः ॥

कषायमधुरा रुक्षा वातघ्नी वंशलोचना ।

तुगाक्षिरी**क्षयश्वासकासघ्नी मधुरा हिमा ॥

इति नानौषधिगुणः ॥

दिङ्मात्रं दर्शितं ह्येतत् गृह्यतामन्यतः परं(रम्) ।

षष्ठौषधपरिच्छेदः समाप्तो राजवल्लभः ॥

Colophon :

इति नारायणदासकविराजकृतो राजवल्लभो नाम द्रव्यगुण: समाप्त: ॥

* MS. G. 4452 reads वासा ।

** MS. G. 4452 reads स्वर्णक्षारि ।

131

G-8023

द्रव्यगुणराजवल्लभ:

Dravyaguṇarājavallabhaḥ

Revised by Nārāyaṇadāsa Kavirāja

Substance : Country-made paper. *Size* : 43.4 X 10 cms, *Folios*: 1-27. *Lines* : 6-7. *Letters*: 42-54. *Script* : Bengali. *Condition*: Old, discoloured. *Extent*: Incomplete.

Contents of this MS. is the same as in G. 4452. It is incomplete at the end.

Beginning :

ओँ नमो गणेशाय ॥ अथ द्रव्यगुण: ॥
परमानन्दा(न्दसन्दो)हकु(स्क)न्दं भद्रकरं सतां(ताम्) ।
इन्दिरामन्दिरं वन्दे गोविन्दं नन्दनन्दनं(नम्) ॥
श्रीनारायणदासेन कविराजेन धीमता ।
प्रतिसंस्क्रियते द्रव्यगुणो(ऽ)यं राजवल्लभ: ॥
प्रभातप्राह्न(ह्ण)मध्याह्नपराह्न(ह्ण) रजनीभवा: ।
इति पञ्चपरिच्छेदा: षष्ठो(ऽ)प्यत्रौषधाश्रय: ॥

End :

अर्द्धोदके पयस्युष्णे दध्यम्ला(म्ल)दधिकूर्च्चिका ॥ इति दधि ॥
तक्रं त्रिदोषशमनं स्वादुपाके रसं लघु ।
वीय्यो(र्यो)ष्णं मूत्रकृच्छ्रघ्नं कषायमम्लमग्निदुं(दम्) ॥
शोथोदरार्शोग्रहणी दोषमूत्रग्रहारुची ।
स्नेहव्याप............।

132
G-7416
द्रव्यगुणशतश्लोकी
Dravyaguṇaśataślokī
by Trimalla Bhaṭṭa

Substance : Country-made paper. *Size* : 25.3 X 11.3 cms. *Folios*: 1-10. *Lines* : 11. *Letters*: 36. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Fresh. *Extent*: Complete.

The manuscript contains the following topics—

F. 2b. — जलवर्गः ।

F. 3b. — दुग्धदधितक्रघृतनवनीतगुणवर्गः ।

F. 4a. — अन्नवर्गः ।

F. 5a. — मांसवर्गः ।

F. 6a. — पत्रफलमूलशाकवर्गाः ।

F. 6b. — इक्षुखण्डादिवर्गः, मधुवर्गः, तैलवर्गः ।

F. 7b. — फलवर्गः ।

F. 8b. — शुंठ्यादिवर्गः ।

F. 9b. — सिद्धान्नवर्गः ।

F. 10a. — अभ्यंगादिवर्गः, ताम्बुलादि वर्गः ।

F. 10b. — धातुवर्गः ।

The date of the scribe as Saṃvat 1806 = A.D. 1749 is mentioned in the Post-Colophon.

Beginning :

श्रीपरमात्मा(त्म)ने नमः ॥

श्रीकंठं गिरिजागणेशसहितं नत्वा शरण्यं सतां(ताम्) ।

नानाद्रव्यगुणागुणान् कथयतो ग्रन्थान्विचार्य्यासकृत् ॥

पथ्यापथ्यविवे(दे) कतो(गुणा)गुणयुतं यद्वस्तु तोयादिकं(कम्) ।

तत्संक्षेपतया ब्रवीति हि शतश्लोक्यां त्रिमल्लकविः ॥१॥

स्वाद्वम्लौ पटुतिक्तकौ कटुकषायो चेत्यमीषड्रसा

द्रव्यस्था(स्थाः) महतांशकेन रसने व्यक्तिं प्रयाताः पृथक् ।

तत्राद्याः पवनं त्रयोऽभ्यवहृताः श्लेष्माणमन्त्यास्त्रय-
स्ते पित्तं तु कषायतिक्तमधुरा घ्नन्तीतरे तन्वते ॥२॥

End :

सूतः सर्व्वरसस्त्रिदोषविजयीसंयोगवाही गुरु-
र्बल्योवृष्यतमोऽखिलामयहरः कुष्ठं विशेषान्जयेत् ।
सोऽशुद्धः कृमिमेहकुष्ट(ष्ठ)मृतिकृद्गन्धस्तु भेदी कटु-
स्तिक्तोष्णोऽखिलकुष्ठवातकफहाशुद्धस्तु दाहादिकृत् ॥१००॥
हिमाद्रेरुत्पन्ना समुपचित पंचाननरया(सा)
ददानाभक्तेभ्यः प्रतिदिवसमुच्चैरमलताम् ।
अदोषा सानन्दं गदादि[भि] रचितस्तोत्रनिवहा
शिवामेनैरुज्यं जनयतु सदानन्दजननी ॥१०१॥ इति धातुवर्गः ॥

Colophon :

इति त्रिमल्लभट्टविरचिता द्रव्यगुणशतश्लोकी समाप्ता ॥

Post-Colophon :

शुभमस्तु सम्वत् १८०६ वर्षे कार्त्तिककृष्णपक्षे प्रतिपद्रा(दि) रविवासरे ॥

Reference :
i) B.O.R.I.
ii) Sarasvatī Bhavana, Vārāṇasi.
Printed Book : i) Litho. ed., Benares, 1869. ii) With a Hindi Translation by Krishnalala, Bombay, 1894. iii) With a Hindi translation by Śāligrāma Vaiśya, Bombay, 1897.

133

G-1696

द्रव्यगुणशतश्लोकी

Dravyaguṇaśataślokī

by Trimalla (Bhaṭṭa)

Substance : Country-made paper. *Size* : 25.4 X 16.6 cms. *Folios*: 1-12. *Lines* : 9. *Letters*: 34. *Script* : Nāgari. *Condition*: Old. *Extent*: Complete.

The subject matter of the present MS. is the same as that of the MS. G-7416. Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Saṃvat 1764 (?) = A.D. 1707 (?).

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥

श्रीकंठं गिरिजागणेशसहिं(हि)तं नत्वा शरण्यं सतां(ताम्)।

नानाद्रव्यगुणागुणान् कथयतो ग्रंथान् विचार्य्यासकृत् ॥

पथ्यापथ्यविदे गुणागुणयुतं यद्वस्तु तोयादिकं(कम्) ।

तत्संक्षेपतया ब्रवि(वी)ति हि शतश्लोक्या(क्यां) ति(त्रि)मल्लकविः ॥१॥

स्वाद्वम्लौ पटुतिक्तकौ कटुकषायौ चेत्यमीषड्रसा

द्रव्यस्थाः महतांशकेन रसने व्यक्तिं प्रयाताः पृथक् ।

तत्राद्याः पवनं(नं) त्रयो(ऽ)भ्यवहृता(ताः) श्लेष्माणमंत्यास्त्रय-

स्ते पित्तं तु कषायतिक्त(क्त)मधुरा घ्नंतीतरे तन्वते ॥२॥

End :

सूतः सर्वरसस्त्रिदोषविजयीसंयोगवाहि(ही) गुरु-

र्ब्बल्योवृष्यतमोऽखिलाय(मय)हरः कुष्टं(ष्ठं) विशेषाज्जयेत् ।

सोऽशुर्द्धः(द्धः) कृमिमेहकुष्ट(ष्ठ)मृतिकृद्बंधसु(स्तु) भेदी कटु-

स्तिक्तोष्णोऽखिलकुष्ट(ष्ठ)वातकफहाऽश्रु(शु)द्धस्तु दाहादिकृत् ॥१००॥

हिमाद्रेरुत्पं(त्प)न्ना समुपचित पंचाननरसा

ददानाभक्तेभ्यः प्रतिदिवसमुच्चैरमलतां(ताम्) ।

अदोषा सानंदं गदिविरचित्त(त)स्तो(स्तोत्र) निवहा

शिवामेनैरुज्यं जनयतु सदानंदजननी ॥१०१॥

Colophon :

इति श्री त्रिमल्लकविट(कवि) विरचितायां(ता) द्रव्यगुण स(श)तश्लोकी समाप्तः(प्ता) ॥

Post-Colophon :

शुभमस्तु ॥ वैशाख ॥०॥ संवत् ॥ १७६४ ॥

134

G-4432

द्रव्यगुणशतश्लोकी

Dravyaguṇaśataślokī

by Trimalla Bhaṭṭa

Substance : Country-made paper. *Size* : 27.8 X 8.9 cms. *Folios*: 1-11. *Lines* : 8. *Letters*: 46. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Old, discoloured, partly moth eaten. *Extent*: Complete.

The textual matter of this MS. is the same as that of G-7416. But on the 1st page, out of the 11 folios, it has a subject index which deals with the contents of this MS. The MS. contains some marginal and lineal notes. Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Saṃvat 1800 = A.D. 1743.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥

श्रीकंठं गिरिजागणेशसहितं नत्वा शरण्यं ...तां(ताम्) ।

नानाद्रव्यगुणाऽगुणान् क -- तो ग्रंथान विचार्य्याऽसकृत् ॥

पथ्यापथ्यविदे ङ्ख(गु)णागुणयुत(तं) यद्वस्तु तोयादिक्(कम्) ।

तत्संक्षेपतया ब्रवीति हि शतश्लोक्या(क्यां)त्रि(त्रि)मल्लः कविः ॥१॥

स्वाद्वम्लौ पटुतिक्तकौ कटुकषायौ चेत्यमीषड्रसा

द्रव्यस्था(स्थाः) महतांशकेन रसने व्यक्तिं प्रयाताः पृथक् ॥

तत्राद्याः पवनं त्रषोऽभ्यवहृताः श्लेष्माणमंत्यास्त्रय-

स्ते पित्तुं(त्तं) तु कषायतिक्तमधुराः(रा) घ्नंतीतरे तन्वते ॥२॥

End :

सूतः सर्वरसस्त्रिदोषविजयी संयोगवाही गुरु-

र्बल्यो वृष्यतमोऽखिलामयहरः कुष्टं(ष्ठं) विशेषाज्जयेत् ।

सोऽशुद्धः कृमिमेहकुष्ट(ष्ठ)मृतिकृद्गंधस्तु भेदी कटु-

स्तिक्तोष्णोऽखिलकुष्ट(ष्ठ) वातकफहाऽशुद्धस्तु दाहादिकृत् ॥१००॥

हिमाद्रेरुत्पन्ना समुपचितपंचाननरसा

दद्(दा)नाभक्तेभ्यः प्रतिदिवसमुच्चैरमलतां(ताम्) ।
अदोषा सानंदं गदिविरचितस्तोत्र निवहा
शिवामेनैरुज्यं जनयतु सदानंदजननी ॥१०१॥

Colophon :

इति श्रीत्रिमल्लभट्टविरचिता द्रव्यगुणशतश्लोकी समाप्ताः(प्ता) ।

Post-Colophon :

संवत् १८०० मिति कार्त्तिक वदि चतुर्दशी ॥ बुधवार ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्री गणेशाय नमः ॥
.......moth eaten.

135
G-11047
द्रव्यगुणशतश्लोकी
Dravyaguṇaśataślokī
by Trimalla (Bhaṭṭa)

Substance : Country-made paper. *Size* : 22.4 X 9.4 cms. *Folios*: 1-18. *Lines* : 8. *Letters*: 32. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Old, discoloured, partly brittle. *Extent*: Complete.

The contents of this MS. is the same as that of G-7416.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥
श्रीकंठं गिरिजागणेशसहितं नत्वा शरण्यं सतां(ताम्) ।
नानाद्रव्यगुणागुणान्कथयतो ग्रंथान्विचार्यासकृत् ॥
पथ्यापथ्यविदे गुणागुणयुतं यद्वस्तु तोयादिकं(कम्) ।
तत्संक्षेपतया ब्रवीति हि शतश्लोक्या(क्यां) त्रिमल्लः कविः ॥१॥
स्वाद्वम्लो पटुतिक्तकौ कटुकषायौ चेत्यमीषड्रसा
द्रव्यस्था(स्थाः) महतांशकेन रसने व्यक्तिं प्रयाताः पृथक् ।
तत्राद्याः पवनं त्रयो(ऽ)भ्यवहृताः श्लेष्माणमंत्यास्त्रय-
स्ते पित्तं तु कषायतिक्तमधुरा घ्नंतीतरे तन्वते ॥२॥

End :

सूतः सर्वरसः त्रिदोषविजयीसंयोगवाही गुरु-
र्बल्यो वृष्यतमो(ऽ)खिलामयहरः कुष्टं(ष्ठं) विशोषाञ्जयेत् ॥१००॥
हिमाद्रेरुत्पन्ना समुपचित पंचाननरसा
ददानाभक्तेभ्यः प्रतिदिवसमुच्चैरमलतां(ताम्) ।
अदोषा सानंदं गदिविरचितास्तोत्र निवहा
शिवामेनैरुज्यं जनयतु सदानंदजननी ॥१०१॥

Colophon :

इति श्रीत्रिमल्लविरचिता द्रव्यगुणशतश्लोकी समाप्ता ।

Post-Colophon :

शुभमस्तु ।

136

I.M. 360

द्रव्यगुणशतश्लोकी

Dravyaguṇaśataślokī

by Trimalla Bhaṭṭa

Substance : Country-made paper. *Size* : 18.1 X 9.4 cms. *Folios*: 1-17. *Lines* : 10. *Letters*: 26. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Fresh. *Extent*: Complete.

F. 1a begins with a comm. on Dravyaguṇaśataślokī, named 'Dravyadīpikā' by Kṛṣṇadatta. It continues upto the folio no. 3a within the margin and it is not complete.

The text Dravyaguṇaśataślokī continues from F. 1b to F. 16a, F. 16b, however, starts with an additional text having 21 verses, the beginning of which follows as "अथौषधानां प्रतिनिधिर्लिख्यते" ॥

Beginning : (Text)

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीकृष्णमूर्त्तिर्जयति ॥
श्रीकंठं गिरिजागणेशसहितं नत्वा शरण्यं सतां(ताम्) ।

नानाद्रव्यगुणागुणान् कथयतो ग्रंथान् विचार्य्याऽसकृत् ॥
पथ्याऽपथ्यविदे गुणागुणा(ण)युतं यद्वस्तु तोयादिकं(कम्) ।
तत्संक्षेपतया ब्रवीति हि शतश्लोक्या(क्यां) त्रिमल्लः कविः ॥१॥

End : (Text)

हिमाद्रेरुत्पन्ना समुपचित पंचाननरसा ।
ददानाभक्तेभ्यः प्रतिदिवसमुच्चैरमलतां(ताम्) ॥
अदोषा सानंदं गदिविरचितस्तोत्र निवहा ।
शिवाते(मे)नैरुज्यं जनयति(तु) सदानंदजननी ॥१०१॥

Colophon :

इति श्रीत्रिमल्लभट्टविरचिता द्रव्यगुणशतश्लोकी समाप्ता ॥

Beginning : (Comm.)

*...........व्यूह सागरं(रम्) ॥ नरस्तरति तं वंदे सिधि(द्धि)दं श्रीगजाननं(म्)। त्रिमल्लभट्टैरवि....... ग्रहः ॥ कृष्णदन्तेन टीका क्रियते द्रव्यदीपिका ॥२॥ इह हि द्रव्यगुणागुण...... याः ॥ तै(तैः) सह ग्रंथस्थाभिधानाभिधेय लक्षणः संबंधः। हिताहितज्ञानं प्रयो(जनं)..... हिताहितज्ञान जिज्ञासुरधिकारी ॥ शार्दूलविक्रीडितं यावत्पंचदशश्लोकाः ॥
.........torn

137

I.M. 361

(द्रव्यगुण)शतश्लोकी

(Dravyaguṇa)śataślokī

by Trimalla Bhaṭṭa

Substance : Country-made paper. *Size* : 27 X 12 cms, *Folios*: 1-15. *Lines* : 7. *Letters*: 40. *Script* : Nāgari. *Condition*: Fresh. *Extent*: Complete.

Contents are same as the contents of the MS. G-7416. Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Saṃvat 1917 = A.D. 1860.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥

श्रीकण्ठं गिरिजागणेशसहितं नत्वा शरण्यं सतां(ताम्) ।
नानाद्रव्यगुणागुणान् कथयतो ग्रन्थान् विचार्य्यासकृत् ॥
पथ्यापथ्यविदे गुणागुणयुतं यद्वस्तु तोयादिकन्(म्)।
तत् संक्षेपतया ब्रवीति हि शतश्लोक्यां त्रिमल्लः कविः ॥१॥
स्वाद्वम्लौ पटुतिक्तकौ कटुकषायौ चेत्यमीषड्र(ड्र)सा
द्रव्यस्था(स्थाः) महतांशकेन रसने व्यक्तिं प्रयाता पृथक् ।
तत्राद्या(द्याः) पवनं त्रयोऽभ्यवहृतोः(ताः) श्लेष्माणमंत्यास्त्रय(यः)
ते पित्तं(त्तं) तु कषायतिक्तमधुरा घ्नंतीतरे तन्वते ॥२॥

End :

सूतः सर्व्वरसः त्रिदोषधि(वि)जयीसंयोगवाही गुरु-
र्बल्यो वृष्यतमोऽखिलामयहरः कुष्ट(ष्ठं) विशेषा(द्)जयेत् ।
सो(ऽ)शुद्धः त्क(कृ)मिमेहकुष्ट(ष्ठ)म्रु(मृ)तिकृद्गंधस्तु भेदी कटु-
ति(स्ति)क्तोष्णो(ऽ)खिलवातकुष्ट(ष्ठ)कफहाशुद्धस्तु दाहादित्क(कृ)त् ॥१००॥
हिमाद्रेरुत्पन्ना समुपचित पंचाननरसा
ददानाभक्तेभ्यः प्रतिदिवसमुच्चैरमलतां(ताम्) ।
अदोघा(षा) सानंदं गदिविरचितस्तोत्र निवहा
शिवामेनैरुज्यं जनयतु सदानंदजननी ॥१०१॥

Colophon :

इति त्रिमल्लभट्टविरचिता शतश्लोकी समाप्त(प्ता) ।

Post-Colophon :

शुभां(भं) भवतु संवत् ॥१९१७॥ ९ ॥ * ॥ ९ ॥

138

I.M. 362

(द्रव्यगुण)शतश्लोकी

(Dravyaguṇa)śataślokī

by Trimalla Bhaṭṭa

Substance : Country-made paper. *Size* : 27 X 11.5 cms. *Folios*: 12. *Lines* : 9. *Letters*: 33. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Fresh. *Extent*: Complete.

The content of this MS. is the same as that of G-7416. First two folios contain some notes in between the lines and also on the margin.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः श्रीसरस्वत्यै नमः श्री गुरुभ्यो नमः ॥
श्रीकंठं गिरिजागणेशसहितं नत्वा स(श)रण्यं सतां(ताम्) ।
नानाद्रव्यगुणागुणान्कथयतो ग्रंथां(थान्) विपार्यासकृत् ॥
पथ्यापथ्यविदे गुणागुणयुतो(तं) यद्वस्तु तोयादिकं(कम्) ।
तत्संक्षिप्ततया ब्रवीति हि स(श)तश्लोक्यां त्रिमल्लकविः ॥१॥
स्वाद्वम्लौ पटुतिक्तकौ कटुकषायौ चेत्यमीषड्रसा
द्रव्यस्था(स्थाः) महतांशकेन रसने व्यक्तिं प्रयाता पृथक्(क्) ।
तत्राद्याः पवन्(नं) त्रयो(ऽ)भ्यवहृता(ताः)[ऽ]श्लेस्मान(ष्माण)मन्त्यास्त्रय-
स्ते पित्तं तु कषायतिक्तमधुरा घ्नंतीतरे तन्वते ॥२॥

End :

सूतः सर्वसर(रस)स्त्रिदोषविजयी स(सं)योगवाही गुरु-
र्बल्यो वृष्यतमो(ऽ)खिलामयहरः कुष्ट(ष्ठं) विशेषाज्जयेत् ।
सो(ऽ)शुद्धः क्रिमिहेम(मेह)कुष्ट(ष्ठ)मृतिकृद्बंधस्तु भेदी कटु
स्तिक्तोष्णो(ऽ)खिलवातकुष्ट(ष्ठ)कफ्न(फ)हाऽशुद्धस्तु दाहादिकृत् ॥१००॥
हिमाद्रेरुत्पन्ना समु(प)चित पंचाननरसा
ददानाभक्तेभ्यः प्रतिदिवसमुच्चैरमव(ल)तां(ताम्) ।
अदोषा सानंदं गदिविरचितस्तोत्र निवहा

शिवामेनैरुज्यं जनजु(य)तु सदानंदजननी ॥१०१॥

Colophon :

इति श्रीत्रिमल्लभट्टविरचिता शतश्लोकी समाप्ता ।

Post-Colophon :

शुभमस्तु ।

139
I.M. 62
द्रव्यगुणशतश्लोकी
Dravyaguṇaśataśloki
by Trimalla Bhaṭṭa

Substance : Country-made paper. *Size* : 27.3 X 11.9 cms. *Folios*: 1-2, 4-8, 11-16, 20. *Lines* : 9. *Letters*: 26. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Old, discoloured. *Extent*: Incomplete.

The content of this MS. is the same as G-7416. There are some notes on the first two folios of the MS.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥

श्रीकंठं गिरिजागणेशसहितं नत्वा शरण्यं सतां(ताम्)।

नानाद्रव्यगुणागुणान् कथयतो ग्रंथान् विचार्यासकृत् ॥

पथ्यापथ्यविदे गुणागुणयुतं यद्वस्तु तोयादिकं(कम्) ।

तत्संक्षेपतया ब्रवीति हि शतश्लोक्यो(क्यां) त्रिमल्लः कविः ॥१॥

स्वाद्वम्लौ पटुतिक्तकौ कटुकषायौ चेत्यमीषड्रसा

द्रव्यस्था(स्थाः) महतांशकेन रसने व्यक्तिं प्रयाताः पृथक् ॥

तत्राद्याः पवनं त्रयोऽप्यवहुताः श्लेष्माणमंत्यास्त्रय-

स्ते पित्तुं(त्तं) तु कषायतिक्तमधुरा घ्नंतीतरे तन्वते ॥२॥

End :

सूतः सर्वरसस्त्रिदोषविजयी संयोगवाही गुरु-

बल्य(ल्यो) वृष्यतमोऽखिलामयहरः कुष्टं(ष्ठं) विशेषाज्जयेत् ।
सोऽद्धुः(शुद्धः) कृमिमेहकुष्ट(ष्ठ)मृतिकृद्रंधस्तु भेदी कटु-
स्तिक्तोष्णो(ऽ)खिलकुष्ट(ष्ठ)वातकफहाशुद्धस्तु दाहादिकृत् ॥१०१॥
हिमाद्रेरुत्पन्ना समुपचित पंचाननरसा
ददानाभक्तेभ्यः प्रतिदिवसमुच्चैरमलतां(ताम्) ।
अदोपा सानंदं गदिविरचितस्तोत्र निवहा
शिवामेनैरुज्यं जनयतु सदानंदजननी ॥१०२॥

Colophon :

इति श्रीत्रिमल्लकविविरचिता द्रव्यगुणशतश्लोकी समाप्ता ॥छ॥

140

III. F. 17

द्रव्यगुणशतश्लोकी

Dravyaguṇaśataślokī

by Trimalla Bhaṭṭa

Substance : Country-made paper. *Size* : 23.6 X 12.6 cms. *Folios*: 1-19. *Lines* : 7. *Letters*: 32. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Old discoloured, partly moth-eaten. *Extent*: Complete.

The content of this MS. are mostly same as G-7416. But there are a few other different topics in this MS. These are given below :

F. 4a – अथ पयः फेनगुणाः ।
F. 4b – इति घोलतक्रगुणाः ।
F. 5a – इति गोमहिष्यजाघृतगुणाः ।
F. 5b – इति धान्यवर्गः ।
F. 11b – इति बिल इति खर्बूजा ।
F. 15a – अथ फुल्लवटकः ।
F. 16a – अथ धान्यलाईगुणाः ।
F. 16a – अथ शिखिरिणीगुणाः ।

The MS. contains some notes in between the lines and

also on the margin. Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Śaka-1555 = A.D. 1633.

Beginning :

श्रीवरदमूर्त्तिर्जयति ॥
श्रीकंठं गिरिजागणेशसहितं नत्वा शरण्यं सतां(ताम्)।
नानाद्रव्यगुणाऽगुणान् कथयतो ग्रंथान् विचार्यासकृत् ॥
पथ्यापथ्यविदे गुणागुणयुतं यद्वस्तु तोयादिकं(कम्)।
तत्संक्षेपतया ब्रवीति हि शतश्लोक्यां त्रिमल्लः क(विः) ॥१॥
स्वाद्वऽम्लौ पटुतिक्तकौ कटुकशा(षा)यौ चेत्यऽमीषड्रसा
द्रव्यस्था(स्थाः) महतांऽशकेन रसने व्यक्तिं प्रयाताः पृथक् ।
तत्राऽऽद्याः पवनं त्रयो(ऽ)भ्यवहृताः श्लेष्माण[ऽ]मंत्यास्त्रय-
स्ते पित्तं तु कषायतिक्तमधुरा घ्नंतीतरे तन्वते ॥२॥

End :

सूतः सर्व्वरस(सः)त्रिदोषविजयी संयोगवाही गुरु-
र्बल्यो वृष्यतमोऽखिलामयहरः कुष्ठं विशेषाज्जयेत् ।
सोऽशुद्धः कृमिमेहकुष्ट(ष्ठ)मृतिकृत् गंधस्तु भेदी कटु-
स्तिक्तोष्णोऽखिलकुष्ट(ष्ठ) वातकफहाऽशुद्धस्तु दाहादिकृत् ॥१०१॥
हिमाद्रेरुत्पन्ना समुपचित पंचाननरसा
ददानाभक्तेभ्यः प्रतिदिवसमुच्चैरमलतां(ताम्) ।
अदोषा सानंदं गदिविरचितस्तोत्र निवहा
शिवामेनैरुज्यं जनयति सदानंदजननी ॥१०२॥

Colophon :

इति श्री त्रिमल्लभट्टविरचिता द्रव्यगुणशतश्लोकी समाप्ता ॥

Post-Colophon :

शाके १५५५ श्रावणशुद्ध ८ बुधे गणपतिना लिखिता ॥
श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

141

I.F. 62 (B)

(द्रव्यगुणसंग्रहः)

(Dravyaguṇasaṃgrahaḥ)

Substance : Country-made paper. *Size* : 31 X 27 cms. *Folios*: 137 (by counting). *Lines* : 22-24. *Letters*: 29. *Script* : Nāgari. *Condition*: Old, handwriting-clear. *Extent*: Incomplete.

The MS. has no benedictory verse. It contains references of Bhāvapradīpaḥ, Bhāvaprakāśaḥ, Pathyāpathyavivekaḥ, Vaidya-sāra-sarvasvaḥ, Vaidyavidyāsāroddhāraḥ. But as such no title occurs in the MS. It, however, seems to be a collection of some Ayurvedic texts dealing with Dravyaguṇaḥ. It has neither any beginning, nor any end. The MS. is kept in book form, 'a' side of the 2nd folio and 'b' side of the 3rd folio are blank.

Beginning :

तपनीयो गुरुः स्वादुः कटुकस्तु विपाकतः ।
वातश्लेष्मकरो दद्रुकुष्ट(ष्ठ)न्तु दुर्जरः स्मृतः ॥
पुं(पु)ण्डरीकः या(यो)भकु(क्तः)दीपनो रक्तपित्तकृत् ।
न शस्तः पाण्डुरोगेषु शोफार्त्तेषु विशेषतः ॥
अन्ये शालिविशेषास्तु स्वादुशाः श्लेष्मपित्तलाः ।
पाकेऽम्ला गुरवः स्निग्धाः सृष्टमूत्रपुरीषकाः ॥
इति पथ्यापथ्यविवेके भीमनलौ ॥
इदानीं षष्ठीधान्यस्य गुणाः भावप्रदीपे ॥

End :

क्रमुकाः । पूगस्तूदः पदिका लोध्रश्च । क्षुरकः ।
कोलिकिलाक्षोगोक्षुरास्तिलकनामपुष्पश्च विशेषश्च ।
प्रियकः । प्रियंगुकदंबोऽसनश्च । पृथ्वीका ।
कालाजाजी बृहदेलाहिँ पत्रिच। भूतीकं(कम्) ।
भूनिंबकतृणभूस्तृणश्च ॥

142

G-4382

द्रव्यदीपिका (द्रव्यगुणशतश्लोकीटीका)

Dravyadīpikā (a comm. on Dravyaguṇa saṃgrahaḥ/ śataślokī) by Kṛṣṇadatta

Substance : Country-made paper. *Size* : 17.4 X 8.7 cms. *Folios*: 1-44. *Lines* : 10. *Letters*: 27. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Fresh, only the folio 43 is a bit illegible. *Extent*: Complete.

It is a commentary on Dravyaguṇaśataślokī of Trimalla Bhaṭṭa. Śataślokī is sometimes referred to as Dravyaguṇasaṃgrahaḥ (as mentioned in the beginning of the text). The commentator Kṛṣṇadatta, as mentioned in the Colophon, is the son of Śivadatta. The name of the scribe is mentioned as Muralīdhara. Date of the scribe is mentioned in the Post-Colophon as Saṃvat 1841 = A.D. 1784.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥

यत्कुंभस्मरणे नापिप्रत्यूह व्यूहसागरं(रम्) ।

नरस्तरंति तं वंदे सिद्धिदं श्रीगजाननं(नम्) ॥१॥

त्रिमल्लभट्टैरचितो यो द्रव्यगुणसंग्रहः ।

कृष्णदत्तेन तट्टीका क्रियते द्रव्यदीपिका ॥२॥

ग्रंथारंभे ग्रंथकृदभीष्टदेवतानमस्कार-

माचरन्नभिधेयाद्यभिधत्ते ।

End :

सदानंदजननी ।

सतां साधूनां धनधान्यादि दानेन सुखे हेतुः यद्वा

सदानंदो येन स गणपतिः निर्विघ्नसिद्धिदानेनेत्यर्थः ।

तस्य जननी प्रसूः ।

पक्षे सर्दा(दा) सर्वदा आनंदमारोग्यं तदुत्पादयु(यि)त्री ।१०१।

विश्ववंदितचतुर्भुजतातावाप्तविद्य शिवदत्तसुतस्य ।

कृष्णदत्तकृतिनः कृतिरेषा जायतामखिललोकहिताय ॥

Colophon :

इति श्री कर्पूरीयशिवदत्तात्मजकृष्णदत्तकृता शतश्लोकी टीका द्रव्यदीपिका समाप्ता ।

Post-Colophon :

संवत् १८४१, पौषशुदि द्वितीयस्यां भौमवासरान्वितायां मध्याह्ने लिखिता मुरलीधरेण स्वार्थं परार्थं च । शिवो जयतु ॥ भूवेदवसुचंद्रे(ऽ)ब्दे पौषे मासि सितेकुजे। द्वितीयस्यां त्रिमल्लेन रचितो ह्यपि निघंटुकः। तस्योपरिकृता टीका कृष्णदत्तेन दीपिका । सेयं त्विदानीं लिखिता मुरलीधरशर्मणा ।

143

G-5106

द्रव्यप्रकाशः

Dravyaprakāśaḥ

Substance : Country-made paper. *Size* : 20.8 X 9 cms. *Folios*: 1-15. *Lines* : 8. *Letters*: 26. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Damaged. *Extent*: Complete (?)

The work is a lexicon on medicinal plants. Author's name is not mentioned in the MS. The Colophon does not clearly mention whether the work is complete or not, it only mentions "इति द्रव्यप्रकाशः"। P.V. Sharma in his "Āyurveda kā Vaijñānika Itihāsa" only mentions the title Dravyaprakāśaḥ as an Ayurvedic work but does not mention the author's name.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः । अथ एकार्थनामानि । शतकुसुमा । शतपुष्पा । दंडहस्ता। तगरं(रम्)। भंडारिका । मंजिष्टा । सर्वरसः । सर्जरसः । बहुश्रवा । सल्लकी । कुंभीलूकः गुग्गुलुः । प्रावृषाणी कपिकछू । अग्निज्वाला धातुकी कर्कुरंसः माण्य.......* टिवर्षा. स्पृका ।

End :

सप्तस्वर्भेषु कथितः काकशब्दो विचक्षणैः ॥

सर्पद्विरदमेषेषु सांसके नागकेसु(श)रे ।

नागवल्यां नागदंत्यां नागशब्द प्रयुज्यते ॥३॥
मांसे द्रवे चेक्षुरसे पारदे मधुरादिषु ।
बालेरोगे विषे नीरे रसो न (तु प्रयुज्य)ते ॥

Colophon :

इति द्रव्यप्रकाशः ।

Post-Colophon :

......* जलं रसो हर्ष रसः श्रृंगारपू .....* जः ।
रसोस्वादु(द्वा)दि निर्यासः .... * सोविषं(षम्) ।
योगेन चित्तस्य पदेन वाचां मलं शरीरस्य तु वैद्यके-
.............* रोत्तं प्रवरं मुनीनां पतंजलिं प्राजु(ञ्ज)लिरानतोस्मि ॥१॥
येसां(षां)......* सुश्रुतवाग्भटादीन्नालोक्य कुर्वंति चिकित्सकत्वं(त्वम्) ।
तेषां करच्छेदनमेव कृत्वा निष्काशयेद्भूमिपतिः स्वदेशात् ॥२॥

*................................... worm eaten.

144

G-8428

द्रव्यरत्नाकरनिघंटुः

Dravyaratnākaranighaṃ(ṇ)ṭuḥ

Substance : Country-made paper. *Size* : 23.7 X 15.8 cms. *Folios*: 25 + 3 (index). *Lines* : 17. *Letters*: 36. *Script* : Nāgari. *Condition*: Fair but slightly worm eaten. *Extent*: Incomplete.

Chapter Colophones are given below :

F. 5a इति द्रव्यरत्नाकरनिघंटौ कस्तूर्यादिप्रथमवर्गः ।
F. 9a...................... हरिद्रादिवर्गो(र्गो)द्वितीयः ।
F. 12b...................... चित्रकादिवर्गः, (तृतीयः) ।
F. 17b...................... द्रुमराजो(जा)दिश्चतुर्थवर्गः ।
F. 20b...................... मिश्रयादिवर्गः पंचमः ।
F. 21a...................... तैलादिवर्गः (षष्ठः) ।
F. 22a...................... इक्षुवर्गः सप्तमः ।
F. 24a...................... सुवर्णादिवर्गोष्ट(र्गोऽ)ष्टमः ।

Then begins धान्यवर्गः which is not complete. Besides 25 folios, the MS. contains three extra folios, indicating the index of the work.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः । अविघ्नमस्तु ॥

अथ द्रव्यरत्नाकरनिघंट(टु) प्रारंभः ॥

"नमामि धन्वंतरिमादिदेवं सुरासुरै(रैः) वंदितपादपद्मं(पद्मम्) ।

लोके जरारुक्भयमृत्युनाशं दातारमीशं विविधौषधानां(नाम्) ॥१॥

वंदे(ऽ)हं विश्वरूप(पा)मखिल(लां) गदहरामेकवि(वी)रां त्रिमूर्ति(र्तिं) विश्वे-

शा(श)म(मा)दिशक्तिं (क्तिम्)॥

कमलदृशं(शां) वंदितां देवसंघे:(घैः) वाग्देवीं वेदगर्भ(र्भां)सिचि(ति)

तनुरुचिर्वाक्प्रदा(दां) किल्विषघ्नीं ल(उ)न्मीलतारहारां

सकल भयहरां पद्महस्तां प्रसन्नां(न्नाम्) ॥२॥

End :

कर(रं)डीद्वय ॥

कुसुंभं पीतपित्तं च मालुकं धस्तरंजकं(कम्) ॥

तद्वत्किरीट कालद्रवो श्रुद्धोपपद्योत्तरा तथा ।

कुसुंभ वातलकृच्छ्र - रक्तपित्तकफापहा ॥४७॥

किरीटात्किंचिदुद्दिष्टाविशेषाद्जरनाशनी ।

कुसुंभ शाक रूक्षोष्णं कफजि......... ॥

145

I.M. 3879

द्रावणविधिः

Drāvaṇavidhiḥ

Substance **: Country-made paper.** ***Size*** **: 20 X 10 cms,** ***Folios*****: 1-7.** ***Lines*** **: 10.** ***Letters*****: 38.** ***Script*** **: Nāgarī.** ***Condition*****: Old.** ***Extent*****: Incomplete.**

The manuscript is incomplete at the end. Author's name

is not mentioned. The text is accompanied with a short Hindi comm. But the commentator's, name does not appear in the manuscript. It begins with Drāvaṇavidhiḥ, which in all probability is not the title of the work, but a topic only. Total number of verses from 1st to 6th folio is 57. Seventh folio does not mention any number of the verses. Stambhanavidhiḥ - F. 2a., Liṅgasthūlīkaraṇam - F. 3b., Yonisaṃkocanavidhiḥ - F. 4b., Romanāśa - F. 5b., Naṣṭapuṣpavidhiḥ - F. 5b., Garbhavidhiḥ - F. 6a., Sukhaprasavavidhiḥ - F. 7a., Bandhyātvāpanodonavidhiḥ - F. 7b., Keśavardhanam - F. 7b.

Beginning : (Text)

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ द्रावणविधिः ॥

प्रागेव पूंसां स्फुरते यदि(द्य)म्लारिद्रवे रोगफलं भु(च)तावत् ।

ततो बुधै(धैः)कामनलब्धि(वि)दग्धै(ग्धैः) कार्यः प्रयत्नो वनिता द्रवत्वे ॥१॥

जात्यादि साम्यं विज्ञेयं सा सा कार्यं विशेषतः ।

अतएवातिसौक्ष्म्या च कलापादौ(दि)रगोचरः ॥२॥

Beginning : (Comm.)

टीका ॥

पुरुष जोत्पास पहिलें च सभोगकालि स्त्री द्रवे

नातो आपण द्रवेत्याकरिताती स रोग होय ॥

याकारे बुद्धिमंत जे कामशास्त्र जाणणा रते

हि त्ति आपणा आधिद्रवे औ(ऐ) सा प्रयत्न करावा ॥

End : (Text)

कं(क)दवस्यं(म्बस्य) फलं पादमभिकायाद्दिनत्रयं(यम्) ।

पीतामुष्णोदकेनैव वंध्यात्वं प्रतिपद्यते ॥

वक्षो भूरुह बीजानां पलार्द्ध तंडुलांभसः ।

श्रतं पीतं तु सप्ताहं वंध्या संज्ञानसंज्ञायः ॥

अथ केशवर्धनं(नम्) ॥

गव्यं च पयसा पिष्ट(ष्टं) तिलपिष्टं सगोक्षुरं(रम्) ।

सप्ताहालेपना(नं) कुर्यात् केशान् बहु(हू)न्यपि ॥

End : (Comm.)

टीका ॥

जुला(ना)गुलति नवरसा चा आप्पुनतीप्रत्यही

पावशेर मासभरि भक्षिजेतरि स्त्री बंध्या होय ॥

टीका ॥ छ ॥

146

G-4363

धन्वन्तरिनिघण्टुः (द्रव्यावली)

Dhanvantarinighaṇṭuḥ (Dravyāvalī) (by Dhanvantari)

Substance : Country-made paper. *Size* : 27.7 X 13.1 cms, *Folios*: 1-57. *Lines* : 12. *Letters*: 30. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Old, partly worm-eaten. *Extent*: Incomplete.

This MS. is a dictionary or materia medica in nine chapters. This is a defective MS. It contains the first six and the beginning of the 7th varga. Although the title of the book as धन्वन्तरिनिघण्टुः is mentioned in the margin of the folios, but the actual name appears to be 'Dravyāvalī' as it is clearly stated in the 3rd line of the beginning "Dravyāvalīnāma."

Beginning :

श्रीगणेशवरद मूर्त्तिर्जयति तरां श्रीधन्वंतरये नमः।

अथौषधिनामानि ॥

धातुद्रव्य द्रवद्रव्य मांसद्रव्य समाश्रमः ।

इति द्रव्यावलीनाम समाप्तो लिखितो मया ॥१॥

गुडूच्यमृति(त)वल्ली च छिन्ना छिन्नरुहा(ऽ)मृता ।

छिन्नोद्भवा(ऽ)मृतलता धारा वत्सादनी स्मृता ॥२॥

End :

स्मृति वुद्ध्यति[1] शुक्रो(क्रौ)जः कफो(फ)मेदो विवर्द्धनं(र्धनम्) ।

वातपित्त कपो(फो)[2]न्मादे(द) श्वासा(शोफा)लक्ष्मी जरापहं(हम्) ॥६६॥

नवनीतगुणाः ॥

सर्वस्नेहोत्तमं प्रोस्कं(शीतं) मधुरं रसपाकयोः ।

सहस्रवीर्यां(र्यं) विधिवधृतकर्मसहस्रकृत् ॥६७॥

मेदापस्मार मूर्छा च शिराकर्णाक्षि योनिजान् ।

1) Printed book reads क्षुधाग्नि ।

2) Printed book reads विषो ।

Printed Book : Narayana Sarma, Purandar, Poona, Anandasram Press, 1896.

147

III. F. 6

धन्वन्तरिनिघण्टुः

Dhanvantarinighaṇṭuḥ (by Dhanvantari)

Substance : Country-made paper. *Size* : 19.5 X 12.3 cms, *Folios*: 1-78. *Lines* : 26. *Letters*: 20. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Old. *Extent*: Incomplete.

It appears to be the earliest pharmacopoeia of Āyurveda. The title is mentioned in the folio 12a, 16th line as Dhanvantarinighaṇṭuḥ (इति धन्वंतरीये(य) निघंटे(टौ)गडूच्यादि-प्रथमो(ऽ)-ध्यायः ॥) But the cover page contains the title as *Dravyāvalīnāmanirṇayaḥ*. The text continues upto कृतान्नवर्गः, the manuscript is incomplete at the end. Author's name is not mentioned here, but Gurupada Halder in his Vaidyakavṛttānta ascribes the authorship to Dhanvantari, a contemporary of Amarasiṃha, Prof. P.V. Sharma however, in his edition of Dhanvantari-Nighaṇṭuḥ asserts that 'Dhanvantari' is not connected with the authorship of this work.'

Beginning :

उ नमो गणेशा(य) नमः ॥ धन्वंतरये नमः ॥

श्री परमात्मनि धन्वंतरये विश्वभेषजाय जगद्धेतवे ॥

नमानि(मि) धन्वतर(न्तरि)मादिदेवं सुरासुरैर्व(वं)दितपादपद्मं(द्मम्)।

लोके जरारुभ(ग्भ)यमृत्युनाशं धातारगी(मी)शं विविधौषधीनं(नाम्) ॥१॥
अनेकदेशांतरभ(भा)षितेषु सर्व्वेष्वथ प्राकृतसंस्कृतेषु ।
गूढेश्व(ष्व)गूढेषु च नास्ति संख्याद्रव्याभिधानेषु तथौषधीनां(षु) ॥२॥
प्रयोजनं यस्य तु यावतास्या(देव) तावत्स गृह्णाति यथाखु (यथाऽम्बु) कूपात्।
तथा निघंटांबुनिये(धे)रमतद्गा(नन्ताद्गृह्णा)म्यहं किंचिदिहैकदेशं(शम्) ॥३॥

End :

अतिलवणमचाक्षुष्यं तीक्ष्णात्त्यम्लजरासात् ॥
पा(प)थ्यापथ्यपहैकत्र ज्ञेयं स शमनं बुधैः ।
बहु स्तोकमकाले च विज्ञेयं विषनास(श)नं(नम्) ॥
अजीर्णे भुज्यतेत्तु(तु) तदध्यशतध्यते ।
त्रीण्येतां(ता)निमृत्युर्वा श्रेष्ट(ष्ठं)कषा ...... ॥

References

- i) I.O.
- ii) Government Oriental Manuscripts Library, Madras.
- iii) Sarasvatī Mahal Library, Tanjore.
- iv) Sarasvatī Bhavan, Vārāṇasī.

Printed Books

- i) 2nd ed. Ānandāśrama 33 (along with Rājanighaṇṭu, 1896), 1927.
- ii) With Hindi translation, Bombay, 1900 (title Bṛhadvaidyakagrantha Dhanvantari).
- iii) in Telugu script, Madras, 1920.
- iv) Edited by Prof. Priyavrat Sharma, Hindi translation by Dr. Guruprasad Sharma, Varanasi, Chaukhambha Orientalia, 1982.

148
G-7744
धन्वन्तरिनिघण्टु:
Dhanvantarinighaṇṭuḥ (by Dhanvantari)

Substance : Country-made paper. *Size* : 26.5 X 12 cms. *Folios*: 64 (by counting). *Lines* : 10. *Letters*: 42. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Old & damaged. *Extent*: Incomplete.

It is a pharmacopoeia of Ayurvedic medicine. The text continues upto the 7th chapter (वर्ग:) i.e. मिश्रकादिवर्ग: Title of the MS. is mentioned in the Chapter Colophon – "इति श्री धन्वंतरिये(रीय) निघंटे(घण्टौ) रसवीर्यविपाके(क)सहिते पंचम: सु(व)र्ग: ।" F. 40b.

Beginning :

श्रीगणेशाय नम: ॥
नमामि धन्वंतरिमादिदेवं सुरासुरैर्वंदितपादपद्मं(द्मम्) ।
लोके जरारुग्भयमृत्युनाशं(शं) धातारमीशं विविधौषधीनां(नाम्) ॥ १ ॥
अनेकदेशांतरभाषितेषु सर्वेष्वथ प्राकृतसंस्कृतेषु ।
गूढेष्वगुढेषु च नास्ति संख्यां(ख्या) द्रव्याभिधानेषु तथौषधे(धी)षु ॥ २ ॥
प्रयोजनं यस्य तु यावदुस्या(देव) त्रा(ता)वन्स(त्स) गृह्णाति यथांबु कूपात् ।
तथा निघंटांबुनिधेरनंताजुह्णा(द्गृह्णा)म्यहं किंचिदि हैकदेशं(शम्) ॥ ३ ॥

End :

घृतं सिता माक्षिकं च विज्ञेयं मधुरं त्रयं(यम्) ।
विद्यान्त्रिमधुरं चैव प्रोक्तं च मधुरत्रिकं(कम्) ॥
पंचांगमिति विज्ञेयं भेषजं तु पुन: पुन: ।
कषायं पंचकैरेव पंचधाद्रव्ययोन्(र्नि)य: ॥
वर्गो(ऽ)यं मिश्रको नाम सप्तम: परिकीर्त्तित: ।
द्रव्याण्युक्तानि गणशो मिश्रीकृत्य समास(स)त: ॥
गुडूच्यादि(दि:) शताह्वादिस्तथा(ऽ)थ्य(न्य)श्चंदनादिच(क:) ।
करवीरादिरास्ना(म्रा)दि(दि:) सुवर्णादिवि(र्वि)मिश्रि(श्र)क: ॥

उक्तं निखिलमेतद्धिनिघंटज्ञा्भनमुत्रंमा(नायुत्तमम्) ।
भिषजां बुद्धिवृद्ध्यर्थु(र्थं) धन्वंतरिविनिर्मितं(तम्) ॥

149

I.M. - 646

धन्वन्तरिनिघण्टुः

Dhanvantarinighaṇṭuḥ (by Dhanvantari)

Substance : Country-made paper. *Size* : 24 X 8.3 cms. *Folios*: 2-35, 37, 39-42, 44, 46-57, 59-81 = Total 75. *Lines* : 6. *Letters*: 35. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Old. *Extent*: Incomplete.

The content of this MS. is same as in G. 7744. 'b' side of the last folio, containing Colophon, is mostly illegible. The MS. begins from Guducyādi Prathamavargaḥ from the sloka no. 3. (Vide p. 6 of printed text of PVS).

Date of the scribe is mentioned in the Post-Colophon as Saṃvat 1586 = A.D. 1529.

Beginning :

—पुष्करभार्ग्गा(र्गो)भिः पाठाकु(कट्)फलदारुभिः ।
कर्तृणेनाथ शृंग्या च पिबेत्क्वथं तु वातिके ॥
पर्ण्यौ वृहत्यौ गोकंठो(टो) बिल्वो(ऽ)ग्निमु(मं)थनो(ऽ)रलुः ।
काश्मर्यः पाटला चेति सन्निपातहरो गणः ॥
जीवकर्षभकौ मेदे काकोल्यौ द्वे वु(च) योजिते ।
द्वे शुर्प्प(सु)पर्ण्यौ(च) जीवन्ती मधुकं रक्तपित्तजित् ॥

End :

लज्जापाठावलाजिज्ञाः समंगाकीर्त्तिता बुधैः ॥
जंबीरस्कर्म्मरंगश्चनारंगश्चक ....।
चत्वारः कीर्त्तिता दन्तशठाभे ....॥
वासक्षस्तिलकस्वर्णकेतके च विभीतके ।
अशोके किंशुके युते कर्णिकारद्रुमे .... ॥

Colophon :

इति धन्वन्तरीये(य) निघंटे(टौ) नानार्थवर्ग्गा(र्गः) समाप्तः ॥

Post Colophon :

संवत् १५८६ .... १३ बुधवासरे ॥ ग्रंथो(ऽ)यं समाप्त(:)
...... पुस्तकलिखाषितंवाजग्रं ....
श्रोतापठनार्थं परोपकारार्थं(र्थम्)। लिखितं............. ॥
लेखकपाठकयोः शुभमस्तु ॥

150

I.M. - 7211

धन्वन्तरीमन्त्रः

Dhanvantarīmantraḥ

Substance : Country-made paper. *Size* : 23.8 X 13.8 cms. *Folios*: 2. *Lines* : 9. *Letters*: 24. *Script* : Nāgari. *Condition*: Old. *Extent*: Incomplete.

The MS. is incomplete at the end. Author's name is not mentioned anywhere.

Beginning :

श्री गणेशाय नमः ।
अस्य श्रीधन्वंतरी(रि)मंत्रस्य उपांतरतम ऋषि(षिः)त्रिष्टुप् छंदः ॥
धन्वंतरी(रि)देवता ओं बीजं स्वाहा शक्तिः सर्वरोगनिरशनार्थे
जपे विनियोगः । ओं नमो भगवते हृद० ॥
धन्वंतरये शिरसे ॥ अमृतकलशहस्तायशिखा० ॥
सर्वामयविनाशनाय कवचा० ॥ त्रिलोकनाथाय नेत्रत्र० ॥
विष्णवे स्वाहा अस्त्राय फट् ॥ एवं करु(र)न्यासः ॥
अथ ध्यानं(म्) ॥ शखं(शंखं)चक्रं जलूकांदधदमृतघटं
चापि दोर्भि चतुर्भि(र्भिः) सूक्ष्मस्वछाति हृद्यांशुकपरि-
विलसन्मौलिमंभोजनेत्रं कालांभोधोज्वलंगं कटितटविल-

सद्यारुपीतां(तं)वराभयं वंदे धन्वंतरिं तं निखिलगद-

वनप्रौभदावाग्निलीलं(लम्) ।

End :

आयुतं सशुंगैः दीर्घायुषे रोगविषग्रहादिविमुक्तये

सर्वसमृध(द्ध्य)ये च वट् भूरुहमिति वटसभितसभ्रुगैः साग्र ॥

इति प्रयोगांतरं(रम्)। ससितेन च पायसेन दूर्वात्रिकयुक्तेन च

भोदितपत्रेन आयुतं जुहुया ससर्पिषाग्नौ दुरितो घ......।

151
G-10616
धातुकल्पः (रुद्रयामलतन्त्रम्)
Dhātukalpaḥ (Rudrayāmalatantram)

Substance : Country-made paper. *Size* : 32.7 X 12.2 cms. *Folios*: 2-72 (the first folio is missing). *Lines* : 9. *Letters*: 52. *Script*: Nāgarī. *Condition*: Fresh. *Extent*: Incomplete.

The MS. deals with the merit of gold (सुवर्णप्रशंसा) in the section of metals (धातुकल्पः) belonging to Rudrayāmalatantra. The Chapter Colophon discloses this.

Beginning :

.... वाच ॥

यो(यः) कश्चि(श्चि)त्स्मरते ईश(शं)व्यक्तं कथय सांप्रतं(तम्) ।

भवतानुग्रहेणैव साधनामर्थसिद्ध्यति ॥१०॥

महादेव ॥

शृणु देवि प्रवक्षा(क्ष्या)मि धातुनानाविधस्थि(स्थि)तिः ।

गुणलक्षणसंयुक्ता यथा बुध्या कथिष्यति ॥११॥

End :

प्रातरुत्थाय पुंसां कीर्त्तयेद्विधिनामकान् ।

प्रोक्ता(क्तां) ये पारदे(द)कल्पे सर्वसिद्धिकरांश्च ये ॥
कीर्त्त(र्त्य)ते लभते सौख्यं लक्ष्मी प्रत्याग्रही सदा ।
प्रतिपति महालक्ष्मी जायते नात्र संशयः ॥८११॥

Colophon :

इति श्रीरुद्रयामले उमामा(म)हेश्वरसंवादे धातुकल्पे सुवर्णप्रसंशा(शंसा) समाप्ता॥

Post-Colophon :

शुभमस्तु ॥ अतः परम् औषधीकल्पो रसकल्पश्चेति ॥

152

III. A. 53

धातुरत्नमाला

Dhāturatnamālā by Devadatta

Substance : Country-made paper. *Size* : 27 X 20 cms. *Folios*: 4. *Lines* : 19-28. *Letters*: 36. *Script*: Bengali. *Condition*: Fresh writing, damaged. *Extent*: Complete.

The MS. deals with the metallic preparations of medicines. Contents are same as that of G-8349. But the last two additional verses clearly mention the name of Devadatta, son of Hari who may be the author of this text. However, there may be a dispute regarding this, as it claims to be a part of Aśvinīkumārasaṃhitā. Apparently the MS. appear to be a complete one. But after the completion of verse no. 25 and a portion of verse no. 26, the next folio begins with verse no. 28. Similarly verses 54, 81, 133 are partly found. It is seen that the numbering of verses does not tally with another MS. of धातुरत्नमाला । Hence the MS. cannot be taken as a complete one, although the Colophon mentions it as such (धातुरत्नमाला समाप्ता).

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ।

प्रणम्य देवताशक्ती(क्तिं) यस्य उत्पत्तिकारकं(कम्) ।
धातु(तू)नां रत्नमालाश्च(यां) विश्रुद्धि(द्धिं) कथिता(थया)भ्यहं(हम्) ॥१॥
ब(ब्र)ह्माविष्णुहरं ध्या(ध्ये)यं भक्त्या धार्य्यश्च(श्च) नित्यशः ।
तेषां वरप्रसादात्(च) सर्व्वदिवतया(तायाः) जयेत् ॥२॥
रौप्यं हेमं तथा ताम्रं नागं वङ्गं तथायशः(सम्) ।
ष(ख)र्प्परं मु(मौ)क्तिकं चैव प्रवालं वा(ता)लकं शिवः(ला) ॥३॥

End :

ज्ञाति(त्या)गुञ्जरगौडश्च देवदत्तो हि धर्म्मवत(वित्) ।
हरेर्नामाभिधात(न)स्य तस्य सुदुर्नि(नुर्भि)षग्वरः ॥७२॥
सिंह(संहि)तारसकर्म्मेषु यस्य बुद्धिर्गरि(री)यसी ।
तेन शास्त्रावले(लो)केन कृता सा रत्नमालिका ॥७३॥

Colophon :

इति वैद्यकशास्त्रे अश्विनीकुमारसंहितायां धातुरत्नमाला समाप्ता ॥

Post-Colophon :

यथा प्रति ॥ ० ॥

Reference :

B.O.R.I.

153

I.M. 369

धातुरत्नमाला

Dhāturatnamālā (part of the Aśvinīkumārasaṃhitā)

by Devadatta

Substance : Country-made paper. *Size* : 24.5 X 11.3 cms. *Folios*: 1-2, 6-11 =8. *Lines* : 10. *Letters*: 26. *Script*: Nāgarī. *Condition*: Old, discoloured. *Extent*: Incomplete.

The MS. starts with the first folio, but there is no benedictory verse in the beginning. This MS. discusses many

topics, but third to fifth folios are missing. However the topics of the remaining folio are given below :

F. 1a – अथ द्रव्यशुद्धिः ।

F. 1a – अथ जेपालशुद्धिः । इति गुग्गुलशुद्धि(द्धिः)। इति मनःशिला ।

F. 1b – इति ताम्रम् । इति विषशोधनम् । इति विषशुद्धिः । [अथ पर] जेपालशुद्धिः ।

F. 2a – इति जेपालशुद्धिः । इति खर्परंशुद्धिः । तुत्थशुद्धिः ।

F. 2b – इति माक्षिकशुद्धिः ।

F. 6b – अथ गुणः ।

F. 7a – अथ मौक्तिकं(कम्) । इति मौक्तिकमारणगुणाः ॥

F. 7b – इति प्रवालं(लम्) ।

F. 8a – इति मनःशिला ।

F. 8b – अथ मनःशिलाशोधनं(नम्) ।

Beginning :

अथ द्रव्यशुद्धिः ॥ अथ जेपालशुद्धिः ॥
जेपालं निस्कुषीकृत्य मज्जां त्यक्ता(क्त्वा) समाहरेत् ।
ग्रहकन्यांतरे स्थाप्य बंधयेदथवा नरैः ॥
गोमहे(ये)न च सु(सं)लिप्य शोषयेदातये बुधः ।
यदा शुष्कत्वमायाति लिप्तं तद्रोमयं बुधः ॥

End :

इति हीरकं(कम्) ।
ग्रंथु(थः) वैद्यकनामायं रससिद्धांतसागरात् ।
धातूनां रत्नमाला च ततो वैद्यस्य हेतवै(वे) ॥ १७६ ॥
मरणेभ्यो तु(भ)यत्राता(त्रस्ता) रोगग्रस्ताश्च ये नरः(राः) ।
रत्ना(त्न)मालाकृता तेषा(षां) वैद्यानां च हिताय वै ॥१७७॥

Colophon :

इति श्री वैद्यकशास्त्रे अश्व(श्वि)नीकुमारसंहितायां
धातुरत्नमालायां[धातुरत्नमालायां]समाप्तो(ऽ)यं ग्रंथः ॥

Post -Colophon :

शुभं भूयात् ॥ ॥ श्री श्री श्री ॥
रसोवलिप्तं कणतालकौ विषं फलत्रयं नागरभूषणं च ।
तुल्यांशमेतन्मरिचेन सार्द्धं द्विभागिकं स्मा(स्या)दय दंतिबिजं(बीजम्) ॥
त्रिवारमेतत्परिमर्द्य भृंगजलैर्गुटीमुद्ग(द्ग)मिता विधेया ।
स्यात्तक्त पीताग्रहणीगदेयं हरेदरेंडतैलै(ले)न विरेचनं स्यात् ॥
निंबुरसेनाहिविषं निहंति विलेपनेनार्द्रकवारिणापि ।
स्विंद च भृंगस्वरसेन हन्यात् निर्गुंडिकाभि खलु धातु वातं(तम्) ॥
विषं निहन्यात्खलु वृश्चिकस्य धृतेन पीता च समारणघ्वी ।
आजेन दुग्धेन निहंति मेहं निंबुरसेनांजनत्तश्च मूत्रात् ॥
धात्री रसेनापि विदाहनाशिनी गुडेन हन्यादपि बद्धविद्धतां(ताम्) ।
पित्तप्रकोपं सितया निहंति सकासमर्द्धोस्य रसेन शोफं(फम्) ॥
हंत्युष्णवातं खलु तंडुलो(ला)दापो तावरायाश्च जलेन मेहान् ॥
इति घोडाचोलीरसः ॥

154

G-8349

धातुरत्नमाला

Dhāturatnamālā

Substance : Country-made paper. *Size* : 24.5 X 10.5 cms. *Folios*: 1-4, 5, 5, 6-7, 8, 8, 8, 9-10 = 13. *Lines* : 10-11. *Letters*: 27. *Script*: Nāgarī. *Condition*: Fresh, partly worm-eaten. *Extent*: Complete.

The text has been taken from Aśvinīkumārasaṃhitā. It deals with lakṣaṇa-māraṇa-guṇa of all the metals and their products. There is a dispute regarding the authorship of Dhāturatnamālā. Bodleian Library as it claims to be a part of Aśvinīkumārasaṃhitā possesses a MS. of Dhāturatnamālā, where also Devadatta has been named as its author. (Vide-Vaidyaka-Vṛttānta of Gurupada Halder p. 164.) Moreover MS. III. A. 53 also discloses that Devadatta is the author of this text.

There are two different types of folios, having different colours. There are two kroḍapatras after F. 4.

Date mentioned in the Post-Colophon is Śaka 1742, Saṃvat 1878 = A.D. 1821.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः । श्री धन्वंतरये नमः ॥

प्रणम्य वितती(तीं) शक्तिं विस्र(त्रिसृ)ष्ट्युत्पत्तिकारिणीं(णीम्) ।

धातु(तू)नां रत्नमाल(ला)याममिधाय(नं) करोम्यहं(हम्) ॥१॥

ब्रह्मविष्णुहराधा(द्यान्) या(ये)मस्ता(र्त्त्या) ध्यायंति(यत्ति) नित्यशः ।

ज्ञानदानप्रदानाय सो(सा) मे विश्वेश्वरी मता ॥२॥

अथ धातूनां रत्नमालां वक्ष्यामि ॥

रौप्यं हेमं तथा ताम्रं [३] नागं [४] वंगं [५] तथायसं(सम्) [६] ।

षर्प्य(खर्प्प)रा [७] भ्रकमौक्तं च [८] प्रबालं [९] तालकं [१०] शिला ॥३॥

End :

ग्रंथो वै(द्य)कनामायं रससिद्धांतसागरात् ।

धातु(तू)नां रत्नमाला च ततो वैद्यस्य हेतवे ॥ १७६ ॥

मा(म)रणेभ्यो न(भ)यत्राता(त्रस्ता) रोगा(ग)ग्रस्ताश्च ये नराः ।

रत्नमाला कृता तेषां वैद्यानां च हिताय वै ॥१७७॥

Colophon :

इति श्रीवैद्यकशास्त्रे अश्व(श्वि)नीकुमारसंहितायां

धातुरत्नमालायां समाप्तो(ऽ)यं ग्रंथः ॥

Post-Colophon :

माघे मासे शुक्लपक्षे रविवारे पु(प्र)तिपदतिथौ ॥

सं(स)म्वत् १८७८ ॥ शाके १७४२ शुभमस्तु ।

155

G-8173(A)

नवरत्नमाला (सटीका)

Navaratnamālā (with comm.)

by Mallinātha, son of Govinda

Substance : Country-made paper. *Size* : 24 X 12.5 cms. *Folios*: 64-102=39. *Lines* : 11. *Letters*: 37-38. *Script*: Nāgarī. *Condition*: Old, margin is slightly worm-eaten. *Extent*: Incomplete.

The MS. is incomplete in the beginning and also at the end. It begins from F. 64. Chapters are called as रत्न: ।

6th Chapter ends on F. 78 – 'चूर्णाधिकार:'

7th Chapter ends on F. 94 – 'वाजीकरणम्'

8th Chapter ends on F. 100 – 'कौतुहल:'

Complete chapters 6th, 7th & 8th, incomplete chapter 9th.

The text is accompanied with a Hindi commentary. Comm. has no benedictory phrase in the beginning and commentator's name is not mentioned. Title of the book and the author's name have been mentioned in the Chapter-Colophon. F. 78b. "इति श्रीगोविंदात्मजमल्लिनाथविरचिते सर्वशास्त्रसंग्रहे नवरत्नमालायां चूर्णाधिकार-षष्टमोरत्न: ॥"

Beginning : (Text)

श्रीवक्रतुंडाय नम: ॥

वटिकाकल्कचूर्णस्य (स्य) त्रयमपि मु (उ) दाहृतं (तम्) ।

नानाग्रंथार्थमंत्रानां मल्लिनाथेन भाषितं (तम्) ॥१॥

किराततिक्ताकोषनगुडूचीमभयाघना ।

धान्यं यासकु (क:) त्रायंति द्वयक्षुद्रामहो (हौ) षधं (धम्) ॥१॥

पर्पटापिप्पलीमूलं पौष्करं मागधी सटी ।

पटीलिश्चतिचूर्णो (ऽ) यं शो (षो) डशांशसमाश्री (श्रि) तं (तम्) ॥२॥

Beginning : (Comm)

टीका ॥ चिराइत् ॥ कटुकी ॥ मिरें(म्) ॥ गुलवेल ॥ हिरडा ॥ मुस्ता ॥ धने॥ दुरालभा ॥ त्रयमान ॥

End : (Text)

जंबि(बी)रबीजपुरंचणा(ना)गरंगं शुभाम्लकं(कम्) ।
चांगेरीतिती(त्री)णी चैवविदुरं चन(ण)काम्लकं(कम्) ॥
एवं ति(त्रि)फलपत्राणि क्षाराम्ललवणानि च ।
बोधयें(यं)ति रसं तानि देहलोहादिकर्मसु ॥

End : (Comm)

जंबिर ॥ माहुलिंग नारिंग निंबुले ॥ आंबवती ॥ चिंचा ॥ तित्तीडिकु ॥ विदुरह्मणिजेकमिष्ट आवलेद्राव ॥ दालिंब ॥ चेनयाची ॥

156
G-8173 (B)
नवरत्नमाला (सटीका)
Navaratnamālā (with comm.)
by Mallinātha, son of Govinda

Substance : Country-made paper. *Size* : 29.5 X 11 cms, *Folios*: 1, 2, 9, 17-19, 21-60 = 46. *Lines* : 8. *Letters*: 36. *Script*: Nāgari. *Condition*: Old, musty. *Extent*: Incomplete.

The text is accompanied with a commentary. The language of the comm. is not Sanskrit. The work contains nine chapters (ratnaḥ). Names of the chapters are clearly mentioned in verse no. 3.

चिकित्सारसतैलाज्यं चूर्णवाजीकतूहलं(म्) ।
गंधवादमितं तंत्रं या(वा)दप्रमिति वैद्यकं(म्) ॥३॥

The present MS. contains only two chapters. 1st chap. ends on F. 22b. and the 2nd on F. 60b. Commentator's name is not mentioned.

Beginning : (Text)

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ श्रीशारदायै नमः ॥
अविघ्नमस्तु ॥
नमामि राजं वपु(विप्रं) च सर्वविघ्नोपशीतये ।
संसारदुःखनाशाय शारीरहितकारकं(कम्) ॥१॥
अनेकशास्त्रसंबंध(धं) क्रियते देशभाषया ।
गोविंदात्मज यद्व्यक्तिमल्लिनाथचिकित्सकः ॥२॥

Beginning : (Comm)

प्रथमगणेशुनमस्कारावेयाकारण । जें सर्वविघ्न उपशीतीकारण । शारीरसिद्धि आरोग्यते लागि । अनेकशास्त्रदेखौनिप्राकृता भाषाबोल तुअसे ॥ जे वालकी बुद्धिमूर्खासि उपदेशुहो आवेयाकारण ॥

End : (Text)

एतानि सप्तरत्नानि योज्यंते रसरूपिणे ।
वैद्यबुद्धिहितार्थाय मल्लिनाथेन यकृ(त्कृ)तं(तम्) ॥१॥

End : (Comm)

स्सेइतुकेरसरूपियोजिले । वैद्यासिबुद्धि हो आवेयाकारण। मल्लिनार्थकेले ॥

Colophon : (Text)

इति श्रीगोविंदात्मजमाल्लिनाथविरचिते सर्वशास्त्रसंग्रहे नवरत्नमालाख्ये रसरत्ननामद्वितीयो रत्नः ॥ श्रीगोविंद हरिहरः रामचंद्र्या(द्राय) नमं(मः) ।

Reference

Sarasvatī Bhavan, Vārāṇasi.

157
G-8425
नामरत्नाकरनिघण्टुः
Nāmaratnākaranighaṇṭuḥ
by Koideva, son of Śārṅgadhara

Substance : Country-made paper. *Size* : 24.8 X 16 cms. *Folios*: 1-40. *Lines* : 14-15. *Letters*: 26. *Script*: Nāgari. *Condition*: Fresh. *Extent*: Incomplete.

All the Chapter Colophons mention the text as Nāmaratnākaraḥ, but this work appears to be the same with 'Pathyāpathyabibodhakaḥ containing only first three chapters.

Chapter Colophon – इति श्री वैद्यकोइदेव विरचिते नामरत्नाकरे औषधु(धि)वर्गः प्रथमः समाप्ताः (प्तः)" । - F. 34b

Chapter Colophon – "इति श्री वैद्यकोइदेवविरचिते नामरत्नाकरे धातुवर्गद्वितीयः समाप्ताः (प्तः)" । - F. 38a

Chapter Colophon – "इति श्री वैद्यकोइदेवविरचिते नामरत्नाकरे धान्यवर्गस्तृतीयः" । - F. 40b.

1st-3rd chapters are complete, but not the entire work. Hand writing becomes smaller from the middle of F. 3b. Out of 1-40 folios, there are two folios mentioning contents of Bhāvaprakāśaḥ.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः । श्री धन्वंतरे(रये) नमः ॥

विष्णुं प्रणम्य शिरसा लक्ष्मीं कमलबासिनी(म्) ।

गणेशं विघ्नहर्त्तारं श्रीगुरुं शाडिकोविदुं(दम्) ॥१॥

नामरत्नाकराख्येयं निघंटुमभिधीयते ।

वैद्यपुत्रोपयोगाय नातिसंक्षो(क्षे)पविस्तृतः ॥२॥

पथ्यापथ्यविशेषोक्त(क्तः) रसवीर्यादिसंयुतः ।

सुरिणा के(को)इदेवेन सुभिषक् शार्ङ्गसूनुना ॥३॥

इहौषधी धातुधान्य द्रव्यमासान्नमिश्रकाः ।
सानेकार्था क्रमादष्टाविति वर्गो प्रकीर्त्तिता ॥४॥

End :

शीघ्रजन्म तथा रुक्षं निस्तुषं युक्ति भर्ज्जितं(तम्) ।
विदाहिगुरुविष्टंभिविरूढं वृष्टिदूषितं(तम्) ॥
वर्षिष्छितं सर्वधान्यं परित्यज्यति गौरवं(वम्) ।
ननु(तु)त्यजति (त)द्वीर्यं वीर्यमुंचत्वनः(त्यतः) क्रमात् ॥
यवगोधूममाषाश्च तिलाश्चापि न वा हितु(ताः) ।
पुराणा विरसा रुक्षा न तथार्थकरामताः* ॥ छ ॥

Colophon :

इति श्री वैद्यकोइदेवविरचिते नामरत्नाकरे धान्यवर्गस्तृतीयः ॥ छ ॥

* Printed book reads न तथा गुणकारिणः ।

Printed Book : Kaiyadeva-nighaṇṭuḥ (Pathyāpathya-vibodhakaḥ) edited and translated by Prof Priyavrata Sharma and Dr. Guruprasada Sharma, Ist ed. Varanasi, Chaukhambha Orientalia, 1979.

158

III. F. 19

नाडीज्ञानम्

Nāḍījñānam by Ātreya

Substance : Country-made paper. *Size* : 22.5 X 11 cms, *Folios*: 1-4. *Lines* : 8. *Letters*: 23-24. *Script*: Nāgarī. *Condition*: Old, folios are repaired with transparent paper. *Extent*: Complete.

Colophon mentions the title as Nāḍījñānam but the left-hand side margin mentions the title in short form as 'Nāḍi. pa' or 'Nāḍi. Pra.'. Every right hand side margin contains the word 'Heramba'. The text is composed of thirty six verses. Date as mentioned in the Post-Colophon is Saṃvat 1844=A.D. 1787.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥
अतः परं प्रवक्ष्यामि नाडिकाज्ञानमुत्तमं(मम्) ।
येन विज्ञानमात्रेण ज्ञायंते रोगशंकराः ॥१॥
स्नायुर्नाडी न(हंसी) हि सा धमनि(नी) धरणि धरा ।
तंतुकी जीवितसा(ज्ञा) च शिरपर्याय वाचकाः ॥२॥
समस्वरा भवेद्वीणा समधातुशरि(री)रिणं(णाम्) ।
अंगुलीपीडिता नाडी वहते रागरागयोः ॥३॥

End :

शीतलं हृदयं................* ।
नाडि(डी) वेगवती क्षीणा क्षणामै(णमे)कं न जीव[व]ति ॥३५॥
दर्शनं स्पर्शनं....................* ।
भिषक् रोगान् वदेत्पश्चात् मुनी(नि)रात्रेयभाषितं(तम्) ॥३६)॥

Colophon :

इति आत्रेया(यं) नाडीज्ञानं संपूर्णं(र्णम्) ॥

Post-Colophon :

संवत् १८४४ मिति श्रावण श्रुदि(सुदी) ? मौ मौलिखीत(खितम्) ।

* .... illegible.

159
G-10855
नाडीपरीक्षा
Nāḍiparīkṣā

Substance : Country-made paper. *Size* : 27 X 13.5 cms. *Folios*: 1-5. *Lines* : 7. *Letters*: 23. *Script*: Nāgari. *Condition*: Fresh. *Extent*: Incomplete.

The MS. is a treatise on the Reading of Pulse, written in Hindi language in the form of 'dohā'.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥

दोहा ॥

प्रथम हि सीस चढाऐ निजगुर(रु)पद पदुमप्रयाग ।
प्योरेपुनि चंडीचरन(ण)वंदौ अति अनुराग ॥१॥
फरा सीसके देसको वैदक कष्टविनास ।
रुहेव वारतामे प्रथप्यारे वहुत प्रकास(श) ॥२॥
पुरोहित अरु अनुजहितप्यारे आऐ सपास ।
सहज हि नाना छंदमेता कोदीन्ह वनाऐ ॥३॥

अथ नारी(डी)परीक्षा चो पाइ-

नरनारी(डी) दहिनेकर देखै
अरुपुनि वाम वाम करे पेखै ।
अगुरी चारिनारी(डी) पर धरै
खोठसवीध की रोग विचारै ॥४॥

End :

पाचवालछन ॥

सोरठा ॥

नारी(डी) चलै जो वाम कफते वाइ पुनिसोइ ।
सून हु सकल गुनधाम नारी(डी)परीछा(क्षा) है ऐही ।

वरवा ॥

नैन स्रवन अरुछाती कमरपीराऐ
जाघदुषे(खै) अरूरे घनी सीस चढाऐ ॥
नाथावुज करै सुनु मनचितला .... ।

160

I. M. 621

नाडीपरीक्षा

Nāḍīparīkṣā by Śārṅgadhara

Substance : Country-made paper. *Size* : 36.3 X 10.8 cms. *Folios*: 1. *Lines* : 35. *Letters*: 13. *Script*: Nāgarī. *Condition*: Fresh. *Extent*: Complete.

The name of the scribe is Vyāsabaṃśīdhara and the date is 1824 Saṃvat = A.D. 1767.

This MS. containing one folio only, narrates the Nāḍīparīkṣā i.e. diagnosis by examination of pulse, from the 3rd chapter of Pūrvakhaṇḍa title as Nāḍīparīkṣā of Śārṅgadharasaṃhitā, verse no. 1-8.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्री भैरवाय नमः ॥ अथ नाडीपरीक्षा ॥

करस्यांगुष्ठमूले या धमनी जीवसाक्षिणी ।

तच्चेष्टया सुखं दुःखं ज्ञेयं कायस्य पंडितैः ॥१॥

नाडी धत्ते मरुत्कोपे जलौकासर्पयोर्गतिं(तिम्) ।

कुलिंगकाकमंडूकगतिं पित्तस्य कोपतः ॥२॥

हंसपारावतगतिं धत्ते श्लेष्मप्रकोपतः ।

लाव(ति)त्तिरवर्त्तीनां(र)गमनं सन्निपाततः ॥३॥

End :

लघ्वी वहति दीप्ताग्नेस्तथा वेगवती मता ।

सुखितस्य स्थिरा ज्ञेया तथा बलवती स्मृता ॥८॥

चपल क्षुधितस्यापि* तृप्तस्य वहति स्थिरा ॥

Colophon :

इति शार्ङ्गधरे नाडीपरीक्षा समाप्ता ॥

Post-Colophon :

१८२४ मी ज्येष्ठसुदी ७ रविवारे श्रीविश्वनाथपुरीमध्ये ॥

लिखितं व्यासबंशीधरेण ॥ श्रीरस्तु ॥

न वातेन विना पीडा न पित्तेन विना श्रमः ।

न कफेन विना छर्दिर्नाजीर्ण्णेन विना ज्वरः ॥१॥

केयं कुरङ्ग नयने तव नयन तरङ्गिनी(णी)रीतिः ।

अज्ञास्तरन्ति पारं विज्ञास्तत्रैव मज्जन्ति ॥२॥

भग्नाशस्य करण्डपीडित तनोरार्त्तेन्द्रियस्य क्षुधा ।

कृत्वाखुर्विवरं स्वयं निपतितो नक्तं मुखे भोगिनः ॥

तृप्तस्तत्पिशितेन सत्वरमसौ तेनैव यातः पथा ।

स्वस्थास्तिष्ठ तदैवमेव हि नृणां वृद्धौ क्षये कारणम् ॥१॥

श्रीरस्तु ॥ श्रीः ॥ ॥

Printed book reads क्षुधितस्य स्यात् ।

Printed Book–
Edited by Sri Jivananda Vidyasagar Bhattacarya, 3rd ed., Calcutta, 1908.

161

I.M. 60

नाडीपरीक्षा

Nāḍiparikṣā by Rāvaṇa

Substance : Country-made paper. *Size* : 23.8 X 10.7 cms, *Folios*: 1-2. *Lines* : 9. *Letters* : 31. *Script* : Nāgari. *Condition* : Old & damaged. *Extent* : Complete.

It seems that Nāḍiparikṣā is a chapter and it is complete in itself. So the work does not clearly mention of its completion. It ends thus–"इति रावणकृता नाडीपरीक्षा।"

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ।

अंगुष्ठमूलतो बाह्ये अंगुला यद्वि(दि)ला(ना) (डि)का ।

प्रहराद्ध(र्द्धा)द्वि(द्व)हिर्मृत्यु(त्युं) विजानीयाद्विचक्षणः ॥१॥

सार्द्धद्व्यंगुलतो वाह्ये यदा तिष्ठति नाडिका ।
प्रहरैकाद्वहिर्मृत्युर्जायते नात्र संशयः ॥२॥
द्वयंगुलाद्वाह्यतो नाडीमध्यरे(खा)बहिर्यदा ।
सार्द्धप्रहरतो मृत्युरवश्यं जायते नृणां(णाम्) ॥३॥

End :

पादांगुलगतानाडी सोष्णावेगवती भवेत् ।
पंचभिर्दिवसैर्मृत्युर्भविष्यति न संशयः ॥१९॥
पादांगुलगतानाडी*.... दान यदा भवेत् ।
चतुर्भिर्दिवसैर्मृत्युर्जायते नात्र संशयः ॥२०॥
एवं सूक्ष्मादिभेदेन नाडीज्ञेया विचक्षणैः ।
स्वर्गे(ऽ)पि दू(दु)र्लभा विद्या गोपनीया प्रयत्नतः ॥

Colophon :

इति रावणकृता नाडीपरीक्षा छ ॥ श्रीरामः छा श्रीरामचंद्राय नमः छ ॥*॥

* ......Illegible.
Printed Book—
Edited by V.P. Joshi, Bombay, Jadavaji Tricumji Ācārya, 1912.

162
G - 8301
नाडीपरीक्षा
Nāḍīparīkṣā by Rāvaṇa

Substance : Country-made paper. *Size* : 25.5 X 11.2 cms. *Folios*: 1-2. *Lines* : 10. *Letters* : 35. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fresh. *Extent* : Complete.

The MS. contains two separate works both named as Nāḍīparīkṣā. First Nāḍīparīkṣā ends on F. 2a and then begins the other Nāḍīparīkṣā, the author of which is mentioned at the end as Rāvaṇa. It contains twenty one verses. Both the works are complete. The name of the author of the first Nāḍīparīkṣā however has not been mentioned.

Beginning : (No. 1. Nāḍiparīkṣā)

श्रीगणेशाय नमः ।
धृत्वा वामेन हस्तेन च(ज)लधियुजा कूर्पु(र्प)रं
रोगिजंतोरन्येनालंब्यवैद्यः कलयतु
धमनीमंगुलीनां त्रयेण वामेहस्तें(स्ते)गन(ण)नां यदि च
तदपरे हस्तके पुरूषाणां मूलांगुष्ठस्य
दूतीमिव सुखमसुखं देहजातं वदंती(ति) ॥१॥
वाताद्वक्राथ पित्तात्प्रवहति चपला श्लेष्मतः स्थैर्ययुक्ता
नाडी सोष्मा सवेगाज्वर इह कुपिते कामरुद्य सवेगा ।
वाते क्रुद्धे जलौका भुजगगतिमती पित्तकोपे कुलिंग
ध्वांक्षाभ्यां भेकवद्वा कफरुपिचसमा हंसपारावताभ्यां(भ्याम्) ॥२॥

End :

सक्रोधस्यातिवेगाप्रवहति धमनी सुस्थिरातृप्तिभाज ।
स्तद्ज्ञानात्तत्तदंतं कलयति निपुणः पंडितो जंतुकेतुः ॥

Colophon :

इति दिक् समाप्ता नाडीपरीक्षा ।

Beginning of Nāḍiparīkṣā by Rāvaṇa—

अंगुष्ठमूलतोवाह्ये अंगुला यदि नाडिका ।
प्रहरार्द्धाद्वहिर्मृत्युं विजानीयाद्विचक्षणः ॥१॥
सार्द्धद्व्यंगुलतो वाह्ये यदा तिष्ठति नाडिका ।
प्रहरैकाद्वहिर्मृत्युर्जायते नात्र संशयः ॥२॥

End :

एवं सूक्ष्मादिभेदेन नाडी ज्ञेया विचक्षणैः।
स्वर्गे(ऽ)पि दुर्लभं ह्येतन्नाडीविज्ञानमुत्तमं(मम्) ॥२१॥
गोपनीयंविशेषेण रावणस्य सुभाषितं(तम्) ।

Colophon :

इति नाडीपरीक्षा समाप्ता ।

163
G - 3668
नाडीप्रकरणम्
Nāḍīprakaraṇam

Substance : Country-made paper. *Size* : 37 X 8.2 cms. *Folios*: 1-4. *Lines* : 4. *Letters* : 38. *Script* : Bengali. *Condition* : Old, discoloured. *Extent* : Incomplete.

The work deals with the examining of pulse for the purpose of detecting the outbreak of diseases. The 1st two lines however contain similar texts of Nāḍījñānapradipikā.

Beginning :

अथ नाडीप्रकरणं(म्) ॥
अङ्गुष्ठमूले कव(र)योः पादयोर्गुल्फदेशतः ।
कपालपार्श(र्श्व)योः षड्भ्यो नाडीभ्यो व्याधी(धि)निर्ण्णयः॥
वाताम्नाडी वक्रगामिन्युदारा
पित्ता ति(ती)व्रं तीक्ष्णं वेगा(गं)प्रजाति ।
स्थैर्य्या स्थूलाम्नाडीकास्याद्गंभीरा
ज्ञेया नाडी द्वन्द्वजा द्वन्द्वलिङ्गा ॥

End :

धन्वस्तम्भ हन्वस्तम्भ पक्षाघातापतानका ।
अर्दिताक्षेपकाले दृढा ना(नाडी) यत्नसाध्यका ॥

Colophon :

इति वायुनाडी ।

164
G - 3468
नाडीप्रकाशः
Nāḍīprakāśaḥ by Śaṅkara Sena

Substance : Country-made paper. *Size* : 37 X 10.5 cms. *Folios*: 19. *Lines* : 7. *Letters* : 44. *Script* : Bengali. *Condition* : Fair. *Extent*: Complete.

The MS. contains a study on pulse reading i.e. Nāḍīprakāśaḥ upto the 4th chapter. This MS. can also be called 'Dhamanīprakāśaḥ' as mentioned in the Colophon. F. 1-4 contains some marginal notes, folios are of various sizes.

Beginning :

श्री हरिः ॥

शिवं प्रणम्य सशिवं शिवदं शिवकीर्त्तनं(नम्) ।

गुणातीतं गुणमयं व्यक्तमव्यक्तमव्ययं(यम्) ॥

सानन्दु(न्दं)*कविराजस्य सुहृदः प्रियकाम्यया ।

नाडीप्रकाशं तनुते सेनः श्रीयुतशङ्करः ॥

End :

काला(लो)निधिर्वागविपक्ष माभूत्स्व(त्स)हायात्मजन्मादिर्वजराजयोनिः ।

कविस्तु मण्डुकरः शिखावान् यत्र(त्रै)क एव ग्रहवासीवासीत् ॥

यः स्वर्गयातो नितरां कुलीनः ही(दो)नो भिषजामधीशः ।

तदात्मजः शंकरशे(से)ननामा तेनैष(व) त(ते)ने धमनीप्रकाशः ॥

Colophon :

इति श्रीशंकरसेनकृतौ नाडीप्रकाशे चतुर्थः (उ)द्योतः ॥

Post-Colophon :

समाप्तश्चायं ग्रंथः ॥ श्री राधादामोदरपदपंकजे मम स्पृहा

र(अ)स्तु ॥ श्री मधुसूदनचरणे मम भक्तिरसर(स्तुअ)चला ॥

श्रीहरिः(रि)स्मरणं प्रतुल(स्तुत)कर्त्ता ॥ श्रीहरि(रिः) श्रीमधुसूदन(नः) ।

शाकेश्वैक सर्वस्वानमुनिश्वेन्दुश्वशाह्वितः । तपामासस्य-

वानाह्ने सौम्यश्च नवमीतिथौ । राधादामोदरपादपद्ममृतं

पीतं मुहुः सर्वादुवं(द्रुतं)नाडीप्रकाशं लिख्यते श्रीकाशिनामा

भिषक् । श्रीराधाकृष्ण(ष्णः)॥ प्रतुल(स्तुत)कर्ता । श्रीहरिः ।

* The reading 'सानन्द कविराजस्य' also appears in some MS.
Printed Book–
Edited by Vaidyācārya Kālikinkara Senśarmā and Āyurvedācārya Satyaśekhara Bhattācārya, Calcutta, Dipāyana, 2000.

165

II. B. 50 (A)

नाडीप्रकाशः

Nāḍīprakāśaḥ by Śaṅkarasena Kavirāja

Substance : Country-made paper. *Size* : 29.5 X 20.7 cms. *Folios*: 1-14. *Lines* : 26. *Letters* : 28. *Script* : Bengali. *Condition* : Fresh. *Extent*: Complete.

The MS. is a treatise on diagnosis of disease by feeling of pulse. It contains four chapters called 'Udyotaḥ'

Beginning :

ओँ नमः शिवाय ॥

शिवं प्रणम्य सशिवं शिवदं शिवकीर्त्तनं(नम्) ।

गुणातीतं गुणमयं व्यक्तमव्यक्तमव्ययं(यम्) ॥

सानन्दं कविराजस्य सुहृदः प्रियकाम्यया ।

नाडीप्रकाशं तनुते सेनः श्रीयुतशङ्करः ॥

फलमाह ॥

यद्यस्ति वातादिरुजां बुभुत्सा साध्यादि विज्ञानविशेषलिप्सा ।

यशोजिघृक्षापयसो(शो)जिहासा तदा बुधैरत्र रु(म)तिर्व्विधेया ॥

End :

अथ रसादिज्ञानमाह ॥

अम्लः स्वाद्व(दु)स्तु वायव्यस्तिक्तः स्वाद्व(दु)स्तथानलः ।

माहेन्द्रो मधुराश्माद्वः(रः स्वादुः) कषायो वारुणस्तथा ॥

बहुस्वाद्व(दु)स्तु वायव्यं(व्यः) कटुत्वास्वाद्व(स्वादु)स्तथानलः ।

व(वा)रुणो लवणस्वात्व(दुः) माहेन्द्रा(न्द्रो) मधु[र]शीतलः ॥

बालः कुमारी(रो)ऽथयुवावृद्धो मृत्युरिति ध्रुवाः(वः) ।

तिथिसुक्तवटीसंख्या कृत्वपैल(लेप) समं ततः ॥

ऋक्षवह्निकृते शेषे तेषां तातकादयः ।

बालोदये यदा प्रश्नोधररोगन्तदा भवेत् ॥०॥

Colophon :

इति शङ्करसेन कविराजकृतौ चतुर्थ[र्थः] उद्योतः ॥

समाप्तोऽयं नाडीप्रकाशः ।

Post-Colophon :

॥०॥ श्रीदुर्गाशरणं(णम्) ॥ श्रीहरिः शरणं(णम्) ॥ श्रीरामशरणं(णम्) ॥

166

I. M. 371

नाडीप्रकाशः

Nāḍīprakāśaḥ by Śaṅkarasena Kavirāja

Substance : Country-made paper. *Size* : 24.5 X 10.5 cms. *Folios*: 1-23. *Lines* : 8. *Letters* : 30. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fresh. *Extent*: Complete.

This MS. is a treatise on pulse diagnosis of the patients. The work contains four chapters, called 'Udyotaḥ'. It deals with Nāḍīcakraḥ, Nāḍījñānam Samayah, Jvaranirūpaṇam and Dūtāgamanam.

Beginning :

नमो गणेशाय ।

शिवं प्रणम्य सशिवं शिवदं शिवकीर्त्तनं(नम्) ।

गुणातीतं गुणमयं व्यक्तमव्यक्तमव्ययं(यम्) ॥

सानन्दु(न्दं) कविराजस्य सुहृदः प्रियकाम्यया ।
नाडीप्रकाशं तनुते सेनः श्रीयुतशंकरः ॥
फलमाह ॥
यद्यस्ति धा(वा)तादिरुजां बुभुत्सा
साध्यादि विज्ञानविशेषलिप्सा ।
यशो जिघृक्षापयसो(शो) जिहासा
तदा बुधैरत्र(त्र) मतिर्विर्धे(र्विधे)या ॥

End :

सर्वायुर्वेददुग्धाम्बुधिमथन दृढ़ाभ्याम्(स)शेसेद्रं(पेन्दु)कृष्ण(ष्णः)।
श्रीयुतः(क्तः) शक्त(क्ति)गोत्रे स(म)ह इव दुहिसेनेतिनामाद्य वैद्यः ॥
यत् कीर्त्तिवन्मी(ल्मी)कलितानि तानि ब्रह्मांडभांड(डे) वनिषत् (नियतं) फलानि।
स श्रीपतिः श्रीमति तस्य वंशे कुलावतंसोऽज्व(ज)नि पुण्यकीर्त्तिः ॥
तदात्मजः शंकरसेननामा तेनैव तेने धमनीप्रकाशः ॥

Colophon :

इति श्रीशंकरसेन कविराजकृतौ नाडीप्रकाशे
चतुर्था(र्थः) उद्य(द्यो)तः समाप्तः। समाप्तो(ऽ)यं ग्रंथः ॥

167
G-3817
नाडीप्रकाशः

Nāḍīprakāśaḥ by Śaṅkarasena Kavirāja

Substance : Country-made paper. *Size* : 36.5 X 8 cms. *Folios*: 14. *Lines* : 8. *Letters* : 45. *Script* : Bengali. *Condition* : Fresh. *Extent*: Complete.

The MS. is a treatise on Reading of pulse. The last Chapter Colophon "इति श्रीशङ्करसेनकविराजकृत नाडीप्रकाशस्तृतीयः उद्योतः" (F. 14a) happens to be almost similar to the concluding Colophon which appears in the printed book. Also the text before this Chapter-Colophon appears to be the same with the text of the MSS. I.M. 371 and G-3468. The MS. as such

may be regarded as complete upto 3rd chapter. But the present MS. contains some additional verses beginning with "अथ ग्रन्थान्तरवचनं(नम्) followed by some texts with a beginning and end. Moreover the Post-Colophon may appear to be incomplete. When compared with the texts of the printed book, a few additional lines introducing the authorship of Śaṅkarasena and another name of this book as धमनीप्रकाश: are found.

Beginning :

नमो गणेशाय ।

शिवं प्रणम्य सशिवं शिवदं शिवकीर्त्तनं(नम्) ।

गुणातीतं गुणमयं व्यक्तमव्यक्तमव्ययं(यम्) ॥

सानन्दु(न्दं) कविराजस्य सुहृदः प्रियकाम्यया ।

नाडीप्रकाशं तनुते सेनु(नः) श्रीयुतशङ्करः ॥

End :

न शास्त्रपठनाद्वापि शश्वदध्ययनादपि ।

स्पर्शनादिभिरभ्यासादेव नाडीविवेकभाक् ॥

नाडीगतिरियं ज्ञातुं योगाभ्यासविदेकतः ।

शक्यते नान्यर्था(था) चान्यैर्वृहस्पतिसमैरपि ॥

Colophon :

इति श्रीशङ्करसेन कविराजकृतनाडीप्रकाशस्तृतीयः उद्योतः ॥

Post-Colophon :

आसीदम्बष्ठगोष्ठीजनिमु(मु)कुटमणिः क्षौणिहारायमानु(णः) ।

प्रेङ्खत्कीर्त्तिप्रतानु(नः) प्रततगुणगणस्वीकृताशेषदेशः ॥

सर्ब्वायुर्व्वेद दुग्धाम्बुधिमथनदृढाभ्यासशैलेन्द्र कृष्ठः(कृष्णः)।

आम्बष्ठः शक्तृगोत्रे मह इव दुहिसेनु(नेति) नामापिवैद्यः ॥

Beginning : (of the additional verses)

अथ ग्रन्थान्तरवचनु(नम्) ।

दर्शनस्पर्शनप्रश्नैर्व्याधेर्ज्ञानं त्रिधामतुं(तम्) ।

दर्शनान्मूत्रजिह्वाद्यै स्पर्शनान्नाडिकादिभिः ॥
प्रश्नैर्दूतादिवचनादिति त्रेधा तदुच्यते ।
यस्तु रोगमविज्ञाय कर्म्माण्यारभते भिषक् ॥

End : (of the additional verses)

पवनः पञ्चनामासौ प्राणापानादिभेदतः ।
देहे चरति मर्त्य(र्त्या)नामापादतलमस्तकं(कम्) ॥
कालकर्म्मादिभिर्दुष्टः स देहं पातयत्यलं(लम्) ।
अदुष्ट(ष्टः) पात्य(ति) यत्नेन पवनः शरदां शतम् ॥

168
G-8483
a) नाडीमूत्रनेत्रमुखजिह्वापरीक्षा
Nāḍīmūtranetramukhajihvāparīkṣā
b) नाडीपरीक्षा
Nāḍīparīkṣā by Rāvaṇa

Substance : Country-made paper. *Size* : 36.5 X 14.3 cms. *Folios*: 1-10. *Lines* : 12-14. *Letters* : 40. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Old. *Extent*: Incomplete.

The first folio of the MS. begins with Nāḍīparīkṣā, which is a section only and not a separate book, as it is mentioned in the MS. thus– "गदाक्रांतस्य देहस्य स्थानान्यष्टौ परीक्षयेत् ॥ नाडीमूत्रंमलंजिह्वाशब्दः स्पर्शस्वरूपदृक् ॥ तत्रादौ नाडीपरीक्षा ।" Nāḍīparīkṣā ends on F. 6b. Then begins Mūtraparīkṣā. After completion of Mūtraparīkṣā, Netraparīkṣā begins in the first line of F. 9a, Mukhaparīkṣā in the third line and Jihvāparīkṣā in the fifth line of the said folio. In the eighth line of the F.9a there begins Nāḍīparīkṣā by Rāvaṇa, which is complete. It contains twenty one verses. Thereafter, there is an incomplete part relating to Sukhaprasavavidhiḥ. Lower margin contains a traditional verse to define a Pravīṇavaidyaḥ. But the left hand sides of all the folios mention the title Nāḍīparīkṣā in short form as Nā. Pa. It

seems that there are two works, the first one is incomplete bearing no title, but containing the chapters named Nāḍiparīkṣā, Mūtraparīkṣā etc. The second one is named as Nāḍiparīkṣā which is complete.

Beginning : (F. 1b)

श्री गणेशाय नमः ।

अगणितमहिमायै साधकानंददायै सकलविभवसिद्ध्यै दुर्गति:(ति)

ध्यात(न्त)हंत्र्यै।

अमृतजलधिता(जा)यै जातरूपात्ममूर्त्यै मधुरिपुवन(नि)तायै इ(चें)दिरायै

नमो(ऽ)स्तु ॥१॥

गदाक्रांतस्य देहस्य स्थानान्यष्टौ परीक्षयेत् ।

नाडींमूत्रंमलंजिह्वांशब्द:(द्व)स्पर्शस्वरूपदृक (दृगाकृतिम्) ॥

तत्रादौ नाडीपरीक्षा ॥

रुग्णस(स्य) मुग्धस्य विमोहितस्य दीपः पदार्थान(नि)व जीवनाडी ।

प्रदर्शयेद्दोषनिज(जनि)स्वरूपं व्यस्तं समस्तं युगलीकृतं चेदी(च) ॥

End : (F. 9a)

अथ जिह्वापरीक्षा ॥

वातकोपप्रसुप्ता च स्फुटिता मधुरा भवेत् ।

स्तब्धा वर्णेन हरिता जिह्वा लालं प्रमुच्यति ॥१॥

पित्तकोपे च रक्ताभा तिक्ता दग्धा च जायते ।

जिह्वा दाहन्विता चित्ताकंटकैरिवसर्वतः ॥२॥

कयो(फो)दये भवेजि(ज्जि)ह्वा स्थूला गुर्वी विलोपिनी ।

सस्थूलकंटकोपेता क्षारा बहुकफावहा ॥३॥

दोषद्वये द्विदोषोक्त(क्ता) लवणरसना भवेत् ।

मलविला त्रिदोष(षा)स्यादीक्षितान्ये(ने)कलक्षणा ॥४॥

Beginning of Nāḍiparīkṣā by Rāvaṇa - (F. 9a)

अथ नाडीपरीक्षा ॥

अंगुष्ठामूलतो बाह्ये अंगुलायदि नाडिका ।

प्रहराद्वावही(र्द्धाद्वहि)मृत्यु(मृत्युं) र्वि(वि)जा(नी)याद्विचक्षणा(णः) ॥१॥

सार्द्धद्व्यं(द्व्यं)गुलतो वाह्ये यदा तिष्ठति नाडिका।
प्रहरैकाद्विहिर्मृत्युर्जायते नात्र संशयः ॥२॥

End :

पादांगुलगतानाडी मंदंस्पंदा(मंदं)यदा भवेत् ।
पंचभिर्दिवसैर्मृत्युर्जायते नात्र संशयः ॥२०॥
एवं रू(सू)क्ष्मादिभेदेन नाडी या च विचक्षणैः ।
स्वर्गे(ऽ)पि दुर्लभा विद्याद्गोपनीया प्रयत्नतः ॥२१॥

Colophon :

इति रावणकृतनाडीपरीक्षा समाप्तोयं (प्तोऽयं ग्रन्थः)।
Printed Book–
Edited by V.P. Joshi, Jadavaji Tricumji Ācārya, 1912.

169
G-8012
नाडीविज्ञानम्
Nāḍivijñānam by Rāmacandra

Substance : Country-made paper. *Size* : 27.5 X 9 cms, *Folios*: 4. *Lines* : 6. *Letters* : 31. *Script* : Bengali. *Condition* : Old. *Extent*: Incomplete.

The text begins with an enquiry from Kātyāyani to Lord Śiva about नाडीज्ञानम् । Śiva replies about the motion of नाडी which reflects the disorders of the body.

The MS. contains more than one text. The first one is on Nādījñānam, thereafter follow various texts on Daśamūla Taila, Rāsnāsaptaka etc. None is complete. All these, taken together are considered to be the work of Rāmacandra as the last line mentions. There are also some stray leaves like lists of medicines and their applicable proportions. The entire text of the MS. appears to be written in the old Bengali language form.

Beginning :

ओं श्री श्री दुर्गायै नमः । श्री गुरवे नमः ।

शैल(ले)न्द्र तनयाः एवं सर्व्वविघ्नविनाशनं(नम्) ।
प्रणम्य नाडीविज्ञान(नं) लिक्ष(ख्य)ते सा(शा)स्त्रदरस(र्श)नैः ॥
अथ नाडीविज्ञानः(नम्) । ओं सि(शि)वाय नमः ॥
कात्यायनी वोले शिव हा(क)रि निवेदन[:] ।
किमते वुझिवे जिवं(जीव) नाडिर गमन[:] ॥
सि(शि)र(व) रोने (वोले) सु(शु)न देवी कहिव सकले[:] ।
आगे वातु(त) मद्धे(ध्ये) पत्तै(पित्त) अन्ते कफ चले[:]॥

End :

रव नाडि वर्त्ताश रोगे सरि(शरी)र मद्धे(ध्ये)] ।
हय साटा सहस्र नाडी ताहाते संसु(श)य[:] ॥
भुप सभ्या साद्ध त्रिद्धटा ताहे तिनप्रधान[:] ।
कीश्वा(श्वि)ते ताड्न्यो देवी कहि नाइ निदान[:] ॥
पृ(ष्टी) हि(ही)नजन हय शेष करिते पारे[:] ।
शेहि वुझये भुर्त्त मेव संघजारे[:] ॥
श्रीरामचन्द्र विरचु(चि)ते परे आक्षेपखण्डन ।

170
G-7279
नाडीसमुच्चयः
Nāḍisamuccayaḥ

Substance : Country-made paper. *Size* : 25 X 11.5 cms. *Folios*: 1-4. *Lines* : 9. *Letters* : 34. *Script* : Nāgarī (Jaina). *Condition* : Fresh. *Extent*: Complete.

The title Nāḍisamuccayaḥ mentioned in the Colophon, suggests that this MS. appears to contain a collection of texts from various books dealing with Nāḍī i.e. pulse examination. Author's name is not mentioned in the manuscript and there is no maṅgalācaraṇam at the beginning. Comparing it with the manuscript I.M. 621 i.e. Nāḍiparīkṣā, a section of Śārṅgadhara Saṃhitā (3rd chapter of Pūrvakāṇḍa), it is seen that the first verse is the same in

both the manuscripts. But it deals also with Mūtraparīkṣā (F. 2a), Netraparīkṣā (F. 3a), Jihvāparīkṣā (F. 3b) and Mānapramāṇa (F. 3b). There is interlineal word-meaning in Hindi in this MS.

Beginning :

॥ ई ॥ करस्यांगुष्ट(ष्ठ)मूले या धमि(म)नी जीवसाक्षिणी ।
तच्चेष्टया सुखं दुःरकं(खं) ज्ञेयं कायस्य पंडितैः ॥१॥
अंगुष्ट(ष्ठ)मूलसंस्था दोषविशेषेण वहति या ।
बहुधा सा सर्वांगा नाडी पूर्वाचार्यैः समाख्याता ॥२॥
एकचित्तः प्रसन्नात्मा सि(शि)रास्यंदविशारदः ।
स्पृशेदंगुलिभिर्नाडी त्रिवेलं दक्षिणे भुजे ॥३॥
अ(आ)दौ च वहते पित्तं (वातं) मध्ये श्लेष्म(पित्तं)प्रकीर्त्तितं(तम्) ।
अंते प्रभंजनः (च वहते) प्रोक्त(श्लेष्मा)त्रि(त्रि)धा नाडीपरीक्षणम् ॥४॥
वाताद्वक्रगता नाडी चपला पित्तवाहिनी ।
स्थिरा श्लेष्मवती प्रोक्ता सर्वलिंगेषु सर्वगाः ॥५॥

End :

तिसृभिः राजिकाभिश्च सर्षपु(पः)प्रोच्यते बुधै(धैः) ।
यवोष्ट(षट्)सर्षपैः प्रोक्तो गुंजास्यात्र(गुञ्जास्यात्तु)चतुष्टयं(यम्) ॥५८)॥
षड्भिश्चैव(वा)नुगुजा(गुञ्जा)भिर्माषको हेमधानकः ।
मासै(षै)श्चतुर्भिः साण(शाण)स्याद्धरण(णं)स्स(स)निगद्यते ॥५९॥
टंकु(कः) स एव कथित स्तद्व(द्व)यं कोल उच्यते ।
साध्यासाध्यं विनिश्ची(श्चि)तं कथितं पूर्वपंडितै(तैः) ॥६०॥

Colophon :

इति नाडीसमुच्चयं संपूर्णमगात् ॥ श्री-

Post-Colophon :

हिमशिसि(शि)रवसंतो ग्रीष्मवर्षासरि(शर)त्सु
षडभो(भिः) ऋतवः मार्गादीनां युगैः क्रमात्(ज्) ज्ञेयाः ।

171

I.M. 3712

नाड्यादिपरीक्षा

Nāḍyādiparīkṣā by Rāmacandra Somayājī

Substance : Country-made paper. *Size* : 21.7 X 10.5 cms. *Folios*: 1-8. *Lines* : 10. *Letters* : 35-36. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Fresh. *Extent*: Complete.

This text narrates the examination of pulse etc. for diagnosis of diseases. The first three folios of this MS. contain some marginal notes. All the folios have the word **सांब** in their right hand side margin.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ।

लब्ध्वा प्राक्तन लब्धवर्णरचितो पायानुपास्य स्फुरत् ।

ज्ञानैः सद्गुरुभिर्गिरौ निगदिताः कृत्यानुभूतिं मुहुः ॥

सं(स)म्राजो(ऽ)ग्निचितः सुतः सुकृतितः(नः) श्रीसूर्यदासस्य यो(यः)।

रामो नैमिषमाश्रितः स कुरुते नाड्यादिलक्ष्मोश्वयं(यम्) ॥१॥

पांचभौक्ति(ति)कमिदं नृणां वपुः सप्तधातुमलसंघसंचितं(तम्)।

वातपित्तकफसां य(च) छ(च)र्मभृन्नाडिरज्जुपरिबद्धमेधते ॥२॥

End :

साध्ये गत्वर इत्यु(त्यु)दीर्य भिषजो मानादरान्मीमर-

न्मावां साध्यमधिप्रतापविविधो पायान्मुधाविक्लिशन् ।

नाड्यादेरिति लक्ष्मसूक्ष्ममुदितं श्रीरामचंद्रे(ण) यत्

तल्लुब्ध्वा गदतंत्रदुर्गमगिरौ स्वालिंदवत् खेलवत् ॥९॥

एकोनतिथिशतमितेयाते(ऽ)ब्दे विक्रमार्कनृ(पे)या(य)त् ।

विहितं प्रकरणमेतत् कविरामेण नैमिषारण्ये ॥१०॥

Colophon :

इति सम्राडग्निचित्सूर्यदासात्मजरामचंद्रसोमयाजिकृतं

नाड्यादिपरीक्षतं(क्षा) समाप्तं(प्ता)।

Post-Colophon :

श्री सांवसप्तकोटीश्वरार्पणं(ण)मस्तु इदं पुस्तकं जइयो-
पाट्‌कसप्तकोटीश्वरस्य क्षुद्बोधनो वस्तिविशोधनश्च
प्राणप्रदः शोणितवर्धनश्च ज्वरापहारी कफपित्तहंता
वायुं जयेदष्टगुणो हि मंडः १ अन्नम्(मं)डं पिबेदुष्णं
हिंगसौवर्चलान्वितविषमो(ऽ)पि समस्तेन मंदो
दीप्येत पावकः "रोगस्तुदोषवैषम्यं दोषसाम्यमरोग-
ला(ता)" जनस्याशयमालक्ष्ययो यथा परितुष्यति तं
तथा परिवर्तेतपराराधनपंडितः ।

172

G-3671 (D)

(निघण्टुः)

(Nighaṇṭuḥ)

Substance : Country-made paper. *Size* : 35.5 X 8 cms. *Folios*: 3-21-19. *Lines* : 4. *Letters* ; 34. *Script* : Bengali. *Condition* : Old. *Extent*: Incomplete.

Title is not mentioned in the manuscript. The work deals with various vanauṣadhis. Such as—शतमूली, अपराजिता, लताफटकि, पुनर्नवा, सोमलता, मञ्जिष्ठा, निमः, काञ्जि, नागदन्तः, पिप्पली, गजपिप्पली, भूम्यालकी, यष्टिमधु, हरिद्रा, दारुहरिद्रा, श्वेतघोषा, जटामांसि etc. as well as their synonyms. Hence it may be treated as an Ayurvedic lexicon.

Beginning :

.... चिणौकशिवावृका ।
आकान्की ।
ऐन्द्रीन्द्रवारुणी चित्रा गवाक्षी गजचिभु(र्भि)टा ।
मृगेर्वारुः पिटाकीटि(पिटङ्की) विंसना(विशाला) च मृगादवि(नी) ॥
गोरक्षकाकडी*।

वहुपत्री(त्रा) यवाभीरु स(श)तमुलि(मूली) स(श)तावरी ।
महापुरुषदन्ता च पारवीन्दिव वी(का)रवी ॥

End :

अरा(वा)कपुष्पी उधःपुष्पी महिन्यमवपुष्पीक(का) ।
अवाकपुष्पि ॥
महाजथु(म्बु)र्महापत्रा वा(राज)जथु(म्बु)र्वृहत्फला ।
वृहज्जथु(म्बुः) ॥
सुक्षा(क्ष्मा) कृष्णफलाजथु(म्बुः) दीर्घपत्रा च मध्यमः ॥
ह्रखजथु(ह्रस्वजम्बुः)** ॥

* Bhāvaprakāśa reads गोरक्षकर्कटी ।

** It is also regarded as क्षुद्रजम्बु ।

173
I.M. 5387
(निघण्टुः)
(Nighaṇṭuḥ)

Substance : Country-made paper. *Size* : 27 X 10 cms, *Folios*: 42-46 = 5. *Lines* : 8. *Letters* : 48. *Script* : Nāgari. *Condition* : Old. *Extent*: Incomplete.

The text is an Ayurvedic lexicon. The work is incomplete in the beginning and at the end. It deals with the Sanskrit & Prākṛt names of various herbs such as गुडूची, अमृतवल्ली, मञ्जिष्टा, सटी, एकांगी, बेलः, गणिआरि etc. as well as their medicinal properties.

Beginning : (F. 42)

.... वीर्य्यानि यथाप्रयोगात् ॥ प्रयोजनाः सन्ति वनेचरास्ते गोपादयः प्राकृतनामतज्ज्ञाः॥ प्रयोजनार्थाद्वचनप्रवृत्तिर्यस्मात्ततः प्राकृतमित्यदोषः॥ एवन्तु नामप्रथितं बहूनामेकस्य नामानि तथा वु(ब)हूनि, द्रव्यस्य

जात्याकृतिवर्ण्णवीर्य्यरसप्रभा(वा)दि गुणैर्भवन्ति, नाना(ना)मश्रुतं के:चि(कश्चि)देकमेव तेनैव जानाति सभेषज(जं)न्त(त)म् ॥ अन्यस्तदन्येन स वेत्ति नाम्ना तदेव चान्ये(ऽ)प्यपरेण कश्चित् । व(ब)हूना(न्य)तः प्राकृतसंस्कृतानि नामानि विश्राव्य व(ब)हूंश्च पृष्ट्वा । दृष्ट्या च संस्पृश्य च जातिलिंगैर्व्विथाद्भिष-ग्भेषजमादरेण ॥

End : (F. 46)

वेलनाम ॥

अग्निमंथो(ऽ)ग्निमथने(न)स्तर्क्कारी वैजर्य(य)न्तिका ।

षड्भि(वह्नि)मंथोऽरणि(णी) केतुः खी(श्री)पणी(र्णो) कृत्ति(कर्णि)का यथा (जया) ॥

तेजोवृक्षोनले(ऽनिल)गंच स्ता(त)पनो गणिकारिका ।

तनुत्वचो(ऽ)ग्निज्योतिज्ञो विजया च प्रकीर्त्तिता ॥

गणिआरिनाम ॥

श्योनाकः शुकनाकु(स)श्च कट्वंगो(ऽ)थ कटंभरः ।

मयूरजंधोऊल्लु(लु)कः प्रियजीवः कुटंनटः ॥

स प्रोक्तः पृथुवि(शि)म्बश्च टंट(टिण्टु)को दीर्घवृक्ष(न्त)कः ।

भल्लूकः श(शि)ल्लक(को) फले:(ल्गु) वृन्ताको जम्बुको मतः ॥

पूतिवृक्षो भूतिवृक्षो भूतिपुष्पो मुनिद्रुमः ।

.... ॥

174

G. 8421

निघण्टुराजः/अभिधानचूडामणिः/राजनिघण्टुः

Nighaṇṭurājaḥ/Abhidhānacūḍāmaṇiḥ/Rājanighaṇṭuḥ

by Naraharipaṇḍita or Narasiṃha

Substance : Country-made paper. *Size* : 25 X 16 cms. *Folios*: 1-104, 107-118, 118-125 = 124. *Lines* : 15. *Letters* : 31-32. *Script*: Nāgari. *Condition* : Old, fresh hand writing. *Extent*: Incomplete.

Missing folios are 105, 106, corners of the folios are

damaged. Out of these 124 folios, there are six folios containing the contents of Nighaṇṭurājaḥ. The following verse gives author's introduction—F. 2b

काश्मीरेण कपर्दीपादकमलं द्वंद्वर्चनोपार्जित(तम्)।

श्री सौभाग्ययशप्रतापपदवी धाम्ना प्रतिष्ठापिता ॥

सो(ऽ)यं नरसिंहनामविदुषो स्वेर्वे(सद्वै)द्यविद्यास्थि(स्थि)ति ।

प्रीत्याप्राप्तसुवर्णराजि स्वनाचित्रो ॥ लापीटिका ॥२२॥

Handwriting gradually becomes smaller one F. 118- शुद्धिपत्रम् ।

Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Śaka 1730 = A.D. 1808.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगजाननाय नमः ॥ ॐ

श्रीकंठाचलमेखलापरिणमत्कुंभीद्रु(न्द्र)बुद्धारद–

प्रातो(न्तो)त्तंभितसंभृताब्दगलितैः शीतैरपां शीकरैः ।

न(नि)र्वाणे मदसंगीया(ज्वरे) प्रशु(मु)दितस्तेनात(प)त्र श्रियं

तन्वानेन निरंतरा(रं) दिशतु वः श्रीविघ्नराजो मुदं(दम्) ॥१॥

End :

एको यत्र(श्व) मनस्विनामचतुरो यश्च द्वयोरश्विनो –

स्थ्य(रू य)क्षाश्चाचतुरो नृपंचवदनो नाम्नारिषण्णां जयी ।

एकार्थादिरमुष्य नामरचनाचूडामणौ यत्त्रयो-

वि(विं)शो(ऽ)सौ सयु(म)पूरिसार्द्धममुना ग्रंथेन वर्गो मा(म)हान् ॥

Colophon :

इति काश्मीरमंडलप्रसिद्धा(द्ध)वसति(श्री)मठसि(सिंह)गुहाक्षास्छानस्छित (स्थानस्थित) श्रीनंदि(दी)स्फोटा(ट) प्रसिद्धमहिमानं(द) श्रीसोमानंद-आचार्य वंशोद्भव चतुर्दशविद्याविनोद परिणतसमा(ग)मद्विज-वैराग्ययोग्य श्रीरय(परम)हंस जगदविज्ञान[विज्ञान]तिमिरमार्तंडं श्रीचंडेश्वरा[य]परनामधेय श्रीराजराजे(जें)द्रगिरि श्रीपादपद्म-सर्वशास्त्रमकरंदामोद[र]मुदितवैद्यविद्याविशारद [दासविशारद]

मासं(मानस)हितारिधुरंधर नानाधनग्रहणसत्वगुणसहज
श्रीमदि(दी)श्वरसूरिसूनुश्रीमदमृतेशानंदचरणारविंदमकरंदानंदित
श्रीनरहरिपंडित विरचिते निघंटुराजापरं(र) पर्यायवत्यभिधान-
चूडामणौ चैकार्थाद्यभिधानस्त्रयोविंशोवर्गः ॥२३॥
संपूर्णश्च निघंटुराजापरं(र) पर्यायनामधेयोह्यभिधान चूडामणे(णि)
न्ना(र्ना)म ग्रंन्थः ॥

Post-Colophon :

यादृशं पुस्तके दृष्टं तादृशं लिखितं मया ।
यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न विद्यते ॥
शके १७३० माघशुध्य ११ विभवनाम संवत्सरे तद्दिने इदं
पुस्तकं समाप्तं(प्तम्)॥ श्रीगजाननार्पणमस्तु ॥ श्री हेरब(रंबा)य
नमः शिद्धि(सिद्धी)श्वर(राय) अंत आगटे(तमि)दं पुस्तकं (कम्) ।

Printed Book—
Edited by Nārāyana Śarmā Purandara, Poona, Anandāśrama Press, 1896.

175

G. 4443

निघण्टुराजः/अभिधानचूडामणिः/राजनिघण्टुः

Nighaṇṭurājaḥ/Abhidhānacūḍāmaṇiḥ/Rājanighaṇṭuḥ

by Naraharipaṇḍita

Substance : Country-made paper. *Size* : 34 X 17 cms, *Folios*: 1-148. *Lines* : 12. *Letters* : 34-35. *Script*: Nāgarī. *Condition* : Fresh, laminated, last folio torn. *Extent*: Complete.

Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Saṃvat-1915, Śaka-1780 = A.D. 1858. The work gives the Mārāthī and Kannadi synonyms—"व्यक्तिः कृतात्रकर्नाटीमहाराष्ट्रीयभाषया अंग्रलाटादिभाषास्तु ज्ञातव्यास्तद्वयाश्रयाः"-F. 2a

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीधन्वन्तरये नमः ॥
यस्य निःश्वसितं वेदा(दाः) यो वेदेभ्यो(ऽ)खिलं जगत् ।
निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥१॥
श्रीकण्ठाचलमेखलापरिणमत्कुंभीद्र(न्द्र)बुद्धारद
प्रांतोत्तंभितसंभृताब्दगलितैः शीतैरपां शीकरैः ।
निर्वाणे मदसंज्वरे प्रमुदितस्त(स्ते)नातपत्रश्रियं
तन्वानेन निरंतरं दिशतु वः श्रीविघ्नराजो मुदम् ॥२॥

End :

....मुमाकांतादयो देवताः नेत्रत्रासहरैंदवी सहकली मौलौ(ली)
च भालानलं विभ्राणोनुमितं च भास्करत..........।
सहस्रांशुभिः याणैः(नैः) कामदुघानि जोषसदनप्रेमातुलोमात्मना
सा देवी भवतो श्रियेस्तु (श्रेयोऽस्तु) सततं सौभाग्यदा भे(भै)रवी ॥ २६७ ॥

Colophon :

इति श्रीवैद्यराजनरहरिपण्ड(ण्डि)तविरचिते निघंटुराज(जः) समाप्तः।

Post-Colophon :

श्री सांब सदाशिवार्पणमस्तु श्रीः संवत् १९१५ शाके १७८० श्रावणशुक्ला
९ बुधवार लिखितं नानिगराशर्म्मणा । संख्या ५२२५

176

G. 11048

निघण्टुराजः/अभिधानचूडामणिः/राजनिघण्टुः

Nighaṇṭurājaḥ/Abhidhānacūḍāmaṇiḥ/Rājanighaṇṭuḥ

by Naraharipaṇḍita

Substance : Country-made paper. *Size* : 25 X 11 cms. *Folios*: 2-130, 133 - 130. *Lines* : 7-8. *Letters* : 36. *Script*: Nāgari. *Condition*: Fresh. *Extent*: Incomplete.

The title and author's name are mentioned in the

Colophon of the 1st chapter (F. 8b) – "इति वैद्यपतिमूर्द्धन्यरत्नाभरण-श्रीमदीश्वरसूरिसूनु श्रीकंठचरणारविंद सेवाहेवाकराजहंस श्रीकाश्मीराह्य वंशाचार्य-परंपरान्ववाय श्रीनरहरिपंडितविरचिते निघंटुराजापरनामधेर(य) परंपराय(व)-त्यभिधानरू(चू)डामणौ आ(अ)नुपा(पाना)दिवर्गः प्रथमः।" Handwriting gradually becomes smaller. F. 126b - करवीरादिवर्गोन्नामदशमः ॥ अथाम्रादिवर्गः ।

Beginning :

.... निर्जरेंद्रा-
त(स्त)त्राश्विनावथ व(त)तोत्रितनूश्र(द्र)वश्च ।
धन्वंतरिश्चरकसुश्रुतसूरिमुख्या
स्तेप्यापु(यु)रागमकृतः कृतिनो जयंतु ॥३॥
शंभुं प्रणम्य शिरसा थ(स्व)गुरु(रू)नुपास्य
पित्रोः पसंवु(दाम्वु)जपु(यु)गे प्रणिपत्य भक्त्या ।
विघ्नेशिना(ता)रममि(भि)वघ(न्द्य) सरस्वतीं(च)
प्रानंभ(रम्भि) वैद्यकहिताय ति(नि)घुं(घं)टुरेषः (राजः) ॥४॥
धन्वंतरीयमदनादिहलायुधादी-
न्विश्व(प्र)कापुप(स्य)मरकोशसशेषराजान्(जौ)।
आलोक्य लोकविदितांश्च विचिंत्य शब्दान्
द्रव्याभिधानगणसंग्रह एष सृष्टः ॥५॥

End :

मधूकपुष्पं मधुरं च वृष्यंहृघं(द्यं) हिमं पित्तविदाहकारि ।
फलं[च]वाना(ता)मयपित्तनाशिनी जे(ज्ञे)यं मधूकं(क)द्वयमेवमेतत् ॥
तोरेद्रप्ये(तोयेद्राब्ये) ॥...........
भवं म(भ)व्यं भविष्यं च भावनं वक्त्रशोधनं(नम्) ।
तथा पिछ्छलबीजं च तच्च लोमफलं मतं(तम्) ॥
भव्यमम्लं कटु(टू)ष्णं च बालं वातकपा(फा) पहं(हम्) ।
पक्कं तु मधुरां(रा)म्ल च रुचिकृत् श्रमश्रू(शू)लहृत् ॥
नीवेभं(पेभ)वंको(कं)कणे प्रसिद्धं(द्धम्) ॥

आरुकं वीरसेनं च वीरं वीरानु(न)कं तथा ।
तत्रवि (विद्याज्ञाति)........................ ॥

177
G. 4658
निदानम्
Nidānam of Garuḍa Purāṇam

Substance : Country-made paper. *Size* : 35.5 X 8.5 cms. *Folios*: 2-18-17. *Lines* : 8. *Letters* : 54. *Script*: Bengali. *Condition*: Old. *Extent*: Incomplete.

This MS. contains the symptoms of some diseases mentioned in the Garuḍa Purāṇam. Name of these diseases are mentioned in a list (Nighaṇṭuḥ) which is on the folio 18b (1) अतीसारग्रहनी(णी)निदानम् – २, (2) मूत्राघातनिदानम् – ४, (3) प्रमेहनिदानम् – ५, (4) विद्रधिगुल्मनिदानम् – ७, (5) उदरनिदानम् – ८, (6) पादशौफनिदानम् – १०, (7) विसर्पादिनिदानम् – ११, (8) कुष्ठादिनिदानम् – १३, (9) कृमिनिदानम् – १४, (10) वातव्याधिनिदानम् – १६, (11) वातरक्तनिदानम् – १८,

This manuscript contains the pathology of some diseases as narrated in the Garuḍa Purāṇam.

The name of the scribe is Nasirāma Śarmā of Khardaha in West Bengal. This manuscript is incomplete as it starts from the 2nd line of the 13th verse of Atīsāra nidānam, chapter 161 of Garuḍa Purāṇam and ends in the 171st chapter of the book.

Beginning :

.... ता(टो)प विषुम्भो(ष्टम्भा)र्त्तिप्रसेकिनः ।
विपरीतो निरामस्तु कफात् कोपु(ऽपि) न मर्जन्ति(ज्ञति) ॥१३॥
अतीसारेसु(षु) खे(यो) नाभि(ति) यलव(वान्) ग्रहनी(णी)गदः ।
तस्या(स्य) स्यादग्निनिर्व्वाण करेत्त्वभ्यन्त्व(रैरित्यनु) सेवितैः ॥१४॥

End :

भाविता त्रिफला वा(सप्तवा)रमेकथाप्यथ(मथापि) सप्तके:(वा) ॥(६०)॥

पूर्व्वोक्तै(क्ता)श्च यथालाभं मुक्तचूर्न्नु(युक्ताश्चूर्ण)श्च मोदकः ।
वटिका घृततैलम्वा वशायां(कषायः) शेष(शोथरोग)नुत् ॥
पलं पलार्द्धकं वापि कर्षं कर्षार्द्धमेव वा ॥(६१)॥

Colophon :

इत्यादि महापुराणे गरुडे निदानं समाप्तं(प्तम्)।

Post-Colophon :

इदं ग्रन्थं लिखी(खि)तं श्रीनसीरामसुन्दर शर्म्मणः ॥
सां खतु(ड)दहः ॥

Printed Book—
With Bengali translation by Sri Rāmarañjana Kāvyavyākaraṇatīrtha, Calcutta, 1993.

178

G. 3671(C)

(निदानटीका)

(Nidānaṭīkā)

Substance : Country-made paper. *Size* : 38.5 X 8.5 cms. *Folios*: 42-59 =18. *Lines* : 4-5. *Letters* : 42. *Script*: Bengali. *Condition*: Old, worm eaten. *Extent*: Incomplete.

Title and author's name are not mentioned in this incomplete MS. The work deals with various Nidānas such as—छर्द्दिनिदानम्, मूर्च्छात्रसनिद्रातन्द्रासन्यासनिदानम्, विभ्रमनिदानम्, उन्माद-भूतोन्मादनिदानम्, वातव्याधिनिदानम्, अरोचकनिदानम् etc.

The text starts with verse no. 6 of the Chardinidānam and ends with the commentary Madhukośavyākhyā *on the last verse no.* 4. of Arocakanidānam.

Beginning :

.... कासस्वरभेद तोदैः ।
उद्गाव(र)शब्ब(ब्द)प्रबलं सफेणं(नं) विच्छिन्नं(न्न)मुश्चं(कृष्णं) तनुकः(कं) कषायं(यम्) ।

कृष्येन (च्छ्रेण) चामपां(चाल्पं) महता च वेगेनार्त्तोऽनिणाछ(लाच्छ)-
र्दयति(ती)ह दुःखं(खम्) ॥
मूर्छा(र्च्छा)पिपासामुखशोषमूर्द्ध(र्द्ध)तास्व(ल्व)क्षिसन्तापतमोभ(भ्र)मार्त्तः ।
पित्तं(पीतं) भ्र(भृ)शोश्नं(ष्णं) हवि(रि)तं सतिक्त(क्तं) धूम्रञ्च पित्तेन
वमेत् सदाहं(हम्) ॥

End :

चिन्तयित्वा तु मनसा दृष्ट्वा श्रुत्वा तु भोजनं(नम्) ।
द्वेषमायाति यो जन्तु(न्तुः) भक्तद्वेषः स उच्यते ॥
यस्य चात्वे(नान्ने) भवेद्वेषोऽ(च्छ्रद्धा)भक्तछ(च्छ)न्द स उच्यते ।
क्रु(कु)पितस्य भयार्त्तस्य तत्र भक्त निबोधतां* (अभिचारहतस्य च) ॥
अरोचक निदानं(नम्) ॥

* The printed text however suggests that the third line of the end part will be the fourth line and vice versa. Printed text should be referred.

179

G. 8052

निदानटीका (मधुकोशव्याख्या)

Nidānaṭīkā (Madhukośavyākhyā) by (Vijayarakṣita)

Substance : Country-made paper. *Size* : 32 X 12 cms, *Folios*: 1-50. *Lines* : 7. *Letters* : 35. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Fresh. *Extent*: Incomplete.

The MS. is incomplete both in the beginning and at the end. It is a commentary on निदानम्, which deals with the pathology and diseases. निदा. is found on the margin suggesting the name of the book. Handwriting is good, but there are some gaps in between the texts of MS. commentary Madhukośaḥ. The text begins from the Nāḍīvraṇa-nidānam (verse no. 1) and ends in the middle of the commentary on verse no. 47 of Mukharoganidānam. The last few lines at the end do not tally with the printed text.

Beginning :

भग्नस्यापि व्रणस्योपेक्षया नाभि(डी)भावाद(भवति)रक (अतोऽनन्त)रं नाडीमाह॥ यः शोथमित्यादी(दि) उपेक्षत इति ॥ पीडनसो(शो)धनादि(कं)न करोति ॥ प्रचुरपूयनि(मि)त्यन(ने)न लक्ष्मी(गम्भो)रपाकित्वं दर्शयति। असाधू(धु) (वृत्तः) अहिता(ताहारा)चारः स्थानानि पूर्व्वविहितानीति व्रि(व्र)णस्रावविज्ञानीयोक्तानि त्वक्भान्स(मांस)गि(सि)राम्ना(स्ना)-य(यु)सन्ध्या(न्ध्य)स्थिकोष्ठमस्मानि(र्माणि) ॥

End :

वृन्दस्तु पित्तरक्तजं(जः) पठितः तथापि वृन्दस्यैव सतोद[क]त्वेन वातामे-(त्म)कत्व(त्व)मुक्तं(म्) ॥ तथाप्येकवृन्दस्याउपचाराभिधानात् ॥ नह्यभेदे उपचारः सम्भवी(वः)॥ यद्यप्यम्ने(:) पित्तवृद्धि.....हतं(म्) ॥ तत्रप्रयोजकं(कम्)॥ भेदेपि समानत्वात्तदुपय(प)त्ते(त्तेः) ॥ यथा कफवृर्द्धिह्लासकरसौमाग्नेयद्रव्याभ्यां शुक्रस्य वृद्धिह्लासौ दृष्टौ, न .... च कफशुक्रयोरैक्यं(क्यम्)। किञ्चपृतं.....॥ अत्र षंडि(खण्डि)तम् ॥

Printed Book :

Edited by Yadunandanopādhyāya, Varanasi, Chowkhamba Sanskrit Series office, 1968.

180

G. 1540D

निबन्धसंग्रहः (सूत्रस्थानम्)

Nibandhasaṃgrahaḥ (Sūtrasthānam)

by Ḍalvaṇa (or Ḍallaṇa/Ḍalhaṇa)

Substance : Country-made paper. *Size* : 35 X 12 cms. *Folios*: 1-280, 181-185 (281-285), 286-439, 450-483 (440-473). *Lines* : 7. *Letters* : 40-43. *Script* : Bengali. *Condition*: Fresh, worm eaten. *Extent*: Complete.

The folio numbers have been inserted wrongly by the careless scribe. Hence the actual folio numbers have been inserted within first brackets. Ḍalhaṇa the author of the

Nibandhasaṃgrahaḥ discloses at the beginning his identity in detail. He narrated that he remained in the court of Sahanapāladeva. His father was Bharatapāla. His grandfather Jayapāla was a physician. His great grandfather was also a physician, called Govinda. They belonged to a vaidya family, although by caste they were Brahmins of Sauravaṃśa, originally resident of 'Aṅkolā' near Mathurā in the Bhādānaka country. The 'Aṅkolā' was famous as a place of Physicians (Vaidyasthānam). The author also pointed out that Jejjaṭa was the Ṭīkākāra of Suśruta, Gayadāsa and Bhāskara were Pañjikākāra, while Mādhava and Brahmadeva were Ṭippanakāra of Suśruta's text. Following these commentaries the author composed his own commentary on Suśruta called Nibandhasaṃgrahaḥ.

Beginning :

ओ नमो गणेशाय । नमः श्रीधन्वन्तरये ।

सहश्रां(स्रा)शुं गु(ग)णाधीशं स्वगुरुञ्च सरस्वतीं(तीम्) ।

जनकं जनयित्रीञ्च शास्त्रादौ प्रणमाम्यहं(हम्) ।

समस्तजनपदतिलककल्पे श्रीभादानकदेशे नगरी[1]मथुरासन्नीपे, इु(अ)ङ्कोलानामकं वैद्यस्थानमस्ति । यत्र सौरवंशजा ब्राह्मणाः समस्त भूमिपतिम्(मा)न्या अश्विनीकुमारसमानाः पार्व्वणचन्द्ररुचियशः प्रसाधितदिङ्मण्डल(ला) वैद्यो(द्या) अभूवन् । तदन्वये गोविन्दनामा चिकित्सकशिरोमणिरभूत् । ततस्तत् पुत्रो भिषक्शिरोमुकुटंज(टमणिर्ज)यपालः समजनि। तत्तनयश्च समस्त शास्त्रार्थतत्वज्ञो भरतपालः सञ्जातः । तत्पुत्रेः(त्रः) स्वकुलनभस्तलचन्द्रमा विवेक बृहस्पतिः श्रीसहनपालदेवनृपतिवल्लभः श्रीडल्वणः समभूत् । तेन श्रीजेज्जटं टीकाकारं श्रीगयदासभास्करौ च पञ्जिकाकारौ श्रीमाधवब्रह्मदेवादीन् टीप्पन-कारांश्च उपजीव्यायुर्व्वेदशास्त्रसुश्रुतव्याख्यानाय निबन्धसंग्रहः क्रियते ।

End :

क्लिन्न विस्रस्तधातुत्वादार्द्र शिथिलधातुत्वात् । अजीर्णसायं भुक्ते

इति शेषः। न हितं दिवेति दिवा अन्नं हितं न भवतीत्यर्थः ।

इमं विधिमिति। इमं विधिं सूत्रस्थानोदितमाहारविधिं

प्रयत्नतो यः पठेत्। महामुनेर्धन्वन्तरेः किम्भूतस्यराजर्षि-

प्रधानस्य स सूरित्त(सत्त)मो धीरप्रधान[2]: महात्मनां राजसदृशानां(म्) ।
योग्यो भवति ॥

Colophon :

इति सूत्रस्थाने निबन्धसंग्रहे श्रीमदु(द् ड)ल्वण विरचिते समस्त निबन्धार्थज्ञापके सौश्रुतं सूत्रस्थानं समाप्तं(प्तम्) ॥

Post-Colophon :

यादृशं पुस्तकं दृष्ट्वा (ष्ट्वां) तादृशं लिखितं मया ।
यदि शुद्धमशुद्धम् वा मम दोषो न दीयतामिति ॥

1. Printed book reads नगरीवर ।
2. Printed book reads पण्डित ।

Printed Book–
Edited by Jādavjī Trikamjī Āchārya, Varanasi, Chaukhambha Orientalia, 1980.

181

III. B. 62, V-1

निबन्धसंग्रहः (सूत्रस्थानम्)
Nibandhasaṃgrahaḥ (Sūtrasthānam)
by Ḍalhaṇa

Substance : Country-made paper. *Size* : 27.5 X 11.5 cms. *Folios*: 1-212, 212-333 – Total 334. *Lines* : 10-11. *Letters* : 46. *Script*: Nāgarī. *Condition*: Old, worm-eaten. *Extent*: Complete.

It is a commentary on Suśrutasaṃhitā Sūtrasthānam running upto the 46th chapter. The name of the commentator is Ḍalhaṇa. Probably pagination no. 212 is wrongly written twice. Folios appear to be repaired from time to time.

Beginning :

एंणेएर्नु नमो विघ्नराजाय ॥ नमः श्रीधन्वंतरये ॥
सहस्रांशुं गणाधीशं स्वगुरुं च सरस्वर्ती(तीम्) ।
जनकं जनयित्रीं च शास्त्रादौ प्रणमाम्यहुं(हम्) ॥
समस्त जनपदतिलककल्पे श्रीभादानकदेशे नगरीवरमथुरासमीपे अंकोलानामकं

वि(वै)द्यस्थानमस्ति। यत्र सौरवंशजाः ब्राह्मणाः समस्तभूमी(मि)पतिमान्या अश्विनीकुमारसमानाः पार्वणचंद्ररुचियशः प्रसाधितदिग्मंडल(लाः) वि(वै)द्या अभूवन् ॥

End :

विधिं सूत्रस्थानोदितमाहारविधिं वा यः पठेत(त्) प्रयत्नत इति संबंधः ॥
अन(नुमतं) महामुनेर्धन्वंतरिः(रेः) ।
किंभूतस्य महामुनेः नृपर्षिमुख्यस्य राजषि(र्षि)प्रधानस्य ।
स(सः) सूरिसं(स)त्तम(मः) पंडितप्रधानः ।
महात्मनां राजसदृशानां अर्हुं(र्ह)ति योग्यो भवति ॥
इति सूत्रस्थाने निबंधसंग्रहे षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥६४॥ (४६) ॥

Colophon :

इति श्रीडल्हणविरचिते निबंधसंग्रहे समस्तनिबंधार्थ-
ज्ञापके सौश्रुतं(ते) सूत्रस्थाने(नं) समासं(प्तम्) ॥ब॥ श्रीः ॥

Post-Colophon :

यादृशं पुस्तकं दृष्टा (ष्ट्वा) तादृशं लिषि(खि)तं मया ।
यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयते ॥१॥
श्रीशुभंभवतु ॥
सुश्रुते डल्हणसहिते सूत्रस्थानमिदं पत्र ३३१ ज्ञानी
श्री भूदेव.....तदात्मजज्ञानी श्री प. मदनजी पुस्तक स्वात्मपठनार्थं तथा शिष्याणां परोपकृतये तथा च स्वात्मजविश्वनाथपठनार्थं च शुभं भूयात् ।

182

I. M. 5358

निबन्धसंग्रहः (सूत्रस्थानम्)

Nibandhasaṃgrahaḥ (Sūtrasthānam) by Ḍalhaṇa

Substance : Country-made paper. *Size* : 28 X 12 cms. *Folios*: 42-53, 53-105, 105-146 = 107. *Lines* : 13. *Letters* : 43. *Script*: Nāgarī. *Condition*: Old. *Extent*: Incomplete.

The MS. is a commentary by Ḍalhaṇa called Nibandhasaṃgrahaḥ on Suśrutasaṃhitā, Sūtrasthānam. The commentary begins from the 29th chapter, verse no. 36 and ends with the 46th chapter, verse no. 176. Two folios having the same no. 53, may appear to be duplicated. But in actual case the folios are not duplicate, same number has been wrongly assigned.

Beginning :

.... स्त्रीसंज्ञा दक्षिणपार्श्ववर्त्तिनः शुभा इति कोकिलाबलाकादयः स्त्रीसंज्ञा दक्षिणपार्श्ववर्त्तिनः शुभाः। एतेन स्त्रीपुंसंज्ञाः पक्षिण इत्थमेव शुभाः । अन्यथा ऽ(अ)शुभा इति। परमार्थतो विपरीतशकुनमेव कार्थ(कथि)तं भवति ।

End :

तेन पूतिमारुतं सुगंधिगंधं पक्कं भवतीत्यर्थः। केचिद्विगंधिकुक्षिमारुत-करत्वमा(मित्या)हुः । तन्नेच्छति गयी । बालक पक्वयोर्मध्ये केचित्पठन्ति। तद्वद्विद्याद् संपक्(कं) मधुरानुरसं गुर्व्विति। मध्यावस्थागुणम्। केचिद्बालं बिल्वमुदाहृतमित्यस्य स्थाने आमं बिल्वमुदाहृतमि.... ।

183

G. 1540 C/1

निबन्धसंग्रहः (निदानस्थानम्)

Nibandhasaṃgrahaḥ (Nidānasthānam)

by (Ḍalvaṇa or Ḍallaṇa)

Substance : Country-made paper. *Size* : 39 X 14 cms. *Folios*: 1-119. *Lines* : 7. *Letters* : 43. *Script*: Bengali. *Condition*: Fresh. *Extent*: Complete.

It is a commentary on Suśruta's Nidānasthānam containing sixteen chapters. The commentary is popularly known as Nibandhasaṃgrahaḥ.

Beginning :

श्री श्री गणेशाय नमः ।

हेतुलिङ्गौषधज्ञानबीजभूतेन सूत्रस्थानेन संक्षेपोन्निर्दिष्टस्य हेतुलिङ्गौषधस्य विवरणे सर्व्वाण्येव स्थानानि प्रस्तुतानि। तेषु च प्रस्तुतेषु स्वाधिकारिणां शल्यतन्त्रव्याधीनां हेतुलक्षणप्रतिपादकतया निदानस्थानस्यारम्भः। तत्रापि दोषाणां वातस्य प्रधानत्वात् तद्व्याधिहेतुलक्षणाभ्यां प्राक् प्रतिपादनं युज्यत इत्याह ।

End :

रक्तेन कृत्वा यो(ऽ)सौ सर्व्वसरः कैश्चिदाचार्य्यै:(र्यैः) मुखपाकसंज्ञः[1] स च पित्तोदित एक एव । न चत्वार्(रः) सर्व्वसराः । किन्तु यत्र कुत्र ते[2] पञ्चषष्ठि-र्मुखरोगा(गाः) सप्तषष्टि(ष्ठि)रिति[3] ॥ * ॥ * ॥

Colophon :

इति निबन्धसंग्रहे निदानस्थाने षोडशोऽध्यायः ॥ * ॥ * ॥

1. Printed book reads प्रविष्टः कथितः ।
2. Printed book reads त्रय एव, एवमेते ।
3. Printed book reads सप्तस्वायतनेष्विति ।

184

G. 1540 C/2

निबन्धसंग्रहः (शारीरस्थानम्)

Nibandhasaṃgrahaḥ (Śārīrasthānam)

by Rulvaṇa (Ḍalvaṇa or Ḍallaṇa)

Substance : Country-made paper. *Size* : 39 X 14 cms, *Folios*: 1-176. *Lines* : 6. *Letters* : 42. *Script*: Bengali. *Condition*: Fresh, slightly worm-eaten. *Extent*: Complete.

Vide description under I.M. 664. (last paragraph).

Beginning :

नमो धन्वन्तरये ।

हेतुलक्षणप्रतिपादकान्निदानस्थानाद्य(द)धिगतव्याधिहेतुलक्षणस्य वैद्यस्य

चिकित्साया अवसरः । चिकित्सा चाधिष्ठानविशेषज्ञानमन्तरेण न संभवतीत्य-धिष्ठानज्ञापनाय शारीरस्थानमारभ्यते । शारीरस्थानेऽपि प्रतिपाद्ये आदौ सर्व्वशरीरकारणानां भूतानामेव चिन्ता(न्तां)कर्त्तुं युज्यत इत्याह ।

End :

संवत्सरं यावदेते योगाः प्रयोज्याः। अन्ये द्वादशवर्षाण्याहुः। मात्रा उक्तैव । गयी तु प्राक्तनं(न)मात्राप्रतिपादकं वाक्यमपठित्वा मात्राज्ञानार्थं विश्वामित्रोक्तं वाक्यमभिदधा(ध)ति । यथा, विडङ्गफलमात्रन्तु जातमात्रस्य भेषजं(जम्) । एतेनैव प्रमाणेन मासि मासि प्रवर्द्धितं(तम्)। कोलास्थिमात्रं क्षीरादे दद्याद्भैषज्यकोविदः। क्षीरान्नादुको(दे को)लमात्रमन्नादे दुम्बरोपु(पम)मिति ॥०॥

Colophon :

इति भिषग्वर श्रीरु(ड)ल्वण विरचिते निवन्धसंग्रहे शारीरस्थानं तृतीयं (दशमं) समाप्तमिति ॥ त्र ॥

Post-Colophon :

श्री श्री-हरि । जयति ।

185

I.M. 664

निबन्धसंग्रहः (शारीरस्थानम्)

Nibandhasaṃgrahaḥ (Śārīrasthānam)

by Ḍalhaṇa

Substance : Country-made paper. *Size* : 24 X 21.2 cms. *Folios*: 1-70. *Lines* : 12-17. *Letters* : 38. *Script*: Nāgarī. *Condition*: Old, damaged, brittle. *Extent*: Complete.

It is a commentary on Suśrutasaṃhitā Śārīrasthānam. The left hand top corner of the entire manuscript is torn and lost. Handwriting becomes smaller from F. 29. Scribe is Janārdanabhaṭṭa. Śārīrasthānam being considered as the

third one after Sūtrasthānam and Nidānasthānam, this mansuscript mentions the end as 'Śārīrasthānam tṛtīyaṃ samāptam'.

Actually Śārīrasthānam consists of ten chapters (adhyāyaḥ). Hence this commentary of Ḍalhaṇa terminates at the end of the tenth chapter of Śārīrasthānam.

Beginning :

.... शाय नमः ॥ ॐ नमो धन्वंतराय(रये) नमः ॥

हेतुलक्षणप्रतिपादकान्निदानस्छा(स्था)नादधिगतव्याधि हेतुलक्षण(स्य वैद्यस्य) चिकित्साया अवसरः ॥ चिकित्सा चाधिष्टा(ष्ठा)त(न) विशेषज्ञानमंतरेण न संभवतीत्यधिष्ठान ज्ञापनाय शारी(र)स्छा(स्था)नमारभ्यते ॥ शारीरस्छा(स्था)-नेऽपि प्रतिपाद्यते(पाद्ये)। आदौ सर्वशरी(र)कारणानां भूतानामेव चिंतां कर्त्तुं युज्यत इत्याह ॥

End :

प्राक्तनं(न)मात्राप्रतिपादकं वा[1] मात्रस्य भेषजां(जम्) ।
एतेनैव प्रमाणेन मासि मासि प्रवर्द्धितं(तम्) ॥
कोलास्छि(स्थि)मात्रं क्षीरादे दद्याद्भैषज्यकोविदः ।
शरीरादे[2](दः) कोलमात्रमन्नादे दुंबरोपममिति ॥

Colophon :

इति भिषग्वरश्रीडल्हनविरचिते निबंधे संग्रहे
शारीरस्छा(स्था)नं तृतीयं(म्), समाप्तमिति ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

Post-Colophon :

शुभं भवतु ॥ ग्रंथसंख्या ॥ २७००
जनार्दनभट्टगावेन लिखितं(म्) ॥छ॥ तत्सत् ब्रह्मार्पणमस्तु ॥छ॥

1. Printed book reads बिल्वफलमात्रं तु जात ।
2. Printed book reads क्षीराजादे ।

186

G. 3056

निबन्धसंग्रहः (चिकित्सास्थानम्)

Nibandhasaṃgrahaḥ (Cikitsāsthānam)

by Ḍalhaṇa, son of Bharata (Pāla)

Substance : Country-made paper. *Size* : 33 X 11.5 cms, *Folios*: 1-42, 101-188, 199-241, 241-249, 250-289, 299-309, one without pagination, 310-325 = 260. *Lines* : 8. *Letters* : 35-36. *Script*: Nāgarī. *Condition*: Old, damaged. *Extent*: Incomplete.

Left hand pagination follows as – 189-230, 289-377, 378-507. Pagination seems to be wrong. The MS. contains the Cikitsāsthānam which is incomplete. This manuscript is very important from the point of view of determination of the authorship of the commentator. The commentator Ḍalhaṇa discloses his identity at the end of his commentary, as 'Bharatātmaja', meaning thereby, that his father's name was Bharata. This assertion justifies that he was the son of Bharata or rather Bharatapāla, court physician of king Nṛpāla, and the grandson of Jayapāla. Ḍalhaṇa himself probably remained in the court of Sahanapāladeva of Pāla dynasty of Bengal (Vide MS. G-1540D).

Beginning :

ॐ गणेशाय नमः ।

शारीरानंतरं चिकित्सास्थानमारभ्यते ॥

अथातो द्विव्रणीयचिकित्सितं व्याख्यास्यामः ॥

द्वौ व्रणौ अधिकृत्य कृतं चिकित्सितं द्विव्रणीय चिकित्सितं विकारः प्रतीकारः। द्वौ व्रणौ भवतः सा(शा)रीरः वा(आ)गन्तुश्चेति। तयोः शारीरः पवनपिशंकन्त-(पित्त)कफशोणितसन्निपातनिमित्तः। आ(आ)गन्तुरपि पुरुषपशुपक्षिव्याल-सरीसृप(प्र)पतनपीडनप्रहाराग्निक्षारविषतीक्ष्णौषधशकलकपालशृ(शृं)गचक्रेषु-परशुशक्तिकुन्ता(न्ता)द्यायुवानि(धाभि)घात निमित्तः।

End :

तान्ये(ने)व शसमेध्या(मयेद्व्या)धीन् कवलोय(या)नपोहति ।

दोषघ्नमनसिस्यं(भिष्यं)दि भोजयेन्न य(त)था नरमिति(म्) ॥
योगादन्यो(ऽ)योगो हस्त(हीन)योगातियोगश्चायोगं चेति... रेणा(ण)
......चिकित्सित(तं) (स)मुच्चीयते । दोषघ्नमिति। दोषेन
येन वा(वातादिना) मुच(ख) रोगास्व(रव्य:) ॥०॥
निबंधान्बहुधा वीक्ष्य भिषक् श्रीडल्हणा(ण) विधि: चिकित्सा
स्छा(स्थान)....करोतु सुबोध: भरतात्मज: ॥

Colophon :

इति श्रीडल्हणविरचिते निबंधसंग्रहे समाप्त(प्त:) निबंधज्ञा(ज्ञा)पको(ऽ)र्थकि
सोश्रुत(ते) चिकित्सास्थानं समाप्तमिति ॥ चत्वारिश(शोऽ)ध्याय: समाप्त: ॥

Post-Colophon :

शुभमस्तु ॥ श्रीरामचन्द्राय नम: ॥

N.B. ....damaged.

187

G. 1540 A

निबन्धसंग्रह: (चिकित्सास्थानम्)

Nibandhasaṃgrahaḥ (Cikitsāsthānam)

by Ḍalvaṇa (or Ḍallaṇa)

Substance : Country-made paper. *Size* : 38 X 13.5 cms. *Folios*: 1-165, 167-285. *Lines* : 8. *Letters* : 42-47. *Script*: Bengali. *Condition*: Fresh, brittle. *Extent*: Incomplete.

It is a commentary on Suśruta's Cikitsāsthānam.

Beginning :

शारीरानन्तरं चिकित्सास्थानमारभ्यते ।
अथातो द्विव्रणीयचिकित्सितं व्याख्यास्याम: ।
द्वौ व्रणौ अधिकृत्य कृतं चिकित्सितं द्विव्रणीयं, चिकित्सितं
विकार: प्रतीकार: ।

द्वौ व्रणौ भवतः शारीरः आगन्तुश्चेति ।
तयोः श(शा)रीरः पवनपित्तकफशोणितसन्निपात निमित्तः ।
आगन्तुरपि पुरुषपशुपक्षिव्यालसरीसृप प्रपतनपीडन-
प्रहाराग्निक्षारविषतीक्ष्णौषधस(श)कलकपालशृङ्ग-
चक्रेषुपरशुशक्तिकुन्ताद्यायुधाभिघातनिमित्तः ।

End :

तानेव शमयेद्व्याधीन् कवलोयानपोहति ।
दोषघ्नमनभिष्यन्दि भोजयेच्च तथा नरम् ॥
योगादन्योऽयोगोहीनयोगातियोगश्चा(श्च) । योगश्चार्थ्यागश्चेति
(अयोगं चेति) चकारेणान्यं स(योगायोगातियोग)चिकित्सितं
समुच्चीयते । दोषघ्नमिति दोषेण येन वा(तादिना) सु(मु)खरोगारम्भः ।
निबन्धाङ्कृता (न्वहुधा)वीक्ष्य भिषक् श्रीडल्वणः विधिद(धिः)
चिकित्सास्तम्भम(स्थानम्) करोत(तु) सुवोधं(धः) तवतातसब्धः (भरतात्मजः)।

Colophon :

इति श्रीडल्वणविरचिते निबन्धसंग्रहे समस्त
निबन्धज्ञापकेऽर्थके सौश्रुतं चिकित्सास्थानं समाप्तमिति ॥

188
G. 1540 C/3
निबन्धसंग्रहः (कल्पस्थानम्)
Nibandhasaṃgrahaḥ (Kalpasthānam)
by Ḍalvaṇa (or Ḍallaṇa)

Substance : Country-made paper. *Size* : 39 X 13.6 cms. *Folios*: 1-69. *Lines* : 8. *Letters* : 43-46. *Script*: Bengali. *Condition*: Fresh, brittle. *Extent*: Complete.

It contains Ḍalvaṇa's commentary on Suśruta's work. The commentary ends in the 8th chapter of Kalpasthānam. But before the beginning of the original text

"Annapānarakṣākalpam" from Suśrutasaṃhitā, some additional texts relating to 'Rasasaṃgrahasiddhāntaḥ' have been wrongly introduced in the manuscript.

Beginning :

ईशानं संनमस्कृत्य वागीशश्च गणाधिपं (पम्) ।
रससंग्रह सिद्धान्तं प्रवे(वी)क्ष्य शास्त्रवर्त्मना ॥
तत्रादौ रसराजस्य प्रशसां साधनन्तः (नं ततः) ।
सुवर्णरजतादीनां शोधनं निधनन्तथा (नं तथा) ॥
ना(ता)लकादिकु(नां) संशुद्धिः रसतस्मादिकन्ततः (कं ततः)।
ज्वर प्रभृति रोगेषु रसान् सिद्धान् प्रवक्ष्यहं (वक्ष्याम्यहम्)॥
अथ रसप्रसंशा ।
आनन्दाय प्रभवति सत्तां सैष वेदान्तवेद्यः।
विश्वव्यापी विपुलमहिमा कोऽपि चैतन्यमूर्त्तिः ॥
बुद्धिं साधोरिह परिचितं राजसं तामसञ्च ।
त्यक्त्वाभावं सपदि वृणुते सात्विकं यत् प्रसादात् ॥
यस्य प्रकाशेन तमो प्रमाणं निर्भिद्यते भिन्नदृशो विमोहः
मुदे स देवः परमात्ममूर्त्तिर्भूयाज्जगच्चक्षुरलक्ष्यलक्ष्मीः ।
सौधस्याङ्गन रङ्गमङ्ग सलिलैरुक्षिप्य मुक्ताफलै-
रानि(र्यानि) स्वस्तिकमन्त्रतन्त्रयःसखेत्वन्दी(दी)यमुद्दीपयं(यन्) ॥
द्वारे तोरण मालिकां रचयरे निःशेष रोगापहः ।
श्रीमानेषरसाधिपस्त्रिजगतां जीवातरेत्यान्तरे (जीवतरे अन्तरे)॥
साक्षाद्क्षयकारकोभुविनृणां पञ्चत्वमुच्चैर्गतोमुर्च्छामूर्च्छितविग्रहे ।
गदहन्त्युच्चकैः प्राणिनां वन्धं प्रायःसुरेन्द्र रचितं यः खेगतिं प्राप्नुयात् ॥
अथातोऽन्नपानरक्षाकल्पं व्याख्यास्यामः ।
धन्वन्तरिः काशिपतिस्तपोधर्म्मभृता(तां)म्व(व)रः ।
सुश्रुत प्रभृतीन्शिष्यान्शशीसहि(शासाह)त शासनः ॥
रिपवो विक्रमाक्रान्ता ये च स्वे कृत्यतां गताः ।
सिसृक्षवः क्रोधविषं विवरं प्राप्य तादृशं(शम्) ॥
विषैर्निहन्युर्निपुणं नृपतिं दुष्टचेतसः ।

स्त्रियो वा विविधान् योगान् कदाचित् सुभगेच्छया ॥
विषकन्योपयोगाद्वा क्षणाज्जह्यादसून् नरः ।
तस्माद्वैद्येन सततं विषाद्रक्ष्यो नराधिपः ॥
सिसृक्षवः स्रष्टुपिच्छवः क्रोधेन विषं न केवलं रिपवः
ये(स्वे)चात्मीया भृत्याः कृत्यतां गताः विद्वेषं गताः
तथा च कृत्यशब्दार्थो(ऽ)मरकोषे कृत्या(त्यं) क्रियादेवतयोस्त्रिषु विद्विष्टकार्ययोः।

End :

अक्षरत्वादिति न क्षरन्ती(ति अ)क्षराणि अकारादयः स्वराः कादीनि च व्यञ्जनानि तद्धटितत्वादायुर्वेदस्यापि नित्यता(त्वम्)। कारणानुरूपं कार्यमिति कृत्वा पञ्चश्लोक व्याख्यानं प्र(क्रिय)ते ।
पञ्चमं कल्पस्थानं परिपूर्णं निबन्धसंग्रहे ।

Colophon :

इति श्रीडल्वन(ण)विरचिते समस्तनिबन्धार्थज्ञापके सौश्रुतं कल्पस्थानं समाप्तम्॥

189

G. 1540 B

निबन्धसंग्रहः (उत्तरस्थानम्)

Nibandhasamgrahaḥ (Uttarasthānam)

by Ḍalvaṇa (or Ḍallaṇa)

Substance : Country-made paper. *Size* : 40 X 14 cms, *Folios* : 1-213, 215-486 (214-485). *Lines* : 8. *Letters* : 38-40. *Script* : Bengali. *Condition* : Fresh, brittle, worm-eaten. *Extent* : Complete.

It is a commentary on Suśruta's Uttaratantram.

Beginning :

ओँ नमो गणेशाय ॥
कल्पस्थानानन्तरमुत्तरतन्त्रमारभ(भ्य)ते ।
येन कल्पस्थाने विषजस्यागन्तु व्रणस्य विषदत्यु(मु)पद्रवकारि ।
निजव्रणस्यापि रिपुभिरवचारितविषमुपद्रवभूता(त)मिति

तच्चिकित्सितमभिभुतं(हितम्)। अत उपद्रवचिकित्साधिकार-
सामान्यात् सर्व्वोपद्रवचिकित्सार्थमुत्तरतन्त्रारम्भः । अथवा
सविंशमध्यायशतं परिसमाप्य परिशिष्टत्वादुत्तरतन्त्रं प्रतिपाद्यं भवति ।

End :

विराम्नू(ण्मू)त्रयोः साश्रययोस्तत्र तत्रोपदेक्ष्य(दिश्य)ते ।
उपतापोपधातौ च स्वाश्रयेन्द्रिय निर्म्म(गैर्म)लैरिति ॥
तथा हि राजमृगाङ्काभिधानेन बहवो रोगाः ।
अन्यैस्तु मुनिभिरग्निवेशतन्त्रजातकस्य (भेडजातुकर्ण)पराशर-
हारीतक्षारपाणिनिमिकांकोयं नग्राह्या(काङ्कायनगार्ग्य)
गालबप्रभि(भृ)तिभिः बहवो रोगाः प्रदर्शिताः ।
तस्मात् प्रसङ्गं संयम्य परित्यज्य [परि]हितमेवाचा(च)रणीयं(यम्)।
इत्युत्तरे निवन्धसंग्रहे तन्त्रभूषणाध्याये दोषभेदीयोऽध्यायश्चतुर्थः ।
निबन्धान् बहुशो वीक्ष्य वैदेश(द्यः श्री) भरतात्मजः ।
उत्तरस्थानमकरोत् सुस्पष्टं डल्वणो भिषक् ॥

Colophon :

इति श्रीरु(ड)ल्वणविरचिते निबन्धसंग्रहे समस्त
निबन्धार्थज्ञापके सौश्रुतमुत्तरस्थानं समाप्तं(प्तम्) ॥

Post-Colophon :

समाप्तोऽयं ग्रन्थः । ० । श्री श्री दुर्गा ।

190

I.M. 3970

निबन्धसंग्रहः (उत्तरतन्त्रम्)

Nibandhasaṃgrahaḥ (Uttaratantram)

by Ḍalhaṇa

Substance : Country-made paper. *Size* : 26 X 11.2 cms. *Folios* : 1-102. *Lines* : 9-10. *Letters* : 33-34. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Old. *Extent* : Incomplete.

Right hand side upper corner is damaged. Complete - 1st-18th adhyāyaḥ (F.1-98a). Incomplete - 19th adhyāyaḥ (after the verse no. 16). Last folio is illegible in some places.

Beginning :

श्री गणेशाय नमः ॥ ॐ ॥

कल्पस्थानानंतरमुत्तरतंत्रमारभ्यते ॥ येन कल्पस्थाने

विषजस्यागंतु व्रणस्य [वि]विषव[पद्रवषंद]नु(दु)पद्रवकारि(रित्वम्) ॥

निजव्रणस्यापि रिपुभिरवचारित(तस्य)विषस्य विषमु(वदु)पद्रवभूत(त्व)मिति

तच्चिकित्सितमभिहितं(म्) ॥ अत उपद्रवचिकित्साधिकार-

समान्यान्(त्) । सर्वोपद्रवचिकित्सार्थमुत्तरतंत्रारंभः ॥

End :

अपरमपि वर्त्यञ्जनमाह ॥ निंबछु(च्छ)दं मधुकदार्विसताम्ररोध्र-

मिछंति-त्रभिषजोंजनमंशतुल्यं(म्) ।[1] दार्वी हरिद्रां(द्राद्वयं)

विदेह दर्शनात् ॥ अत्र कुकूणकेंऽजनमित्त(त्य)त्र गुटिकाशद्वो

लुप्तो द्रष्टव्यः । तेन गुटि.......*अंशतुल्यं

............*समभागमित्यर्थः ॥ हदानीं.......

...............। *

1. Printed book does not contain this passage.
* ....illegible hand writing.

191

G. 4359

पथ्यापथ्यविनिश्चयः

Pathyāpathyaviniścayaḥ by (Viśvanātha Sena)

Substance : Country-made paper. *Size* : 25 X 11.2 cms. *Folios*: 1-26. *Lines* : 8. *Letters* : 38-39. *Script*: Nāgarī. *Condition*: Fresh. *Extent*: Complete.

Pathyāpathyaviniścayaḥ is the name of the text

mentioned in the third verse at the beginning. It deals with the dietetics in different diseases. Author's name has been mentioned in the MS-G4583 as Viśvanātha. Topics as mentioned in the MS. are given below—

ज्वररोगे पथ्यापथ्यविधिः	—F. 2a
अति(ती)साररोगे पथ्यापथ्यविधिः	—F. 4a
ग्रहणीरोगे पथ्यापथ्यविधिः	—F. 4b
अर्शरोगे पथ्यापथ्यविधिः	—F. 5a
अग्निमांद्याजीर्णविसूचिकारोगे पथ्यापथ्यविधिः	—F. 5b
क्रिमिरोगे पथ्यापथ्यविधिः	—F. 6a
पांडुरोगे पथ्यापथ्यविधिः	—F. 6b
रक्तपित्तरोगे पथ्यापथ्यविधिः	—F. 7a
कासरोगे पथ्यापथ्यविधिः	—F. 8a
श्वासरोगे पथ्यापथ्यविधिः	—F. 8b
हिक्का-स्वरभेदरोगे पथ्यापथ्यविधिः	—F. 9a
अरुचिरोगे पथ्यापथ्यविधिः	—F. 9b
छर्दिरोगे पथ्यापथ्यविधिः	—F. 10a
तृषारोगे पथ्यापथ्यविधिः	—F. 10b
मदात्ययेमूर्छारोगे पथ्यापथ्यविधिः	—F. 11a
दाहरोगे पथ्यापथ्यविधिः	—F. 11b
उन्मादरोगे पथ्यापथ्यविधिः	—F. 12a
अपस्मारे पथ्यापथ्यविधिः	—F. 12b
वातरोगे पथ्यापथ्यविधिः	—F. 13b
वातरक्ते पथ्यापथ्यविधिः	—F. 14a
आमवाते पथ्यापथ्यविधिः	—F. 14b
शूलरोगे पथ्यापथ्यविधिः	—F. 15a
उदावर्त्ते पथ्यापथ्यविधिः	—F. 15b
गुल्मरोगे पथ्यापथ्यविधिः	—F. 16a
हृद्रोग-मूत्रकृच्छ्ररोगे पथ्यापथ्यविधिः	—F. 16b

Beginning :

श्री गणेशाय नमः ।
श्रित्वा रजःसत्त्वतमांसि विश्वं निर्माति पाति क्षिपति स्वयं यः ।
अशेषवृंदारकवृंदवंद्यः पामा(या)दपायान्मनुजान् गिरीशः ॥
आलोक्य वैद्यतंत्राणि यत्नादेष निबध्यते ।
व्याधितानां चिकित्सार्थं पथ्यापथ्यविनिश्चयः ॥
भिषक् सर्वेषु रोगेषु निर्दिष्टानि यथायथं(थम्) ।
निदानं पथ्यापथ्यानि त्रीणि यत्नाद्विचिंतयेत् ॥

End :

मुस्ताशिरीषकस्तूरी तिक्तानि मधुराणि च ।
हेमचूर्णानि वर्गो(ऽ)यं यथावस्थं यथाविधि(धम्) ॥
विषरोगेषु सर्वेषु प्रयोक्तव्यो विजानता ।
क्रोधो विरुद्धाध्यशनं व्यवायं तांबुलमायासमपि प्रवातं(तम्) ॥
अम्लं च सर्वं लवणं च सर्वं संस्वेदनं तद्विविधानि तानि ।

निद्रां भयं धूमविधिं क्षुधां च विषातुरो नैव भजेत् कदाचित् ॥

इति विषरोगपथ्यापथ्याधिकारः ॥

Colophon :

समाप्तश्चायं ग्रंथः ॥

Post-Colophon :

माषारनालकटुतैलजलावगाहक्षुद्राक्षरैश्च सुरतैर्निशिजागरैश्च शाकाम्लमत्स्य-दधिफेनिलशोकधूमैश्चक्षुः क्षयं व्रजति सूर्य्यनिरीक्षणेन ॥ शुभमस्तु ॥ मंगलं चास्तु ॥

Reference

i) Sarasvatī Bhavan, Vārāṇasī.
ii) B.O.R.I.

192
G-7120
पथ्यापथ्यविनिश्चयः
Pathyāpathyaviniścayaḥ by (Viśvanātha Śena)

Substance : Country-made paper. *Size* : 25 X 11 cms, *Folios*: 1-24. *Lines* : 10. *Letters* : 36. *Script*: Jainanāgarī (1-4a), Nāgarī (4b-24). *Condition*: Old. *Extent*: Complete.

In the lower margin of F. 1a a verse containing no. 1 follows as—

निजप्रकृतिवर्णाभ्यां युक्तः सत्वेन संयुतः ।

चिकित्स्यो भिषजा रोगी वैद्यभक्तो जितेन्द्रियः ॥१॥

Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Saṃvat 1841 = A.D. 1784. Handwriting is different from F. 4b onwards. Although author's name is not mentioned in this MS. but in the MS. G-4583 it has been clearly mentioned as Viśvanātha Sena. Contents of this MS. appear to be the same as that of G-4359

It should be noted that Aufrecht in his Catalogus

Catalogorum and the Descriptive Catalogue of the manuscripts, Bhandarkar Oriental Research Institute, have not mentioned the name of the author of Pathyāpathyaviniścayaḥ.

Beginning :

॥ ६ ॥ औं ।

श्रित्वा रजःसत्त्वतमांसि विश्वं निर्माति पाति क्ष(क्षि)पति स्वयं यः ।

अशेषवृंदारकवृंदवंद्यः पायादपायान्मनुजा(न्) गिरीशः ॥१॥

आलोक्य वैद्यतंत्राणि यत्नादेष निबध्यते ।

व्याधितानं(नां) चिकित्सासु(र्थं) पथ्यापथ्यविनिश्चयः ॥२॥

End :

मुस्ताशिरीषकस्तूरीतिक्तानि मधुराणि च ।

हेमचूर्णानि वर्गो(ऽ)यं यथावस्थिं(स्थं) यथाविधिं(धम्) ॥

विषरोगेषु सर्वेषु प्रयोक्तव्यो विजानता ।

क्रोधं विरुद्धाध्यशनं व्यवायं तांबुलमायासमपि प्रवातं(म्) ॥

अम्लं च सर्वलवर्णं(णं) च सर्वं संस्वेदनं तद्विविधानि तानि ।

निद्रा(द्रां) भयं धूमकटु(विधिं)क्षुधां च विषातुरो नैव भजेत् कदाचित् ॥

इति विषरोगे पथ्या १०

Colophon :

समाप्तोऽयं पथ्यापथ्यख्य(ख्यं) ग्रं(थः) ६०१ शुभं भवतु ॥ श्री

Post-Colophon :

यादृशं पुस्तकं दृष्ट्रा(ष्टं) तादृशं लिषु(खि)तं मया ।

यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयतां(ताम्) ॥

लि.श. जैतसी जयनगरमध्ये संवत् १८४१ रामिती

फागुण वदि २ ॥ गुरुवासरे शुभं भवतु कल्याणमस्तु ।

193

G-2538

पथ्यापथ्यविनिश्चयः

Pathyāpathyaviniścayaḥ by (Viśvanātha Sena)

Substance : Country-made paper. *Size* : 18 X 9 cms, *Folios*: 1-100. *Lines* : 6. *Letters* : 19-20. *Script*: Nāgarī. *Condition*: Fresh, slightly worm-eaten. *Extent*: Complete.

This MS. contains some additional contents than those of having the numbers G-4359, G-7120. These additional contents (from F. 84a to F. 100b) are पथ्यापथ्यविधिः, व्याधिसंकरस्य, वातिकस्य, पैत्तिकस्य श्लैष्मिकस्य, ऋतुपथ्यः ।

F. 1-F. 42 are written in red ink and the rest of the folios are written in black ink. Date of the scribe, mentioned in the Post-Colophon, is Saṃvat 1917 = A.D. 1860.

Beginning :

श्री श्री रामचन्द्राय नमः ॥

धु(श्रि)त्वा रजस्सत्त्वतमांसि विश्वं निर्म्माति पाति क्षिपति स्वयं यः ।

अशेषवृन्दारकवृन्दवन्द्य(न्द्यः) पायादपायान्मरु(नु)जान् गिरिर्नः(रीशः) ॥

आलोक्य वैद्यतंत्राणि तत्रा(यत्ना)देव(ष) निबध्यते ।

व्याधितानां चिकित्सासु(र्थं) य(प)थ्यापथ्यविनिश्चयः ॥

भिषक् सर्व्वेषु रोगेषु निर्द्दिष्टानि यथात(य)थं(थम्) ।

निदाना(नं) पथ्य(थ्या)पथ्यानि त्रीणि यत्नाद्विचिन्तयेत् ॥

End :

क्षुद्राख्यरोगोमुखकर्णयो(योः) रुक् [॥] नासामयो(योः) ॥

॥ नेत्रगदः शिरोरुङ्नारी गदो बालगदो विषार्त्तिः ॥

॥ तत्संकरोऽस्मांत्पवनश्च पित्तं कफस्ततो ग्रीष्म(ष्मः) ॥

ऋतुश्च वर्षा [॥] शरद्धिमोऽतः शिशिरो वसन्तः

क्र [॥]मादमीषा(षां) प्य(प)रिकीर्त्तितानि ॥

Colophon :

इति समाप्तश्चायं [॥] ग्रंथः ॥

Post-Colophon :

संवत् १९१७ सहसि सितेऽब्देऽलेखि ऋषि सोमग्रह सोमसंज्ञके सौरौ ॥
काश्यां षष्ट्यां हि मया केनापि जगत्प्रभोः प्रसादेनेति ॥

194

G-4620

पथ्यापथ्यविनिश्चयः

Pathyāpathyaviniścayaḥ by (Viśvanātha Sena)

Substance : Country-made paper. *Size* : 39 X 13 cms, *Folios*: 1-16. *Lines* : 10-11. *Letters* : 55. *Script*: Bengali. *Condition*: Old, musty. *Extent*: Complete.

Contents are the same as that of G-4359. F. 15b and F. 16a contain the list of contents of the work. Author's name is not mentioned. Scribe is Rāmasundaraśarmā.

Beginning :

नमो नारायणायः(य) ॥
श्रु(श्रि)त्वा रजःसत्त्वतमांसि विश्वं निर्म्माति पाति क्ष(क्षि)पति स्वयं यः ।
अशेषवृन्दारकवृन्दवन्द्यः पायादपायान्नु(न्म)नुजान् गीरि(गिरी)शः ॥
आलोक्य वैद्यतन्त्राणि यत्नादेव(ष) निबद्ध्यते ।
व्याधितानां चिकित्सासु(र्थं) पथ्यापथ्यविनिश्चयः ॥
भिषक् सर्वेषु रोगेषु निर्दिष्टानि यथायथं(थम्) ।
निदानं पथ्य(थ्या)पथ्यानि त्रीणि यत्नात् विचिन्तयेत् ॥

End :

मण्डी(मुस्ता)शिरीषकस्तुरि(री) तिक्तानि मधु(धु)राणि च ।
हेमचु(चू)र्ण्णानि वर्गोऽयं यथावस्थं यथाविधं(धम्) ॥
विषरोगेषु सर्व्वेषु प्रयोक्तव्यो विजानता ।

क्रोधो(धं) विरुद्धाध्यशनं व्यवायं ताम्रु(म्बु)लमायामस(सम)पि प्रवातं(तम्)॥
अम्लश्च सर्व्वानि(णि) कटुनि(ती)क्ष्णं स्वेदञ्च नानाविधिमाशुताली ।
(अम्लं च सर्वं लवणं च सर्वं संस्वेदनं तद्विविधानि तानि) ।
निद्रां भयं धूमविधिं क्षुधाञ्च विषातुरो नैव भजेत् कदाचित् ॥
इति विषरोगि(गे) पथ्यापथ्यविधिः ॥

Post-Colophon :

श्रीरामसुन्दरशर्मण(णा) [तम]लिखितं(तम्)। पुस्तकोऽयं समाप्तं(प्तः)।

195

G-4583

पथ्यापथ्यविनिश्चयः

Pathyāpathyaviniścayaḥ by Viśvanātha Sena, son of Gaurīnarasiṃha Sena

Substance : Country-made paper. *Size* : 37.5 X 12 cms, *Folios*: 1-24. *Lines* : 10-11. *Letters* : 45-46. *Script*: Bengali. *Condition*: Old. *Extent*: Complete.

Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Śaka 1728 = A.D. 1806. The contents are the same as that of G-4359.

Beginning :

ओं नमो भगवते वासुदेवाय ।
आलोक्य वैद्यतन्त्राणि यत्नादेध(ष) निबध्यति(ते) ।
व्याधिताना(नां) चिकित्सासु(र्थं) पथ्यापथ्यविनिश्चयः ॥
भिषक् सर्वेषु रोगेषु निर्द्दिष्टानि यथायथं(थम्) ।
निदाना(नं) पथ्य(थ्या)पथ्यानि त्रीणि यत्नावि(द्वि)चिन्तयेत् ॥

End :

एकद्वित्रिमनोज्ञुते ज्वरादौ कथितेष्वपि ।
पथ्येष्वेतेषु सर्व्वत्र विभज्य मतिमान् भिषक् ॥
वातघ्नं वातजे पथ्यं पित्तघ्नं यच्च पित्तजे ।

श्लेष्मघ्नं श्लेष्मजे चापि त्रिदोषघ्नं त्रिदोषजे ॥
त्रिदोषघ्नं त्रिदोषोत्थे यथादोषं प्रयौजयेत् ।
अपथ्यानि पुनश्चात्र यान्युक्तानि गदेगदे ॥
तानि सर्व्व(र्व्वा)ण्यपि सदा तत्र तत्र विवर्ज्जयेत् ।
इति पथ्यापथ्यनिर्ण्ण(र्ण)याधिकारः ॥

Colophon :

इति विश्वनाथसेनविरचितो ग्रन्थः समाप्तः ॥

Post-Colophon :

साध्यासाध्यतया गदश्च कलयन् कुर्व्वंश्चिकित्सा स्फुटां(टा)।
पथ्यापथ्यविनिश्चये नरहितो वैद्यो भ्रमत्यम्ध(न्ध)वत् ॥
विबद्धर्त्तुरुमापतेः परिन्(तः)सत्कीर्त्तिः प्रपौत्रस्ततः ।
प्रौत्रः श्रीतपनस्य सत् कविमणेः सद्वैद्यचूडामणेः ॥
श्रीगौरीनरसिंहसेनतनयो निःशेषतन्त्रोद्भवं(म्) ।
पथ्यापथ्यविनिश्चय्(यो)व्यतनुत श्रीविश्वनाथः सुधीः(धी) ॥

शकाब्दा १७२८/४/१३/६

196

III. C. 119

पथ्यापथ्यविबोधकः

Pathyāpathyavibodhakaḥ

by Keyadeva (or Kaiyadeva)

Substance : Country-made paper. *Size* : 35 X 12 cms, *Folios*: 1-138. *Lines* : 9. *Letters* : 58. *Script* Nāgarī. *Condition*: Fresh. *Extent* Complete.

The title is seen on folio no 9a as Ratnākaraḥ – "इति रत्नाकरे मधुवर्गः" But in the folio 19b, the title is written as Ratnakośaḥ – "इति श्रीरत्नकोशे वनौषधीवर्गः"। In the folio 63a, the title and author's name are written as "इति

श्रीवैद्यकेंद्र(केय)देवविरचिते पथ्यापथ्यविबोधके औषधवर्ग:।" First folio mentions the author's name wrongly as 'Kokadeva'. But the Colophon mentions the author's name as Keyadeva and the title of the MS. as Pathyāpathyavibodhakaḥ. Most probably 'Ratnākaraḥ' or 'Maṇiratnākaraḥ' is another work of the author. It seems that while he was writing Pathyāpathyavibodhakaḥ, he quoted from Ratnākaraḥ.

The work is often called as 'Kaiyadevanighaṇṭuḥ'. It is on dravyaguṇaḥ, having eight chapters—

Auṣadhīvargaḥ (F. 63a)
Dhātuvargaḥ (F. 68b)
Dhānyavargaḥ (F. 72b)
Dravavargaḥ (F. 89a)
Kṛtānnavargaḥ (F. 97b)
Māṃsavargaḥ (F. 108a)
Vyāvahāravargaḥ (F. 127a)
Miśravargaḥ (F. 138b)

All the Chapter Colophons mention the work as Pathyāpathyavibodhakaḥ and the author as Keyadeva. Date of the scribe, mentioned in the Post-Colophon, is Saṃvat 1859 = A.D. 1802. In 1928, Ācāryya Surendramohan published the work with the Comm. 'Vivecanātmakaḥ' in which there was only Auṣadhīvargaḥ, (vide - Āyurveda kā Vaijñānika Itihāsa by P.V. Śarmā, p. 411-412) while introducing his family the author mentions his father's name a Sāraṅga (or Śārṅga in another MS.) and his grandfather's name as Padmanābha.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥

नत्वैकं विश्वरूपं त्रिभु(भु)वनशरणं स्वर्गमोक्षैकहेतुं

शंभुं वाग्देवतां च व्यवहरति यथा(या) विश्वमेतच्चितांतं(तम्) ।

यस्या(स्य) (ध्यानप्रसादात्) प्र(प्र)भवति पुरुषः कार्यमेतत् अस्य (सर्वकार्यस्य) सिद्धिं

कर्तुं तं देववंद्यं स्फुरदुरगवरस्फारभारं गणेशं(शम्) ॥१॥

भारद्वाजपवित्रगोत्रतिलकः श्रीपद्मनाभो(ऽ)भव-

द्वेदव्याकृतिनाटकागमकथालंकारपारंगमः ।

तत्पुत्रो गुणभूषितः समभवत्सारंगनामा भिषक्
येन प्राणिगणो(दो)ऽगदैरूपद्रुतो*(ऽ)सौ सर्वविद्यालयः ॥२॥
तत्पुत्रोकोक(केय)देवो(ऽ)स्ति वैद्यविद्याविशारदः
नामरत्नाकरो येनं(न) त(कृ)तो(ऽ)न्यो नामसागरः ।
नामरत्नाकरोक्तानां द्रव्याणां च रसादिषु
ग्रंथो(ऽ)यं क्री(क्रि)यते तेन पथ्यापथ्यविबोधकः ॥

End :

स्थूलस्तु पुष्टो मेदस्वी मेदुरो मांसलोऽसलः (लसकः) ।
तुंडिलस्तुंदि(डि)लस्तुंदी ष्ट(बृ)हकु(त्कु)क्षी(क्षिः) पिचंडिलः ॥
उदर्युदीर(दरी)लोचाथ प्रलंबाडंश्च मुष्कलः ।
ओजकांतिर्बलं पुष्टिर्तुष्टिः (स्तुष्टि)स्तूपचय(:) स्मृतः ॥

Colophon :

इति श्रीवैद्यकेय्यदेवविरचिते पथ्यापथ्यविबोधके मिश्रो वर्गी(ऽ)ष्टमः समाप्तः।

Post-Colophon :

शुभमस्तु ॥ संवत् १८५९ माघे मासि कृष्णपक्ष(क्षे) द्वितीया(यां)
चंद्रवासरे[ति] पुस्तकं संपूर्ण(र्णम्) ।
यावल्लवणसमुद्रो यावन्नक्षत्रमंडितो मेरुः ।
दिवि यावच्चंद्राऽदित्यौ तावदिदं पुस्तकं जयतु ॥१॥
पुस्तके(ऽ)शुद्धमद्राक्षं कूटं चेल्लिखितं मया ।
शुद्धिभिः शोधनीयं तु क्षंतव्यं दुःकृ(ष्कृ)तं मम ॥२॥
गर्वं नोद्वहते, न निंदति परं नो(न) भाषते निष्ठुरं(म्) ।
उक्तः(क्तं) (न) केनचिदप्रियाणि सहते क्रोध(धा)नलं वने ॥
श्रुत्वा काव्यप्रलक्षणं परकृतं संतिष्ठते मूकवत् ।
दोषान् छादयते स्वयं न कुरुते ह्येतत् सतां चेष्टितं(तम्) ॥१॥
व(म)नसि वचसि क(का)पि पुन्यपीयूषपूर्ण(र्ण)मिति ।
मंगलं शुभं भवतु ॥ राम राम राभ(म) कृष्ण कृष्ण.....॥

* Printed book reads रपहृतो ।

References

i) I.O.
ii) B.O.R.I.
iii) Sarasvati Mahal Library, Tanjore.

Printed Books

1) Edited by Pt. Surendra Mohan, Maher Chand Lachhamen Das, Lahore, 1928.
2) Edited and translated by Prof. Priyavrata Sharma and Dr. Guruprasada Sharma, Varanasi, Chaukhambha Orientalia, 1979.

197

G-982

पथ्यापथ्यविबोधकः

Pathyāpathyavibodhakaḥ by Keyadeva

Substance : Country-made paper. *Size* : 26 X 11 cms. *Folios*: 1-18, 18-25, 27-39, 39-41, 43-47, 49-118 = 117. *Lines* : 10. *Letters*: 59. *Script*: Nāgarī. *Condition*: Fresh. *Extent*: Incomplete.

Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Saṃvat 1767 = A.D. 1710. Contents are same as that of III. C. 119.

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ।

नत्वैकं विश्वरूपं त्रिभुवनशरणं स्वर्गमोक्षैकहेतुं

शंभुं वाग्देवतां च व्यवहरति यया विश्वमेतन्वि(त्रि)तांतम् ।

यस्य ध्यानप्रसादात्प्रभवति पुरूषः सर्वकार्यस्य सिद्धिं

कर्तुं तं देववंषु(द्यं) स्फुरदुरगवरस्फारहा(भा)रं गणेशम् ॥१॥

भारद्वाजपवित्रगोत्रतिलकः श्रीपपु(द्म)नाधो(भो)ऽभव-

द्वेदव्याअ(कृ)तिनाटकागमकथालंकारपारंगमः ।

तत्पुत्रो गुणभूषितः समभवत् श्रीशाङ्ग(र्ङ्ग)*नामा भिषक्
येन प्राणिगदो(ऽ) गुदौ(गदै)रपहृतोऽसौ सर्वविद्यालयः ॥२॥
तत्पुत्र(त्रः)कैयदेवो(ऽ)स्ति वैद्य(विद्या)विशारदः
मानम(नाम)रत्नाकरो येन कृतोऽन्यो नामसागरः ।
नामरत्नाकरोक्तानां द्रव्याणा(णां) च रसादिषु
ग्रंथो(ऽ)यं क्रियते तेन पथ्यापथ्यविबोधकः ॥

End :

स्थूलस्तु पुष्टो मेदस्वी मेदुरो मांसलोऽलसः(सकः) ।
तुंडिलस्तुंडिलस्तुंदी वृहत्कुक्षिः पिचंड(डि)लः ॥
उदर्युदरीलोचाथ प्रलंवांडश्च मुष्फलः ।
ओजः कांतिर्बल(लं) पुष्टिस्तु(ष्टिस्तू)पचयः स्मृतः ॥

Colophon :

इति श्रीवैद्यकेयदेवपंडितविरचिते पथ्यापथ्यविबोधके
मिश्रो वर्गो(र्गोऽ)ष्टमः । संपूर्णो(ऽ)यं ग्रंथ(थः)।
संख्या ४४०० सवंत् १७६७ ॥

* MS. No. III. C. 119 however reads सारंग ।

198

G-8010

परिभाषा

Paribhāṣā by Śrīkānta (kaṇṭha) Dāsa

Substance : Country-made paper. *Size* : 38 X 10.5 cms, *Folios*: 7 (pagination on both side). *Lines* : 10. *Letters* : 51. *Script*: Bengali. *Condition*: Old, damaged. *Extent*: Complete.

After completion of Paribhāṣā there begins 'Rogī snānavidhiḥ' consisting of three verses. A date mentioned on a stray leaf before the start of the MS. as Sana 1270=A.D. 1863 is dubious. The text deals with Kriyāvidhiḥ, Dravyagrahaṇam, Kaṣāyakalpanā, Snehasādhanamānam. It is a very corrupted manuscript.

Beginning :

नमु(मः) शिवाय ॥
प्राकु(क्) पारिभाषिकवचो ग्रनि(मुनिभिः) प्रणि(णी)त(तम्) ।
यन्माधवादि लिखितं स्वर(सुब)हु प्रपञ्च(ञ्चम्) ॥
संक्षिप्यते नवकवैद्य[ते]हिताय यत्नात् ।
श्री कान्त(कण्ठ)दास भिस(ष)जा तदनुक्रमेण ॥
अव्यक्तानुक्तलेसो(शो)क्तसन्दिग्धार्थप्रकासी(शि)का(काः) ।
परिभाषा प्रवक्ष(क्ष्य)न्त(न्ते) दीपीभूता(ताः) सुनिश्चिता(ताः) ॥
तत्राव्यक्तं यथा लवणे शै(सै)न्धवं विद्यते ॥ अनुक्त(क्तं) यथा ।
द्रव्य(व्या)प्यनुक्त(क्तं) जलमेयद(वदे)यमिति ॥

End :

रौक्षात् सै(शै)त्यात् कषायाद्वालक्ष(यत्वाल्लघु)पाकाश्च(च) यद्भवेत् ।
वातकृतं(त्) स्तम्भा(म्भ)नं (तत्)स्याद्यथा वत्सकटुष्ट(ण्टु)कै(कौ) ॥
रसायनञ्च(न्तु) तु(तज्)ज्ञेयं जराव्याधिविनास(श)नं(नम्) : : ।
यथासु(मृ)ता रुदण्डी(न्ती)च गुग्गुलश्च हरि(री)तकि(की) : : ॥
न सो(शो)धयति यद्दोसा(षा)न् समात्यो(न्नो)दि(दी)रयत्यपी(पि) : : ।
समीकरोत्यपीचजसत् ससन उच्यते(ति च क्रुद्धान् शमनं तद् यथामृता) : :॥
विपरि(री)तं पाचनं स्यात्ततः समानलक्षणात् :: । :: ॥

Colophon :

इति परिभासा(षा) समास(प्ता) ॥

Printed Book :
by Sri Dines Chandra Sengupta Kavindra, Calcutta, Paśupati Press, 1329 sāla (=1922 A.D.).

199
G-10617
परिभाषा
Paribhāṣā

Substance : Country-made paper. *Size* : 34 X 13.4 cms. *Folios*: 1-15. *Lines* : 8. *Letters* : 44. *Script* : Nāgari. *Condition* : Fresh, slightly worm-eaten. *Extent* : Complete.

Author's name is not mentioned in the MS.. Contents of the work are given below :

F. 3b. – परिमाणमात्राध्याय:, F. 3b. – औषधमात्रानिर्णय:, F. 4a. – पञ्चकषाय:, F. 4b. – अन्नादिपाकविधि: F. 5a. – क्वथादिजलव्यवस्था, F. 5b. – स्नेहजलादिव्यवस्था, F. 6b. – स्नेहादिपाकज्ञानम्, F. 7a. – वीर्य्याधानम्, अनुपानविधि: F. 8a. – भावनाविधि:, अनुकल्पविधि:, F. 8b. – भैषज्यकाला ।

Some spurious matters are found from the second line of the F. 9b, beginning with अथ प्रकीर्णकम्... which deal with पञ्चकर्मनिर्णय: । Date of the scribe mentioned in the Post Colophon is Saṃvat 1923, Śaka- 1787 = A.D. 1866.

Beginning :

श्री गणेशाय नमः ।

जयति गगनैकदीपः प्राचीवदनैकदर्प्पणस्तपनः ।

उदयाचलैकतिलकस्त्रिभुवनमुकुटैकमाणिक्यम् ॥

अव्यक्तानुक्तलेशोक्तसन्दिग्धार्थप्रकाशिकाः ।

परिभाषा प्रवक्ष्यन्ते दीपु(पी)भूताः सुनिश्चिताः ॥

तत्राव्यक्तं यथा-'विदारिगन्धादिषु साधितेन तैलेनानुवासये-

दि'त्यत्र क्वथकल्कौ नोक्तौ अत्र यु(मा)त्राधिकरणे परिभाषा ।

अनुक्तं यथा-त्र्यूषणत्रिफलाकल्को बिल्वमात्रगुडात् पले

सर्प्पिषोऽष्टपलं पक्कोमात्रा(मात्रां पक्वे) मन्दानलः पिबेत् ॥

End :

चत्वारो विन्दवः पड्वा तथाष्टौ वा यथा बलम् ।
शिरोविरेचने योज्या ऊर्द्धजत्रुविकारिणाम् ॥
षट्पली तु भवेच्छ्रेष्ठा मध्यमा त्रिफली भवेत् ।
कणी(नी)यसी त्व(सा)र्द्धपला त्रिधामात्रानुवासने ॥
कराङ्गुलेः पर्वयुग्मं द्रवमध्ये विभज्ज(विमज्ज)येत् ।
तल्लिङ्गं यावदुत्तिष्ठेद्रवं तद्विन्दुसंज्ञितम् ॥

Colophon :

इति श्रीमदायुर्व्वेदे परिभाषा समाप्ता ॥

Post-Colophon :

तैषे सितपक्षेऽयं तृतीयया संयुते सौम्ये ॥ सम्पूर्णं केनापि व्यलेखि किञ्चिज्जवु(जड़बु)द्धिना ग्रन्थः ॥१॥ श्रीश्री गुरुचरणँम(मु)लेभ्यो नमः । + क + ॥ श्रीः ॥ सम्बत् १९२३ ॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥ शाके १७८७ ॥ श्री ॥

200

G-3671(A)

परिभाषा

Paribhāṣā

Substance : Country-made paper. *Size* : 38.5 X 8.5 cms. *Folios* : 1-5. *Lines* : 4. *Letters* : 48. *Script* : Bengali. *Condition* : Old. *Extent* : Incomplete.

Author's name is not mentioned in this incomplete work. The work deals with medicinal and technical terms.

Beginning :

ओं नमो गणेशाय ।
जयति गगनैकदि(दी)पः प्राचि(ची)वदनैकदर्पण:(ण)स्तपनः ।
उदयाचलैकतिलकं त्रिभूवनम(मु)कुटैकमानि(णि)क्यं (क्यम्) ॥

अव्यक्तानुक्तलेसो(शो)क्ता(क्त)सन्धि(न्दि)ग्धार्थः(र्थ) प्रकासि(शि)काः ।
परिभाषाः(षा) प्रकास्य(श्य)न्ते दीपु(पी)भूता(ताः) सुनिश्चिताः ॥

End :

पादावशेषं कर्त्तव्यु(व्यम्) एषु(ष) का(क्व)थ(थः) विधि(धी)यते ।
द्रव्यमाद्रां(त्रं) शिलापिष्टं शुस्क(ष्कं) स्वा(वा) सजलं पिबेत् ॥
प्रक्षेपो वा सकल्को वा तन्मानं कर्षसन्मि(म्मि)तं(तम्) ।
द्रव्यादापोत्थिता तोये प्रत........ ॥

201

G-4392

परिभाषा

Paribhāṣā

Substance : Country-made paper. *Size* : 32.5 X 9.5 cms. *Folios* : 1-11. *Lines* : 5. *Letters* : 53-54. *Script* : Bengali. *Condition*: Fresh. *Extent* : Complete.

The work contains marginal notes. It deals with पाचनव्यवस्था (F. 1a), कषायः (F. 2b), स्नेहसाधनक्वाथ्यविधिः (F. 3a) बालानां भेषजव्यवस्था (F. 5a), विरेचन-अनुवासनम् (F. 6a).

Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Śaka-1762, Śana-1247 = A.D. 1840.

Colophon mentions the work Paribhāṣā as a complete one, yet the author's name is not mentioned anywhere in the MS.

Beginning :

ओँ गणेशाय नमः ।
सनूत्येव व्यक्तभूतास्तु परिभाषा मुनीरिताः ।
प्रस्तावसदृशं तास्तु निबध्यन्ते मयाधुना ॥
अव्यक्तानुक्तलेशोक्त-सन्दिग्धार्थप्रकाशिका(काः) ।
परिभाषाः(षा) प्रकाश्यन्ते दीपीभूताः सुनिश्चिताः ॥

मात्राया नास्त्यवस्थानं दोषमग्निं बलं वयः ।
व्याधिं द्रव्यञ्च कोष्ठञ्च वीक्ष्य मात्रां प्रयोजयेत् ॥

End :

मर्द्दितासमिताक्षीरनारिकेलसितादिभिः ।
अवगाह्य घृते पक्वे घृतपूरोऽयमुच्यते ॥
समितावेष्टनः पाके घनीभूतो मधुरसः ।
मधुशीर्षक इत्युक्तं यूषोऽयममृतोपमः ॥
समितामप्यु(पि) दुग्धेन मोदयित्वा पचेद्धृतं(तम्) ।
मूर्च्छितार्द्रकखण्डैर्वायुक्तः संयाव उच्यते ॥

Colophon :

इति परिभाषा समाप्ता ॥

Post-Colophon :

शकाब्दा १७६२ शन १२४७ ॥ श्रीदुर्गा ॥ श्रीदुर्गा । *॥ श्रीदुर्गा ॥ श्रीदुर्गा॥
* श्रीदुर्गा श्रीदुर्गा ॥ श्रीदुर्गा श्रीदुर्गा ॥

202

G-7950

परिभाषा

Paribhāṣā

Substance : Country-made paper. *Size* : 41 X 9 cms. *Folios* : 1-14. *Lines* : 5. *Letters* : 66. *Script* : Bengali. *Condition* : Fresh. *Extent* : Incomplete.

The MS. contains the title as Paribhāṣā in the first folio "परिभाषा प्रकाश्यन्ते" and the first folio is the same as परिभाषा bearing the MS. No. G-4392, although other folios are different. Left hand side pagination continues from 1 to 14. But right hand side pagination does not continue. After F.8, again pagination starts with 1 and the beginning line runs as—"रत्नावल्यां सारपर्य्यायः।" It contains some marginal notes.

Author's name is not mentioned. Some marginal notes and the last two lines are in Bengali language. It is a corrupted manuscript.

Beginning :

नमो गणेसा(शा)य ॥

सन्ते(न्त्ये)व व्या(व्य)क्तभूतास्तु परिभाषा मु(नी)रिता(ताः) ।

प्रस्तावसदृशं तास्तु निबध्यन्ते मयाधुना ॥

अव्यक्तानुक्तलेस(शो)क्त संद्वि(सन्दि)ग्धार्थप्रकाशिकाः ।

परिभाषा प्रकाश्यन्तो(न्ते) द्विप(दीपी)भूताः सुनिश्चिताः ॥

मात्राया नास्त्य[व्य]वस्तानां(स्थानं) दोषअ(म)ग्नि(ग्निं) बलं वयः ।

व्याधिं दु(द्र)व्या(व्य)ञ्च कोष्ठञ्च वि(वी)क्ष्य मात्रां प्रयोजयेत् ॥

End : (F. 8a)

पित्ताग्निमेधाजननोऽपसूत्रसरो(ऽ)थकोष्ठाऽनिलहागुरुश्च ।

तिलेषु सत्ववृद्धिः शि(शी)तप्रधानाः ।

सिस्वी(शिम्वी) तु द्विविधा प्र(प्रो)क्ता वातला स्वा(श्वा)सवातला ।

विष्टम्भि(म्भा)नि कषायाग्निविटशुक्रकथ(फ)नाशिनि(नी) ॥

Beginning of another text (F. 8b/F. 1)

श्रीहरिः । रत्नावल्यां सारपर्य्यायः ।

ष(श)रण्यं गौ(गै)रिकं रक्तं रजतं श्रीनिकेतनं(नम्) ।

कमलाक्षि लौहवरं कुष(सु)म्भगरुताह्वयं(यम्) ॥

षुरनं(सूरण) द्विपं पवित्रं कांस्यञ्च हंसेन्दुकुमुदाभूयं(यम्) ।

रूपं । ताम्रं .... ।

End :

कुब्जको यथा ॥

कष्टग्रहज्वरः मु(मू)र्छादाहकम्पप्रलापनं(नम्) ।

मोहतापो सि(शि)रोस्तिष्ठ(ष्ठ) वातास्ति(र्त्ति) प्रलापनं तत् ॥

कष्टकुब्जं सा(स)न्निपातं कष्टसाध्य(ध्यं) विनिविसे(शे)त् ॥ ४ ॥

203

G-10807

परिभाषा/परिभाषासमुच्चयः

Paribhāṣā/Paribhāṣāsamuccayaḥ

by Nārāyaṇadāsa Kavirāja

Substance : Country-made paper. *Size* : 34.5 X 11.5 cms. *Folios* : 1-9. *Lines* : 8. *Letters* : 43-44. *Script* : Bengali. *Condition* : Old. *Extent* : Complete.

Māgadhiparibhāṣā ends on F. 3a then follows Pācanavyavasthā, Kṣīrapākaḥ, Snehādipākajñānam, Guḍādipākaḥ, Anupānaḥ, Bhāvanā, Bālabhaiṣajya-vyavasthā, Chāgādipākavidhiḥ, Tailamūrcchāvidhānam.

Last folio is shorter than the rest.

Beginning :

१ श्री श्री श्यामचान्दजिउ ॥ ० ॥

अव्यक्तानुक्तलेशोक्तसन्दिग्धार्थप्रकाशिकाः ।

परिभाषाः(षा)प्रकाश्यन्ते दीपीभूताः सुनिश्चिताः ॥ १ ॥

न मानेन विना युक्ति(क्तिः) द्रव्यानां जायते क्वचित् ।

अतः प्रयोगकार्य्यार्थं मानमत्रोच्यते मया ॥ २ ॥

जाना(न्ता)न्तरगति(तै)र्भानोः करे(रै)र्यद्दु(द्वृ)श्यते रजः ।

त्रश(स)रेनुः(णुः) श(स)विज्ञेयस्त्रिंशता परमानु(णु)भिः ॥ ३ ॥

त्रश(स)रेणुस्तु पर्य्यायैर्न्नाम्ना ध्वंशी(सी) निगद्यते ।

षड्ध्वंशी(सी)भिर्मरीची(चिः) स्यात्ताभिः षड्भिश्च राजिका ॥ ४ ॥

End :

शोधनं(नः)स्तम्भनं(नश्च)श्याच्चुदर(स्यादव)पीडी त्रि(द्वि)धामतः ।

आपीड्य दीयते यस्मादरु(व)पीडस्तु तस्तुशः (स्ततः स्मृतः) ॥

स्नेहार्थं शु(शू)न्यशिरसं(सां) ग्र(ग्री)वो(वा)स्कन्धोरशां(सां) तथा ।

बा(ब)लार्थं दीयते स्नेहो नस्तु(स्य)शब्दो ए(ऽत्र)वर्त्तते ॥ इत्यादि ॥

Colophon :

श्री नारायनदासेन कविराजेन धीमता, उपाक्षाविचिकित्साङ्गे परिभाषासमुच्चयः॥
इति परिभाषा समाप्ता ॥

204
G-9602
परीक्षासारः
Parīkṣāsāraḥ

Substance : Country-made paper. *Size* : 27.6 X 12 cms. *Folios* : 1-8. *Lines* : 10-11. *Letters* : 35-36. *Script* : Nāgarī. *Condition* : Worm-eaten-slightly. *Extent* : Complete.

The author of Parīkṣāsāraḥ is not mentioned in the MS. The text deals with the examination of urine, stool, pulse etc. called as नाडीपरीक्षा, मूत्रपरीक्षा, मलपरीक्षा, श्लेष्मपरीक्षा, आस्यपरीक्षा, जिह्वापरीक्षा, कालज्ञानम्, दोषत्रयम्, आमव्याधिलक्षणम्, तत्प्रतीकारः ।

Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Saṃvat 1923 = A.D. 1866.

It contains some marginal notes. Before the beginning of परीक्षासारः, F. 1a contains an incomplete Ayurvedic text which deals with मदनोदयरसः, प्रभावती गुटिका, शंखवटी ।

Beginning :

श्रीगणेशाय नमः ॥
अथ परीक्षासारो लिख्यते । तत्र प्रथमे दूतपरीक्षा ।
दूतस्य प्रश्नाक्षरयोगसंख्यात्रिधाष्टभाज्या प्रवदंति शेषं(म्) ।
समे च मृत्युर्विषमे तु नैव विलोक्य वैद्यः खलु प्रश्नकाले ॥ १ ॥
संध्याकाले तथा रात्रौ स्नानभोजनसंगमे ।
विपरीतेषु कालेषु न गच्छेत्तत्र बुद्धिमान् ॥ २ ॥
रोगाक्रांतशरीरस्य स्थानान्यष्टौ निरीक्षयेत् ।
नाडीमूत्रं मलं जिह्वा शब्दस्पर्शौ दृगाकृतिः ॥ ३ ॥

End :

मध्यमानामिकास्थाने पित्तश्लेष्मभरस्तथा ।
अंगुल्या त्रि(तृ)तये व्यक्ता सा ज्ञेया सन्निपातितु:(का) ॥
मंदं मंदं शिथिलशिथिलं व्याकुलव्याकुलं वा ।
स्थित्वास्थित्वा वहति धमनी याति नाशं च सूक्ष्मा ॥
नित्यं स्कंधे स्फुरति पुरतो(ऽ)प्यंगुली संस्पृशा(शे)त् (वा) ।
भावैरित्थैर्बहुभिर्विधै:(विधविधै:) सन्निपातात्व(द)साध्या ॥
प्रात: श्लेष्मायुता नाडी मध्याह्ने चापि पैत्तिका ।
अपराह्ने वातिका चैव पुन: पित्तं निशार्द्धके ॥

Colophon :

इति श्रीपरीक्षासारं समाप्तम् ॥ श्री रामो जयति ॥ सं. १९२३ ज्ये.

205
G-7952
पर्य्यायमुक्तावली
Paryyāyamuktāvalī
by (Haricaraṇa Sena)

Substance : Country-made paper. *Size* : 36.5 X 12.5 cms. *Folios* : 1-11. *Lines* : 10-11. *Letters* : 54-55. *Script* : Bengali. *Condition* : Old, damaged. *Extent* : Incomplete.

It is an Ayurvedic lexicon containing the synonyms. F. 1b, 2a, 2b, 3a, in the beginning, could not be deciphered as the writings are mostly damaged. It is also incomplete at the end. The name of the author cannot be determined from the MS. But comparing the other MSS., available elsewhere, it seems that the author of the Paryyāyamuktāvalī is Haricaraṇa Sena, which has been asserted by Prof. P.V. Sharma and mentioned in New Catalogus Catalogorum. Handwriting of the scribe is very bad and the writing is full of spelling mistakes. The name of the MS. however appears to be Paryyāyamuktāvalī as pointed out in the Chapter Colophon of Folio 11a—"इति पर्य्यायमुक्तावल्यां कुस्मा(ष्माण्डा)दिल-

ताफलवर्गोद्वादशः ॥" It was composed in thirteen chapters which remains incomplete in this MS.

Beginning :

शृङ्गि(ङ्गी)कट्फलरेणुकाक्रिमिर(रि)पुन्नायन्तिकाव[व]ल्गुजा-
जिङ्गि(ङ्गी)तिक्तयुगारुणाफलिवरादुष्पर(स्प)र्शदार्व्विछदा (र्वीच्छदाः) ।
जि(जी)वन्ति(न्ती)नतपुण्ड लोध्रचविकाम्भोजाष्टवृन्दे(वर्गे)न्द्रजा-
रास्नानागबलि(लेभ)रक्त मदनाहि(ही)नाक्ष(ख्य)गन्धा(न्धाः) स्मृताः ॥
कर्क्कटाक्षा(ख्या) भा(म)हाधोसा(षा) शृङ्गि(ङ्गी) कर्क्कटशृङ्गिका ।
कुलि(ली)रशृङ्गि(शृङ्गी) चक्राङ्गि(ङ्गी) कुलिङ्गी काष(स)नाश(शि)नी ॥
का(कौं)कडा[र]शृङ्गि(ङ्गी) ॥

End :

(कमलं) पङ्कजं पद्ममब्जं नली(लि)नमम्बुजं(जम्) ।
कुशेष(श)यञ्च राजि(जी)वमरविन्दं स्वरे(सरो)रुहं(हम्) ॥ पद्म(द्म) ॥
शतपत्रं महापद्मं पुण्डरीकं सिताम्बुजं(जम्) ॥ शुक्लपद्म[1] ॥
रक्तोत्पलं कोकनदं तद्वद्रक्त सरोरुहम् ॥ रक्तपद्म ॥
इन्दीवरं कुवलयं नि(नी)लाब्जं नि(नी)लमुत्पलं(लम्) ॥ नि(नी)लोत्पल ॥
कैरवं चन्द्रकान्तश्च गन्धर्व[2] कुमुदं कुमुत् ॥ शालुक ॥

1. Different reading श्वेतपद्म ।
2. Different reading गर्दभं ।

Printed Book
The Journal of the Bihar Research Society, Patna, Published by the Bihar Research Society, Vol. XXXI, 1945.

206

G-3475 (A)

पर्य्यायरत्नमाला

Paryyāyaratnamālā

by Mādhavakara

Substance : Country-made paper. *Size* : 33 X 11 cms. *Folios* : 1-14. *Lines* : 8-10. *Letters* : 54. *Script* : Bengali. *Condition*: Fresh. *Extent* : Complete.

Paryyāyaratnamālā or Ratnamālā of Mādhavakara, son of Indukara, residing in a place named Śilāhrada, is an Ayurvedic lexicon. The full name of the text as Paryyāyaratnamālā has been mentioned in Verse no. 2 and in MS. G 8009. The Colophon however mentions the title of the work as 'Ratnamālā' and claims it as a complete work. Scribe is Pareśanātha Sena of Bhavānipura. Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Śaka 1763 = A.D. 1841. Left hand side margin of some folios contains some names of medicinal herbs. F. 1a contains sixteen names of Lord Viṣṇu in verse-form and it is complete—"एतानि सोडस (षोडश)नामानि समाप्तानि" ॥ with date as Śaka 1769 written by another hand.

Beginning :

ओँ श्रीहरिः ॥

प्रणम्य परमं देवं दुःखत्रयहरं परं(रम्) ।

संज्ञा(सा)रसागरोत्तारहेतुं सेतुमिवोत्थितं(तम्) ॥

पर्य्यायरत्नमालेयमायुर्व्वेदार्णवोत्थिता ।

विविच्यते मयासारो नातिसंक्षेपविस्तरा ॥

धार्य्या भिषग्विदा कण्ठे नातिसंक्षेपविस्तरा ।

किं करोति नरः शूरः समरे शास्त्रवर्जित(तः) ॥

तद्वत् पर्य्यायरहितश्चिकित्सायां चिकित्सकः ।

तेन नामानि वक्ष्यामि श्लोकेणा(ना)र्द्धेन पादतः ॥

End :

भिषजा माधवेनैवा(व) शिलाद्र(ह्र)द निवासिना ।
यत्नेन रचिता रत्नमालेन्दुकरसु(सु)नुना ॥
पु(सु)रूपा सुपदन्यासा स(त्)कुलोत्था सुभाषिनी ।
प्रियेवास्तु सतां कण्ठे मालेयं यावदौषधं(धम्) ॥

Colophon :

इति सद्वैद्यमाधवकररचिता रत्नमाला समाप्ता ॥

Post-Colophon :

श्री राधाकृष्ण शकाब्दा १७६३ शालमाह माघेव द्वितीयदिवसे शुक्रवारे समाप्तश्चायं ग्रन्थः ॥ श्री श्री राधाकृष्णः स्व(श)रणहीण(न) जनो जघन्य(न्यः) ॥ श्रीहरि ॥ श्रीगुरवे नमः ॥ श्रीहरिस्व(श)रणं(णम्)॥ श्री श्री राधाकृष्णचरणे स्व(श)रणं(णम्) ॥ श्री श्री गोपीनाथजीउ ॥ श्री श्री जगन्नाथजी ॥ श्री श्री रामकृष्णस्व(श)रणं(म्) ॥ पाठक श्री राखालचन्द्रकविराज शाः गोपालपुर लिखितं श्री परेशनाथसेनष्य(नेन) शाः भवानिपुर ।

Printed Book
Edited by Tarapada Chaudhuri, Patna, Patna University, 1946.

207
G-1609
(पर्य्याय)रत्नमाला
(Paryyāya)ratnamālā
by Mādhavakara

Substance : Country-made paper. *Size* : 32.5 X 21 cms. *Folios*: 1-40. *Lines* : 14. *Letters* : 39-40. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Old, brittle. *Extent* : Complete.

Colophon mentions the work as Ratnamālā but the full title is Paryyāyaratnamālā. The beginning of this manuscript is not the same as the beginning of other copies of Paryyāyaratnamālā having the call nos. G-3475(A), G-190, G-8009, but the end of all the manuscripts are same.

Comparing with G-3475(A) it has been found that the first eight verses are missing in this manuscript. Author's name has been mentioned in the Colophon as Mādhavakara. Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Sana 1282 = A.D. 1875.

Beginning :

श्रीदुर्गा जयति ॥

सा(शा)त(ल)पत्र समापत्रे(त्रै) दीर्घामूला स्थिरा च सा ॥ शालपर्णी ॥

पृस्नि(श्नि)पर्णी पृथक्पर्णी ल(ला)ङ्गुली केश(क्रोष्टु)पुच्छिका ॥

चित्रपर्णी तु कलशी गुहाक्रोषु(ष्टु)कमेखला ॥ चाकलिया ॥

दीर्घपत्रा अतिगु(लु)हा घृतिना(ला) चित्रपर्णिका ॥

End :

शाणको मानसश्चैते यथापूर्वं चतुर्गुणाः ।

शुष्कद्रव्ये त्विदंमानं द्विगुणं तद्रव(वा)र्द्रयोः ॥

भिषजा माधवेनैवा(व) शिलाद्र(ह्र)द निवासिना ।

यत्नेन रचिता रत्नमालेन्द्रकरसुनुना ॥

सुरूपा सुपदन्यासा सत्कुलोत्था सुभाषिणी ।

प्रियेवास्तु सतां कण्ठे मालेयं यावदौषधं(धम्) ॥

Colophon :

इति सद्वैद्यश्रीमाधवकरविरचिता रत्नमाला समाप्ता ॥

Post-Colophon :

श्री दुर्गा जयति ॥ ० ॥ सन् १२८२ साल १२ वैशाख ॥ प. च. गुप्तेन ॥

208

G-190

पर्य्यायरत्नमाला

Paryyāyaratnamālā

by Mādhava Kavirāja

***Substance* : Country-made paper. *Size* : 47.6 X 9 cms. *Folios* :**

1-8. *Lines* : 8. *Letters* : 96. *Script* : Bengali. *Condition*: Old but fresh writing. *Extent* : Complete.

Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Śaka 1711 = A.D. 1789. Scribe & owner is Harinārāyaṇa Śarmā. The content is same as G-3475(A). But the author is mentioned in the Colophon as Mādhava Kavirāja and not as Mādhavakara.

Beginning :

ओँ नमः शिवाय ॥

प्रणम्य परमं देवं भवदुःखहरं ह(प)रं(रम्) ।

संसारा(रसागरो)त्तारहेतुं सेतुमिवोत्थितं(तम्) ॥

पर्य्यायरत्नमालेयमायुर्वेदार्णवोत्थिता ।

विविच्यते मया सारो नातिसंक्षेपविस्तरा[त्] ॥

गूढ़पर्य्यायविज्ञानव्यसनाश(स)क्तचेतसां(साम्) ।

कण्ठे केषाश्चिदेवैषां भविष्यति विभूषणं(णम्) ॥

किं करोति नरः शूरः समरे शस्त्रवर्ज्जितः ।

तत(द्वत्)पर्य्यायरहितश्चिकित्सायां चिकित्सकः ॥

End :

कल्याण ॥ श्लोकपादैरत श्चोर्द्ध वृद्धि(वृद्धिः) स्यात् बोधिनीप्रिया ॥

पुरोद्भवा महादेवा(मेदा) मे(म)दल्यामेदकोद्भवा ।

वृषश्चर्षभकोव(वी)रः कूर्च्चशीर्षस्तु(तु) जीवकः ॥

खाद्धिः (ऋद्धिः) प्रमाण(प्रश)प्रदावृष्या खुर्व्व खर्व्व श(वेणुर्वंशश्च) मस्करः ।

बन्धुजीवस्तु बन्धूको वह्निनामा च चित्रकः ॥

पारिभद्रः पारिजातः कार्पासः पट्टदोऽम्बरः ।

अङ्काशे(ङ्कोटो)वासनो(ऽ)ङ्कादः(ङ्कोलः) काकजंघाप्रव(कृपी)वलः ॥

Colophon :

इति माधवकविराजविरचिता पर्य्यायरत्नमाला समाप्ता ॥

Post-Colophon :

ओं गुरवे नमः ॥ शुभमस्तु शकाब्दाः १७११। ज्यैष्ठस्य चतुर्व्विंशतिदिवसीया-
निविः॥ स्वा हरिनारायणशर्म्मणः पुस्तकं स्वाक्षरञ्च ।

209

G-8009

पर्य्यायरत्नमाला

Paryyāyaratnamālā

by (Mādhava Kavirāja)

Substance : Country-made paper. *Size* : 36 X 11 cms. *Folios* : 1-12. *Lines* : 6. *Letters* : 61. *Script* : Bengali. *Condition*: Old, damaged. *Extent* : Incomplete.

Author's name is not mentioned in this MS. But comparing the texts with other MSS. of the same title (MS. G-190), author's name can be taken as Mādhava Kavirāja or Mādhavakara.

Beginning :

ओं नमो गणेशाय ॥
प्रणम्य परमं देवं दुःखत्रयहरं परं(रम्) ।
संसारसागरोत्तारेहेतुं सेतुमिवोत्थितुं(तम्) ॥
पर्य्यायरत्नमालेयमायुर्व्वेदार्णवोत्थिता ।
धार्य्या भिषग्विदां कण्ठे नातिसंक्षेपविस्तरा[त्] ॥
किङ्करोति नरः शूरः समरे स(श)स्त्रवर्ज्जितः ।
तद्वत् पर्य्यायरहितश्चिकित्सायां चिकित्सकः ॥
तेन [नामा]नामानि वक्ष्यामि श्लोकेनार्द्धेन पादतः ।

End :

सर्पसहासर्पनामा सर्पाङ्गी सर्पघा(घा)तिनी ॥ तद्भेदः ॥
गोधापदी तु सुवहा त्रिला(पदा) हंसपद्धीनी(द्यपि)॥ गनिखा ॥
शुकाख्या शुकनासा च शुकजिह्वा शुकानना ॥ सुआठुटी(ठी) ॥

राज्यवल्य(वज्रदन्त्य)स्थिसंहारो ग्रन्थिवा(मा)न् कुलिशो सर(ऽमरः) ॥

हाडश्चिहाड जोडालोके ॥

मधुस्र(श्रुवा)हंसपदी त्रिपदी हंसपद्यपि ॥ हंसपदी ॥

सुचि(सूची)पुष्पोहनील(लिन)श्च जम्बुलः केतकी(ति)च ॥ केतकी ॥

210
I.M. 246
पालकाप्यायुर्वेदः
Pālakāpyāyurvedaḥ
by Pālakāpya

Substance : Country-made paper. *Size* : 33 X 12.3 cms. *Folios*: 2-17+ 32 (by counting), 169-191-71. *Lines* : 7-8. *Letters* : 40-41. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Old and damaged. *Extent* : Incomplete.

Margins are repaired, so most of the folio numbers are lost. Hence it is very difficult to keep the folios in order. Title is traced from, F. 169b "इति पालकाप्ये वृद्धपाते(ठे) सूतिकानामाध्यायः।" Marginal title is seen as पा.का. Two handwritings are traced in the MS.

पालकाप्यायुर्वेदः is otherwise known as गजायुर्वेदः. Hence it can be found in the serial of ग at the Asiatic Society. Beginning is incomplete, but the text end tallies with the 65th chapter of Khudrarogasthānam in the printed text.

Beginning :

.... त् श्लेष्मोपसर्जनात् ॥

विज्ञानमेतद्व्याख्यातं चिकित्सितमतः शृणु ।

द्वेपं......... सद्भृत्यपिप्पलीमूलमेव च ॥

हस्तिपिप्पलीमरिच बिल्वैः सह विपाचयेत् ।

वियत्क्रमनुपूर्वेण सुखोष्णमनुपाययेत् ॥

End :

इति पालकाप्ये महापाठे अभक्तछंदानामाध्यायः ।

अंगो हि राजा चंपायां पालकाप्यं स्म प्रछ(पृच्छ)ति ।

भक्तग्रासोपरुद्धस्य लक्षणं ब्रूहि तत्वतः ॥

रसं च शोणितं चैव मेदो मांस[स]मथापि वा ।

सह घोनसनै(?)कस्मात्सर्वाण्येतानि खादयेत् ॥

विशेषे(ष)यति दोषी च के(क)थं मात्राणि खा(दति) ।

Printed Book–
Edited by Mahādeva Cimaṇājī Āpte, Ānandāśrama, 1894.

211
G-4527
प्रयोगचिन्तामणिः
Prayogacintāmaṇiḥ
by Rāmamāṇikya Kavibhūṣaṇa

Substance : Country-made paper. *Size* : 39.5 X 12 cms. *Folios*: 1-109. *Lines* : 8. *Letters* : 57-58. *Script* : Bengali. *Condition*: Old, slightly damaged. *Extent* : Complete.

It contains some marginal notes. Notes on the folio no. F. 76 can not be seen as margin is torn. Rightside of F. 95 is torn. Following are the topics of the work.

नाडीजिह्वाग्रमूत्रादेर्विशेषविवरणम् ends on F. 6a,

रोगपरीक्षाविवरणम् on – F. 7b, ज्वराधिकारविवरणम् – F. 19a,

अतीसाराधिकारविवरणम् – F. 21a, ग्रहण्यधिकारविवरणम् – F. 26b,

अर्शाधिकारविवरणम् – F. 29a, अग्निमान्द्याधिकारः, क्रिम्यधिकारः – F. 32a, कामलाहलीमकाधिकारः – F. 33a, रक्तपित्ताधिकारः – F. 33b,

राजयक्ष्माधिकारः – F. 35a, कासाधिकारः, हिक्काश्वासाधिकारः – F. 37a,

कफ आहाराधिकारः – F. 39a, अवभेदाधिकारः – F. 39b,

अरोचकाधिकारः, छर्द्यधिकारः – F. 40a,

तृष्णाधिकारः, मूर्छाधिकारः – F. 40b,

पानात्ययाधिकारः, दाहाधिकारः – F. 41a,

उन्माद-अपस्माराधिकारः – F. 43a,

वातरक्ताधिकारः – F. 51b, उरुस्तम्भाधिकारः – F. 52a,

आमवाताधिकारः – F. 53b, शूलाधिकारः – F. 57a,

गुल्माधिकारः – F. 59a, मूत्रकृच्छ्राधिकारः – F. 60b,

मूत्राघाताधिकारः – F. 61a, अश्मर्य्याधिकारः – F. 62a,

स्थौल्यदौर्गन्ध्याधिकारः – F. 65b, सर्व्वोदराधिकारः – F. 67a,

प्लीहायकृताधिकारः – F. 69b, वृद्धिवृष्णा (?) धिकारः – F. 73a,

गलगण्ड-अर्वूदाधिकारः – F. 75a, विद्रुध्यधिकारः – F. 77a,

व्रणाधिकारः – F. 79b, नाडीव्रणाधिकारः – F. 81a,

भगन्दराधिकारः – F. 82a, उपदंशाधिकारः – F. 83a,

शुकृ(क्र)दोषाधिकारः – F. 83b, भग्नाधिकारः – F. 84b,

कुष्ठाधिकारः – F. 91a, शीतपित्तोदर्द्धकोठाधिकारः – F. 91b,

अम्लपित्ताधिकारः – F. 93a, मूकाधिकारः – F. 94a,

ममूर्य्या (?) धिकारः – F. 94b, श्लीपदाधिकारः – F. 95b,

क्षुद्ररोगाधिकारः – F. 99b, मुखरोगाधिकारः – F. 102a,

कर्णरोगाधिकारः – F. 102b, नासारोगाधिकारः – F. 104a,

चक्षुरोगाधिकारः – F. 107a, बालरोगाधिकारः – F. 107a,

विषाधिकारः – F. 109b

After completion of the विषाधिकारः, the author gives his genealogy. Date of the scribe mentioned in the Post-Colophon is Śaka 1723 = A.D. 1801.
Scribe is Śrī Rāmanarasiṃha Śarmā. There are two stray leaves along with this work.
Mādhava has been mentioned as the author of Prayogacintāmaṇiḥ in Gondal's history which have been accepted by P.V. Sharma. But it appears to be a wrong assumption.

Beginning :

परमात्मने भवान्यै नमः ।

अजं जनोद्योगसमृद्धिवृद्धिदं परं परानन्दरसोल्लसेभर्ण(णम्) ।

अनादिमादि परिचिन्त्य योगिनं नतो(ऽ)स्मि चिन्तोपसु(श)मा शिवं शिवं(वम्)॥
यश्चारुपादाम्बुजमाशुतोषु(षं) श्रीराजराजेश्वरतः प्रदिष्टं(ष्टम्) ।
यश्चिन्त्य(न्त्यं) चिन्तामणिपीठभिन्नं प्रयोगचिन्तामणिमातनोमि ॥
अथासेव्य कालीपदाम्भोजयुग्मं परं ब्रह्मरूपं कियद्ग्रन्थपुञ्जं(म्)।
समालम्ब्य चिन्तामणिर्नाम पूर्ण्णप्रणाली विनिर्मीयते(ऽ)सौ मयापि ॥

End :

द्विपलं नतकुष्ठाभ्यां घृतक्षौद्रं चतुः पलं(लम्) ।
अपि तक्षकदंष्ट्राणां पानमेतत् सुखप्रदं(दम्) ॥
गृहधूमो हरिद्रेद्वेसमूलतण्डुलीयकं(कम्) ।
अपि वासुकिना दष्टः पिबेद्दधिघृताप्लुतं(तम्) ॥
सूतकं गन्धकं तुत्थं टङ्गणं रजनीसमं(मम्) ।
देवदा(द)न्त्या च वैमद्दर्थं दिनं निष्कद्वयन्तथा ॥
कालशैलाशनिर्नामरसः सर्व्वविषापहः॥ कालशैलाशनिः ।
इति विषाधिकारः ॥
सेनः श्रीविश्वनाथो निजकुलतिलकः शक्ति(क्त्रि)गोत्रोगणेजः
सस्थानो(ना)त् सेनहट्टप्रतिकृतिकृतमर्य्यादुहा(दाह)तावभोगः ।
पुत्रौ तस्माद्रागभद्रकृतिकविगुणभूद्रामनाथावभूतां-
स्तस्तौ शस्तौ शमस्त(स्तौ) स्तुतिमतिसदयौ विक्रमादित्यदेशे ॥
आसीत् श्रीरामनाथात् कविवररघुरामानुजो योगाशास्त्रः
शान्तोदारप्रचारेश्वरमतिहरिनारायणस्तस्य पुत्राः ।
राजाराम्(मा)स्य(ख्य) सेनस्तदनुजविलसद्रामगोपालसेनः
श्रीमत् श्रीरामकान्तः प्रभवति कृतिवि(रि)त्यस्य पुत्रस्य शिष्योः(ष्यः) ॥

Colophon :

इति श्रीराममाणिक्यकविभूषणविरचितरोगपरि(री)क्षानन्त-
रमौषधप्रक(र)णविवरणं नाम प्रयोगचिन्तामणौ तृतीयोध्यायः ।

Post-Colophon :

शकाब्दाः १७२३ ते(ता)रिख १२ माघ ॥ ० ॥ श्रीरामनरसिंहशर्म्मणः
साक्षरञ्च ॥ ० ॥

Printed Book—
Edited by Kaliprasanna Bitsarkar, Calcutta, Bangabda 1298 = 1891 A.D.

212

III. E. 126

प्रयोगामृतम् (बाजीकरणाधिकारः)

Prayogāmṛtam (Vājikaraṇādhikārah)

by (Cintāmaṇi Vaidya)

Substance : Country-made paper. *Size* : 41 X 13.8 cms. *Folios*: 1-14. *Lines* : 8. *Letters* : 65. *Script* : Bengali. *Condition*: Fresh writing, paper discoloured. *Extent* : Complete.

This MS. is related to the section of Vājikaraṇam. The text deals with medicines like—नरसिंहचूर्णम्ः, गोधूमाख्यघृतम्, शतावरीघृतम्, मापादिघृतम्, रास्नादिचूर्णम्ः, गुडकुष्माण्डकः, माक्षिकादिलौहः, लक्ष्मीविलासरसः, महाभ्रवटी, नृपवल्लभरसः, कामराजमोदकः, कामाग्निसन्दिपनमोदकः, पूगखण्डः, पूगखण्डापरः, चन्द्रोदयरसः, चतुर्मुखरसः, कामदेवरसः, पूर्णेन्दुरसः, बृहत्पूगखण्डः, पूगरसायनम्, मेथीमोदकः, तैलविधिः, महासुगन्धितैलः, ध्वजभङ्गविधिः, औषधम् ।

Proyagāmṛtam is not complete, only the chapter on Vājikaraṇam is complete. Gurupada Haldar in his book 'Vaidyakavṛttānta' mentions that 'Prayogāmṛtam' was composed by Cintāmaṇi Vaidya at the end of 18th century.

Beginning :

श्रीहरये नमः ॥

अथातो रस(सा)यनाधिकारे वक्तव्ये सूटी(ची)कटाहन्यायेन

तदन्तर्गतस्य वाजीकरणस्याधिकारमाह ॥

धर्म्मस्त(स्त्व)पत्यनिष्पत्येव(वा)र्थोरक्षणवर्द्धनात् ।

कामस्तुष्टि(ष्ठि)निमित्तत्वात्तस्माद्वाजी भवेन्नरः ।

येन वाप्यधिकं बीजं वाजीकरणमेव तत् ॥

वाजी वास्य मैथुनसामर्थ्याद्वाजी अश्व अथवा वाजः ।

शुक्रं तदस्यास्तीति वाजी अवाजिनं वाजिनं करोति ॥
येन तद्वाजीकरणं(म्)। (इति) मतान्तरं(रम्) ॥

End :

शुक्रं प्रव्यव(वर्त्त)ते देहाज्जलमार्द्रात् पटादिव ।
बहुलं मधुरं स्निग्धमविस्रं गुरुपिच्छिलं(लम्) ॥
शुक्रं बहुचयच्छुक्रं फलवत्तदसंशयं(यम्) ।
यद्भवेद्वामृतक्षौद्रतैलाभं मधुगन्धि च ॥
स्नानानुलेपनहिमानिलखण्डखाद्य
शीताम्बुदग्धरसयुषसुराः प्रसन्नोः (न्नाः) ।
सेवेत चानुशयनं विरतौ रतस्य
तस्यैवमाशुवपुषः पुनरेति धामः ॥

Colophon :

इति प्रयोगामृते वाजीकरण(णा)धिकारः ॥

213
III. E. 144
प्रयोगामृतम्
Prayogāmṛtam
by (Cintāmaṇi Vaidya)

Substance : Country-made paper. *Size* : 41 X 14 cms. *Folios* : 1-17. *Lines* : 9. *Letters* : 65. *Script* : Bengali. *Condition*: Fresh. *Extent* : Incomplete.

The MS. deals with pregnancy, birth of a child, ailments and effective cures. The work narrates — सद्योगर्भः, अन्तर्गर्भचिह्नम्, गर्भावस्थादि, नागेदरविधिः, गर्भिणीज्वरचिकित्सा, वज्रकाञ्जिकम्, सूतिकारोगः, बालरोगः etc. It deals with chapters on —

गर्भोपक्रमणादिविध्यधिकारः ends on F. 5a,

स्त्रीरोगाधिकारः ends on F. 8a,

बालरोगाधिकारः ends on F. 17a,

The MS. does not contain any final Colophon, it ends only with a Chapter Colophon. Hence the work may be regarded as an incomplete one.

Beginning :

श्रीहरये नमः ॥
अथ गर्ब्भ(र्भ)स्थापनादि ॥
गर्ब्भे(र्भे)मासत्रयादर्व्वाक् कुर्य्यात् पुंसवनं बुधः ।
बलीपुरुषकारो हि दैवमप्यतिवर्त्तते ॥
पुंसवनं गर्ब्भ(र्भ)स्थपुत्रत्वापादकं(कम्) ।
गोष्ठजातवटस्य प्रागुत्तरशाखजे उभे ॥
शृङ्गे माषौ तथा गौरसर्षपौ दधियोजितौ ।
पुष्यापीतौ द्रुतापन्नगर्ब्भा(र्भा)याः पुत्रकारकौ ॥
गोष्ठः पर्व्वतः उपवनम्वा तत्राजातो महाप्रतिष्ठो वट इहाभीष्थः(ष्टः) ।

End :

आकाशं खानिते पातु देह तव वसुन्धराः ॥
वैश्र्या(श्वा)नरः शिरः पातु विष्णुस्तवपराक्रमं(मम्) ।
पौरुषं पुरुषश्रेष्ठो ब्रह्मात्मानं ध्रुवो ध्रुवः ॥
एता देहे विशेषेण तव नित्या(त्याः) हि देवताः ।
एतस्तां(तास्तान्) परिरक्षन्तु दिशः सन्तु निरामयं(याः) ॥
एभिर्देवात्मकैर्मन्त्रैः कृत्या(त्वं) व्याधिविनाशनैः ।
मयैव कृतवक्षस्त्वं दीर्घमायुर(रे)वाप्नुहि ॥
स्वस्ति तेन ब्रह्मा(००)*स्वस्ति नारदपार्व्वतौ ।
स्वस्ति अग्निश्च वायुश्च स्वस्ति देवाः सहोरगाः ॥
पितामहकृता रक्षा स्वस्त्यायुर्व्वर्द्धतां तव ।
कृतयस्ते प्रशस्यन्तु सदाभवगतव्यथः ॥
सुश्रुतोक्तरक्षा ।

Colophon :

इति श्रीप्रयोगामृते बालरोगाधिकारः ।

* Two syllables are short.

214
I.M. 3689
प्रसूतिकरणम्
Prasūtikaraṇam
by Kaviśekhara

Substance : Country-made paper. *Size* : 16.5 X 8.5 cms. *Folios*: 4. *Lines* : 9. *Letters* : 23. *Script* : Nāgarī. *Condition*: Fresh. *Extent* : Complete.

The MS. deals with gynaecological problems. प्रसूतिकरणम् is not the title of the entire text. It is a chapter (4th chapter) only. Its author, Kaviśekhara, is said to be the author of Pañcasāyakaḥ, a metrical work on erotics. The present MS. is the fourth sāyakaḥ called Prasūtikaraṇam which deals with Āyurvedic materials depicting how to make a woman pregnant.

Beginning :

श्री गणेशाय नमः ॥ अथस्त्रिके नष्टपुष्पकरणं(णम्) ॥
ज्योतिष्मतीकोमलपत्रभग्नौ द्रष्टं जवायाः कुसुमं च पिष्टं(ष्टम्) ।
गृहांबुना पीतमिदं युवत्याः करोति पुष्पं स्मरमंदिरस्य ॥ १ ॥
दूर्वादलं तंदु(डु)लतुल्यभागं निःपि(निष्पि)ष्य(च)पिष्टं परिपाचयेत् ।
तद्रा(द्र)क्षयित्वा वनिता प्रनष्टं पुष्पं पुनर्विंदति पूर्वरूपं(पम्) ॥ २ ॥

End :

रतिरहस्ये गर्भपातने ॥
मूलं कृष्णबलायासितगिरिकर्णीजटां बीजं(जम्) ।
मूलं बकुलस्य चंपकस्य वाद्भिः पीतं कटुतैलं राजवसुधया ॥११॥
पीते च तिलकषायैः पीते द्वियष्टिमूलयुते ।
अपहरति रक्तगुल्मं कुसुमानि बांधोपि तरुणं(णम्) ॥१२॥
इति प्रसूतिकरणं(म्) ॥०॥

Colophon :

इति कविशेखरविरचिते चतुर्थः सायकः समाप्तं(प्तः) ॥

Index of Manuscripts
(in English alphabetical order)

Section Index or Subject Index (in English alphabetical order)

Index of the Authors
(in English alphabetical order)

Index of the Names of Scribes (in English alphabetical order)

Date of Copying of the Scribes

As per English Calendar		As per Indian Calendar		Serial No.	Page No.
1529	-	Saṃvat	1586 -	149	194
1549	-	Saṃvat	1606 -	67	88
1616	-	Saṃvat	1673 -	98	129
1633	-	Śaka	1555 -	140	183
1665	-	Saṃvat	1722 -	108	142
1674	-	Saṃvat	1731 -	41	54
1690	-	Saṃvat	1747 -	48	64
1707(?)	-	Saṃvat	1764 -	133	174
1710	-	Saṃvat	1767 -	4, 197	5, 260
1743	-	Saṃvat	1800 -	134	175
1749	-	Saṃvat	1806 -	132	172
1762	-	Saṃvat	1819 -	36	48
1762	-	Śaka	1684 -	95	125
1767	-	Saṃvat	1824 -	160	209
1776	-	Saṃvat	1833 -	18	24
1778	-	Saṃvat	1835 -	49	66
1780	-	Śaka	1702 -	86	113
1780	-	Saṃvat	1837 -	115	151
1784	-	Saṃvat	1841 -	142, 192	185, 252
1787	-	Saṃvat	1844 -	158	206
1788	-	Saṃvat	1845 -	64	84
1789	-	Saṃvat	1846 -	74	97
1789	-	Śaka	1711 -	208	275
1793	-	Saṃvat	1850 -	107	141
1801	-	Śaka	1723 -	211	279
1802	-	Saṃvat	1859 -	196	258
1806	-	Śaka	1728 -	195	256
1808	-	Saṃvat	1865 -	106	139
1808	-	Śaka	1730 -	174	228
1811	-	Saṃvat	1868 -	52	69
1816	-	Śaka	1738 -	14	19
1819	-	Saṃvat	1876 -	82	108
1821	-	Saṃvat	1878 -	27, 30, 33, 117, 154	38, 41, 44, 153, 201
1822	-	Saṃvat	1879 -	71	94
1826	-	Saṃvat	1883 -	63	82
1827	-	Śaka	1749 -	91	119
1829	-	Saṃvat	1886 -	8	10

1840	-	Śaka	1762 -	201	265
		Sana	1247 -		
1841	-	Śaka	1763 -	206	272
1842	-	Śaka	1764 -	57	74
1844	-	Saṃvat	1901 -	125	163
1858	-	Saṃvat	1915 -	175	229
		Śaka	1780 -		
1860	-	Saṃvat	1917 -	137, 193	178, 254
1866	-	Saṃvat	1923 -	199, 204	263, 269
		Śaka	1787 -	199	263
1870	-	Saṃvat	1927 -	3	3
1875	-	Saṃvat	1933 -	20	28
		Śaka	1797 -		
1875	-	Sana	1282 -	207	274